

Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı

10-11 Aralık 2020

IŞIK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı

10-11 Aralık 2020

Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı

10-11 Aralık 2020

Işık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Konferans Web Sayfası

<http://polsisik.com>

Editör

Ödül CELEP
Merve KURT

Işık Üniversitesi Yayınları
Meşrutiyet Mahallesi, Üniversite Sokak, No: 2
Şile / İSTANBUL
Tel: 444 07 99 - **Faks:** 0 (216) 710 28 74
E-Posta: yayinevi@isikun.edu.tr
Sertifika No: 18541

Çevrimiçi Yayın : Şubat 2021
e-ISBN : 978-975-6494-41-7
e-Kitap : <https://hdl.handle.net/11729/3023>

Bu yayının bütün hakları Işık Üniversitesi'ne aittir. Kitapta yer alan bildirimler referans gösterilerek ve yazar(lar)ın fikri mülkiyet hakları korunarak kullanılabilir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı ve dağıtımını yapılamaz.

Işık Üniversitesi Kütüphanesi Bibliyografik Künye

Işık Üniversitesi Kütüphanesi kataloğunda bu kitap için katalog kaydı mevcuttur.

Ulusaldan küresele : popülizm, demokrasi, güvenlik konferansı (10-11 Aralık 2020) / editör Ödül Celep, Merve Kurt.
İstanbul : Işık Üniversitesi Yayınları, 2021.
xiii, 113 pages ; 23 cm.
Includes bibliographical references.
e-ISBN 9789756494417

1. Political science -- Congresses 2. Populism -- Congresses 3. Democracy -- Congresses
4. Security, International -- Congresses
JA35.C45 2021

Bu eser, [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ
Prof. Dr. Rabia KARAKAYA POLAT
Prof. Dr. Ödül CELEP
Doç. Dr. Özlem KAYHAN PUSANE
Doç. Dr. Seda DEMİRALP
Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLKER
Arş. Gör. Dr. Mehmet Turan ÇAĞLAR
Arş. Gör. Merve KURT
Arş. Gör. Yusuf EVİRGEN

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ
Prof. Dr. Rabia KARAKAYA POLAT
Prof. Dr. Ayşe Betül ÇELİK
Doç. Dr. Özlem KAYHAN PUSANE
Doç. Dr. Seda DEMİRALP
Doç. Dr. Aslı ILGIT
Doç. Dr. Evren BALTA
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim MAZLUM
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Alper ECEVİT

KONFERANS SEKRETERYASI

Arş. Gör. Merve KURT
Arş. Gör. Yusuf EVİRGEN

KONFERANS PROGRAMI

Açılış (10:00-10:15)

Prof. Dr. Cemal İbiş, Işık Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Hasan Bülent Kahraman, Işık Üniversitesi Rektör Yardımcısı,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Mehmet Kaytaç, Işık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dekanı

Açılış Konuşması (10:15-11:00)

Prof. Dr. Fuat Keyman, Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi
"Ulusal Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik"

PANEL PROGRAMI

1. GÜN

1. Panel (11:00-12:45) : Popülizmin Yükselişi
Panel Başkanı ve Tartışmacı : Rabia Karakaya Polat

Mustafa Görkem Doğan
İstanbul Üniversitesi
Bir Kolektif Eylem Ana Çerçevesi Olarak Popülizm

Emre Erdoğan, Tuğçe Erçetin
Bilgi Üniversitesi
Popülist Liderlerinin Başarısına Medya Sistemleri Perspektifinden Bir Bakış: Birleşik Krallık, Hollanda ve Türkiye Karşılaştırması

Berk Esen
Sabancı Üniversitesi
Popülist Otoriterliğin Yükselişi

Asım Karaömerlioğlu
Boğaziçi Üniversitesi
Why Neopopulism is the Zeitgeist of Contemporary Politics

Veli Özdemir
Marmara Üniversitesi
Popülizmin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Öngörülemezlik, Kişiselleştirme ve İdeolojik Eğilimler

ÖĞLEN ARASI (12:45-13:45)

2. Panel (13:45-15:30) : Türkiye'de Popülizm
Panel Başkanı ve Tartışmacı : Erol Ülker

Ali Akkaya
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Türkiye'de Sol Popülizm Örneği Olarak Halkların Demokratik Partisi

Ebru Canan-Sokullu
Bahçeşehir Üniversitesi
Economic Voting and the Rise of Populism at Times of Economic Crisis: The Case of Turkey

Seda Demiralp
Işık Üniversitesi
Elitizmden Popülizme

Emine Önük, Yüksel Alper Ecevit

Çukurova Üniversitesi

Yarı-Başkanlık Sistemi ve Popülizmin Yürütme İçerik Tartışmalarına Etkisi: Fransa Örneği

Selin Karana Şenol

Üsküdar Üniversitesi

Popülizm ve Demokrasi İlişkisi: İstisnai Bir Vaka Örneği Olarak Türkiye

PANEL ARASI (15:30-15:45)**3. Panel (15:45-17:15)**

: Güney Asya ve Çin Bağlamında Popülizm ve Dış Siyaset

Panel Başkanı ve Tartışmacı

: Emre Erdoğan

Efe Can Gürcan, Ahmet Gedik

İstinye Üniversitesi

Hindistan ve Pakistan'da Yükselen Popülizmin İkili İlişkilere Etkisi

Efe Can Gürcan, Ceren Ece Göcen, Suat Eren Özyiğit

İstinye Üniversitesi

Asya'da Yeni Popülizm Dalgası Etkisinde Uluslararası Güvenliğin İnşası: Filipinler, Hindistan ve Endonezya'nın Çin Siyasetini Okumak

Bilgen Sütçüoğlu

İstinye Üniversitesi

'Önemli Öteki' Olarak Asya Dış Politikasında Çin

2. GÜN**4. Panel (10:00-11:30)**

: Demokrasi ve Uluslararası Siyaset

Panel Başkanı ve Tartışmacı

: Seda Demiralp

Özlem Akçay

Kocaeli Üniversitesi

Avrupa Komşuluk Politikası

Ferda Özer

Kocaeli Üniversitesi

Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı Tartışmaları

Rabia Karakaya Polat, Vivien Lowndes

Işık Üniversitesi, Birmingham Üniversitesi

Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Suriyeli Mülteciler: Bir Çok Katmanlı Yönetişim Yaklaşımı

Gökhan Sırmalı

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Bağımsızlıktan Bugüne ABD'nin Gürcistan'a Yapmış Olduğu Demokrasi Yardımları

PANEL ARASI (11:30-11:45)**5. Panel (11:45-13:15)**

: Popülizm ve Demokrasiye Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşımlar

Panel Başkanı ve Tartışmacı

: Hasan Bülent Kahraman

Ödül Celep

Işık Üniversitesi

2019'un İki Belediye Seçimi: Türkiye İçin Bir Demokratikleşme Fırsatı

Seda Demiralp, Evren Balta

Işık Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi

Popülistler Nasıl Yenilir? 2019 İstanbul Seçimleri Örneği

Merve Kurt

Işık Üniversitesi

Demokrasiyi Yeniden Güçlendirmek mi? Kooperatifçilik

Erol Ülker
Işık Üniversitesi
Otoriter Demokrasi: Tarihsel ve Kavramsal Bir Tartışmaya Dair İlk Nottlar

ÖĞLEN ARASI (13:15-14:15)

6.Panel (14:15-15:45) : Güvenlik Çalışmalarına Güncel Yaklaşımlar
Panel Başkanı ve Tartışmacı : Ödül Celep

Mehmet Turan Çağlar

Işık Üniversitesi
Güvenliğin Nesnesi ve Şiddetin Hedefi Kentler: Sadr Şehri Üzerinden Kentkırım İncelemesi

Özlem Kayhan Pusane, Aslı Ilgıt

Işık Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi
Duygular ve Dış Politika: Türkiye'nin 2017 İKBY Bağımsızlık Referandumu Tepkisi

İtir Toksöz

Doğuş Üniversitesi
Popülizm, Milliyetçilik, Güvenlik ve Dış Uzay

Mehmet Ali Tuğtan

Bilgi Üniversitesi
Clausewitz Bize Gerçekötesi Hakkında Ne Söylüyor?

KAPANIŞ

SUNUŞ

Üniversitemizde 10-11 Aralık 2020 tarihleri arasında gerçekleşen, değerli katılımcıların destekleriyle çok önemli konuların gündeme getirilip tartışıldığı Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik konulu sempozyumun tebliğlerini yayınlamaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz.

Işık Üniversitesi olarak bu türden çalışmalarımızı sürdürmek ve ilerletmek konusunda kararlıyız. Bu çalışmaların ülkemizdeki akademik hayata ışık tuttuğuna yürekten inanıyor, o ışığın sürekli olmasını diliyoruz.

Prof. Dr. Cemal İBİŞ
Rektör

GİRİŞ

Öngörülmesi giderek güçleşen, sarsıntılı ve savrulmalı zamanlardan geçiyoruz. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ortak deneyimleri sonrasında 1950'lerden ve 1990'lardan itibaren demokratik sistemlerin peş peşe dalgalarla meşrulaşacağı, yaygınlaşacağı ve güçleneceği öngörüsü hakimdi. Ancak son yıllarda yaşanan bazı gelişmelerle demokrasilerin geleceği tekrar sorgulanmaya başladı. Gerek 11 Eylül ile başlayan ve IŞİD ile devam eden ve şiddet içeren İslamcı radikalizm, gerek Batı demokrasilerinde popülist radikal sağ hareketlerin ve beyaz ırkçı grupların yükselişi ve iktidara gelişi, bir yandan güvenlik-özgürlük ikileminin demokrasi dengesini bozdu, bir yandan da hem demokratik sistemlerin hem dünya barışının geleceğini bizi tekrar sorgular, sorgulattır hale getirdi.

Demokrasileri bildiğimizi zannediyoruz, ama demokrasiler ile ilgili daha öğrenmemiz gereken çok şey var. Demokrasi kaderimiz de geleceğimiz de olmak zorunda değil belki de. Ya da belki yanlış yerden soru sormaya başlıyoruz, belki demokrasi yerine yeni bir referansa ihtiyacımız var. Aslında demokrasileri çantada keklik görmeyip, sabırla büyütüp yeşertmek, geliştirmek, korumak, ileri safhalara taşımak ve bizden sonraki nesillere aktarmak bir sorumluluk, ve bu sorumluluk bizlere ait.

Popülizm, demokrasi, güvenlik kavramlarının her biri bugün sıkça ve yaygın olarak kullandığımız kavramlar olarak gündelik sohbetlerimizin içine kadar girmiş durumda. Bu yaygın kullanımlarına rağmen her bir kavram, üzerine düşünmeye, tartışmaya ve değerlendirmeye tekrar tekrar olanak verecek derinlikte. Her bir tartışma bir diğerini açarken, farklı gibi görünen bu kavramların birbirleriyle kesiştikleri zeminler bulmak mümkün.

Popülist liderlerin politikaları bütün siyaset yapma biçimlerini kendine çeken ya da kendinden uzaklaştıran eksenler yaratarak her ikisini de aynı anda besleyebiliyor. Popülist politikaya angaje olan liderler ve grupların yanında bu politikaya karşı mücadele eden kişiler ve kitleler de yok değil, ancak kimi zaman bu kitleler eleştirdiği bu siyaset biçiminin kurucu öznesi haline de gelebiliyor. Bunun karşısında tabandan gelen demokratikleşme talepleri ve popülist siyasetle beraber kurumsallaşan diğer politika yapma biçimleri, demokrasi anlayışımızı farklı yönlere çekebiliyor. Bu demokratikleşme talepleri kimi zaman olumlu karşılıklar alsa da, kimi zaman devletlerin güvenlik politikaları ile etkisizleştirilmeye ve bastırılmaya çalışılıyor. Güvenlik politikalarının alanı günümüz teknolojisi sebebiyle o kadar genişledi ki, bu politikanın nesnesi haline gelmemiş varlık ve alan bulmak neredeyse mümkün değil.

Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik konferansımız bu alanların kendine özgümlüklerini göz önünde bulundururken, aralarındaki kesişimleri de ortaya koyan pek çok değerli sunuma ev sahipliği yaptı. Konferansın düzenlenmesinde emeği geçen herkese, ve bu bildiri kitabında tam metinleri ve özetleri bulunan bütün katılımcılarımıza çok teşekkür ederiz.

Düzenleme kurulu adına,

Prof. Dr. Ödül CELEP
Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

POPÜLİZM, DEMOKRASİ VE GÜVENLİK

FUAT KEYMAN, AÇILIŞ KONUŞMASI

Popülizm, Demokrasi ve Güvenlik üçgeni konusunda neler düşündüğümü sizlere 5 madde üzerinden anlatmak istiyorum.

1- Popülizm Nedir, Ne Değildir?

Yaklaşık 10 yıldır ‘popülizm’ üzerine araştırmalar ve yayınlar yapılıyor ve bu literatür önemli bir noktaya geldi. Bugünkü popülizm, bundan önceki konuşmalarda da vurgulandığı gibi, 1960’lar döneminde Latin Amerika’da veya diğer gelişmekte olan ülkelerde görülen popülizmden daha farklı bir anlamda kullanılıyor. Aslında, bu bir ideoloji değil. Tutarlı bir kuramsal/analitik yapısı yok. Bana göre popülizm, bazı ülkelerde görülen bir yönetim tarzı veya yönetim anlayışıdır. Konuyu biraz daha kavramsallaştırırsak Michel Foucault’un ‘governmentalism’ dediği yönetim teknolojisine tekabül eden bir kavram olarak adlandırabiliriz. Popülizm çok basit kavramlarla ifade ediliyor fakat basitliğinin yanında çok etkili olduğunu da vurgulamamız gerekiyor.

Buradan hareketle, birinci madde olarak popülizmi bir yönetim teknolojisi olarak tanımlıyoruz. Bir ideoloji, devlet-toplum ilişkilerinin örgütlenme biçimi veya tutarlı bir kuram olarak tanımlamaktan ziyade bir yönetim biçimi/yönetim teknolojisi olarak adlandırmamız gerekiyor. Peki, bu yönetim teknolojisinin ana hatları ne yönde gelişiyor?

2- Liderler Çağı

Burada, popülizm üzerine yapılan çalışmalara ve popülizmin hüküm sürdüğü siyasi parti ve liderlere baktığımız zaman içinde bulunduğumuz dönem ‘Liderler Çağı’ olarak adlandırılıyor. Temsili demokrasilerin krize girmeleri, toplum ve yöneticiler arasındaki güven ilişkisinin kopması, hem ülkeler bazında hem de uluslararası ilişkiler temelinde 11 Eylül Saldırısı, 2008 Ekonomik Krizi ve 2010’da başlayan Arap Baharı sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal değişimler gibi çok çeşitli alanlarda yaşanan krizler küresel anlamda bir türbülansa girmemize sebep oldu. Bu süreçte siyaset yapma tarzında veya siyaset yapma teknolojisinde de ciddi bir değişim yaşandı.

ABD’deki Trump yönetimi bu değişimin en tepe noktası oldu ama Fransa, Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan veya Çin gibi ülkeleri de bu kategoriye sokabiliriz. Kendi partilerinden bile ayrılmış liderlerin ve aktörlerin ön plana çıktığı bir siyaset yapısından söz ediyoruz. Siyasi partilerin ve siyasi partiler arasındaki rekabetin güç kaybettiği, liderlerin ön plana çıktığı bir siyaset anlayışına doğru evrildik. Bu liderler kazandıkları zaman lider-lider temelli bir siyaset anlayışını gündeme getiriyorlar. Trump-Erdoğan, Erdoğan-Putin veya Trump-Modi ilişkisi lider-lider temelli siyasete örnek olarak gösterilebilir. Bu yüzden de bir kere yönetime geldikleri zaman diğer ülkelerdeki parti ve aktörlerden daha çok o ülkelerin liderleriyle ilişki kurmayı tercih ediyorlar. Bu konuda, en ilginç örneklerden biri Trump’ın Kuzey Kore lideriyle olan iyi ilişkisinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamasıdır. Trump yönetiminden istifa eden John Bolton’un yazdığı kitapta Trump ile Erdoğan’ın ilişkisinin ne kadar samimi olduğunu vurgulaması ve kendileri Trump’a ulaşamazken Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Trump’ın direkt olarak iletişime geçtiğini vurgulaması sözünü ettiğim lider-lider temelli siyasetin günümüzdeki yansımalarına çok güzel bir örnek oluşturuyor.

İlginç bir şekilde bu liderler, bundan önceki siyaset anlayışını ve siyaset bilimi disiplini çok önemli bir meydan okumayla karşı karşıya bıraktılar. Popülist liderlerin demagojiyi çok fazla ön plana çıkardığını görüyoruz. Rahatlıkla fikir değiştirebiliyorlar veya tutarsız söylemlerde bulunabiliyorlar ancak bundan da çok çekinmiyorlar. Önemli olan söylemlerinin toplumda karşılık bulması ve buradan bir çıkar sağlamaları. Bu yüzden, demagoji veya post-truth dediğimiz yeni gerçeklik sürecinin çok daha güçlenmesini sağlıyorlar. Bu anlamda demagoji, ideoloji kadar önemli bir siyaset unsuru haline geliyor. Tutarlılıktan ziyade karşılık bulma hedefiyle fikir değiştirmeleri sıradan bir siyaset hamlesi olarak kullanılıyor.

Bu ilişkide güvenin pek yeri yok. Tamamen çıkar ve güce dayalı bir toplum yönetimi sistemi var. Toplum-yönetici ilişkisinin yanında liderler arası ilişkilerde de güven olmadığını söyleyebiliriz. Erdoğan-Trump veya Erdoğan-Putin ilişkisine baktığımız zaman daha çok güç ve çıkara dayalı bir ilişkinin ön plana çıktığını görüyoruz. Bu lider-lider temelli siyaset çok iyi bir şekilde gündeme getirilirken bir anda Erdoğan ve Trump arasında hakaret dahi içeren açıklamaların yapıldığını görebiliyoruz. Putin-Erdoğan ilişkisinde de bu tarz kırılmaların olduğunu görebiliyoruz. Bu yüzden, güvenden ziyade tamamen çıkar ve güce dayanan bir siyaset yapma biçimi ortaya çıkıyor.

3- Yönetim Anlayışları

Üçüncü olarak ‘Nasıl Yönetiyorlar?’ kısmına gelmek istiyorum. Türkiye, ABD, Hindistan, Brezilya, Filipinler, Polonya veya Macaristan gibi popülizmle yönetilen ülkelerde verilerle yapılan çalışmalara baktığımız zaman ilginç bir şekilde bu liderlerin hem söylemlerinde hem de uygulamalarında hızlı karar almanın çok önemli

olduğunu görüyoruz. Yönetirken sürekli olarak ekonomik ve siyasi riskle meydan okumalara karşı hızlı karar almanın ne kadar önemli olduğunu vurguluyorlar. Hızlı karar almanın gerekliliğini savunan popülist liderler güçler ayrılığı, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, ademi merkezizyetçilik dediğimiz merkez ve yerel yönetimler arasındaki ilişkileri, eşit vatandaşlık ve denge-denetleme mekanizmaları gibi kavramları sevmiyorlar. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki bütün popülist liderlerin ortak özelliği denge-denetleme mekanizmalarının karar alma sürecini yavaşlattığını iddia etmeleridir.

Popülist liderlerin bir diğer özelliği ise hak ve özgürlüklerden ziyade hizmet (delivery) kavramını ön plana çıkarmalarıdır. Popülist liderler için önemli olan işsizlik sorununu veya güvenlik sorununu çözmek ve her alanda topluma hizmet götürmektir. Kendi seçmenlerinin gücünü artırmak ve zenginleşmelerini sağlamak istiyorlar. Hak ve özgürlüklerin ikinci haklar olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Önemli olan, "hizmet götürmek ve sorunları çözmektir" gibi bir anlayışa sahipler.

Bu politikaları uygularken 'kutuplaşma'dan da çok fazla fayda sağlıyorlar. Kendi ülkelerinde yaşanan kutuplaşmadan faydalanarak yönetime gelme şansı elde ediyorlar ancak yönetime geldikten sonra da kutuplaşma sorununu çözmek yerine kutuplaşmayı körükliyorlar. Aslında, yönetime geldikleri ülkelerdeki kutuplaşma ne kadar artarda iktidarlarını sürdürme ve seçim kazanma şansları da o derecede artıyor. Bu bağlamda yapılan araştırmalar gösteriyor ki popülist siyasetçiler kutuplaşma olan yerlerde seçim kazanma şansına sahip oluyorlar fakat kutuplaşmadan yararlanarak seçim kazandıktan sonra (Brezilya, Türkiye ve Hindistan örnek olarak gösterilebilir) kutuplaşmayı körükleyerek seçim başarılarını da devam ettirmek istiyorlar. Kutuplaşmayı körüklerken elitlere karşı halkın yanında yer aldıklarını söylüyorlar ancak uygulamaya baktığımız zaman tamamen kendi seçmenlerini bile ayırabilecek bir ben-öteki ayrımını veya milliyetçilik kavramını ön plana çıkarıyorlar. Esasında, popülist liderlerin millet kavramı tamamiyle kutuplaşmaya dayalı olarak 'kendi seçmenim' ayrımından ortaya çıkıyor. Kimlik temelinde olduğu gibi yaşam tarzları temelinde de bir kutuplaşma ortaya çıkarıyorlar. ABD-Çin gerilimi veya AB'deki göçmen karşıtlığı ve İslamofobyaya örneklerinde gördüğümüz gibi bu kutuplaşma uluslararası ilişkiler alanına da yansıyor. Ben-öteki veya dost-düşman temelinde ortaya çıkan bir milliyetçilik hareketi olduğunu görüyoruz.

Popülist liderler seçimle göreve geldikleri ve iktidarlarını bu şekilde meşrulaştırdıkları için yasaya dayalı bir yönetim anlayışını benimsiyorlar. Bu yüzden de yönettikleri ülkedeki demokratik kurumlara veya denge-denetleme sistemlerine karşı olmalarına rağmen yargıyı veya diğer kurumları aşırı derecede kendi güçlerini devam ettirme temelinde kullanma arzusu da güdüyorlar.

4- Popülist Liderler Gerçekten de Başarılılar mı?

Hakikaten bunu yaparken başarılılar mı? İngilizcede "delivering" deniyor buna. Popülist liderler söylediklerini yapıyorlar mı, verdikleri sözleri tutuyorlar mı? Hakikaten de ülkesinin ekonomik sorunlarını, güvenlik sorunlarını çözebiliyorlar mı? Ülkelerini uluslararası arenada daha güçlü bir pozisyona getirebiliyorlar mı veya ülkelerinin iç sorunlarına yanıt verebiliyorlar mı? Bu açılardan baktığımızda başarılılar mı sorusu çok önemli bir soru. Çünkü günümüz popülizmi, 1930'lardaki veya 1960'lardaki popülizmden farklılaşarak bir ideoloji veya felsefeden ziyade bir yönetim biçimi olduğu için başarılı oldukları sürece iktidarda kalabiliyorlar. Seçimleri kazanmalarının yolu bu hizmetleri ve servisleri verebilmekten geçiyor. Dolayısıyla başarılılar mı sorusu çok önemli bir soru çünkü bu sorunun cevabı, hangi ülke için tartışıyor olursak olalım o ülkenin geleceğiyle ilgili çok ciddi sonuçlar verecektir.

Son dönemlerdeki çalışmalar ve özellikle COVID-19 üzerine yapılan araştırmalar ilginç bir şekilde popülizmden beslenen güçlü liderlerin başarılı olduklarını gösteriyordu. Başarılı oldukları için muhalefet de zayıflıyordu. Örneğin, kendi araştırmaları ve Amerika'daki konferanslar sırasında fark ettiğim gerçekliklerden biri de Trump'ın ilk 2 yılından sonra 2.döneminin garanti olduğuna dair düşünüyordu. Çünkü demokratların alternatif bir lider, siyaset, ve öykü yaratamadıklarına dair kanaat çok fazlaydı. Bu yüzden başarılılar mı sorusu, toplumun lidere karşı nasıl bir algıya sahip olduğu çok önemli. Burada tabii popülist liderlerin çok önemli bir avantajı var. Kutuplaşma var olduğu sürece popülist liderler 0'dan başlamak yerine kendilerine yakın hisseden toplumun bir kesimi hep olacaktır. Ama özellikle Trump'ın kaybetmesinden sonra Avrupa'daki ve diğer ülkelerdeki seçimler için popülist liderlerin başarılı olup olmadıkları sorusu gittikçe çok daha önem kazanacaktır.

Burada yapılan araştırmalar ve benim de okumaları gösteriyor ki bir kere popülist liderlerin devletin iç dengelerini koruma alanında çok başarılı değiller. Devletin kendi iç dengelerini bozuyorlar. Burada en çok gördüğümüz nokta ise kurumsallaşmadaki zayıflama. O ülkedeki yargı, bürokrasi, sivil toplum gibi o ülkenin işleyişinde yer alan bütün kurumlarda ciddi bir zayıflama oluyor. Lider-lider siyaset anlayışı ne kadar yükselirse kurumsallaşmada da o kadar zayıflama oluyor. Kurumsallaşmadaki zayıflama sadece demokrasinin altının boşaltılıp daha otoriter bir yapıya gitmekle alakalı değil aynı zamanda bir yönetim (governance) problemi de oluşuyor. Son bir iki senedir yazılarımda göstermek istediğim şeylerden biri de sadece demokrasinin krize girdiği değil aynı zaman bir yönetim, yönetişim sorununun da ön plana çıktığıdır.

Yönetim problemlerinin oluşmasının da belirli nedenleri var. Sadakat-liyakat açısından baktığımız zaman, Trump, Modi veya Bolsonaro kendi yakın çalışanlarıyla liyakat yerine sadakat üzerinden ilişki kuruyor. Tabii,

buradaki ne ilişkiler çok sürdürülebilir oluyor, ne de sürdürülebilir bir yönetim tarzı ortaya çıkıyor. Liderin yakın çevresinde bulunan ekibin bile kendi arasında bile bir müzakere ve eleştiri kültürü olmuyor. Bu yüzden liyakat ilişkilerinde de zayıflama oldukça fazla oluyor. Liyakat ilişkilerinin zayıflamasının topluma yansımalarından biri de toplumun içindeki yaratıcı fikirlerin ve inovasyon kültürünün ciddi yara alması oluyor.

Üçüncüsü ve en önemlisi, liderlerin güçlü olduğu yerlerde; liderlerin “Biz bu sorunları çözeriz” iddiasına rağmen bu sorunları çözemediklerini görüyoruz. Covid üzerine yapılan ampirik yapılan çalışmalar da bunu ortaya koyuyor. Güçlü liderlerin başarı grafiğinin daha çok bir adım ileri iki adım geri temelinde olduğunu görüyoruz. Örneğin ABD’nin uluslararası ilişkiler temelinde küresel anlamda çok ciddi bir itibar ve etki kaybı yaşadığını görüyoruz. Bunun yanında Çin ve Rusya gibi aktörlerse güç kazanıyor. COVID-19’a karşı yapılan başka araştırmaların çıktıkları, popülist liderlerin olduğu Amerika, İtalya veya İngiltere gibi ülkelerin salgına karşı başarılarının düşük olduğunu gösteriyor. Almanya, Japonya, Yeni Zelanda gibi liderlerin daha zayıf, kurumların daha güçlü olduğu ve müzakere kültürünün oturmuş ülkelerdeyse salgına karşı başarının daha yüksek olduğunu görüyoruz.

Bugün Trump’ın da kaybetmesinin sebeplerinden biri Trump’ın hakları ve özgürlükleri bir kenara bırakıp hizmet-servisi öne çıkararak anlayışında da başarısızlığa uğramasıdır. Popülist liderlerin en önemlisi COVID olmak üzere, genç işsizlik ve iklim krizi gibi önemli sorunları çözmede çok kritik olan toplumsal uyumu sağlama noktasında başarısız olduğunu görüyoruz. Kutuplaşmayı körükleyen lider-lider temelli siyaset yapma biçimi arttıkça o ülkedeki toplumsal uyumun giderek zayıfladığını görüyoruz. Bu tip ülkelerde normlara olan bağ ve bu normları uygulamak çok zayıflıyor.

Başarılı olup olmadıklarına dair değinmek istediğim son nokta dış politika. ABD, Brezilya, Hindistan veya Macaristan gibi popülist liderler tarafından yönetilen ülkelerin riskli bir dış politika uyguladığını görüyoruz. Öte yandan Çin ve Rusya’nın giderek güç kazandığı gözüküyor ama bu iki ülkede popülist siyaset yapma biçiminden ziyade en başından itibaren demokrasiyle ilgili sorunların olduğunu görüyoruz. Bu noktada popülist siyasetin dış politikada başarılı olup olmadığı anlamak için ABD bakılması gereken ülkedir ve ABD’nin de başarısız olduğunu görüyoruz.

Popülizm tartışması başlayalı yaklaşık 10 yıl oldu. Bugün geldiğimiz noktada, popülist liderlerin kendilerini başarılı görmeye ve kendilerine meşruiyet sağladığı referansların sorgulanması gerekiyor. Gerçekten başarılı olup olmadıklarına dair akademik çalışmaların yapılması gerekiyor. Bu anlamda IPC’nin yaptığı ve Sabancı Üniversitesindeki arkadaşlarımızın yaptığı çalışmalar gösteriyor ki popülist liderlerin başlangıçta belli bir başarıya ulaşıyorlar da sonrasında başarı grafiklerinin aşağıya düştüğünü görüyoruz. Bu bağlamda popülist liderler ve lider-lider temelli siyaset, çok çekici gözükse de sürdürülebilirlik temelinde çok riskli ve başarı şansı düşük.

5- Güncel Tartışmalar: Yeniden Demokratikleşme

Konuşmamda değinmek istediğim son nokta; yaklaşık olarak bir senedir kafamı kurcalayan ve üzerinde düşünmeye başladığım, Sabancı’daki arkadaşlarımla da üzerinde çalışmak istediğimiz bir mevzu var. Trump’ın seçim kaybetmesinden öte yavaş yavaş Avrupa’da, Türkiye’de, Brezilya ve Hindistan’da konuşulan bir mevzu var. Acaba yeniden demokratikleşme mümkün mü? Bu bağlamda ufak ufak önemli gelişmelerin olduğu görüyoruz. Bu gelişmelerin bir bölümü yeni demokratik aktörlerin ortaya çıkmasıyla ilgili. Bu yeni demokratik aktörler, popülizmin beş sene öncesinde güçlü olduğu Latin Amerika’dan, Macaristan’a, Türkiye’ye uzanan geniş bir yelpazede ortaya çıkıyor. Londra’daki belediye seçimleri veya Macaristan’daki Budapeşte belediye seçimleri olsun, Türkiye’deki yeni partilerin kurulması yeniden demokratikleşmeyle ilgili aktörler düzeyinde bir hareketlenme olduğunu görüyoruz. Güçlü mü? Tam değil ama en azından lider-lider siyasetinin ve popülist siyaset yapma biçiminin sonuna mı geliyoruz sorusuna evet cevabını verebileceğimiz dönemin işaretleri olabilirler.

Kentli bir küresel dünyada yaşıyoruz. Bu küresel dünyada benim yeni yerellik diye adlandırdığım devletler kadar kent yönetimlerinin de önemli olduğu bir dünyamız var. Kent yönetiminden kastım da kapsayıcı tarzda sivil toplumun olduğu, ekonomik aktörleri ve üniversiteleri de içeren bir yönetimi kast ediyorum. Esasında demokrasiyi ve toplum yönetimini düşünürken sadece devlet, hükümet ve siyasi partileri değil yerellikleri de düşünmenin önemli olduğu ve güç kazandığı bir dünyaya gidiyoruz. Dünyadaki en güçlü 100 ekonomi içinde 14-15 tane kent olduğunu görüyoruz. Türkiye’ye baktığımızda Türkiye nüfusunun %75’inin kentlerde yaşadığını ve bu nüfusun da gittikçe orta sınıflaştığını görüyoruz. Orta sınıflaştıkça da yönetim anlayışıyla ilgili taleplerin de farklılaştığını görüyoruz. Esasında popülist yönetimler, popülist yönetimlerin topluma bakışı, onların kafalarında kurduğu millet-halk kavramıyla kentlerin gittikçe artan önemi bir kırılma yaratıyor. Özellikle kentli olmak, kentlerin gittikçe öneminin artmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Hem demokratikleşme olasılığı temelinde hem de popülizme karşısında eleştirel yapıların oluşturulması temelinde kentleşme olgusuyla popülist siyasetin arasındaki ilişkinin daha çok çalışılması gerektiğini düşünüyorum.

En önemlisi popülizm bir hikaye yarattı. Trump’ın 4 yıl önce başa gelmesine bakarken ya da Avrupa’daki örnekleri incelerken popülistlerin, şimdiye kadar var olagelmis siyasi partilerin krizlerini, bu partilerin demokrasiyle ve kendi toplumlarıyla ilgili bir öyküye sahip olmamalarını kullandığını görüyoruz. Bu anlamda şu çok net ki Avrupa’nın yeni bir öyküye ihtiyacı var. Almanya’nın, Fransa’nın ve genel olarak Avrupa’nın artık bir

göçmen toplulukları olduğunu kabul edebilecek, buna bağlı olarak da sosyolojilerinin ve demografilerinin değiştiğini kabul ettiği yeni bir öyküye ihtiyacı var. Bu öykü yaratılmadıkça popülist liderler ortaya çıkmaya devam edecek. Bu liderler demogogluğunu kullanarak iktidara geliyorlar ve legal otokrasiyi kuruyorlar. Bu anlamda COVID'in başlatmadığı ama hız kazandırdığı gerçeklik şu ki dünyanın ve ülkemizin büyük bir manada yeni bir öyküye ihtiyaç var. Bu yeni öyküyü popülizm yaratamadı. Bu öykü yaratılmadığı sürece devletle toplum, siyasi partilerle halk arasındaki boşluk devam edecek. Bu boşluk doldurulmadığı sürece popülist liderler bu tedirginlikleri kullanmaya devam edecektir. Bu öykü yeniden demokratikleşme çerçevesinde yaratılabilir ama altının doldurulması lazım. Popülist liderlerin ve popülizm anlayışın zayıfladığı ama yeniden demokratikleşmenin filizlenip tam manada güçlenemediği bir boşluk noktasındayız. Benim çok beğendiğim ve çalışmalarımı çok fazla şekillendirmiş Antonio Gramsci'nin çok kullanılan bir sözüyle bitireyim. *“Eskinin öldüğü ama yenin bir türlü doğmadığı bir dönemdeyiz.”*

Prof. Dr. Fuat KEYMAN
Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi

İÇİNDEKİLER

Bildiriler

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI	1
Özlem Akçay	
TÜRKİYE'DE SOL POPÜLİZM ÖRNEĞİ OLARAK HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	7
Ali Akkaya	
THE REPEAT MUNICIPAL ELECTIONS OF ISTANBUL, 2019: A NEW BEGINNING FOR ISTANBUL AND DEMOCRACY IN TURKEY	15
Ödül Celep	
KENTKIRIM VE SADR ŞEHRİ'NİN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ	25
Mehmet Turan Çağlar	
BİR KOLEKTİF EYLEM ANA ÇERÇEVESİ OLARAK POPÜLİZM	36
Mustafa Görkem Doğan	
POPÜLİST LİDERLERİN BAŞARISINI MEDYA SİSTEMLERİ PERSPEKTİFİ ile KARŞILAŞTIRMA: BİRLEŞİK KRALLIK, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, HOLLANDA ve TÜRKİYE	47
Tuğçe Erçetin, Emre Erdoğan	
HİNDİSTAN İLE PAKİSTAN'DA YÜKSELEN POPÜLİZMİN İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ VE KEŞMİR SORUNU	64
Efe Can Gürcan, Ahmet Gedik	
YENİ POPÜLİZM DALGASI ETKİSİNDE ASYA'DA ULUSLARARASI GÜVENLİĞİN İNŞASI: FİLİPİNLER, HİNDİSTAN ve ENDONEZYA 'NİN DIŞ SİYASETİNİ BİRLİKTE OKUMAK	71
Efe Can Gürcan, Ceren Ece Göcen, Suat Eren Özyiğit	
"ZAMANIN RUHU" OLARAK NEO-POPÜLİZM	77
M. Asım Karaömerlioğlu	
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ AÇIĞI TARTIŞMALARI	82
Ferda Özer	
POPÜLİZM ve DIŞ POLİTİKA: GÜNEY ASYA POPÜLİSTLERİNİN "ÖNEMLİ ÖTEKİSİ" ÇİN	88
Bilgen Sütçüoğlu	
OTORİTER DEMOKRASİ: TARİHSEL VE KAVRAMSAL BİR TARTIŞMAYA DAİR İLK NOTLAR	93
Erol Ülker	

Özetler

FROM ELITISM TO POPULISM	101
Seda Demiralp	
DEFEATING POPULISTS: THE CASE OF 2019 ISTANBUL ELECTIONS	102
Seda Demiralp, Evren Balta	
POPÜLİST OTORİTERLİĞİN YÜKSELİŞİ	103
Berk Esen	

DEMOKRASİYİ YENİDEN GÜÇLENDİRMEK Mİ?: KOOPERATİFÇİLİK	104
Merve Kurt	
YARI-BAŞKANLIK SİSTEMİ VE POPÜLİZMİN YÜRÜTME İÇİ TARTIŞMALARA ETKİSİ: FRANSA ÖRNEĞİ	105
Emine Önük, Y. Alper Ecevit	
POPÜLİZM'İN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ: ÖNGÖRÜLEMEZLİK, KİŞİSELLEŞTİRME VE İDEOLOJİK EĞİLİMLER	106
Veli Özdemir	
TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER ve SURİYELİ MÜLTECİLER: BİR ÇOK KATMANLI YÖNETİŞİM YAKLAŞIMI	107
Rabia Karakaya Polat, Vivien Lowndes	
IRAK SAVAŞI'NDAN BAĞIMSIZLIK REFERANDUMUNA: TÜRKİYE-İKBY İLİŞKİLERİNDE DUYGU SÖYLEMİ (2003-2017)	108
Özlem Kayhan Pusane, Aslı Ilgıt	
BAĞIMSIZLIĞINDAN BUGÜNE ABD'NİN GÜRCİSTAN'A YAPMIŞ OLDUĞU DEMOKRASİ YARDIMLARI.....	109
Gökhan Sırmalı	
ECONOMIC VOTING AND THE RISE OF POPULISM AT TIMES OF ECONOMIC CRISIS: THE CASE OF TURKEY	110
Ebru Canan-Sokullu	
POPÜLİZM ve DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: İSTİSNAİ BİR VAKA ÖRNEĞİ OLARAK TÜRKİYE ...	111
Selin Karana Şenol	
POPÜLİZM, MİLLİYETÇİLİK, GÜVENLİK ve DIŞ UZAY	112
İtir Toksöz	
CLAUSEWITZ BİZE GERÇEKÖTESİ HAKKINDA NE SÖYLÜYOR?	113
Mehmet Ali Tuğtan	

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

Özlem Akçay

Kocaeli Üniversitesi, ozlemakcy@gmail.com

ÖZET

Avrupa Birliği aktif rol almaya başladığı günden bugüne kadar ekonomi, insan hakları, milliyetçilik, azınlık hakları, güvenlik, terörizm, sınır güvenliği, göçmen sorunu ve insan ticareti gibi konularda etkin rol oynamıştır. Avrupa Birliği'nin, Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinin ardından ise sınırları değişmiş, kapasitesi artmış, yeni komşulara sahip olmuştur ve böylece dünya sahnesindeki sorumluluklarında artış gözlemlenmiştir. Bu sebepten AB, sınır güvenliğini sağlayacak ve komşuluk ilişkilerini geliştirecek yeni bir politikaya yönelmiştir. Kuzey Afrika, Güney Kafkasya ve Doğu Avrupa bölgelerini içine alacak şekilde komşularına üyelik öngörmeyen fakat onlara ekonomik, siyasi, kültürel gelişim desteği ve karşılıklı iş birliği sağlayan dış politika araçlarından Avrupa Komşuluk Politikası'nı oluşturmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın devamı niteliğinde olup daha kapsamlı içeriğe sahip bir politikadır. Avrupa Komşuluk Politikası, ikili ilişkiler çerçevesinde güven ve huzurlu yaşam alanları yaratarak taraflara fayda sağlamayı amaçlamaktadır.

Komşu ülkelere imtiyazlı ortaklık öngören Avrupa Komşuluk Politikası ile Avrupa Birliği ve komşu ülkeler arasında ilişkiler önce ortaklık anlaşmaları ile oluşmaktadır. Daha sonra süreç Avrupa Komşuluk Politikası araçları olan eylem planları, ülke raporları ve ilerleme raporları üzerinden yürütülmektedir. Avrupa Komşuluk Politikası ile AB, üyelik öngörmediği ülke ve bölgeleri Avrupalılaştırmak, AB'nin sınır güvenliği ve bütünlüğünü koruma amacıyla hareket etmektedir. Ortaklık ve iş birliği temelleri üzerine oluşan bu politikada demokrasinin gelişmesi, insan hakları ihlallerinin azaltılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, kitle imha silahlarının kullanımının azaltılması, yasa dışı göçün engellenmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın oluşması Avrupa Komşuluk Politikası'nın değerlerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası, Ortaklık, İş birliği, Güvenlik

1. Giriş

AB'nin üyelik öngörmediği komşularına yönelik yeni bir ortaklık modeli oluşturduğu Avrupa Komşuluk Politikası'nın genişleme alternatifini bir model olduğunu ortaya koyan bu çalışmada, Soğuk Savaş döneminden itibaren komşuluk ilişkileri bağlamında atılan adımlara yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, Avrupa Komşuluk Politikası'nın hedeflerini, bu hedeflerini gerçekleştirmede başvurduğu aracı ve politikanın AB ve komşu ülkelere sağladığı kazançları aktarmaktır. Konuyla ilgili önce literatür taraması yapılmış daha sonra Avrupa Komşuluk Politikası'nın tarihsel sürecine odaklanılmıştır. Dergiler, akademik çalışmalar, gazete haberleri ve AB resmî web sitesi başta olmak üzere çeşitli web sitelerinden yararlanılmıştır. Çalışmada Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB ve komşu ülkeleri ne şekilde kapsadığına, politikanın amaçlarına ve Eylem Planları'nın politika içerisindeki yeri üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konuların detaylarına inilecek ve sonuç kısmında ise komşu ülkelere ve AB'ye sağladığı kazançlar üzerinden Avrupa Komşuluk Politikası değerlendirilecektir.

2. Avrupa Komşuluk Politikası İçeriği ve Temelleri

Avrupa Komşuluk Politikası, AB'nin belirlediği politika çerçevesinde genişleme mantığı ile yapılandırılmıştır fakat ülkelere üyelik öngörmeyen bir politikadır. Avrupa Birliği bu ülkeleri birlik içerisinde üyelik yoluyla dahil etmek yerine onlarla imtiyazlı ortaklık yoluna başvurmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası, komşu ülkelerle "refah ve iyi komşuluk ilişkilerinin egemen olduğu, Birliğin temelinde yer alan değerler üzerinde yükselen, ülkeler ve AB çerçevesinde karşılıklı yarar sağlayan, iş birliği temeline dayanan ve barışçıl ilişkilerle özdeşleştirilen özel bir ilişki" tanımlamasının amaçlarına uygun olarak oluşturulmuştur (Şahin, 2015: 117). Bu politika aynı zamanda yeni komşularla ilişkilerin güçlendirilmesini amaçlayan onlara iyi yönetim, azınlık hakları, insan hakları ve piyasa ekonomisi çerçevesinde karşılıklı yarar sağlayacak bir ortaklık modeli sunmaktadır.

Avrupa Komşuluk Politikası çalışmaları, AB üyeliğinde Doğu ve Merkez Avrupa ülkelerinin üyeliklerinin gündeme gelmesi itibari hız kazanmıştır. Fakat daha önceki dönemlere bakıldığında uygulamada ve yürürlükte bu konuya ilişkin net bir politika yer almamakla birlikte Avrupa ve küresel ölçekli konulara ilişkin bu politikaya yönelik adımlar atıldığı görülmektedir. Soğuk Savaş dönemi içerisinde önemli adımlardan olan Küresel Akdeniz Politikası hayata geçirilmiştir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, Avrupa Topluluğu'nun ABD'den

bağımsız olarak kendi etki alanını yaratmasını ve bağımsız bir Küresel Akdeniz Politikası oluşmasını sağlamıştır (Dedeoğlu, 2003: 401).

1970'li yıllarda meydana gelen ve petrol krizi ile sonuçlanan Arap – İsrail çatışmalarına karşı Avrupa Topluluğu ülkeleri ortam tutum belirlemişler ve birlik olarak hareket etmişlerdir. Bu dönemde Arap ülkeleri ile İsrail arasında denge kurulması zorunluluğu artmıştır ve 1973 Petrol Krizi ile AT ülkelerinin Arap ülkelere bağlılığın Avrupa açısından önemini ortaya çıkarmıştır (Dedeoğlu, 2003: 401- 403). Çünkü petrole olan bağlılık durumu AB için başta ticaret olmak üzere birçok konuda önem arz eden bir durumdur. Aynı dönem içerisinde Akdeniz'de yaşanan önemli gelişmelerden olan, 1974 yılında Kıbrıs'ta Nikos Sampson'un gerçekleştirdiği darbe AB tarafından ortak tutum neticesinde kınanmıştır (Sönmez, 2010: 114). Değişen dünya sistemi ve yaşanan gelişmeler ile AT, siyasi anlamda aldığı birçok kararını genişletmeye başlamıştır. 1982 yılında Polonya'da iktidara karşı yaşanan sendika hareketlerini bastırmak için sıkıyönetim ilan edildiğinde ise AT, Sovyetler Birliği ile ticari ilişkilerini gözden geçirme kararı almıştır. (Ülger, 2002: 73) Bu örnekler ışığında bakıldığında, AB'nin dış politikası çerçevesinde kendi bölgesi dışına çıkarak komşuluk ilişkilerini geliştirmeye ve yeni adımlar atmaya yönelik davranışlar sergilemektedir. Böylece Avrupa dışındaki ülkelere de kayıtsız kalmayarak yavaş yavaş Akdeniz Politikası adı altında kendine özgü bir politika oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile kendini göstermeye başlayan çok kutuplu sistemin oluşmaya başlaması ile dünya sisteminde yaşanan değişimler Avrupa'yı da etkisi altına başlamıştır. Dünyada yaşanan gelişmelerin beraberinde, AT dış politikası da yeniden şekillenmesine başlamıştır. Dünyadaki gelişmeler ve AB'nin kendi içerisindeki yaşanan durumlar sebebi ile 1990'lı yıllara kadar Akdeniz Politikası'nda önemli bir başarı sağlanamadığı kabul edilmiştir ve yeni bir politika oluşturulması gerektiği kararlaştırılmıştır. Böylece Akdeniz ülkeleri ile ikili ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilmesi için, Akdeniz bölgesinin ihtiyaçlarına cevap arayan bir politika olması hedefiyle 1992 yılında Yenilenmiş Akdeniz Politikası (Renovated Mediterranean Policy) AB tarafından kabul edilmiştir (Lister, 1997: 98-99).

Yenilenmiş Akdeniz Politikası'nın genel çerçevesi mali konulara ilişkin protokoller, finansal iş birliği, ticaret, insan hakları ve çevrenin korunması olarak çerçevelendirilmiştir (Karakucak Oğuz, 1991: 98). Bu politika önceki politikalara göre ekonomik alan başta olmak üzere kapsamı genişletilse de iki yönlü yapısının aşılmasını sebebi ile gereken başarıyı sağlamakta etkili olamamıştır.

Komşuluk Politikası çalışmaları devam ederken 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkelere üyelik yolunun açılması kararı alınmıştır. Kopenhag Zirvesi'nin hemen ardından bir yıl sonra 1994 yılında Essen Zirvesi gerçekleşmiş ve üyeliğin ön koşulu olarak komşuluk ilişkilerinde olumlu adımlara ve çalışmalara vurgu yapılmıştır. Birliğe yeni katılan üyeler ve sınırlarla birlikte sorunlarında artacağına bilincinde olan Avrupa Birliği, katılım öncesinde aday ülkelerden mevcut komşuluk ilişkileri çerçevesinde bu ülkelerin komşuları ile sorunlarını AB'ye katılmadan önce çözmeleri gerektiğini belirtmiştir (Sönmez, 2010: 115). Böylece Akdeniz'deki siyasal istikrarı ekonomik gelişmeyle olanaklı kılmaya çalışan yeni Avrupa- Akdeniz Politikası'nın, 9-10 Aralık 1994'te Essen Zirvesi'nde temelleri atılmıştır.

1995 yılında Güney Akdeniz ülkelerine yönelik Avrupa-Akdeniz Ortaklık Politikası başlatılmıştır ve bu politika Avrupa Komşuluk Politikası ile doğrudan ilişki barındıran ve en az onun kadar AB içerisinde önem arz eden bir politikadır. AB'nin Akdeniz politikasına yönelik en önemli dönüm noktası olan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Politikası'nın anayasası niteliğindeki Barselona Bildirgesi ise 27-28 Kasım 1995'te Barselona'da imzalanmıştır. Konferans 15 AB üyesi ülke ve Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Kıbrıs Rum Kesimi, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye ve Ürdün olmak üzere toplamda 12 Akdeniz ülkesinin katılımı ile gerçekleşmiştir. (Uzun, 2003: 12). Bildirgede "ortak bir barış ve istikrar alanının kurulması" fikri üzerinde durulmuş, katılımcılar Akdeniz'de barış, istikrar ve güvenliği destekleyeceklerini taahhüt etmiş ve ortak bir refah alanı kurulması için sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişmeye verdikleri önemi vurgulamışlardır (Stiftung, 1998: 32-40). Bu bağlamda Barselona Deklerasyonu, siyasi ve güvenlik konuları, ekonomik konular ve sosyal, beşeri konular üzerinde detaylandırılmıştır.

Avrupa- Akdeniz Ortaklığı önceki oluşumlardan farklı olarak ikili ilişkiler yerine Akdeniz'deki ülkelere karşı ortak politika olması sebebi ile farklılaşmaktadır. Bu politika ile Akdeniz'de görülen AB'nin iki yönlü bakış açısı artık ortak alan bakış açısına dönüştürülmüştür. Artık ülkeler tek tek veya gruplar halinde değil Akdeniz'in tamamlayıcısı olarak ortak değerler altında ele alınmaktadır. Böylece ekonomik, barış, siyasi ve sosyal alanlar gibi birçok konuda ülkeler eşit olarak görülmektedir ve aynı amaca hizmet etmektedirler. Bu ortaklık daha çok ekonomik konulara odaklanması ve hedeflerinden çoğunu gerçekleştirememesi sebebi ile başarısızlık göstermiştir. Aynı zamanda bu yapının, AB tarafından hazırlanmış olması ortaklıktan ve demokratiklikten uzak bir yapı olduğunu göstermektedir. Böylece Akdeniz ülkeleri kendilerine verilen dayatmaları uygulamaktan başka hakları olmadığını göstermektedir. AB tarafından hazırlanan bu yapı ile birlik kendi çıkarlarını gözetirken anlaşma yapmış olduğu ülkeleri tek bir ülke gibi görerek ortaklık sağlamaktadır ve böylece ülkelerin kazanımlarında yeterlilikler görülmemektedir. Her ülkenin toplum yapısı, ekonomik işleyişi ve siyasi yapısı farklı olduğundan taleplerinde gereken kazancı sağlayamamışlardır.

1997 yılında Lüksemburg Zirvesi ile 12 Avrupa ülkesi ile müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. Aynı yıl yayınlanan Gündem 2000 adlı belgede Avrupa Komisyonu, iş birliği ve istikrar temelleri ile ilişkilerin AB ve Akdeniz ülkeleri arasında iş birliğinin geliştirmesinin önemi belirtmiştir. 2001 ve 2002 yıllarında yayımlanan strateji belgelerinde daha geniş serbest ticaret bölgesinin kurulması ve iç pazar ve adalet ve içişlerinde iş birliğini öngören “Yakınlık Politikasının” gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır (Sönmez, 2010: 115). İlerleyen yıllarda en büyük genişleme dalgası olan on yeni Avrupa ülkesinin AB’ye katılımı neticesinde Avrupa Komisyonu genişleme etkileri ile durumu tekrardan değerlendirmeye almış ve Doğu Avrupa, Batı Balkanlar ve Akdeniz ülkelerini içeren “Daha Geniş Avrupa ve Komşuluk: Doğu ve Güney’deki Komşularımızla İlişkilerimizin Yeni Çerçevesi” adlı bir belge hazırlamıştır. Belgede bahsedilen bölgelerde, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik sorunlar, kurumsal eksiklikler ve çatışmaların ortadan kaldırılması hedefleri yer almış ve genişlemiş AB’nin karşılaşacağı sorunlar belirtilerek, AB’nin bu bölgelere yönelik daha etkin bir politika izlemesi gerektiği belirtilmiştir (Sönmez, 2010, s:116). Komşu ülkelere yönelik belirli alanlarda daha geniş görev gücü tanımlanması ve eylem planları oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu belge içerisinde komşuluk politikası kapsamının nasıl olacağına ilişkin öneriler de yer verilmiştir. Politikanın kapsamının yeni finansal kaynaklardan oluşturulması, yardımların güçlendirilmesi, entegrasyon hareketlerinin desteklenmesi, iç pazarın komşu ülkelere aktarılması, ortak güvenlik tehditlerine karşı iş birliğinin yoğunlaştırılması, çatışmaların önlenmesi konularına AB’nin daha fazla müdahale etmesi ve insan hakları üzerine önerilerine belgenin oluşumunda yer verilmiştir. (Özgün, 2013).

Avrupa dış politikasının önemli faktörlerinden olan güvenlik etkeni ise Avrupa Komşuluk Politikası içerisinde önem arz etmektedir. Avrupa Komşu Ülkeler Politikası, AB çevresindeki ülkelerin istikrarını ve bunun doğal sonucu olarak görülen AB’nin daha güvenli bir çevreye kavuşması amacını siyasi ve iktisadi yollarla sağlama çabası olarak değerlendirilebilir. (Cavlak, 2012: 303). Avrupa Birliği, komşu ülkelere yönelik amaç ve çabaları itibari ile komşuluk politikası çerçevesinde ekonomik kalkınma, insan hakları, azınlık hakları gibi konularda AB ve komşu ülkelerin güvenliğini sağlayacak önlemler almaktadır. Bu bağlamda Aralık 2003’te Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi’ de komşu ülkelerde güvenlik inşa etmenin AB’nin en önemli üç stratejik hedefinden birisi olduğu vurgulanmıştır.

2003 yılında taslağı hazırlanan ve 2005 yılında Fransa ve Hollanda tarafından olumsuz yanıtlanan anayasa çalışmaları içerisinde ise iyi bir komşuluk alanı oluşturmak üzere taslağa anayasa maddeleri içerisinde yer verilmiştir. 2004’te kabul edilen ve yine Komisyon tarafından hazırlanan ve Avrupa Komşuluk Politikası’na nihai şeklini veren “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi” (Strategy Paper on the European Neighbourhood Policy) oluşturulmuştur. Strateji belgesi ile AB Komşuluk Politikası’nın nasıl ve ne şartlarda uygulanacağına, hangi alanlarda iş birliği oluşturulacağına ve mali desteğin nasıl sağlanacağı konularına açıklık getirilmiştir.

Avrupa Komşuluk Politikası ile çift taraflı olarak barış, güvenlik, ekonomi gibi alanlarda iş birliğinin artırılması ve taraflara karşılıklı yarar sağlanması esas alınmaktadır. Bu politika ile ülkeler için ortak alan kapmasında ortak projeler değil, devletlere özgü projeler oluşturulmaktadır. Avrupa Komşuluk politikası aday statüsünde olmayan Azerbaycan, Beyaz Rusya, Cezayir, Ermenistan, Fas, Filistin, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Libya, Mısır, Moldova, Suriye, Tunus, Ukrayna, Ürdün olmak üzere 16 ülkeyi kapsamaktadır. Komşuluk kapsamında olmayan Rusya ile birlik arasındaki ilişkiler ise dört ortak alanı kapsayan stratejik bir ortaklığa dayanmaktadır (http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm). Avrupa Komşuluk Politikası, Akdeniz ülkeleri ve AB arasındaki ortaklık anlaşmaları ya da kendisinden önde var olan AB komşularına yönelik olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde imzalanmış anlaşmaların temeline dayanmaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası ile ekonomi anlamında bütünleşme öngörülmektedir. Politika ekonomi alanının yanında barışını güvenliğin, istikrarın ve ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık çerçevesinde iş birliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

3. Avrupa Komşuluk Politikası Amaçları

Yeni Komşuluk Politikası istikrar, güvenlik ve farklı insanların bir arada uyum içinde yaşamasını ve 2004 yılı genişlemesinin sağladığı yararların komşu ülkeler arasında düzgün paylaşımını sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır (Şahbazov, 2009: 67). Bu politika Avrupa Birliği ve komşuları arasında iyi ilişkilerin sağlanması, komşu ülkelerin güçlendirilmesi neticesinde AB ülkelerinde bu ülkelere kaynaklanacak muhtemel sorunların en aza indirilmesi amaçları yönelik oluşturulmuştur.

Avrupa Komşuluk Politikası’nın temel amaçları başta dış politika ve güvenlik amaçlarına hizmet etmekle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda birçok amaca yönelmektedir. Yeni komşuluk ilişkilerinin oluşması ve AB’ye daha geniş coğrafya imkânı tanıyan bu politika, komşu ülkelere üyelik sağlamasa da onlara sadece Avrupa değerlerini kazandırarak Avrupalılaştırmak yerine ekonomik ve sosyal anlamda da standartların gelişmesine yönelik hedefleri içerisinde barındırmaktadır. Böylece genel amaç her anlamda komşu ülkelerde Avrupalılaştırma kavramının işlevselliğinin sağlanmasıdır. Avrupalılaştırma yanı sıra yeni komşu bölgelerde genişlemenin negatif etkilerini hafifletmek ve Avrupa’ya özgü ve farklılık içeren siyasal örgütlenme ve yönetim modellerinin Avrupa’nın komşu ülkelere taşınması ve bu kavramın komşu ülkelere benimsetilmesinin hemen beraberinde gelmektedir (Sönmez, 2010: 117-118). Avrupa Birliği bu politika ile diğer temel hedeflerin

beraberinde bölgesel amacı aşan ve dünya ölçeğinde her ülkenin temel hedefleri arasında yer alan huzurlu bir güvenlik ortamı yaratmak istemektedir. Güvenlik amacının alt başlıkları niteliği olan sınır güvenliğinin sağlanması, çatışmaların önlenmesi, silahsızlanma ve ortak güvenlik tehditlerine karşı önlemler almak hedefler arasında yer almakta ve bu konuda komşu ülkelerle birçok çalışma yürütülmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası ile ayrıca kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest ve güvenli dolaşımı ise hem güvenlik hem de ekonomik alanı içerisine alan amaçlar arasında yer almaktadır. Daha fazla ekonomik entegrasyona dayanan, ekonomik reform süreçlerini desteklemek ve amaçları gerçekleştirmek adına yeni finansal kaynakların hazırlanması komşuluk politikasına katkı sağlayacak amaçlar arasındadır (Özgün, 2013). Ekonomik bütünleşme sağlamak ve ekonomik reform süreçlerini desteklemek adına komşu ülkelerde refah düzeyini arttırmayı hedefleyen Avrupa Birliği, bu ekonomik hedeflerinin beraberinde komşu ülkelerde ortak değerler ve ortak çıkarlar çerçevesinde siyasi iş birliğini artırarak özgürlük ve demokrasiyi yaymayı hedeflemektedir. Kültürel anlamda AB, insan haklarının daha fazla teşvik edilmesi, azınlık haklarının korunması ve kültürel iş birliğinin düzgün işleyişi konularında komşu ülkelerde manevi refahı sağlamak adına bu konudaki çalışmalara devam etmekte ve her zaman amaçları arasında yer vermektedir. Aynı zamanda yasadışı göç, uyuşturucu ve kadın-çocuk ticaretinin önüne geçilmesi ve azaltılmasını hedeflemektedir (Samur, 2009: 24).

Avrupa Birliği, Komşuluk Politikası çerçevesindeki ülkelere karşı iç sınırları kaldırmakla birlikte birtakım sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Sorunların başında karşılaşılan göçmen sorunu birlik sınırlarını tehlikeye atmaktadır. Komşu ülkelerde AB içerisine yönelik yasa dışı göçler büyük sorun teşkil etmekte bu konuda yapılan iyileştirmeler Avrupa Komşuluk Politikası amaçları içerisinde yer almakta ve bu konuya ilişkin AB içerisinde büyük bir bütçeye yer verilmektedir. Korumacı bir yapı izleyen Avrupa Birliği, ele aldığı amaçlar çerçevesindeki önlemler ve sınır kontrolleri ile Avrupa Komşuluk Politikası'nı daha temkinli bir hale getirmektedir.

4. Avrupa Komşuluk Politikası Araçları

Avrupa Komşuluk Politikası'nda, AB tarafından komşu ülkeler için ayrılan fonlar büyük önem taşımaktadır. 2000-2006 bütçe döneminde bölgesel olarak kullanılan TACIS, MEDA, CARDS ve EIDHR (Demokrasi ve İnsan Hakları Konusunda Avrupa Girişimi) gibi çeşitli mali ya da tematik programlar uygulanmaktadır. TACIS programı Doğu Avrupa ve Rusya'yı, MEDA programı Güney Akdeniz kıyılarındaki ülkeleri ve CARDS ise Batı Balkan ülkelere yönelik hazırlanmıştır. Tüm bu programlar 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı adı altında oluşturulan komşuluk politikasının finansmanı için tek çatı altında toplanmıştır (Alagöz, 2009).

Komşu olunan ülkelere birliğe tam üyelik yerine imtiyazlı öngören Avrupa Komşuluk Politikası ile ülkelerle önce Ortaklık Anlaşması imzalanmakta daha sonra ise bu ülkeler için Eylem Planları oluşturulmaktadır. AB'nin mali yardımları esasen Eylem Planları doğrultusunda yapılmaktadır. Eylem Planları AB komşularına uymaları gereken değerleri ve standartları ortaya koymaktadır. Genişleme ile çok benzeyen fakat genişlemeden daha düşük statüde sahip olan bu politika içerisinde yer alan Eylem Planları, aday ülkelerin tam üyelik müzakeresi süreçlerinde karşılaştıkları ve uymaları gereken niteliklerin değerlendirildiği İlerleme Raporları ile benzerlik göstermektedir. Eylem Planları'nda komşu ülkelere kendilerine gösterilen hedeflerin yerine getirilmesi teşvik edilmekte, ilgili ülkenin bu konuda gösterdiği performans AB Komisyonu tarafından izlenerek değerlendirmeler yapılmaktadır. Eylem planı imzalayan ülkelerde ekonomik kalkınma, hukukun üstünlüğü ilkesinin kabul edilmesi ve insan haklarına saygı gibi insan güvenliğini sağlamayı amaçlayan adımlarla. AB politikaları arasında bağlantı kurulmaktadır (Arman, 2011: 59).

Komşu ülkeler bu planlar çerçevesinde belirlenen alanlarda ilerleme taahhüdünde buldukları anda ve gelişmeler sağlanmaya başlandığı zaman AB iç pazarına giriş, AB standartlarına ulaşma ve belirlenen faaliyetleri uygulamaya koydukları zaman AB tarafından alacakları yardımlar ile kazançlı çıkmaktadırlar. Eylem Planları'nda üç aşamalı bir yapı gözlemlenmektedir. İlk olarak komşu ülkelerle diyalog sağlanmakta ve belirlenen alanlardaki eksikleri veya başarıları ortaya konmaktadır daha sonra ikinci sırada ise Komisyon ve ülkelerin ortak amaçları belirlenmekte ve yapılacaklar üzerine bir rapor hazırlanmaktadır. Son olarak ise raporların uygulanması üzerine planlar içeren bir çalışma ortaya konulmaktadır (Hatipoğlu, 2004, s:94-108). Böylece Avrupa Birliği de bu ülkelere üyelik öngörmeyerek yardımlar ve çalışmalar yapmakta Avrupa Birliği de yeni gelişmelerin doğuracağı yüklerden ve karmaşadan uzak tutmaktadır (<http://avrupa.marmara.edu.tr/index.php?sayfa=59>). Aynı zamanda da AB, bu politikası ile politika çerçevesindeki bölgelerindeki çalışmalar ile bu bölgelerden gelebilecek tehlikelere karşı kendi çıkarlarını kontrol altında tutmaktadır.

Eylem Planları tek tek ülkelerle yürütülen ikili ilişkilerin temeline dayanmaktadır ve planlarda yer alan öncelikler ülkelere göre değişmektedir. Eylem Planlarının içeriğini AB ve komşu ülke temsilcilerinden oluşan İşbirliği Konseyi belirlemektedir (Özgün, 2013). Eylem Planları'nın içeriğini komşu ülkelerinin yasalarının AB'ye uyumlu hale getirilmesi, terörizm kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, kara para aklanması, yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularla mücadele edilmesi, eğitim ve çevre konularında komşu ülkelerdeki mevcut durumun AB müktesebatına uyumlu olarak iyileştirmesi gibi konulardan oluşmaktadır. İlaveten genel olarak Avrupa Komşuluk Politikası amaçları içerisinde yer alan ulaşım, enerji, haberleşme alanlarında

iyileştirmenin Eylem Planları ile işbirliği doğrultusunda hayata geçirilmesi sağlanmaktadır. Ancak, Eylem Planları ülkeye özel olarak tasarlandığından bu hususlar içerik olarak ülkenin durumuna, çıkarlarına, ihtiyaçlarına ve kapasitesine uygun olarak değişiklik göstermekte ve mali yardımlarda bu değişikliklere göre düzenlenmektedir.

AB ile komşu ülke arasındaki Eylem Planı'nda anlaşılan ve uygulanması beklenen görevlerin ne ölçüde yerine getirildiğini ve uygulamada hangi aşamada olduğunu gösteren belge ise İlerleme Raporları'dır. İlerleme raporları ile komşuluk politikasında eylem planına taraf olan ülkenin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Eylem Planları'nda olduğu gibi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedirler.

5. Avrupa Komşuluk Politikası İçerisinde Yer Alan Ülkeler

Avrupa Komşuluk Politikası içerisinde yer alan ülkeler AB üyesi ülkelerin öncelik verdikleri bölgeler neticesinde belirlenmektedir. Daha geniş bir alan hedefleyen AB, hedefine ulaşma çabasıyla sistematik adımlar atmaktadır ve bu anlamda da komşularını kendi konumunu merkez alarak gruplandırmıştır. Üç niteliği baz alarak gruplandığı ilk komşuluk kategorisinde üyelik koşullarına sahip olmakla Avrupa Birliği'ne üye olmayan İsviçre, Norveç gibi ülkeler yer almaktadır. Batı Balkan ülkeleri ise adaylık potansiyeli olan ancak ne üyelik kriterlerini yerine getirmemiş ülkeleri içermektedir. Son olarak ise AB ile yakın komşu olmasına rağmen üyelik perspektifi olmayan Rusya, Ukrayna, Fas, Cezayir gibi ülkeler yer almaktadır (Özgün, 2013).

AB'nin aday ülke statüsünde olmayan ve yakın komşuları olan Doğu'da Belarus, Moldova, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Güney'de Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Tunus, Ürdün AKP ülkeleri arasındadır (Alagöz, 2009). İlk olarak İngiltere tarafından Daha Geniş Avrupa inisiyatifi teklif edildiği zaman bu politikaya yalnızca Belarus, Rusya, Moldova ve Ukrayna gibi Doğu Avrupa ülkeleri dahil edilmiştir. Daha sonra 2004 yılında Güney Kafkasya ülkeleriyle yapılan görüşmeler sonucunda Daha Geniş Avrupa inisiyatifi Güney Kafkasya devletlerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu politika çerçevesinde Rusya'nın durumu ise diğer ülkelere göre çok daha farklıdır. Rusya Avrupa Komşuluk Politikası'na girmeyi reddetmiştir fakat AB ile daha eşit temelde ve ekonomik, özgürlük, güvenlik ve adalet, araştırma ve eğitim alanlarında iş birliğini geliştirmeyi tercih etmiştir. Libya ve Belarus ise Rusya'dan ve diğer komşuluk politikası içerisinde yer alan ülkelere farklı olarak AKP'ye dahil olmakla beraber AB ile aralarında resmi bir antlaşma imzalanmamışlardır (Sönmez, 2010: 116-117).

6. Sonuç

Avrupa Komşuluk Politikası, genişleyen sınırları ve beraberinde gelen sorunlarla birlikte AB'nin genişleme alternatifi bir politika olarak önem arz etmektedir. Avrupa Birliği genişlemeyi tercih etmek yerine ve Avrupa coğrafyası dışına AB normlarını yaymak amacıyla komşuluk politikasına başvurmuştur. Bu şekilde AB üyesi olmayan ülkeleri Avrupalılaştırmak ve bu ülkelerle ilişkileri geliştirerek işbirliğini arttırmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın önemi tarihsel süreç ile AB ve komşu ülkelerinin karşılaştıkları durumlar neticesinde gözler önüne serilmektedir. Avrupa Birliği ekonomi, insan hakları, milliyetçilik, azınlık hakları, güvenlik, terörizm, sınır güvenliği, göçmen sorunu ve insan ticareti gibi konulara büyük önem vermektedir. Bu konular aynı şekilde komşu ülkelerin iç siyasetlerini de etkilemekte ve böylece AB sınırdaşlığı itibari ile de birlik ülkelerine zarar vermektedir. Avrupa Komşuluk Politikası tüm bu önem verilen konuların ikili ilişkiler çerçevesinde olumlu sonuçlanmasını amaçlamaktadır. Böylece AB ülkelerine doğu ve güneyden yapılan illegal göç hareketleri azalacak, AB'nin yakın çevresinde demokrasi, liberalizm, insan hakları ve özgürlük gibi değerler yaygınlaşacak ve Avrupa siyasi sistemi komşu bölgeleri etki alanına alacaktır. Ekonomik alanda yapılacak reformlar sayesinde komşu bölgelerin refah düzeyleri yükselecek, bu bölgelerdeki ülkelerin AB ile ekonomik ve ticari ilişkileri artacaktır. Kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, çevresel tehdit, yasadışı insan ve uyuşturucu trafiği, kuzey-güney ayrışması, mikro milliyetçilik gibi güvenlik sorunlarına yönelik, AB'nin AKP'ye dahil olan ülkelerle işbirliğine gitmesi AB'ye bu konularda önemli ilerlemeler sağlayacaktır. Komşu ülkelerde ise iç siyasetleri ve güvenlik alanlarında düzelmeler meydana gelecek, ekonomi anlamında Eylem Planları ve ekonomik niteliklerinin artması neticesinde küresel ölçekte rekabet edebilir boyuta ve AB ticaret ortakları haline gelmeleri mümkün olacaktır.

Kısacası, bu politika ile karşılıklı bağımlılık çerçevesinde Avrupa Birliği ve komşu ülkelerin çıkarlarının işbirliği çerçevesinde korunması sağlanmaktadır. Zaman zaman eleştiriler alan ve tarihi geçmişi ile uygulamada başarısızlıklarla sonuçlanan bir politika olsa da gelecek vadedmesi sebebi ile Avrupa coğrafyası adına önem arz eden bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Açıkmeşe, Sinem. (2008) "Avrupa Birliği'nde Koşullu Genişleme." Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Alagöz, Emine. (2009) “Avrupa Komşuluk Politikası” <http://www.bilgesam.org/incele/800/-avrupa-komsuluk-politikasi/#.Wu8JWu-FPIU> Erişim Tarihi: 08.01.2020
- Arman, Murat Necip, (2011). “Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi.” *Uluslararası İlişkiler* 8 (31): 45-68.
- Cavlak, Hakan. (2012). “Avrupa Birliği’nin Güvenlik Kimliği.” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (42): 288-305.
- Dedeoğlu, Beril. (2003). “Dünden Bugüne Avrupa Birliği” İstanbul: Boyut Kitapları.
- Gezer, Cansu. (2010). “Avrupa Birliği Komşuluk Politikası” İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Hatipoğlu, Esra. (2004). “Daha Geniş Avrupa: AB’nin Komşu Ülkelerle Politikasının Analizi.” *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 12 (1-2): 94-108.
- Hatipoğlu, Esra. (2005). “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Güney Kafkasya Boyutu.” İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karauçak Oğuz, Şebnem. (1991). “Avrupa Topluluğunun Akdeniz Politikası.” İstanbul: İKV Vakfı Yayınları.
- Lister, Marjorie. (1997). “The European Union and the South: Relations with Developing Countries.” New York; Routledge press.
- Özgün, Ece. (2013). “Avrupa Komşuluk Politikası” <http://akademikperspektif.com/2013/08/24/avrupa-komsuluk-politikasi/> Erişim Tarihi: 26.03.2020
- Pehlivan, Gülçin. (2013). “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Ülkeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri” *International Conference on Eurasian Economies*: 518-523.
- Stiftung, Friedrich Ebert. (1998). “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye.” İstanbul: Ekonomi Forumu.
- Sönmez, Sait. (2010). “Avrupa Birliği’nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasi Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (10): 113 – 122.
- Sönmezoğlu, Faruk. (2000). “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi” İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Samur, Hakan. (2009). “Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları” *Dergipak* 8 (27): 18-35.
- Şahbazov, Rövsen. (2009). “Avrupa Birliği’nde Genişleme Stratejisi Çerçevesinde Komşuluk Politikası” *Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.*
- Şahin, Yeliz. (2015). “AB’nin Dış Politika Gündemindeki En Önemli Konu Komşuluk Bölgesi” *İktisadi Kalkınma Vakfı, www.ikv.org.tr* Erişim Tarihi: 11.04.2020.
- Uzun, Ertuğrul. (2003). “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci.” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1): 1-32.

TÜRKİYE'DE SOL POPÜLİZM ÖRNEĞİ OLARAK HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ

Ali Akkaya
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, akkayaali004@gmail.com

ÖZET

Yirminci Yüzyıl'da başlayarak Yirmi Birinci Yüzyıl'da en uç noktalara ulaşan modern olana ilişkin ön kabul ya da uygulamaların ağır eleştirisi, içtimai, ekonomik ve politik süreçler başta olmak üzere sosyal bilimlerin alanında kavram ve açıklamaların değişmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Yirminci Yüzyılın ikinci yarısından itibaren üzerinde pek çok tartışmanın devam ettiği ve buna bağlı olarak da tanımlanmasının neredeyse imkânsız bir hal aldığı popülizm kavramı sosyal bilimlerin alanını fazlasıyla meşgul etmektedir. Tanımının muğlaklığı bir yana; elastiki yapısı popülizmin, modern siyasi ideolojilerin neredeyse tamamının içerisinde kendisine yer bulmasına ya da farklı ideolojilerin birbirlerini suçlamada kullandığı bir pejoratif kavram haline almıştır. Sol popülizm bu örneklerden birini teşkil etmekle birlikte; Sol popülizm özellikle Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un çalışmalarında daha ziyade siyaset yapmanın olumlanan bir yöntemi olarak şekillenmektedir. Bu çalışma, Avrupa ve özellikle Latin Amerika örnekleri üzerinden örneklendirilen ve tartışılan Sol Popülizm olgusunun, 12 Eylül sonrasının apolitizasyonun etkilerinin atılmaya başlaması ile birlikte hareketlenen Türk Siyasetinde, Sol Popülizm eğilimine odaklanmaktadır. 12 Eylül öncesinde sol hareket içerisinde başlayan bölünme, 12 Eylül'ün ve Sovyetler Birliği'nin yıkımının sol üzerindeki gözden düşürücü etkisi ile daha da sönükleşmiştir ya da gerek Dünya'da gerek de Türkiye'de sol hareketlerin farklı yöne evrilmesine sebep olmuştur. PKK, Türk siyasetindeki solun dönüşümünün bir göstergesi olarak kabul edilebileceği gibi, özellikle legal sol içerisinde neşet eden Kürt siyasi hareketi de bu evrilişin farklı bir yorumu olarak kabul edilebilir. Özellikle iki hareket arasındaki ilişki göz önüne alındığında ve Çözüm Süreci çerçevesinde Kürt siyasetinin temsilcisi olarak kabul edilen Halkların Demokratik Partisi'nin 2014 yılı sonrasındaki söylemlerinin, Türk Siyasetinde Sol Popülizm örneği teşkil ettiği söylenebilir. Bu bağlamda söylem analizi yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma; pek çok açıdan Halkların Demokratik Partisi'nin Türkiye'deki Sol Popülizm örneğini temsil ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sol Popülizm, Halkların Demokratik Partisi, PKK

1. Giriş

Klişe bir benzetme ile başlanacak olursa; popülizmi ele almak, havayı avuçlamaya çalışmak gibidir denilebilir. Bu iki yönlü bir analogidir; ilk olarak popülizm iddia edildiği gibi 'kaypak' ya da kaygan bir mefhumdur (Taggart, 2004: 1), öte yandan her yerdedir ama ele avuca gelmeyecek şekildedir. Bu sebeptendir ki popülizme ilişkin çalışmalar çoğunlukla somut örnekler üzerinden yürütülür ve çoklu tasnifler üzerinden açıklanmaya çalışılır (Ionescu ve Gellner, 1969: 9-150, Canovan, 1981: 17-97, Taggart, 2004: 33-111). İnceleme alanı olarak Rusya'dan Kuzey ve Güney Amerika'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olan bir mefhumu karşı takınılan tavır ise mütemadiyen olumsuzdur ve popülist olmak ya uzak durulması gereken bir durumdur ya da popülist siyaset çoğunlukla makbul olmayan siyaset olarak etiketlenir. Çoğunlukla da rakipler popülist olmakla suçlanır. Ancak tüm bunlara karşı Ionescu ve Gellner (1969: 1), Marx'a atıfla, yirminci yüzyılın sonu ile yirmi birinci yüzyıl siyasetine en çok damgasını vurmuş bir kavram olarak popülizmi dünya üzerinde dolaşan bir hayalet benzetmişlerdir.

Popülizme yüklenen bu olumsuz anlama karşın Laclau (2011: 145), popülizmi, siyasetle eş anlamlı addetme derecesinde olumlu karşılar. O'na göre her siyaset popülisttir ve asıl mesele bir siyasi hareketin ne kadar popülist olduğu yani popülistlik derecesidir (Laclau, 2011: 144). Özellikle Laclau ve Mouffe'un Post-Marksist bakış açısına göre popülizm, siyasi hareketin merkezidir ve siyasette izlenecek bir stratejidir (Mouffe, 2019: 23). Bu çalışmada Laclau ve Mouffe'un popülizme yükledikleri anlamlar bağlamında Türk Siyasetinin son döneminin bir aktörü olarak Halkların Demokratik Partisi'nin popülizm derecesi ölçülmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Laclau ve Mouffe tarafından inşa edilen ve Post-Marksist olarak adlandırılan, sosyalist siyaset yapmanın yeni şekli üzerinden Laclau ve Mouffe tarafından ayrı ayrı ancak belirtilen temel üzerine inşa edilen popülizm ve sol popülizmin izi sürülecektir. Bu inceleme çalışmanın ilk aşamasını ifade etmektedir ve temelde Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru isimli çalışma üzerine özellikle Laclau'nun Popülist Akıl Üzerine'si ile Mouffe'un Sol Popülizm isimli çalışmaları takip edilerek Post-Marksizm-Popülizm-Sol Popülizm şeklinde serimlenecektir.

İkinci aşamada ise, legal Kürt siyasi hareketinin son 'temsilcisi' olarak Halkların Demokratik Partisi'nin popülist söylemlerine odaklanılmaktadır. Her ne kadar Türk Anayasası siyasi partilere daha doğrusu bu partilerin vekillerine ulusal siyaset yapma zorunluluğu getirmiş olsa da (Madde-80: Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.) Kürt siyasi hareketi, Türk

siyaseti içerisinde bir istisnaya işaret etmektedir. Bu istisnanın bir göstergesi olarak etnik ayrımcılık, terör ve buna benzer sebeplerle legal örgütlü Kürt siyaseti zaman zaman kesintiye uğramıştır. Bu kesintilerin yanında Halkların Demokratik Partisi bir istisnaya işaret eder ki –tek istisna değildir-, öncülü olan Barış ve Demokrasi Partisi'nin vekillerinin partilerinden istifa etmeleri suretiyle teşekkül etmiştir. Nitekim dönemin parti eş başkanı Ertuğrul Kürkçü (2014)'nün ifadesi ile bu yeni bir “strateji” olarak nitelendirilmiştir.

Dönemin şartları, Kürkçü'nün ifade ettiği strateji ve sonrasında yaşananlar Halkların Demokratik Partisi'nin seçime parti olarak girerek %13'ün üzerinde bir oyla parlamentoda 80 milletvekili ile temsil edilmesini sağlamıştır. Gerek genel seçimler gerek yerel seçimler gerek de cumhurbaşkanlığı seçimleri süreçlerinde Halkların Demokratik Partisi'nin ve adaylarının söylemleri geleneksel Kürt parti ve temsilcilerinin söylemlerinin çok dışında olduğunu söylemek mümkündür ve bu durum özellikle 1990 ve 2000'li yıllar ile mukayese edilerek değişimin seyri de incelenecektir. Bunun yanında tüm bu gelişmelerin özellikle bölgesel ve yanında küresel gelişmelerden de bağımsız olduğunu söylemek zordur ki bu sebeple inceleme açısından bu hususlara da odaklanmaya çalışılacaktır.

2. Laclau ve Mouffe'a Göre Popülizm ya da Sol Popülizm

Laclau ve Mouffe ikilisinin popülizmi siyasi faaliyetlerin merkezine yerleştirdikleri ve onu bir strateji olarak kabul ettikleri yukarıda zikredilmişti. Solda siyaset yapmanın yeni yöntemidir ve bu yöntemin failleri yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan ikinci dalga feminizm, eşcinsel hareket, ırkçılık karşıtı mücadele, ekolojik hareketler gibi klasik sol partilerin bünyesine katamadığı kesimlerdir (Mouffe, 2019: 14). Buradaki klasik sol göndermesi, bu iki ismi Marksist gelenekten ayıran bir göndermedir ki nitekim Laclau ve Mouffe da Marksizm'in temel varsayımlarını reddederler (Adaklı, 2001: 13). Bunun pek çok sebebi vardır fakat ana sebep olarak çağdaş toplumun artık klasik Marksizmin öngördüğünden –proletarya/burjuva- daha fazla çoğulluğu ya da karşıtlığı barındırıyor oluşudur ve bunun çözümü de hegemonya kavramının içeriğinden türetilir (Laclau ve Mouffe, 2015: 27-28).

Hegemonya, Laclau ve Mouffe'un temel kavramlarından ilkidir. Ancak hegemonya kavramına daha yakından bakmak için yazarlar biraz geri giderler ki bu yolla Marksizmin genel kabullerinin açmazlarını ortaya koymak isterler. Nitekim bu açmazlar ya da ‘çatlak’ hegemonya kavramını zorunlu kılmıştır onlara göre ve bunun geçmiş Marksizmin öngördüğü zorunluluklar yerine ‘olumsallıklar’ın varlığının bir göstergesidir (Laclau ve Mouffe, 2015: 31-32). Laclau ve Mouffe Hegemonya ve Sosyalist Strateji’de hegemonya kavramı çerçevesinde Marksizmin açmazlarını takip ettikleri uzunca incelemelerinin (2015: 42-144) ardından üç sonuca varırlar (Laclau ve Mouffe, 2015: 145-148):

- Toplumsal kimlikler sabit değildir.
- İşçi sınıfı hiçbir şekilde ayrıcalıklı bir konumda değildir ve “kolektif irade”nin bir parçasıdır.
- Özne, kendisine dayatılan misyonları değil içerisine girdiği hegemonyada kendi ‘talep (Laclau, 2007: 91)’lerinin taşıyıcısıdır.

Laclau ve Mouffe (2015: 179), toplumu bir analiz nesnesi olmaktan çıkararak; eklemleme olarak adlandırdıkları ve öğeler arasındaki kimlik değişimine sebep olacak olan ilişkiye odaklanırlar. Öge, söyleme dayanarak henüz eklemlemeye girmemiş unsurken; söylem de eklemleyici pratikten doğan bütündür söylem içerisindeki eklemlemeden kaynaklı farklılıklar da momenttir (Laclau ve Mouffe, 2015: 169). Öğeler bir söylem içerisine eklemledikleri zaman ortaya özne kategorisi çıkar (Laclau ve Mouffe, 2015: 185). Böylece toplumdan uzaklaşarak, tutarlılıktan uzak bölünmüş öznelerden müteşekkil bir kimlikler manzumesi halinde bireylerle karşı karşıya kalınır (Laclau, 2011: 137). Bu özne, nesnel belirlenmiş bir karaktere sahip olmadığından ötürü de ortada Laclau ve Mouffe (2015: 196)'un ifadesiyle bir “antagonizma” durumu vardır. Ancak bu antagonizma, Marksistlerin ifade ettikleri gibi farklılık temelinde değil eşdeğerlikler halinde var olan bir antagonizmadır ki bu da toplumu iki kampa bölen bir durumdur (Laclau ve Mouffe, 2015: 206-207). Bu antagonizmayı ortaya çıkaran popüler ve demokratik özne konumları arasındaki ayrımdır (Laclau ve Mouffe, 2015: 210).

Tüm bu çözümlemelerin ardından Laclau ve Mouffe (2015: 214), “hegemonya”ya ulaşırlar. Şöyle ki; öge olarak niteledikleri bireyler belli talepleri karşılanırken demokratik özne konumundadırlar ancak talepleri karşılanmadığında popüler özne haline gelirler. İşte tam bu geçiş anında öğeler, eklemleyici pratikler vasıtasıyla bir moment halini alırlar. Hegemonya bu noktada işlev gören “politik ilişki tipi, bir bakıma, politikanın, bir biçimidir” (Laclau ve Mouffe, 2015: 221). Hegemonya, popüler öznelerin, özelliklerinden vazgeçerek eklemledikleri yerdir ve bu eklemleme sonrasında ortaya çıkan farklı antagonizmaların varlığı radikal ve çoğulcu bir demokrasiyi gerektirir (Laclau ve Mouffe, 2015: 256). Laclau ve Mouffe (2015: 270) tam da burada tasarladıkları yeni Sol'a liberal demokrasiye karşı gelmeden, kendilerinin önerdiği radikal demokrasiyi derinleştirme görevi vererek çalışmalarını tamamlarlar.

Görüldüğü üzere Laclau ve Mouffe tarafından teorisi ortaya konmaya çalışılan yeni sosyalist strateji, ortodoks Marksizmin temel varsayımlarının reddi ile işe başlar çünkü onlara göre modernitenin bir göstergesi olarak Marksizm de son tahlilde normatiftir (Laclau ve Mouffe, 2015: 26). Bu doğrultuda ilk olarak toplumu analiz kategorisi olmaktan çıkarırlar ve buna bağlı olarak normatif bir sınıf olgusu da kendiliğinden ortadan kalkar. Onlar, ikinci adım olarak tikellikler üzerine odaklanarak özne kategorisini inşa ederler ki demokratik özne ile popüler

özne onların Marksizmin sınıf antagonizmalarının yerine koydukları yeni argümanları olur ve bu da hiçbir belirlenime tabi olmayan ve ‘yeni toplumsal hareketleri’ de kapsayan “karmaşık kolektif irade” adını verdikleri durumdur (Laclau ve Mouffe, 2015: 148). Popüler özneler, karşılanmayan talepleri ile yeni bir arayışa girdiklerinde ise ortaya Laclau (2007: 104)’nun daha sonra “halk”ın oluşması için gerekli aşama dediği noktaya varırlar ki bu Mouffe tarafından “popülist moment” olarak nitelendirilir (Mouffe, 2019: 23). Ancak tüm bu karşılanmayan taleplere sahip popüler özneler eşdeğerdirler ve bir eklemleme zinciri meydana getirirler ki o noktadan itibaren artık “halk” için her şey hazırdır (Laclau, 2007: 92).

Tüm bu karşılanmamış taleplerin çokluğu ve karmaşıklığı içerisinde iki soru gündeme gelmektedir ki Laclau da bunun bilincindedir ya da bu iki soruyu kendi popülizm çözümlemesi noktasında dikkate değer görmektedir: ilki bunca heterojen talebin birlikteliğinin devamı ikincisi ise lider problemidir. Heterojen taleplerin birlikte hareket edebilirliğini, kimliklerin evrensellik ile tikellik arasındaki salınımdan hareketle, “boş gösterenler” (Laclau, 2007:148)’in eşdeğerlik zincirini hem oluşturan hem de ifade eden bir olgu olarak sunar ve bu yolla da evrensel boş gösterenler (adalet, özgürlük, vb.) bir anlamda bu zincirin meşruiyet kaynağı olarak sunulur ki bu aynı zamanda eşdeğerlik zincirini soyut bir belirlenim çerçevesinde açıklamaktan alıkoyar (Laclau, 2007: 117). Yeri gelmişken eşdeğerlik zincirini oluşturan boş gösterenlerin yanında bu eşdeğerlik zincirinin hareketliliğine sebep olan Laclau (2007: 152)’nin ifadesiyle “yüzer gösterenleri” de ifade etmek gerekir ki bu da halk olarak adlandırılan eşdeğerlik zincirinin hareketliliğinin mümkün kılarak sınırların belirsizliğini açıklar. Laclau’nun popülist bir strateji için tartışmalı bir husus olarak gördüğü lider konusuna gelinecek olursa; Laclau bunu lider ile halk arasındaki libidinal bir bağ olduğu varsayımıyla aşmaya çalışır (Durna, 2008: 114). Lider de grubun bir parçası olacağı için onunla özdeşleşecektir (Laclau, 2007: 80). Mouffe’un da belirttiği gibi, lider “eşitler arası birinci”dir (Mouffe, 2019: 80). Böylece Laclau’nun popülizm tanımına ulaşılmış olunur ki şöyledir (2007: 177): “Boş gösterenler aracılığıyla hegemonik olarak temsil edilen eşdeğerlik ilişkileri, yüzer gösterenleri üretimi aracılığıyla iç sınırların yer değiştirmesi, diyalektik tersine çevirmeleri olanaksız kılan ve politik eklemlemeye gerçek merkeziliğini kazandıran kurucu bir heterojenlik.”

Laclau’nun popülizme ilişkin bu çözümlemeleri, son dönemde Mouffe tarafından “Sol Popülizm” olarak etiketlenerek yeni bir sosyalist strateji olarak sunulur. Bu strateji Mouffe (2019: 89) tarafından; “Post-politik konsensüse son verecek karşı hegemonik pratikleri gerçekleştirme olasılığı bir politik sınırın inşasını gerektiriyor. Sol popülist stratejiye göre bu sınır “oligarşi”nin karşısına “halk”ı koyan “popülist” bir yoldan, “halk”ın çeşitli demokratik taleplerin eklemlemesiyle kurulduğu bir karşı karşıya gelişle inşa edilebilir.” şeklinde sunulmaktadır. Mouffe, Laclau’nun geliştirdiği popülist teoriyi sol popülizm olarak etiketleyerek, son dönem siyasi gelişmelerini popülizmler arası mücadele olarak sunarken bu mücadelenin ilerici, demokratik yanını ise sol popülizmin oluşturduğunu varsayıyor (Mouffe, 2019: 94).

Sonuç olarak, çok daha erken çalışmalarında popülizme karşı temkinli bir tavır takınan Laclau (2015: 169-170), henüz Marksizmden ayrılmadığı için popülizmi ideolojiler içerisinde soyut karakterli ve ideolojinin biçimine karar verici olarak görmesi sebebiyle en yüksek popülizmin sosyalizm içerisinde olduğu fikrini savunmaktayken (2015: 199) daha sonraları post-marksist çözümlemelerde popülizmi bir strateji olarak niteler. Bununla bağlantılı olarak Mouffe, bu popülizme sol yapıştırması yapar ve sosyalist stratejiyi popülizm ile eş anlama getirir. Ancak bu arada klasik anlamdaki Marksizme dair tüm varsayımlar yukarıda görüldüğü üzere terkedilmiş olur. Bunun bir örneği olarak Kürt siyasi hareketindeki değişimlerin popülist bağlamdaki son örneği olarak Halkların Demokratik Partisi’ne ilişkin değerlendirmeler ise bir sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

3. Halkların Demokratik Partisi’nin Sol Popülizmi

Sol popülizme ilişkin bir önceki bölümde söylenenlerin Türk Siyasetindeki, Kürt hareketlere ilişkin bir incelemesi Türkiye’de sol popülizmin bir temsilcisi olarak yeni toplumsal hareketlerle girdiği ilişki çerçevesinde Halkların Demokratik Partisi tarafından ne derecede tatbik edildiği bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Ancak başlangıcından itibaren ve özellikle 1990’lar sonrasında Kürt siyasetinin geçirdiği dönüşümün resmedilmesi Halkların Demokratik Partisi’nin bu durumunu tespit etmede daha aydınlatıcı olacağı fikriyle ilk olarak bu konuya değinilmiştir.

3.1. Kürt Legal Siyasi Hareketi

İlk olarak burada legal ile ifade edilmek istenen Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile her ne kadar bağımsız olmasa da yasal zeminde gerçekleştirilmeye çalışılan Kürt siyasi hareketi arasında bir ayırım yapma amacından kaynaklanmaktadır. İki hareket arasında bir ayırım yapmanın zorluğu/imkânsızlığı bir yana bu koordineli hareket etme durumunun legal siyaseti de olumsuz anlamda etkilediğini söylemek de mümkündür.

Bilindiği üzere Kürt siyasi hareketi, legal anlamda kurulan ilk parti olan Halkın Emek Partisi (HEP)’ne kadar gerek sağ da gerek de solda farklı partiler içerisinde varlık göstermeye çalışmıştır. Ancak Kürt hareketine asıl rengini verenin sol hareket olduğu bir vakıta olmanın yanında sol ve etnik kimliğe dayalı siyaset gerilimi ya da bu konuda bir kararsızlık da hep var olagelmıştır (Marcus, 2015:38). Nitekim Halkın Emek Partisi’nin ilk ortaya

çıkışı da Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)'nin Kürtçü propagandalarından rahatsızlık duydukları vekillere baskı yapmalarının neticesinde istifa ile biten bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir (Marcus, 2015: 278). Son dönemin popüler bir tabiri ile ifade edilecek olursa 'terörle aralarına mesafe koyamamaları' ya da sert bir tavır takınmamaları sebebiyle (Bora, 2018: 894) Kürt vekiller ve daha sonrasında Kürtçü partiler sürekli bu niteleme ile karşılaşmış bu sebeple partileri kapatılmış, vekillerine siyaset yasağı getirilmiştir. Buna rağmen bu partilerin sol söyleme her zaman sarıldıkları da bir vakiadır (Bora, 2018: 895, Kakışım, 2016: 274).

Halkın Emek Partisi'nin 1993'te kapatılmasını yedekte bekletilen Demokrasi Partisi (DEP)'nde siyasete devam ederek karşılayan siyasi yasağın dışında kalan vekiller, bu partinin de 1994'te kapatılması ile aynı yıl kuruluş görece uzun süre varlığını devam ettirecek olan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)'i kurarak karşılaşmışlardır (Bora, 2018: 896). Halkın Demokrasi Partisi, şu ana kadarki Kürt siyasi hayatının en uzun süreli yasal partisi olmanın yanında kendisinden önceki partilerin mirasına sahip çıkmanın yanında PKK ile bağlantısını reddetme yoluna gitmeyen bir duruş da sergilemekle öne çıkmaktadır (Kaya, 2016: 408). Ancak partinin PKK ile aynı tabanlara hitap etme ortaklığından kaynaklı bu paralellik terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile farklı bir boyuta taşınmıştır ki bunların başında Öcalan'ın hapiste görüşlerini değiştirmeye başlaması ile birlikte partinin politikalarının da değişikliğe uğraması gelmektedir (Kaya, 2016: 410). Bu durum terörist başının yakalanmasının ardından yaşadığı bir dönüşüm mü yoksa siyasetin değişen parametrelerine yönelik bir hamle mi olduğu farklı bir tartışma olmakla birlikte Marcus (2015: 307)'un da belirttiği gibi Demokrasi Partisi'nin kapatılmasından sonra Halkın Demokrasi Partisi için PKK ile birlikte hareket etmek özellikle aldığı ağır hasarın telafisi noktasında en işlevsel seçenek durumundaydı. Netice itibarıyla Halkın Demokrasi Partisi de terör ile ilişkisi sebebiyle 2003 yılında kapatıldığında değişen politikalar bağlamında çok önceleri kurulmuş ve bu politikalar çerçevesinde şekillendirilmeye başlanmış olan Demokratik Halk Partisi (DEHAP), yedekten asil durumuna getirilmiştir.

Terörist başının silahlı mücadeleden vazgeçilmesi gerektiği ve demokratik usullerin benimsenmesi yönündeki telkinleri çerçevesinde ve özellikle 2000'li yılların başındaki Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin hükümetlerin atmış olduğu adımlar Kürt siyasi hareketinde değişimin başlangıcı ile aynı döneme rastlamaktadır ve bu değişimin en somut yansıması ise Demokratik Halk Partisi politikalarında gözlemlenmiştir. Ancak partinin genel seçimlerdeki başarısızlığı üzerine Öcalan'ın çağrısı ile parti kendini feshederek yine Öcalan'ın teorisyenliği çerçevesinde Demokratik Toplum Partisi (DTP) kurulmuş ve bu parti aracılığıyla Kürt sorununun çözümüne ilişkin demokratik talepler çerçevesinde öneriler getirilmiştir (Kaya, 2016: 411-412). Her ne kadar bu parti de kapatılmış olsa da daha önceki seçim başarısızlıklarının ardından bağımsız vekillerin meclise girerek grup kurma başarısına ulaşmaları ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kürt sorununa ilişkin bazı çözüm önerileri üretmeye başladığı dönemin partisi olarak Kürt siyasi hareketindeki yerini almıştır. Demokratik Toplum Partisi'nin Emek Demokrasi ve Özgürlük Bloku vasıtasıyla meclise bir şekilde girmesi, tabanı genişletme yolunda bir adım olarak da görülebilir.

Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılmasından sonra Kürt siyasi hareketinin yeni uğrağı Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) olmuştur. 2000'li yıllarda başlayan Türkiyelileşme hamlesi bu parti ile zirveye ulaşmış; 2011 Genel Seçimlerinde geniş bir sol kanat desteği ile bağımsız milletvekillerinden müteşekkil meclis grubunun parlamenter sayısı artmıştır. Seçimler ile yakın bir dönemde Halkların Demokratik Partisi'nin çekirdeğini oluşturan Halkların Demokratik Kongresi, daha geniş bir taban oluşturmak için bir adım olarak okunabilir (Bora, 2018: 899). Halkların Demokratik Kongresi üzerinden 2013 yılında Kürt siyasi hareketi farklı bir boyuta taşınmıştır. 2000'li yılların başında ortaya atılan Türkiyelileşme hamlesi Barış ve Demokrasi Partisi üyelerinin hemen hepsinin Halkların Demokratik Partisi'ne geçmiş ve bu parti bir Türkiye partisi olarak lanse edilirken Kürt siyasi hareketinin devamlılığı Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) ile sağlanmaya çalışılmıştır (Bora, 2018: 900). Halkların Demokratik Partisi, temelde kendisini tüm Türkiye'ye hitap eder şekilde sunmuş fakat temeli Kürt siyasi hareketi tarafından şekillendirilmiştir. Legal Kürt siyasi hareketine değinilmesinin sebebi de bu durumdan ötürüdür. Kürt siyasetinin önceliklerinin Halkların Demokratik Partisi'nin söylem ve eylemlerindeki öncelik ya da ağırlığı bu noktada önem kazanmaktadır ve bu husus aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.2. Halkların Demokratik Partisi

Halkların Demokratik Partisi'nin yeni bir stratejinin faili olacağına ilişkin Kürkçü'nün yapmış olduğu vurguya yukarıda değinilmişti. Nitekim partinin ortaya çıkışı da esasında Türk Siyasetinde bir dönüm noktasının yaşanmaya başladığı döneme rastlar. Halkların Demokratik Partisi de yeni döneme uygun olarak şekillendirilir.

Türkiye'de 2000'li yılların başında, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin 2002 yılındaki iktidara gelişile birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin olarak yasal zeminde başlamış olan 'demokratikleşme' adımlarının daha da hızlandırılmasına şahit olunmuştur. Bu bağlamda atılan adımlardan bir diğeri de Kürt sorununun çözümüne ilişkin olarak tedricen gerçekleştirilen bir takım adımlar gösterilmektedir (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2010). Öte yandan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu adımları kaybedilen oyların geri kazanılmasına yönelik çabası olarak da okunmuştur (Kaya, 2016: 412). İster demokratikleşme ister oy kapma çabası olarak okunsun şurası bir vakiadır ki; bu dönemde Kürt sorununa ilişkin bir çözüm arayışından göstermelik dahi olsa bahsedilebilir. Nitekim dönemin hükümetinin de bu dönemde attığı bazı adımlar, soruna yaklaşımda daha

önceki politikalarından bir kopmanın varlığına bir kanıt olarak da okunabilir. Çiğdem (2014: 105) de bu gelişmeyi hükümetin, ‘devlet aklının kırmızı çizgilerinin değilmesi’ olarak nitelemektedir. Netice itibari ile Kürt sorununun çözümüne ilişkin olarak somut adımların atılması yönünde bir takım girişimlerin olduğunun açıklandığı dönem olan Mayıs 2013’te Türkiye’de farklı bir süreç yaşanmaya başlamış ve Gezi Parkı Eylemleri olarak bilinen bazı illerde bir dizi sokak eylemlerinden müteşekkil olaylar silsilesi yaşanmıştır. Esasında 2013 yılı Türkiye’de dönüşümün başlangıcı olarak adlandırılabilir bir yıl olarak da nitelenebilir.

2013 yılının Mayıs ayında belirtildiği üzere Kürt sorununun çözümüne ilişkin ‘demokratikleşme’ yönünde bir adım yaşanırken; öte yandan Gezi Parkı Eylemleri gibi farklı bir talepler silsilesinden müteşekkil bir ‘ayaklanma’ yaşanmaktaydı. Çiğdem (2014: 88) Gezi Parkı Eylemlerine ilişkin olarak iki ana çıkarıma işaret eder; isteklerden çok istemedikleri üzerinden şekillenen bir grup ile bu grubun, özgürlük ve hak temelli ancak bir o kadar da bireysel taleplerinin varlığı. Konda (2014: 14)’nın çalışması da katılımcıların bireyselliklerini destekler niteliktedir. Bu bilgiler ışığında Laclau’nun demokratik taleplerin popüler taleplere dönüştüğü moment olarak Gezi Parkı Eylemleri sürecinin etiketlenilebileceği sonucuna ulaşılabilir. Her ne kadar Barış ve Demokrasi Partisi tüm çağrılara rağmen Gezi Parkı Eylemlerine katılım konusunda resmi bir tavır takınmamış olsa da; Halkların Demokratik Partisi’nin temelini oluşturan Halkların Demokratik Kongresi’nin 3. Genel Kurul kararlarında Gezi Parkı sürecine “Yeni Bir Toplum ve Yeni Bir Kent Yaşamı İçin Gezi Direnişi Yolumuzu Aydınlatıyor” başlığı altında atıf yapılarak, Gezi Direnişinin başından sonuna dek orada bulunduğu belirtilmiştir. Yine aynı kararda Gezi Parkı Eylemlerinin Halkların Demokratik Kongresine ilişkin ihtiyacın bir göstergesi olarak belirtilmiştir (Halkların Demokratik Kongresi, 2013). Tüm bunlar ışığında Gezi Parkı Eylemlerini Türkiye’de sol popülizm için bir popülist moment olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim Kaya (2019: 806, 807) da böyle bir tespitte bulunmuştur. Öte yandan Gezi Parkı eylemleri sonrasında legal ve illegal Kürt hareketi içerisinde çözüm sürecine ilişkin dile getirilen, hükümetin çözüm sürecine ilişkin vaatlerini yerine getirmediği yönündeki serzenişleri de Kürtlerin demokratik taleplerinin popüler talep noktasına doğru evrilmeye başlaması olarak okunabilir.

Halkların Demokratik Kongresi eliyle 2013 yılında Halkların Demokratik Partisi kongre kararlarına bağlı olarak kurulmuştur (Halkların Demokratik Kongresi, 2013, Gök ve Yavuz, 2012). Bir sonraki yıl ise çoğunluğunu Barış ve Demokrasi Partisi vekillerinin oluşturduğu grup tarafından Selahattin Demirtaş cumhurbaşkanı adayı gösterildi. Selahattin Demirtaş ve liderliği üzerinde daha sonra durulacaktır. Her ne kadar partinin kongreye bağlı olduğu defaten yenileniyor olsa da parti, siyaset sahnesinde haliyle daha önde gelmekte ve vitrin vazifesini yerine getirmektedir.

Türkiye için sol popülizmin momenti tespit edildikten sonra, bu hareketin mahiyetine bakılacak olursa; yukarıda bahsedilen kongre ve bu kongrenin uzantısı parti isminden de anlaşılacağı üzere bir ‘halk’ı oluşturmaktadır. Bu halk içerisindeki tikel üyeler ya da antagonik unsurlara bakılacak olursa; 78’liler Girişimi, Bilim Eğitim Estetik Kültür Sanat Araştırmaları Vakfı (BEKSAV), Çağrı Dergisi, Demokratik Alevi Derneği, Demokratik Bölgeler Partisi (DBP), Demokratik Çerkes Kongresi, Halkların Köprüsü, Demokratik Hukukçular Platformu, Demokratik İslam Kongresi (DİK), Devrimci Parti, Demokratik Pomak Hareketi, Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (DİSP), Engelliler Derneği, Ezilenlerin Sosyalist Partisi, Gökkuşuğu Kadın Derneği, LGBTİ, Sosyalist Dayanışma Platformu, Avrupa Süryaniler Birliği, Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi gibi bileşenler ilk göze çarpanlardır (Halkların Demokratik Kongresi, 2020). Bu unsurların her birinin üyeleri esasında Laclau’nun karmaşık kolektif iradesine denk gelirler. Her birinin temel sorunu karşılanmamış taleplerinin varlığıdır. Bu durum kongrenin programında şu şekilde ifade edilir (Halkların Demokratik Kongresi, 2014):

“Türkiye’nin baskı ve sömürüye dayalı sistemi, egemenlerin iki ana siyasal akımı tarafından sürekli olarak yeniden üretilmekte, buna karşı mücadele eden tüm toplumsal direniş odakları ise baskı altında tutulmaya çalışılmaktadır. Ancak her dilden ve kültürden halklar ve ezilenler mevcut sistemin ömrünü uzatmak için birbiriyle yarışmakta olan bu iki akım arasından birini; egemenlerin dayattığı neoliberal ve anti-demokratik düzen içinde, Türk-İslam sentezci veya ulusalcı anlayışlardan birini tercih etmek zorunda değildir. Bizler, egemenlerin iki akımının dayattığına karşı ezilenlerin ve halkların komünal demokratik yaşamını egemen kılmanın mümkün ve gerçekçi olduğunu göstermek için bir aradayız.”

Bu durum Halkın Demokratik Partisi programında ise şu şekilde ifade edilmektedir (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı):

“Partimiz, her ulustan, her dilden, kültürden ve inançtan Türkiye işçi sınıfının, emekçilerin, üretici köylülerin, küçük esnafın, emeklilerin, kadınların, gençlerin, aydınların, sanatçıların, LGBT bireylerin, engellilerin, ezilen ve sömürülen tüm halk güçlerinin arzuladığı amaca varmak üzere güçlerini birleştirdikleri ve demokratik halk iktidarına/yönetimine yürüyenlerin partisidir.”

Selahattin Demirtaş, Halkların Demokratik Partisi’nin görevini ise “tüm ezilenlerin ortak sesi olmak” şeklinde belirtmiştir (Demirtaş, 2014). Partinin faaliyet alanı ise “Partimiz, tüm demokratik muhalefet güçlerinin mücadele alanlarını, ortak mücadele alanı olarak görür ve buradan güç alır.” şeklinde oldukça geniş bir alana yayar (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı). Öte yandan her bir öznenin yer aldığı eşdeğerlik zincirinin korunması için “Türkiye’nin tamamını kapsayacak şekilde, sosyal, siyasal, kültürel, ekolojik, ekonomik ve coğrafi nitelikler göz önüne alınarak, bölgelerin ve bölge meclislerinin oluşturulması” önerisi sunar (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı). Her ne kadar tikel öznelerin eşdeğerliğine vurgu yapıyor olsa da oluşturulan zincirin boş

göstereni partinin kendisidir. Bu durum parti programında pek çok kez yapılan “partimiz” vurgusunda kendisini gösterir. Zikredilen tüm tikel taleplerin karşılanması garantisi bizzat partinin kendisidir (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı). Bu anlamda hegemonik söylem bizzat partinin söylemidir denilebilir. Bu söylem içerisinde evrensel boş gösterenler olarak “özgürlük, adalet, barış, vb.” gibi ifadeler de kendisine yer bulmuşlardır ve birer referans noktası mahiyetindedirler (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı).

Halkların Demokratik Partisi’nin hegemonyasında oluşturulan yeni eklemlenme zincirinin yüzey gösterenlerine örnek olarak ise, 7 Haziran seçimleri en açık örnektir. Bu seçim dönemi öncesinde Selahattin Demirtaş (Demirtaş, 2015)’ın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a karşı ifade ettiği “Seni başkan yaptırmayacağız” ifadesi Halkların Demokratik Partisi’ne yüzde 13’ün üzerinde bir oy aldırılmış; pek çok farklı saikle Türkler de oy vererek beklenenin çok üzerinde bir vekille Halkların Demokratik Partisi’ni meclise sokmuşlardır (Bora, 2018: 902). Bu dönemde Halkların Demokratik Partisi’ne verilen oyların “emanet”liğine vurgu yapan Selahattin Demirtaş ve Sırrı Süreyya Önder, bu hususa dikkat çekmişlerdir (Bora, 2015). Selahattin Demirtaş hususunda sonraya bırakılan noktaya gelinecek olursa; Laclau’nun popülizmdeki lider noktasına da ulaşılmış olur. Lider, zikredildiği üzere eşitler arasında birinci olarak karşılır. Bu bağlamda Halkların Demokratik Partisi de Barış ve Demokrasi partisinden gelen geleneği devam ettirerek eş başkanlık kurumunu oluşturmuştur. Ancak burada Selahattin Demirtaş’ın özellikle Cumhurbaşkanlığı adaylıklarında ve söylemlerinde eşitler arası birincilik sınırını aştığını ifade etmek yanlış olmaz. Özellikle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a karşı geliştirdiği söylemlerle pek çok kesimden destek gördü, büyük bir popüleriteye ulaştı (Bora, 2018: 901). Buna karşın özellikle 7 Haziran seçimleri sonrasında Türkiye’nin Güneydoğu illerinde yaşanan şehir çatışmaları ve Kobani’ye destek olmaya yönelik çağrılarını (Coşkun, 2015: 2) gibi terör ile ilişkili konularda hala devam eden davaları vardır.

Son olarak Mouffe’un sol popülizm için belirttiği hedef olan radikal demokrasi olgusuna bakılacak olursa, bu amaca ilişkin; “Etnik kimliği, kültürü, dili ve diniyle tek tip Türk milleti” dayatmalarına karşı çoğul, farklılıkların eşit ve gönüllü beraberliğine dayalı bir toplumsal yaşamı; özgürlükçü ve demokratik bir Türkiye hedefini savunur.” ifadesi örnek gösterilebilir. Öte yandan Mouffe’un belirttiği demokrasinin ulusal boyutta radikalleştirilmesi noktasında Halkların Demokratik Partisi’nin de söylemi ortaklık göstermektedir. Bu bağlamda halkın iktidara katılımı yönünde vaatler öne sürülür; “Demokratik halk iktidarı, halk meclisleri temelinde örgütlenir, halkın söz ve karar süreçlerine doğrudan katılımını sağlar.” (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı). Demokrasinin radikalleştirilmesine yönelik olarak Parti Programında şu ifadeler yer verilmektedir:

“Demokrasiyi temsili meclisle sınırlı görmeyen Partimiz, halkın tartışma, örgütlenme ve karar mekanizmalarına doğrudan katılımının önündeki tüm engellerin kaldırılmasını, her düzeyde halk denetiminin geliştirilmesini, halkın söz ve karar hakkını savunur ve gerçekleştirir. İlçe-İl ve Bölge Halk Meclisleri gibi örgütlenmelerle, halkı siyasetin öznesi haline getirmek için mücadele eden Halkların Demokratik Kongresi’nin ilkelerini ve mücadelelerini kabul eder.”

Halkların Demokratik Kongresi’nin belirlediği ilke ve mücadele alanları ise demokrasinin kazanılması başlığı altında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, demokratik özerklik gibi konuları kapsamaktadır (Halkların Demokratik Kongresi, 2014).

Tüm bu demokrasi ifadelerinin yanında Halkların Demokratik Partisi eş başkanlarından Figen Yüksekdağ (2015)’ın “Biz sırtımızı Rojava’ya, Kobani’ye, IŞİD vahşetine karşı direnen halklara, insanlık mücadelesi yürüten YPG-YPJ’ye dayıyoruz. Bunu söylemekte hiçbir sakınca görmüyoruz. Bakın sırtımızı kime dayadığımızı çok net söylüyoruz ve bundan sonrada sırtımızı buraya dayamaya devam edeceğiz” şeklindeki ifadeleri ve parti üyelerinin terör örgütlerini öven ve onlara destek veren şekildeki demeçleri tartışma konusu yaratmaktadır. Esasında bu durum, çalışmada Kürt siyasi hareketinin gelişiminin seyredilmesinin gerekliliğini de vurgulamaktadır. Halkların Demokratik Partisi, sol popülist bir zeminde siyaset yaptığını ya da Türkiyelileşme çabası içerisinde defaten zikretmiş olsa da parti içerisinde Kürt meselesine ilişkin ağırlık hala devam etmektedir. Parti programında (Halkların Demokratik Partisi, Parti Programı) evrensel gösterenler olarak zikredilen ilk hedeflerin hemen akabinde önem atfedilen konuların başında Kürt meselesine ilişkin hedeflerin gelmesi Kürt sorununu bu hareket içerisinde hâkim bir boş gösteren olduğunu söylemeyi mümkün kılar. Nitekim Tekdemir (2016: 1221, 1230) ve Kaya (2019: 803) da bu duruma işaret etmektedirler. Yüksekdağ’ın zikredilen ifadeleri ve Kürt sorununa ilişkin parti programındaki ifadeler birlikte değerlendirildiğinde Halkların Demokratik Partisi’nin Türkiyelileşme ve demokratikleşmeye ilişkin ifadelerinin çelişkili olduğu pek tabii öne sürülebilir. Son olarak özellikle 7 Haziran 2015 seçimleri sonrası seçimde kazanılan başarının ‘şehir savaşları’ ile tüketilmiş olması ve yerel demokrasi yönünde öne sürülen onca argümanın, yerel imkânların terör örgütleri ile paylaşılmış olduğunun fark edilmesi ile akamete uğratılmış olması Halkların Demokratik Partisi’nin radikal demokrasi yönlü amaçlarını sorgulanır kılmıştır.

4. Sonuç

Yirminci Yüzyılın sonlarına doğru, modern olana ilişkin hemen her şey eleştiriye konu edilip birer birer yıkılırken; siyaset ve siyaset yapma pratikleri de dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümden sol da nasibini almış ve Marksizmin Marksizm sonrası versiyonu olarak Post-Marksizm, zaten pek çok defa girdiği yenilenme süreçlerine

bir yenisini ekleyerek Marksizmin temel varsayımları yerle bir edilerek yeni bir sol fikri Laclau ve Mouffe tarafından ortaya atılmıştır. Çalışmada içerisinde kısaca özetlendiği gibi Post-Marksizmin yeni siyaset yapma tarzı popülizm olarak zikredilen yazarlar tarafından teorileştirilmiştir. Yeni siyasetin öznelere olarak klasik Marksizmin aksine ‘yeni toplumsal hareketler’ kabul edilmiş ve işçi sınıfına ilişkin normatif ön kabuller ve misyonlar yerine tikel öznelere tikel taleplerinin birlikteliği üzerinden bir siyaset tahayyül edilmiştir.

Türkiye özelinde Gezi Parkı eylemlerinin mahiyeti ve bu süreçte yaşananlar, Türkiye solu için bir popülist moment olarak okunabileceği çalışmada öne sürülmüştür. Dönemin Kürt legal partisi olan Barış ve Demokrasi Partisi, çözüm süreci sebebiyle Gezi Parkı sürecine temkinli bir tavır takınsa da Kürt legal hareketinin bir sonraki aktörü olacak olan Halkların Demokratik Partisi’nin çekirdeği olan Halkların Demokratik Kongresi sürece müdahil olmuştur. Nitekim bu müdahil oluş, Halkların Demokratik Partisi’nin doğuşuna ve izleyeceği siyasetin de belirleyicisi olmuştur. Nitekim çözüm sürecinde tarafların birbirini suçlayarak üzerine düşeni yapmamakla itham etmesi de yeni ortaya çıkacak olan eşdeğerlik zincirinde Kürtlerin taleplerinin karşılanmamasında doğan bir eklemlenmeyi mümkün kılmıştır. Pek çok farklı talebin ve aktörün bir araya gelmesi ile ortaya çıkan Halkların Demokratik Partisi, Türkiye’de yürütülecek sol popülist bir siyasetin eklemlenme zinciri olarak tezahür etmiştir. Bu zincir içerisinde gerek Kürt siyasi hareketinin bakiyesi olarak çoğunluğun Kürt kökenli partilerde siyaset yapmış olan vekillerden teşekkül etmiş olması gerek de öncelikli amaçların başında Kürt sorununa ilişkin fikirlere verilen öncelik, zincirin boş göstereni olarak Kürt taleplerinin ya da Kürt hareketinin olduğunu öne sürmeyi mümkün kılmaktadır. Öte yandan lider olarak Selahattin Demirtaş’ın cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aşırı derecede ön plana çıkarılmış olması Onu, bu zincirin lideri durumuna getirmiştir. Ancak bu ön plana çıkış, Laclau’nun eşitler arası birinci olarak işaret ettiği lider profilinin de Demirtaş özelinde eleştirilir kılıştır. Öte yandan boş gösteren olarak Kürt siyasetinin zincir içerisindeki ağırlığı ve Kürt hareketinin illegal yönü ve özellikle de Suriye’deki illegal yapılanmalar ile olan ilişki ve bu yapılarla ilişkin övgüler, demokrasinin radikalleştirilmesi amacını da sorgulanır hale getirmektedir.

Laclau, bir hareketin popülistliğini değerlendirirken popülist ve popülist değil ayrımından ziyade bir hareketin ne kadar popülist olduğunun belirlenmesi yönünde bir değerlendirme yapılması gerektiğini ifade eder. Konumuzla alakalı olarak Halkların Demokratik Partisi üzerinden popülisttir ya da değildir şeklinde bir değerlendirme yapmak yerine zikredilen aksi işaretler olsa da Halkların Demokratik Partisi’nin en azından resmi söyleminde popülist olarak etiketlenmenin mümkün olduğu ileri sürülebilir. Bu popülizmin oranını tespit etmek ise popülizmin siyaset yapmak için ne kadar elverişli bir araç olduğunun eleştirisi ile Halkların Demokratik Partisi’nin bu aracı kullanırken ki meşruiyeti belirleyecektir.

Kaynakça

- Adaklı, Gülseren. (2001). “Post-Marksizmin Kuramsal ve Siyasal Açmazları”. Praksis 1: 13-32.
- Bora, Tanıl. (2015). <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/1491/emanet-oy> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Bora, Tanıl. (2018). Cereyanlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canovan, Margaret. (1981). Populism. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Coşkun, Vahap. (2015). “The Kurdish Peace Process: Oct 6-8 Evets and Beyond”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20(32): 1-12.
- Çiğdem, Ahmet. (2014). Geleceği Eskitmek: AKP ve Türkiye. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirtaş, Selahattin. (2014). <https://www.hdp.org.tr/tr/guncel/haberler/bdp-milletvekilleri-hdpye-katildi/3051> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Demirtaş, Selahattin. (2015). <https://www.youtube.com/watch?v=FwKUBhyny8Y> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Durna, Tezcan. (2008). “Kitap Eleştirileri: Popülist Akıl Üzerine”. Kültür ve İletişim 11 (1): 111-120.
- Gök, Fatma ve Önen, Yavuz. (2013). <https://www.halklarindemokratikkongresi.net/halklarin-demokratik-partisi-hdp-es-baskanlari-fatma-gok-ve-yavuz-onen-basarmaktan-baska-caremiz-yok/38> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Halkların Demokratik Partisi Parti Programı. <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-programi/8> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Halkların Demokratik Kongresi. (2013). <https://halklarindemokratikkongresi.net/3-genel-kurul-kararlari/533> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Halkların Demokratik Kongresi. (2014). <https://halklarindemokratikkongresi.net/hdk/program/50> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Halkların Demokratik Kongresi. (2020). <https://www.halklarindemokratikkongresi.net/hdk-bileseni-kurumlar/517> .Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Ionescu, Ghita and Gellner, Ernest. (1969) “Populism: Its Meaning and National Characteristics”. Ed: Ghita Ionescu and Ernest Gellner. Londra: Weidenfeld and Nicolson. Pp: 9-150.
- Kakışım, Can. (2016). Sınıf Etnisite ve Kimlik: Sosyalist Paradigmanın Evrimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. Celil. (2016). “Kürt Ulusal Hareketi ve Siyasi Partiler: HEP’ten HDP’ye”. 21. Yüzyılda Milliyetçilik, ed: Elçin Aktoprak ve A. Celil Kaya. İstanbul: İletişim Yayınları. Pp: 395-424.
- Kaya, Muzaffer. (2019) “The potentials and challenges of left populism in Turkey: the case of the peoples’ Democratic Party (HDP)”. British Journal of Middle Eastern Studies, 46(5): 797-812.
- KONDA .(2014). Gezi Raporu: Toplumun ‘Gezi Parkı Olayları’ algısı Gezi Parkındakiler kimlerdi? İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık.
- Kürkçü, Ertuğrul. (2014). <https://www.hdp.org.tr/tr/guncel/haberler/bdp-milletvekilleri-hdpye-katildi/3051> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.

- Laclau, Ernesto. (2007). Popülist Akıl Üzerine (Çev: Nur Betül Çelik). Ankara: Epos Yayınları.
- Laclau, Ernesto.(2011). “Popülizm: Bir Ad Ne İçerir?” (Çev: Hayriye Özen). Atılım Sosyal Bilimler Dergisi 1 (1): 135-146.
- Laclau, Ernesto. (2015). Marksist Teoride İdeoloji ve Politika (Çev: Faruk Gültekin). Ankara: Doruk Yayınları.
- Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal. (2015). Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru (Çev: Ahmet Kardam). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marcus, Aliza. (2015). Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi (Çev: Ayten Alkan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mouffe, Chantal. (2019). Sol Popülizm (Çev: Aybars Yanık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taggart, Paul. (2004). Popülizm (çev: B. Yıldırım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekdemir, Ömer. (2016). “Radikal Plüralist Demokratik Parti Olarak HDP’nin “Başka Türkiye” Önerisi: Hasım Politikası, Agonizm ve Popülizm”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71(4): 1211-1240.
- Yüksekdağ, Figen. (2015). <https://www.milliyet.com.tr/gundem/figen-yuksekdag-sirtimizi-ypjye-ypgye-ve-pyd-ye-yasliyoruz-2089792> . Erişim Tarihi: 26.04.2020.

THE REPEAT MUNICIPAL ELECTIONS OF ISTANBUL, 2019: A NEW BEGINNING FOR ISTANBUL AND DEMOCRACY IN TURKEY

Ödül Celep
Işık University, odul.celep@isikun.edu.tr

ABSTRACT

The Istanbul repeat elections held on June 23, 2019 re-solidified the electoral defeat of the Justice and Development Party (AKP) in a major election. Earlier, the March 31, 2019 municipal election had already resulted surprisingly with the AKP's loss of major provinces and metropolitan municipalities, Istanbul and Ankara in particular, to the main opposition Republican People's Party (CHP) and its party-allies of the Nation Alliance. The CHP's candidate Ekrem İmamoğlu won even more decisively this time, with more than 54% of Istanbul's voters. These wins in the municipal and repeat-Istanbul elections provide an opportunity for a new democratic onset in Turkish politics. The CHP-led municipalities of Turkey in general, and the Istanbul municipality by İmamoğlu in particular, have the potential to become the driving force of a new wave of democratization in Turkey. This policy paper aims to lay out clearly some steps to be taken for that direction.

Keywords: Turkish Politics; Municipal Elections of Turkey 2019; Istanbul Repeat Elections (2019); Ekrem İmamoğlu; Nation Alliance

1. The background of June 23, 2019 Istanbul repeat elections

Istanbul electorates have elected conservative, right-wing metropolitan municipality mayors for almost a quarter century. A win of Istanbul by the Republican People's Party (CHP) has almost felt like a miracle for liberal-democratic and urban-secular generations for quite some time. In such a context, Ekrem İmamoğlu's win of Istanbul on the CHP ticket, even with the additional support by voters of the Good Party (*İyi Parti*, İYİ) and the Peoples' Democratic Party (*Halkların Demokratik Partisi*, HDP) on March 31, 2019 and his even more decisive win in the Istanbul-only repeat elections of June 23 the same year came as a surprise. What was a surprise for the opposition came as a major political shock for President Recep Tayyip Erdoğan and the two, ruling right-wing parties of the People's Alliance (*Cumhur İttifakı*): the conservative/Islamist Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) and the radical right Nationalist Action Party (*Milliyetçi Hareket Partisi*, MHP).

President Erdoğan has been ruling the country almost single-handedly particularly after the partisan presidential referendum of 2017. Retrospectively, Erdoğan and the AKP's rule goes back to 27 years for the national onset and 19 years for the actual executive office. His political rise started out with the 1994 municipal elections, in which he won Istanbul on the Islamist Welfare Party (*Refah Partisi*, RP) ticket. In later years, Erdoğan founded his own AKP in 2001, won his first general election in 2002, and ruled the country with the AKP's upsurges and declines ever since.

Erdoğan's initial rise to municipal then executive powers in 1994 and 2002 respectively corresponded to a time period in which center politics in Turkey had collapsed altogether (Tosun, 1999). The two former secular center-right parties Motherland Party (*Anavatan Partisi*, ANAP) and True Path Party (*Doğru Yol Partisi*, DYP), as well as the three center-left parties, Social Democratic Populist Party (*Sosyaldemokrat Halkçı Parti*, SHP), Democratic Left Party (*Demokratik Sol Parti*, DSP) and the former CHP led by Deniz Baykal, had bankrupted both electorally and politically back in the late 1990s and the early 2000s, the very years of the rise of political Islam in Turkey. As the center politics lost its electoral and political appeal, the AKP filled in this big vacuum left by former traditional actors in Turkey. In fact, İmamoğlu's rise in Istanbul corresponds to a new 'times' in which it is the AKP now losing its credibility and clout in both local and national politics after all these 25 years.

After March 31, the AKP's inner circles raised conspiracy theories about the municipal elections, and the process of pressure on the Supreme Election Board (*Yüksek Seçim Kurulu*, YSK) was initiated. President Erdoğan did not accept the electoral defeat, and consequently, the AKP applied to the YSK and demanded a re-run of the Istanbul metropolitan election on a series of accounts, including fraud and 'irregularities' during the voting process. This process included a recount of votes in two districts of Istanbul, Maltepe and Küçükçekmece, a recount of votes in all Istanbul districts, as well as an extraordinary appeal to the YSK over the appropriateness of officials during the election process. Eventually, as an extension of the pressure held on the YSK by President Erdoğan and the AKP, the YSK cancelled the Istanbul metropolitan elections in isolation, and rescheduled a repeat election for Istanbul metropolitan only on June 23, 2019.

The period between the two elections was critical, especially the post-Ramadan break period, which corresponded to the last two weeks before the election date. Not only the conditions of the elections were quite different, but also the language and psychology of the two elections campaigns changed considerably from March 31 to June 23. The first difference of conditions was about the number of parties and independent candidates to

contest in the Istanbul metropolitan elections. A significant number of political parties, mostly fringe parties, announced to withdraw from the Istanbul repeat elections either neutrally or with an endorsement of İmamoğlu on the grounds of the unfair YSK decision for its cancellation of Istanbul metropolitan elections.

The political atmosphere of the opposition bloc in Turkey seriously changed upside down with the March 31, 2019 municipal elections for the better. For the last few years, the opposition actors and electorates have been exhausted of consecutive electoral disappointments, electoral defeats to the AKP's and Erdoğan's favor. The switch of major provinces from AKP or MHP to the CHP, plus the Ankara and Istanbul wins by CHP, paved the way for the opposition's pessimism (the feeling "the AKP and Erdoğan will never be defeated with democratic elections") to turn towards optimism (the opposite feeling that the AKP and Erdoğan can be democratically-electorally defeated). It is fair to argue that this optimistic feeling by the opposition actors under the leading wave of İmamoğlu did not change much from March 31 to June 23 municipal elections.

2. Changing electoral conditions from March 31 to June 23: withdrawn parties and candidates

This repeat Istanbul municipal election was not the first 'repeat' or 'snap' election of its kind in Turkish electoral history. A similar situation came up when the AKP lost its majority of seats in the national assembly, the Grand National Assembly of Turkey (*Türkiye Büyük Millet Meclisi*, TBMM) in the June 7, 2015 general elections. As the Kurdish left HDP surpassed the 10% national electoral threshold with 13.1% of national votes and 80 out of 550 seats and the AKP's number of seats remained below the necessary number (276) to continue a single-party government, Erdoğan and the MHP's chair Bahçeli pushed for a second election, which was held on November 1, the same year.

Several experts expected similar results of June 7 with the November 1 elections, but almost all of the polling companies and experts failed to predict the results of the second election. Due to the changing political conditions such as the breakdown of the Kurdish peace process in between the two elections, the AKP's national vote share increased from about 40.9% to 49.5%, and the politics reverted back to AKP's rule once again. Bekir Ağırdir, the chair of the KONDA, a well-respected polling company, who also failed to predict the November 1 outcomes, pointed a significant factor that everybody missed from one election to the other: electorates saw November 1 as the second round of June 7.¹ For instance, right-wing voters who punished the AKP by voting for other right-wing parties like MHP, SP and BBP most probably returned to the AKP from the first to the second (repeat) election in 2015. This time, however, there were quite different conditions, and the second specific election for the Istanbul metropolitan mayor definitely did not work to the AKP's advantage.

Some of the candidates who ran for Istanbul metropolitan mayor on fringe parties' tickets or as independent candidates on March 31 withdrew from the Istanbul repeat elections of June 23. The very first party that withdrew its Istanbul candidate was the Communist Party of Turkey (*Türkiye Komünist Partisi*, TKP) and its candidate Zehra Güner Karaoğlu. The formal statement by the TKP stated that the cancellation of the Istanbul metropolitan elections was a decision not by the YSK but by Erdoğan. In a direct confronting response to this this behavior, the TKP withdrew its candidate instead of boycotting the elections.² Even though the TKP did not openly endorse İmamoğlu directly and even encouraged its voters not to vote in the repeat elections decisively³, this was a maneuver mostly to work for İmamoğlu's electoral benefits on June 23.

Other fringe parties pursued a similar electoral strategy of withdrawing their İstanbul candidates, following the TKP's path, openly or indirectly to İmamoğlu's electoral advantage. Muammer Aydın, the Istanbul candidate from the DSP, announced on May 12 that he resigned from the candidate position.⁴ He received 30,817 votes, which corresponded to 0.36% of the votes for the Istanbul metropolitan on March 31.⁵ It was reasonable to expect the voters of both TKP and DSP to strategically vote for İmamoğlu and against Yıldırım on June 23 due to the relative ideological closeness of these parties as different tones of the left in Turkey.

---

¹ Kemal Göktaş, *Cumhuriyet*, "KONDA Genel Müdürü Bekir Ağırdir: HAYIR başarabilir" [KONDA Chair Bekir Ağırdir: The 'No' Can Succeed], January 23, 2017,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/664078/KONDA_Genel_Muduru_Bekir_Agirdir_HAYIR_basarabilir.html

² *Cumhuriyet*, "TKP, İBB Başkan Adayı Karaoğlu'nun Bir Dahaki Seçime Aday Olmayacağını Açıkladı" [TKP Declared Its Candidate Karaoğlu Would Not be a Candidate in the Next Election], May 6, 2019,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/1380830/TKP_IBB_Baskan_Adayi_Karaoğlu_nun_bir_daha_ki_s_e_cime_aday_olmayacağını_acıkladi.html

³ *Gazete Duvar*, "TKP Haberi Sert Tartışma Çıkardı" [TKP News Caused a Harsh Debate], June 17, 2019,

<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/06/17/tpk-haberi-sert-tartisma-cikardi/>

⁴ *Sözcü*, "DSP'nin İstanbul Adayı Muammer Aydın Adaylıktan Çekildi" [DSP's İstanbul Candidate Muammer Aydın Withdrew from Candidacy], May 12, 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/muammer-aydin-adayliktan-cekildi-4768806/>

⁵ *NTV*, Municipal Election Outcomes, March 31, 2019, <http://secim.ntv.com.tr/istanbul-yerel-secim-sonuclari>

The other fringe parties that withdrew their Istanbul metropolitan candidates include the conservative, right-wing Independent Turkey Party (*Bağımsız Türkiye Partisi*, BTP) and its candidate Selim Kotil, the center-right Demokrat Parti and its candidate Ersan Gökğöz, the left-wing Laborist Movement Party (*Emekçi Hareket Partisi*, EHP) and its candidate Özge Akman, and the Communist Movement of Turkey (*Türkiye Komünist Hareketi*, TKH) and its candidate Aysel Tekerek. On the other hand, two significant fringe parties decided to go ahead and put forth their Istanbul metropolitan candidates again in the Istanbul repeat election: the right-wing, religious-conservative Felicity Party (*Saadet Partisi*, SP) and its candidate Necdet Gökçınar and the secular-nationalist Patriotic Party (*Vatan Partisi*, VP) and its candidate Mustafa İlker Yücel.⁶

The reason for the SP's electoral strategy of maintaining its candidate is a bit complicated. On the one hand, even though both the SP and AKP have similar origins in Islamist, religious revivalist politics, the two parties also represent a historical divorce at a critical crossroad. The common descendent of these two parties is the National Vision (*Milli Görüş*) movement of the late 1960s and mostly 1970s, represented by Necmettin Erbakan's earlier parties in the past.⁷ As Turkey had its first election with an Islamist party winning in 1995 and its first Islamist-led 'Refahyol' coalition government (1996-97), the then hardliner secularist Turkish Armed Forces (*Türk Silahlı Kuvvetleri*, TSK) initiated a process of attack on the coalition and its related conservative/religious circles, a process known as 'Turkey's Postmodern Coup of 1997' or the 'February 28 Process'. It was at these times that the National Vision was divided into traditionalist SP evolving into electoral fringes and reformist AKP turning into the dominant party since 2002. All in all, the AKP and SP constitute a divorced couple relationship because of a shared history.

This relationship between the two parties evolved into a bitter reciprocity in which both parties had fundamental, existential problems with one another. Ideologically, they continued to share some policy advocacies such as heavy industrialization, religious education/freedoms, prohibition of population control as well as allowing headscarf in public space. However, they also tended to diverge on some other issues such as the AKP's embrace of neo-liberal economics as opposed to the National Vision's and thus SP's anti-Capitalism, also the former's advocacy for better relations with the West (US, EU) and Israel in contrast to Erbakan's strong anti-West and anti-Israel attitudes (Atacan, 2005: 188).

The SP, with the most recent leadership of Temel Karamollaoğlu, took an entirely confrontational path against the AKP, almost aligning itself with the parties of the secular left and right. The SP participated in the Nation Alliance before the June 24, 2018 general and presidential elections, and then it was bombarded with harsh criticisms for aligning with its historical foes by the pro-AKP circles.⁸ This bombardment went to the extent of associating the SP with the left-most party of Turkey, the Kurdish leftist HDP and even the illegal Kurdistan Workers' Party (*Partiya Karkerên Kurdistanê*, PKK), considered a terrorist organization on legitimate accounts.⁹

The AKP and Erdoğan overestimated their own electoral clout before the March 31 elections, and looked down on the SP using a truly humiliating vocabulary.¹⁰ In the repeat elections, the SP did not pardon this behavior, and consistently rejected to withdraw its candidate to Yıldırım's favor despite an allegedly systematic pressure on the SP to do so.¹¹ Abdullah Sevim, the SP spokesperson, mentioned that this pressure was not at a threat level but at the levels of thankfulness in advance, begging and request.¹² Eventually, the difference of votes between the

---

⁶ Onur Erem, *BBC News*, "İstanbul Seçimi: Hangi Partiler 23 Haziran'da Seçime Girecek, Hangileri Çekildi?" [Istanbul Election: Which Parties Will Participate on June 23rd, Which Ones Withdrew?], June 10, 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48202445>

⁷ These parties include National Order Party (*Milli Nizam Partisi*, MNP), National Salvation Party (*Milli Selamet Partisi*, MSP), Welfare Party (*Refah Partisi*, RP) and Virtue Party (*Fazilet Partisi*, FP).

⁸ *A Haber*, "İşte Saadet Partisi'nin de Zillet İttifakında Yer Aldığının Kanıtları" [Here is the Evidence for the Felicity Party's Participation in the Zillet Alliance], March 3, 2019,

<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2019/03/03/iste-saadet-partisinin-de-zillet-ittifakinda-yer-aldiginin-kanitlari>

⁹ *Sabah*, "HDPKK ile Saadet Partisi'nin Kirli İttifakı Deşifre Oldu" [The Dirty Alliance Between the HDPKK and the Felicity Party is Uncovered], March 14, 2019, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/03/14/hdpkk-ile-saadet-partisinin-kirli-ittifaki-desifre-oldu>

¹⁰ *Cumhuriyet*, "Saadet Partisi Adayı Necdet Gökçınar: Deniz Bitti Erdoğan Gidiyor" [Saadet's Candidate Necdet Gökçınar: It's Over, Erdoğan is a Goer], May 26, 2019,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1411049/Saadet_Partisi_adayi_Necdet_Gokcinar_Deniz_bitti_Erdogan_gidiyor.html

¹¹ Bahadır Özgür, *Gazete Duvar*, "Saadet İl Başkanı Sevim: Seçimden Çekilmemiz için Ciddi Baskı Var" [Saadet Provincial Chair Sevim: There is a Serious Pressure for Our Electoral Withdrawal], June 18, 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/video/2019/06/18/istanbulun-secimi-saadet-il-baskani-sevim-secimden-cekilmemiz-icin-ciddi-baski-var/>

¹² *TV5*, "SP İstanbul İl Başkanı Abdullah Sevim: Binalı Bey Adaylıktan Çekilsin, Gelin Bizi Destekleyin!" [SP İstanbul Provincial Chair Abdullah Sevim: Let Mr. Binalı Withdraw, and Support Us], June 20, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=IC0NtmdwAzk>

two major candidates in the repeat election was high enough to overshadow any marginal contribution from the SP to be a game-changer.

The other party that did not withdraw its Istanbul metropolitan candidate was the Patriotic Party (*Vatan Partisi*, VP), a unique political group of its own with a hardliner secularist and a radical Turkish nationalist, anti-Kurdish politics, shortly called “ulusalçı” (neo-nationalist, national-itarian). This is a party that first took a distance to the AKP government, but later aligned with the People’s Alliance in the context of fighting the Gülen movement, also known as the Fethullahist Terror Organization (*Fethullahçı Terör Örgütü*, FETÖ) after the failed coup of July 15, 2016. All in all, the VP’s decision to put forth its candidate again had zero influence on İmamoğlu’s winning chances in the repeat election.

3. Tri-polarization and the changing electoral behavior of conservative voters

The political sociology of Turkey originates from a socio-political fault line inherited from the late Ottoman legacy, which Mardin (1973) refers to as the center-periphery cleavage. In his analysis, Mardin adapts Lipset and Rokkan’s (1967) sociological theory in the explanation of the Western European party politics to Turkey and Turkish party politics. In this context, the center-left CHP party tradition has represented the political center in Turkey, often urban, highly educated, Western-oriented, secular, Kemalist¹³ and Jacobin social strata. As opposed to the center, the right-wing parties since the 1950s¹⁴ have represented the peripheral strata, more rural, more traditional, social conservative, lesser educated, and more pious. Kalaycıoğlu and Davison use the term *kulturkampf* in their differentiation of these two distinct social strata. In particular, the ‘secular’ *kulturkampf* refers to the center while the ‘revivalist’ *kulturkampf* is the periphery side (Kalaycıoğlu, 2005: 50-53; Davison, 1998: 18-50). Despite the depth and divergence of the two camps in terms of their worldviews and lifestyles, these differences have waned if not totally disappeared, and the two sides not only borrowed from each other but also resembled one another over time.

The decade of the 1970s is a special one with regard to the CHP’s relations with the periphery in particular. It was during this decade that the CHP came up with a new, young leader Bülent Ecevit, and connected to the periphery with a new, left agenda that applied to both national and municipal politics. Ecevit represented a significant break from the former party leadership by İsmet İnönü, as Ecevit was pro-civilian and anti-militarist in domestic politics criticizing the 1960 and 1971 military interventions, with a leftist agenda of his own. While İnönü brought a left-of-center (*ortanın solu*) agenda to the CHP, it was Ecevit who became the party ideologue with his theoretical studies on the devise of ‘democratic left’ (*demokratik sol*) in Turkey (Ecevit 1966, 1968, 1975, 1976, 1977). These periods were, however, halted with a military coup in 1980 that not only crushed the left but also changed everything radically in Turkish politics, including the CHP and Ecevit.

The 2000s experienced a strong electoral upsurge and political rise of Islamist revivalism in Turkey with the collapse of the center-left and center-right, together with a quite socially discredited military political heritage. For most of its multi-party period, Turkey was known as a right-leaning society with about 35-40% of its national votes for the left and 60-65% for the right. This picture became more complicated with the emergence of an ethnic cleavage in Turkey in later years, particularly the 1980s, the Turkish-Kurdish cleavage. While the MHP has represented the radical right Turkish nationalist heritage, the HDP party tradition has represented the Kurdish left and identity politics since the early 1990s. With these parties at national politics, Turkey’s national politics has come to be composed of four major poles on two basic axes most recently: Kemalist/secular CHP, pious/conservative AKP, Turkish right-wing MHP and Kurdish left-wing HDP.

During the late years of the AKP dominant-party period, Turkey’s electoral dynamics have demonstrated a trend of tri-polarization, however. This trend started after the June 7, 2015 general elections in which the AKP lost its majority of parliamentary seats for the first time since 2002. The AKP could have the general elections ‘repeated’ with the MHP’s support back then, and the former restored its single-party government with the November 1 elections held the same year. The following years witnessed the failed coup attempt of July 15, 2016 and the subsequent state of emergency period for almost two years, and later the MHP’s push for a Turkish-type,

---

¹³ ‘Kemalist’ refers to the follower(s) of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of modern Turkey, and the radical, top-down renovations under his lead during the early Republican years, the 1920s and 1930s. These renovations include the abolition of the sultanate and the caliphate, proclamation of a new republic, secular mixed education, a secular constitution and secular judicial system, enfranchisement of women and the adoption of a new Latin-based alphabet.

¹⁴ These right-wing parties include Demokrat Parti of the 1950s, Justice Party (*Adalet Partisi*, AP) of the 1960s and 1970s, True Path Party (*Doğru Yol Partisi*, DYP) and Motherland Party (*Anavatan Partisi*, ANAP) of the 1980s and 1990s, and most lately, the AKP.

authoritarian partisan presidential system. The 2017 referendum allowed this new system to pass with some electoral doubts,¹⁵ yet the two parties came even closer due to their joint support for the new system.

This AKP-MHP rapprochement later evolved into a conservative/Islamist and Turkish nationalist alliance, which called itself People's Alliance (*Cumhur İttifakı*). This alliance represented an amalgamation of a reformed, Islamic, revivalist major vein by the AKP and an ultra-nationalist, anti-Kurdish radical right vein by the MHP, in a nutshell, a Turkish-Islamist synthesis alliance. A second, alternative alliance consisted of politically centrist and urban-secular Nation Alliance (*Millet İttifakı*) with the center-left CHP and a newly founded center-right Good Party (İyi Parti, İYİ). A third significant bloc consisted of the Kurds; non-conformist, leftist Kurdish voters in particular, currently represented by the Peoples' Democratic Party (HDP).¹⁶

Initially, this tri-polarization trend might seem to be benefiting the People's Alliance first and foremost. After all, Turkey has proven to be a right-wing, conservative society at least electorally since the 1950 general elections. The state-founding CHP lost its single-party status after the transition to multi-party elections in this year, and the CHP, which later evolved into a center-left political identity, could never have the electoral opportunities to win elections and govern decisively. There were a few electoral moments in which the CHP reached electoral peaks earlier, such as the 1973 and 1977 elections, but even back then it did not have enough parliamentary seats to govern as a single party. Furthermore, Istanbul, as a metropolitan, has demonstrated a conservative profile for the last 25 years as right-wing conservatives have been winning since Erdoğan was elected the metropolitan mayor on the RP list in 1994.

While the two right-wing parties were deciding to form the People's Alliance, their leadership cadres most probably hoped that the combination of two parties would create a synergic effect, and one plus one would be making more than two.¹⁷ The traditional vote shares of the two parties, AKP and MHP, have made 60% plus most of the recent elections, after all. However, this alliance created a reverse synergy effect almost immediately, and it was observed at the very early times of the alliance that it would not be sustainable even in the medium run. The leaders of the People's Alliance have promised to people several times that the new partisan presidential system would be a solution to several chronic problems of Turkey over the years, including the economic problems. However, the new system proved to be a failure on almost all fronts due to its extreme centralization and administrative inefficiency.

The previous AKP voters and conservative electorates behaved differently this time also because of their 'conscience' regarding the unfairness of the cancellation of the Istanbul metropolitan elections only. After all, both the regular municipal and repeat-Istanbul elections demonstrated that conservative electorates were sophisticated enough to be able to split their tickets between the CHP's candidate İmamoğlu for the Istanbul metropolitan and the AKP's candidates for their local assemblies in the same election. In short, several conservative voters were observed to differentiate their votes between two adversary parties this extensively for the first time, which was the indicator of a rather not naïve but smart citizenry.

It is this conscience of conservative voters that contributed to the change of long-standing right-wing electoral balance in Turkey towards the political center if not left. The initial signs were observed during the 2017 partisan presidential referendum in which large metropolises and conservative districts of Istanbul voted heavily 'no', which was a strong indicator that not all conservative right-wing voters were on the same page with the People's Alliance. The ticket-splitting electoral behavior in the same electoral regions with the 2019 municipal elections, in a way, reinforced this critical, sophisticated thinking by urban conservative voters in Turkey.

Even the İmamoğlu-Yıldırım televised debate, a first in years, failed to change the electoral waves into a particular direction. Turkish audiences had been used to televised political debates back in the late 1980s and the 1990s. Leaders of political parties have taken their parts in both state and private television channels before parliamentary elections. Similarly, municipal candidates of metropolitan areas like Istanbul and Ankara have participated in televised debates before municipal elections. Nevertheless, the dominant party system period led by the AKP government since 2002 has paved the way for a change in this tradition. The last time then PM Erdoğan participated in a televised debate with Deniz Baykal, the CHP chair and his major opponent at the time, was back in 2002 before the general elections of the same year. Since then, Erdoğan did not participate in any other confrontational debate with any of his political adversaries in televised debates. The İmamoğlu-Yıldırım debate

---

¹⁵ The referendum ended up with a weak, barely passing yes vote (51.41%), which was strongly questioned at the time due to the decisions by the High Election Board (YSK) such as allowing the non-stamped ballots, as many as 1.5 million, to be accepted as valid votes. Both the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) and Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) criticized the YSK's decision and declared it to be illegal.

¹⁶ *Bianet*, "Bekir Ağırdir: Karşımızda Üç Parçalı Türkiye Var" [There is a Tri-partite Turkey Before Us], June 7, 2018, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/197955-bekir-agirdir-karsimizda-uc-parcali-turkiye-var>

¹⁷ Esin Işık, *Anadolu Agency*, "Cumhur İttifakı'nın Oyu Yüzde 52'nin Üzerinde Olacaktır" [People's Alliance's Vote will be Above 52 Percent], March 23, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhur-ittifakinin-oyu-yuzde-52nin-uzerinde-olacaktır/1426481>

had its own restrictions, and it did not provoke any controversial debates or witness any major gaffes by the candidates, so it remained far from affecting the repeat elections.

4. How the CHP-led municipalities and Istanbul could lead democracy in Turkey

Given the electoral defeat of the AKP in municipal and repeat Istanbul elections, new political trends and developments are experienced in Turkish politics. First and foremost, the AKP gave birth to two new, splinter parties. One of these two splinter parties came from the leadership of Ali Babacan, the former minister of state in charge of the economy in the previous AKP administration. The other came from the former Prime Minister and former foreign affairs minister Ahmet Davutoğlu, who served as the AKP's PM (2014-2016) earlier but was suspended from his PM position with conspiracy in 2016. The Babacan-led group united under the Democracy and Progress Party (*Demokrasi ve Atılım Partisi*, DEVA), whose abbreviated title DEVA is a reference to the term 'remedy'. Davutoğlu's group formed the Future Party (*Gelecek Partisi*) in December 2019 and DEVA followed a few months later in March 2020. Future Party gives the impression of a parallel conservative-Islamist alternative to the AKP while DEVA has strived to provide a moderate, liberal-democratic, even secular, center-right profile. Both parties and leaders have criticized strongly and challenged both President Erdoğan and the AKP over the months.

How these two parties will eventually reshape the future of elections, politics and democracy in Turkey is yet to be seen. All in all, these two parties are expected to hurt the unity of the AKP's electoral base one way or another. Some experts are also voicing the potential challenging nomination of Ekrem İmamoğlu as a quite strong alternative to Erdoğan in the next presidential elections, but the current times are too early for such predictions. What İmamoğlu and the CHP need now is a success story in municipal politics for long-term credibility for leading Turkey's democratic turn in the upcoming years, with utmost patience for slow steps.

Apart from potential new developments in Turkey's party politics, the Istanbul metropolitan municipality in particular has captured a rare opportunity it should not waste after quarter century. The last time this party tradition achieved a widespread electoral victory in Turkey was the 1989 municipal elections, but this opportunity was wasted badly back then. This older experience of the CHP is known as the '1989 trauma', and the CHP chair Kemal Kılıçdaroğlu recently mentioned that, as a warning.¹⁸ The CHP's predecessor, the SHP, had a big win back in the 1989 municipal elections, by securing victory in the three metropolises of Turkey, İstanbul, Ankara and İzmir. However, a series of bad policies and corruption scandals ruined the SHP's popularity in the following elections later. Eventually, the 1989 win turned into a big loss of opportunity in later years. In a way, the 2019 municipal election is a replica of the 1989 elections with the same big electoral victories, 30 years later for the first time. Therefore, this opportunity must be carefully used with good and effective municipal policies, also by taking lessons from the recent past.

Of course, what a municipal government could do is more restricted than what a central government could in national politics and policy making. After all, the clout of a mayor's office is hardly comparable to that of the actors in control of the executive offices in general, and of President Erdoğan in particular. However, the position of the Istanbul metropolitan chair is still hard to underestimate. With significant and radical changes towards democratic local governance and successful social policies the mayor's office can accomplish, both İstanbul and Ankara metropolitan municipalities as well as other urban municipalities (İzmir, Antalya, Adana, etc.) possess the potential to contribute to both municipal governance and democratization in Turkey.

In fact, the municipalities possess the potential to influence social policy at least in their area of influence if not national politics. Therefore, successful policies in Istanbul, Ankara and elsewhere are naturally expected from new local administrations, a must for changing the course of Turkey's electoral history and political future. Of course, one of the very initial priorities is good and effective public service, which applies to a variety of public domains. These domains include technology and infrastructure, easing traffic problems, health and education/training services, reduction of excessive spending, employment opportunities, youth and sports services, arts and cultural activities, support of women's activities and facilities, as well as humanitarian welfare programs and ecology-friendly urban planning.

Independent of good social policy and public services, the CHP-led Istanbul municipality and İmamoğlu could sow the seeds of a new type of left-progressive politics in Turkey, which has long been lacking in the country. This novel left path of politics should be all-embracing, innovative, depolarizing and narrative-breaking. In the context, the priorities of this new politics must include: (1) an objection to neo-liberal mentality and policy in urban politics, (2) pursuing ecological directions in civic actions, and (3) prioritizing services for women, youth as well as the Kurdish and Alevi communities. These three routes are not necessarily mutually exclusive. On the contrary, they overlap largely in the context of a carefully planned set of progressive policies in harmony.

---

¹⁸ Nergis Demirkaya, "Kılıçdaroğlu: '89 Travmasını Yaşamak İstemiyoruz [We Do Not Want to Experience the '89 Trauma], *Gazete Duvar*, June 26, 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/06/26/kilicdaroglu-89-travmasini-yasamak-istemiyoruz/>

One of the legacies of the AKP-led municipalities, particularly in Istanbul, is the destruction of Istanbul's urban fabric with neo-liberal policies. The over-dominance of the AKP in Istanbul with consecutive municipal electoral victories (five absolute wins in five-year elections in 1994-2019) encouraged the AKP mayors and PM then President Erdoğan to take bolder steps with regard to urban planning and architecture. This destruction demonstrated itself in several ways including but not limited to the commodification of the formerly informal settlements, displacements of residents in urban-gentrified regions¹⁹, destruction of the city's green lungs with extreme concretion and building complexes, as well as the creation of an excessive consumer society with new shopping malls.

Urban gentrification processes led by the AKP municipality in Istanbul paved the way for the eviction of disempowered people, mostly minorities and disadvantaged groups such as Roma of Sulukule and Kurds of Tarlabası. The transformed areas were housed or redesigned with extremely upscale dwellings only to be afforded by wealthy people, not the original residents who were often entirely cut off from their authentic living areas and social connections. The residents were driven away from the city centers and also passivized. This was often done with the mentality, rather mythology that slum dwellers are 'evil people' and criminals.²⁰

The AKP's not very ecology-friendly policies including the plan to establish the Artillery Barracks (*Topçu Kışlası*) in the middle of Taksim created a major social backlash back in 2013, which was later called the 'Gezi protests' process. This Gezi process uncovered the authoritarian face of PM Erdoğan at the time and the critical disagreements among the AKP leading figures such as Abdullah Gül, the president and Bülent Arınç, the deputy PM of the time. These events also demonstrated to the international public opinion the true authoritarian instincts of PM Erdoğan back then owing to his extremely intolerant attitude towards the protesters, the supporters as well as the international media. All in all, Istanbul was swung towards a new type of authoritarianism in its history including both Islamist (i.e. Taksim Mosque) and neo-Ottomanist (Artillery Barracks) tones.

İmamoğlu needs to change the course in this long-going context of neo-liberal and anti-ecology urban politics. This is not an easy task. One strategy could be reverting from single-handed decisions to the creation of shared wisdom with the help of consultancy by the epistemic communities (universities and colleges, ecology-conscious academics), non-academic experts and relevant civil society organizations such as the Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects (*Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, TMMOB). A second alternative strategy could be 'enlightening the society' or spreading the word on democratic and human-centered ways of urban planning and architecture with a right to return for the displaced citizens. This is doable with conferences, panels, hearings and scientific presentations organized for large masses in all districts of Istanbul.

A third strategy could include developing an agenda of a new type of municipalism and give it a convincing name, like 'Social Democratic Municipalism' (*Sosyaldemokrat Belediyecilik*). This new left-wing municipalism should fight the neo-liberal agenda and develop an alternative set of clear-cut municipal policies for the people and with humanitarian purposes. These policies could include 'democratic urban transformation' for the residents only (instead of upscale newcomers), creation of green 'breathing' areas at urban centers rather than shopping malls, and provision of new services for not only women and youth (i.e., employment opportunities) but also Kurdish and Alevi communities (i.e., opening Kurdish language training centers, recognition of Cemevis, the Alevi prayer houses). İmamoğlu is experienced about green areas with his former experience at the Beylikdüzü district of Istanbul, and more recently he spoke quite positively about social services for both the Kurdish and Alevi communities. Therefore, there are reasons to be hopeful at this early stage.

There are, however, certain challenges awaiting the new CHP-led municipalities, first and foremost the Istanbul metropolitan municipality. The initial challenge is the potential maneuvers of obstructionism by President Erdoğan and the politics of the People's Alliance. As a reaction to İmamoğlu's popularity and two consecutive wins, President Erdoğan gave signals of potential obstructionism when he likened his municipal power to 'lame duck' (*topal ördek*) politics.²¹ As several Istanbul voters engaged in split-ticket behavior by voting for CHP-İmamoğlu for the metropolitan but for the AKP's district candidates and local assemblies, the provincial and district assemblies are still controlled by the AKP. So, Erdoğan underestimates İmamoğlu's and other CHP mayors' clout and means they would have to take every step by persuading the AKP-controlled assemblies.

---

¹⁹ Fred Paxton, "Istanbul: the Neo-Authoritarian City in the Age of Neoliberalism", *The Protocity*, June 15, 2016, <http://theprotocity.com/7855-2/>

²⁰ David Harvey, "Interview Tarlabası Istanbul", October 1, 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=UfZ3IrM6E7M>

²¹ *Turkish Minute*, "Erdoğan Calls İmamoğlu a 'Lame Duck,' Says Sunday's vote is Symbolic", June 20, 2019, <https://www.turkishminute.com/2019/06/20/erdogan-calls-imamoglu-a-lame-duck-says-sundays-vote-is-symbolic/>

Furthermore, there were initial legal attempts by the AKP government to restrict the authority of municipal decision-makers, which gave the impression that Erdoğan would not let the CHP mayor even rule comfortably.²²

A second challenge for the CHP-led alliance of the opposition parties together with İYİ, HDP and SP is that this is a politically heterogeneous bloc, and these parties cannot agree and coordinate on each and every national issue or problem. For instance, these four parties have diverging positions on the most salient issue in Turkish politics, the Kurdish issue. While HDP is the most prominent representative of the Kurdish people and Kurdish identity, İYİ would probably be the most distant actor to a potential Kurdish resolution and peace politics among the opposition bloc. CHP would have a cautious yet constructive attitude while the SP would most probably embrace a positive attitude. Another issue of divergence could be the LGBT issue, and the political demands of sexual minorities in Turkey. While HDP and CHP would align with the cause of these groups, İYİ and SP would most probably stay away due to their not very social liberal agenda. Plus, these issues could well be used by the AKP and MHP, and the Erdoğan-controlled media in Turkey for dividing and provoking the opposition parties one way or another. For this reason, these four opposition parties should 'agree to disagree' on some issues for solidarity, while holding their common agenda together with regard to system change from the current partisan presidentialism to parliamentarism with rule of law and well-established checks and balances.

5. A new left municipalism benefiting from the past and constructing the future

In a recent interview, Ulaş Bayraktar, a former academic at Public Administration Department at Mersin University, argues that 'inheriting a wreck' from the AKP is no excuse for the CHP municipalities today. In Bayraktar's words, what the CHP municipal actors could do includes transparency for all the municipal decision-making processes, construction of a common future with people, recording peoples' preferences and demands neighborhood by neighborhood, processing these demands into strategic targets and organization of people for pursuing their demands.²³ According to Bayraktar, the new municipalities should create new public spaces and new ways of organizing people at the grassroots levels for democracy.²⁴ It is obvious that Bayraktar points to a new left, democratic municipalism by the CHP municipalities in the light of past experience with a progressive edge for the future.

In fact, the concept of 'left municipalism' in Turkey is not purely novel. The CHP had an experience with this type of 'communal municipalism' (*toplumcu belediyeçilik*) back in the 1970s, the 'golden years' of the party with a young Bülent Ecevit as the new chair (1972-80). More than that, Turkey also had experience with socialist municipalism with the Fatsa and Ovacık examples in its early and recent past.²⁵ The entire experience with left municipalism got seriously halted, however, together with all other leftist political experiences (labor movements, socialist youth organizations, etc.) because of the 1980 coup and its harshest pressures on the left during the junta period (1980-83). Back in the 1970s, the priority of the CHP-led municipalities was about the housing problem in general and the *gecekondu*²⁶ in particular, within the larger context of connecting the long-standing party of the center with the periphery. These dwellings belonged to new and low-income migrants of large provinces like Istanbul around the non-inhabited areas without permission from state and local authorities. Aligning with these groups was a part of political and municipal leftism back then.

However, what was meant by left municipalism at the time included more than the dwelling problem. The document entitled 'Communal Municipality' (*Toplumcu Belediye*), written by Ankara municipality experts (1977), defines the purposes as democratic-ness, openness to people's participation in municipal matters, productivity for inexpensive services for the working classes, organization of consumption, unionism, development of inter-municipal organizations and resource creation. In Batuman's words, the unionism and resource creation components are directly related to the political conflicts between the center-left CHP-led municipalities and the center-right AP-led national government back then (Batuman, 2010: 232). Despite these two parties' centrist

---

²² Marian Demir, "Ankara and Istanbul Mayors Stripped of Their Power by (pro-Erdogan) Municipal Assemblies," *Asia News*, 26 June 2019, [http://www.asianews.it/news-en/Ankara-and-Istanbul-mayors-stripped-of-their-power-by-\(pro-Erdogan\)-municipal-assemblies-47390.html](http://www.asianews.it/news-en/Ankara-and-Istanbul-mayors-stripped-of-their-power-by-(pro-Erdogan)-municipal-assemblies-47390.html)

²³ İrfan Aktan, "Ulaş Bayraktar: Muhalefetteki Belediyeler Terzi Fikri'nin Fatsa'sından Daha mı Fakir?" [Ulaş Bayraktar: Are the Opposition-led Municipalities Poorer than Fikri the Tailor's Fatsa?], *Gazete Duvar*, May 4, 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/05/04/ulas-bayraktar-muhalefetteki-belediyeler-terzi-fikrinin-fatsasindan-daha-mi-fakir/>

²⁴ Aktan, "Ulaş Bayraktar"

²⁵ For a discussion on radical left, socialist municipal experiences with Fatsa (1979-1980) and Ovacık (2014-2019) districts, please see Fidan Kılavuz and Cihan Yüksel, "Yerel Yönetimler Maliyesi Çerçevesinde Toplumcu Belediyeçilik: Fatsa ve Ovacık Örneği" [Communal Municipalism in the Framework of Local Administrative Finance: Fatsa and Ovacık Cases], *Toplum ve Demokrasi*, 11 no. 23 (2017): 121-138.

²⁶ The term *gecekondu* (*built-at-night*) refers to houses put up quickly without proper permissions, a squatter's house or shanty.

identities, the 1970s truly witnessed the left-right polarization in Turkey under the shadow of the Cold War and Turkey's traditional fear of Communism. These two parties not only refrained from cooperation or coordination at national or local politics but also accused one another of extremism on their opposite sides of the political spectrum. Batuman thinks the democratization of local political decision-making mechanisms and the direct participation of local communities in municipal decision-making must also be included in this left municipal political agenda (Batuman, 2010: 232).

After a series of recent complaints about the CHP municipalities' alleged favoritism (i.e., appointing family members and relatives at municipal positions), the party authorities have become quite cautious about the subject matter and even proposed legislation against it at the national legislature.²⁷ Most recently, the CHP-led mayors met in a workshop in Sandıklı, Afyonkarahisar in Turkey for the purpose of drawing a common future for these municipalities. In this workshop, the party chair Kılıçdaroğlu laid out seven principles for its municipalities. In brief, these principles are: not otherizing anybody, embracing all people with their diversity; not engaging in clientelism and favoritism; positive discrimination of municipal services for needy neighborhoods and disadvantaged groups including women and the handicapped; protection of human dignity and not exposing people in municipal assistance for the poor; transparency and financial discipline in municipal expenditures; maintaining meritocracy in the appointment of municipal personnel and administrators and avoiding partisan policies; protection of people's and employees' rights, legal equity and justice.²⁸

Ruşen Çakır, a well-acclaimed journalist in Turkey, believes that the CHP municipalities have attained a historical opportunity with the 2019 municipal elections. In Çakır's opinion, what the CHP municipalities should not do is to disconnect from the existing social groups that the formerly AKP-led municipalities have established connections with. They should maintain the existing connections while making new connections with its own base too for the provision of social services. The CHP must take a decisive, clear-cut stand against favoritism, and maintain connections with all Istanbul people including those outside its traditional electoral base, such as the pious and the Kurds.

Bibliography

- Ankara Belediyesi Başkanlık Uzmanları. (1977). *Toplumcu Belediye [Communal Municipality]*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Atacan, Fulya. (2005). "Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP-SP." *Turkish Studies* 6 (2): 187-199.
- Batuman, Bülent. 2010. "Toplumcu bir Belediyecilik Modeli: "Yeni Belediyecilik Hareketi: 1973–1977" [A Communal Municipalism Model: New Municipalism Movement: 1973-1977]. *Mülkiye* 34 (266): 223-241.
- Davison, Andrew. (1998). *Secularism and Revivalism in Turkey: A Hermeneutic Reconsideration*. New Haven and London: Yale University Press.
- Ecevit, Bülent. (1966). *Ortanın Solu [The Left of Center]*. Ankara: Ulusal Basımevi.
- Ecevit, Bülent. (1968, 2009). *Bu Düzen Değişmelidir [This System Should Change]*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ecevit, Bülent. (1975). *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar [Fundamental Concepts and Problems in the Democratic Left]*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Ecevit, Bülent. (1976). *Demokratik Solda İşçi-Köylü Elele [Worker-Peasant Hand-in-Hand in Democratic Left]*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Ecevit, Bülent. (1977, 2010). *Umut Yılı: 1977 [Year of Hope: 1977]*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kalaycıoğlu, Ersin. *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands* (New York: Palgrave, 2005).
- Kılavuz, Fidan and Cihan Yüksel. (2017). "Yerel Yönetimler Maliyesi Çerçevesinde Toplumcu Belediyecilik: Fatsa ve Ovacık Örneği" [Communal Municipalism in the Framework of Local Administrative Finance: Fatsa and Ovacık Cases]. *Toplum ve Demokrasi* 11 (23): 121-138.
- Lipset, Seymour Martin and Stein Rokkan. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Mardin, Şerif. (1973) "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 102 (1): 169-90.

---

²⁷ *Evrensel*, "CHP'li Belediyeler Eş-dost Atamalarına Karşı Teyakkuzda" [CHP Municipalities at Alert Against Appointments of Kith and Kin], July 30, 2019, <https://www.evrensel.net/haber/383941/chpli-belediyeler-es-dost-atamalarına-karsi-teyakkuzda>

²⁸ *Yeni Asya*, "Kılıçdaroğlu CHP'li Belediye Başkanlarının Uyacağı 7 Temel İlkeyi Açıkladı" [Kılıçdaroğlu Announced the 7 Principles the CHP Municipalities Are to Observe], July 27, 2019, https://www.yeniasya.com.tr/politika/kilicdaroglu-chp-li-belediye-baskanlarinin-uyacagi-7-temel-ilkeyi-acikladi_499410

Tosun, Tanju. (1999). Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma [Fragmentation in Center Right and Center Left in the Turkish Party System], İstanbul: Boyut Yayınları.

KENTKIRIM VE SADR ŞEHİRİ'NİN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ

Mehmet Turan Çağlar
Işık Üniversitesi, m.turan.caglar@gmail.com

ÖZET

Kent alanlarında yaşanan çatışmalar, Soğuk Savaş sonrası dönemin önemli özelliklerinden biri olurken, bu alanlar üzerinden ortaya çıkan farklı iktidar mücadeleleri, kent alanlarını şiddetin hedefi haline getirmiştir. Kent alanlarında artan çatışmaların da doğrudan sonucu olarak bu alanların güvenliği, önem kazanmış ve kentler, dönüşen güvenlik anlayışının sonucuyla da ilişkili olarak güvenliğin nesnesi haline gelmiştir. Kent alanlarının şiddetin hedefi olduğunu en açık bir şekilde gösteren örnekler ise kentkırım kavramı üzerinden incelenebilmektedir. İlk defa Yugoslav iç savaşı sırasında kullanılan kentkırım kavramı, "urban" (kente ait olan) ve "cide" (öldürme) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Kabaca şehre ait değerleri yıkmaya yönelik yapılan niyetlenmiş saldırı olarak tanımlanan kentkırımla ilgili ilerleyen dönemlerde çok sayıda farklı tanım ortaya çıkmıştır. Kentkırımla ilgili en kapsayıcı tanımlama ise kent alanının niyetlenmiş ve sistematik bir şekilde yıkılması, kentsel mekân üzerinden eski toplumsal yapının imhasının veya dönüştürülmesinin hedeflenmesi ve bu hedef için askeri yöntemlerin kullanılması şeklinde özetlenebilir. Bu tanım doğrultusunda ABD'nin 2008 yılında Bağdat'ın Sadr Şehri'nde gerçekleştirdiği askeri operasyon, Soğuk Savaş sonrası artan kentkırım pratiğine örnek olarak gösterilmektedir. Diğer kentkırım örneklerinde olduğu gibi ABD'nin operasyonu, ötekine/düşmana ait kültürel, tarihi, ekonomik ve toplumsal yapıyı mekân üzerinden yok etmeyi amaçlamıştır. Fakat ABD'nin Sadr Şehri'ne düzenlediği askeri operasyon sadece yok etme amacıyla gerçekleşmemiş, operasyon sonrası şehrin yeniden inşası da önemli bir konu olmuştur. Şehrin yeniden inşasındaysa şehrin tekrar 'sorun' çıkarmaması amaçlanmıştır. Bütün bu süreç zarfında ABD'nin Irak ve Sadr Şehri üzerinden hayata geçirdiği siyasetlerin ilk defa çevrede test edilip daha sonra merkezde de uygulanması, bumerang etkisi yaratmış ve merkez ile çevrenin şehirleri doğrudan birbirlerine bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentkırım, ABD, Irak, Sadr Şehri, Askeri Şehircilik, Bumerang Etkisi

1. Giriş

ABD'nin Irak işgali, 21. yüzyılın uluslararası siyaseti adına en önemli askeri ve güvenlik gelişmelerinden biri olarak kabul görürken, ABD'nin Irak'ta yaklaşık 9 yıl süren varlığı ve politikalarının sonuçları, bugün bile bölgesel etkilere sahiptir. Hukuka aykırı bir şekilde yapılan askeri müdahale, uluslararası ve küresel siyaset alanında birçok tartışmaya sebep olurken, işgal boyunca ve sırasında sebep olunan çok sayıda ölüm, yaralama ve yıkım bugün bile doğrudan veya dolaylı biçimde Irak ve bölgede kendisini hissettirmektedir. İyi planlanmamış askeri müdahale, işgal yıllarında ortaya çıkan mezhep temelli iç savaş, işgal sırasında ve sonrasında ortaya çıkan radikal eğilimler, 2003 sonrası Irak'ını, siyaseten ve akademik anlamda ilgi çekici bir konu haline getirmiştir. Genellikle, savaş ve barış, bölgesel güvenlik, terörle mücadele, mezhepler arası çatışma gibi geleneksel güvenlik konuları çerçevesinde analiz edilen ve incelenen Irak'ta gündelik yaşamın içinde ve pratiklerinde olan kentçilik (urbanism), gecekondu konusu, kent alanlarının askerileşmesi, kent alanlarının yıkılması ve yeniden inşası gibi konular ikinci planda kalmıştır. 2003-2011 yılları arasında gerek ayaklanma ve direniş gerekse de ayaklanma ile mücadele pratikleri, Irak'ta şehirlerin içerisinden geçmiş ve Irak şehirleri, savaş alanlarının cepheleri haline gelmiştir. Güvenlik ve siyaset açısından sadece ismen geçen Irak şehirlerinde yaşanan çatışmalar ise doğrudan Iraklıların gündelik hayatlarında yer almıştır. Çatışmalar boyunca büyük yıkımlara sahne olan Irak şehirleri ve bu yıkımlardan doğrudan etkilenen Iraklılar ise genellikle araştırma ve inceleme konusu olmamıştır. Bu durum, toplumsal dönüşümlerde önemli bir paya sahip olan şehirlerin ikinci planda kalmasına yol açmıştır.

Bu şartlar altında küresel bir gücün, sınırlarının çok ötesinde bir ülkeye yaptığı hukuk dışı bir müdahale sonunda devlet-altı ve devlet-dışı gruplarla yaşadığı mücadelelerin ve çatışmaların mekânı olan genelde Irak şehirlerini, özeldeyse Sadr Şehri'ni incelemek ilgi çekici hale gelmiştir. Bu incelemeyi yaparken kentkırım (urbicide) kavramının Sadr Şehri'nin yıkımını açıklamada nasıl kavramsallaştırılacağı önemli bir soru olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle 2008 yılında büyük yıkıma uğrayan Sadr Şehri'nin 2010 sonrası dönemde yeniden inşa sürecine bakmak ve yıkım öncesi ile yeniden inşa sonrasında Sadr şehirlerini karşılaştırmak, araştırmanın diğer önemli noktalarıdır. Bir diğer ifadeyle, askeri yöntemlerle kent alanının yıkılması ve sonrasında inşa projeleriyle yeniden imarı ve bu yeniden imarın sebep olduğu toplumsal değişimi analiz etmek, 2003 sonrası Irak'ta yaşanan toplumsal dönüşümün belli başlı dinamiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Tüm bu bilgiler ve ilgi çekici noktalar ışığında, çalışmanın temel sorusu; ABD açısından tehdit olarak algılanan Sadr Şehri'nin ABD tarafından hangi uygulamalara maruz kaldığıdır? Bu temel sorunun yanında, Sadr Şehri'nin yıkımının kentkırım kavramı tarafından açıklanıp açıklanamayacağına ve Sadr Şehri'nin yeniden inşasının küresel ekonomik ve siyasi sisteme entegre amacı doğrultusunda yapıp yapılmadığına cevap

aranacaktır. Tüm bu sorulara cevap aranırken, kentsel mekânın askeri yöntemlerle yıkılıp, yeniden inşa edilmesinin toplumsal dönüşümde nasıl rol oynadığına bakılacaktır. Bir diğer ifadeyle, toplumsal dönüşümde önemli bir yere sahip olan kentsel mekânın, Sadr Şehri pratiğinde hangi anlamlara geldiği analiz edilmeye çalışılacaktır.

Yukarıdaki araştırma sorularının ışığında çalışmanın giriş ve sonuç kısımları dışında üç kısımdan oluşması planlanmaktadır. İlk kısımda kentkırım kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Görece yeni bir kavram olan kentkırımla ilgili kavramsal tartışmalara değinilecek ve farklı yaklaşımlar gösterilecektir. İkinci kısımda, ABD'nin ayaklanmayla mücadele ve güvenlik stratejileri çerçevesinde özellikle Sadr Şehri'ne karşı uyguladığı politikalara bakılacaktır. Bu bölümde ayrıca Sadr Şehri'nde yaşanan yıkımın, kentkırım kavramına uyup uymadığına bakılacaktır. Üçüncü bölümde 2010 sonrası Sadr Şehri'nin yeniden inşasına bakılacaktır. Bu bölümde ayrıca Sadr Şehri'nin inşa süreci gösterilirken, yeniden inşanın anlamları açıklanacaktır. Tüm bu bölümlerin ışığında ise hem kentkırım kavramının hem de Sadr Şehri'nde yaşanan yeniden inşa sürecinin toplumsal dönüşüm açısından hangi anlamlara geleceği tartışılacaktır

2. Kavramsal Çerçeve: Kentkırım Kavramı

Kentkırım (urbicide) kelimesi "urban" (kente ait olan) ve "cide" (öldürme) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur ve ilk defa Yugoslav iç savaşı sırasında kullanılmıştır. İlk defa Belgrad'ın eski belediye başkanı Bogdan Bogdanoviç tarafından kullanılan kentkırım kavramı; şehrin yapısını, insanları ve şehre ait değerleri yıkma amacıyla yapılan, niyetlenmiş saldırı olarak tanımlanmıştır (Fregonese, 2009: 310). Bogdanoviç'in 1990'lardaki kentkırım kavramı, özellikle şehirlerdeki yıkımların artması ve yeni güvenlik stratejilerinin şehir temelli oluşturulmaları sonrası yeni yorumlara yol açmıştır. Daha doğru bir ifadeyle, kentkırım kavramı popülerleştikçe, kentkırıma dair farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Bu yüzden kentkırım kavramına dair farklı yorumlara bakmak, hem kavramın daha kapsayıcı olup olamayacağını hem de Irak ve Sadr Şehri pratiklerinde hangi yorumların ön plana çıkacağını göstermesi açısından önemlidir.

2.1. Farklı Kentkırım Tanımlamaları

Kentkırım kavramının Türkiye'de ön plana çıkan tanımlamalarından biri Mithat Arman Karasu tarafından yapılmıştır. Yugoslav iç savaşı sırasında Bosna-Hersek'te yaşanan kentkırıma odaklanan Karasu'ya göre (2008) kentkırım kavramı; kent, kent yaşamı ve kent haklarına karşı yapılan her türlü saldırıdır. Bunun yanında Karasu için kentkırım, kentlerin yıkımının yanında özgün bir toplumsallık biçimi olan kentselliğin de imhası anlamına gelmektedir (Karasu, 2008: 51). Kentkırım kavramını farklı kılan ise yaşanan yıkımın militarizm barındırmasıdır. Karasu ayrıca Bosna-Hersek örneğinden yola çıkarak, kent alanına karşı uygulanan şiddet ve militarizmin dini, etnik veya mezhebi bir boyut barındırması gerektiğini savunmaktadır. Her ne kadar Karasu'nun kentkırım kavramsallaştırmasında kentsel mekânın zor ve militarizm yoluyla yıkılması, kentkırıma uğrayan şehirleri tanımlaması açısından uygun olsa da ötekine ve istenmeyene ait olan kentsel mekanın yıkımının ve de bu yıkım yoluyla gerçekleşen toplumsal değişimin temelinde dini ve etnik bir militarizm barındırması şeklindeki tanımlama yeterli olmamaktadır. Kentkırımda önemli olan kent alanının yıkımının, kentsel mekân üzerinden eski toplumsal yapıyı imha etmesi ve de bu hedef için askeri yöntemlerin kullanılmasıdır. Daha doğru ifadeyle, toplumsal dönüşümdeki hedefler, dini, mezhebi veya etnik olabileceği gibi kültürel, ekonomik ve siyasi de olabilir.

Kentkırımla ilgili öne çıkan bir diğer tanımlama Stephen Graham tarafından yapılmıştır. Graham'a göre kentkırım; şehirlerin, askeri operasyonların hedefi olması sonrası yok edilmesi ve yıkım sonrası bu şehirlerin, neo-liberal hegemon anlayışa entegre edilmesidir. Bir başka ifadeyle, Graham'a göre kentkırım, kent alanlarının emperyal stratejiler doğrultusunda kontrolüyle ilgilidir ve madunların yaşam stratejilerine saldırıları da kapsamaktadır (Riley, 2011). Bu tip bir yaklaşımda, kentkırım kavramı kente ait kaynakların tahsis edilmesi ve bölüşülmesiyle ilgili (Graham, 2002) olabileceği gibi kentkırım uygulamaları, sermaye birikiminin devamlılığını sağlamanın bir aracı olarak da tanımlanmaktadır (Graham, 2011: 29). Kısaca kentkırım, ekonomik emperyalizm ve kolonizasyon süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Her ne kadar bu tanım, kent alanının kendisinin şiddetin nesnesi haline gelmesini açıklaması açısından kuvvetli olsa da kentkırım kavramını sadece ekonomik emperyalizm ve kolonizasyon ile sınırlı göstermesi açısından yeterli değildir. Graham'ın tanımlaması tıpkı ABD'nin Irak'a müdahalesinde olduğu gibi merkezin çevreye müdahalesinde sebep olduğu kentsel yıkımları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Fakat Lübnan, Yugoslavya, Irak ve Suriye iç savaşlarındaki topluluklar arası çatışmalar sonucunda yaşanan kent alanlarının imhasını açıklamada yetersizdir.

Bir başka kentkırım tanımlaması, binaların ve kentsel dokunun, kentsel yaşamını ve farklılıkları temsil ettiği için yok edilmesi şeklindedir (Karasu, 2008: 53). Martin Coward'ın yaptığı bu tanımlamada kentkırım kavramı, binaların imha edilmesi yoluyla kent heterojenliğinin yok edilmesiyle ilgilidir. Kentin çoğul ve heterojen kimlikleri barındırması yüzünden yapılı çevrenin bilinçli bir şekilde yıkılmasıdır (Travis, 2009: 382). Bir diğer ifadeyle kentkırım; şehirlerin öldürülmesi, çoğulluğun ve kozmopolitliğin simgelerinin ve mimarisinin imhasıdır ve bu süreci kentkırım olarak tanımlamak için askeri araçların kullanılması gerekmektedir (Coward, 2004: 159). Bu yüzden kentkırım, ötekinin ve kent alanlarının imhasıyla saf ve tekil kimliğin kurulmasını amaçlamaktadır

(Graham, 2011: 17). Özellikle Yugoslav iç savaşından yola çıkılarak yapılan bu tanımlamada kentkırım, heterojen ve çoklu etnik yapıları barındıran şehirlere karşı, “bozulmamış ve saf” olarak tanımlanan kırım savaşı ve milliyetçi ve muhafazakâr kırım, kozmopolit kent alanına açtığı savaş olarak kavramsallaştırılmıştır (Fregonese, 2009: 314). Kentin homojen yapısına duyulan nefret ise topluluklar tarafından saflığa ve homojenliğe duyulan özlemden kaynaklanmaktadır (Lizardo, 2015: 519). Özellikle iç savaş pratiklerinde farklı topluluklar tarafından diğer topluluklara ve kent alanlarına uygulanan şiddeti açıklaması açısından bu tanımlama uygun gibi görünse de kent/kırım ikiliği üzerinden yapılan bu tanımlama, tüm kentkırım örneklerini kapsayamamaktadır.

Bu yaygın tanımlamaların dışında kentkırım; sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin içinde bulunduğu kentin kent kimliğine, değerlerine ve kentlilerin kentten doğan haklarına karşı yapılan toplu, yaygın ve şiddetli militarist saldırı (1), şehrin kasten öldürülmesi (2) (Fregonese, 2009: 310), kente karşı işlenen suçların en önemli ve en kapsamlısı (3), kent alanının başka bir topluma ait olmasından, bir grubun mimarisini simgelemesinden, toplumsal hafızayı yaşatmasından ve hatta başka bir medeniyete ait olmasından dolayı imha edilmesi (4) (Herscher, 2006: 18), kitlelerin kent alanlarından doğan varoluşsal haklarının reddi ve imhası (5) (Graham, 2002) gibi birçok şekilde tanımlanabilmektedir. Tüm bu kavramsal tartışmaların yanında, kentkırımı diğer kentsel yıkım süreçlerinden hangi yollarla ayrıldığı, kentkırım kavramının hangi zaman dilimine ait olduğu ve kentkırım için gerekli olan yöntemlerin neler olduğu da kentkırım kavramı açısından önemli tartışmalar doğurmuştur. O yüzden çalışma boyunca kullanılacak uygun kentkırım tanımlaması yapılmadan önce yukarıdaki adı geçen tartışmalara değinmek, kentkırım tanımlamasında önemlidir.

2.2. Kentkırım ile İlgili Diğer Tartışmalar

Kentkırım kavramıyla ilgili en önemli tartışma noktalarından biri, kent alanının yıkımında askeri yöntemleri ve militarizmi kapsayıp kapsamadığı ve eğer kapsıyorsa askeri araçların kent alanlarında sebep olduğu her yıkımın, kentkırım çerçevesinde incelenip incelenemeyeceğidir. Bu yüzden kentkırım üzerine yapılan önemli kavramsal tartışmalardan biri kentkırımın askeri yöntemler olmaksızın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerinedir. Bu tartışma aslında kentte yaşanan sağlıksız gelişmenin, kent üzerinden yaşanan rant hesaplarının ve kentli haklarının ihlalinin, kentkırım olarak tanımlanıp tanımlanamayacağıyla ilgilidir. Yanlış imar planları, sağlıksız kentleşme, kent üzerinden çıkar elde etme gibi süreçler her ne kadar militer yöntemler kadar kent alanına zarar verse de bu tür zarar verici eylemler, genellikle kente karşı suç tanımlaması içerisinde görülmektedir. Daha doğru bir ifadeyle, kenti oluşturan değerlere ve kentli haklarına karşı yapılan saldırıların tümü, kente karşı suç tanımının içerisinde görülebilecekken, kentkırım kavramı, kente karşı yapılan saldırıların en kapsamlı olanıdır. Bu bağlamda kentkırım, kente karşı suç kavramının bir parçası olarak tanımlanırken, içerik bakımından kente karşı suç kavramına kıyasla daha şiddetli ve yıkıcıdır (Karasu, 2008: 55). Bu yüzden, kentkırım kavramını kente karşı suç kavramından ayırabilmek adına askeri yöntemler ve militer araçların kullanılması önemli bir ayırım noktasıdır.

Kentkırım ile ilgili yapılan önemli bir diğer ayırım, kentkırım süresince uygulanan militer saldırılar ve savaş sırasında kentte meydana gelen yıkım arasında yapılan ayırımdır. Birincisinde ötekine veya düşmana ait olan bir mekânın yıkımı ön plana çıkarken ikincisinde savaş sırasında yaşanan yıkım, ikincil zarar olarak görülmektedir. İkincil zarardan kasıt ise stratejik, lojistik ya da askeri hedeflerin yıkılması sırasında sivil yapıların veya kentsel mekanların yok edilmesi ve zarar görmesidir. Kentkırımdaysa hedef, kendiliğinden ötekine ait olarak görünen kentsel alanın yıkımıdır. Daha doğru bir ifadeyle kentkırım; kültürel, tarihi, ekonomik ve toplumsal yapıyı mekân üzerinden yok etmektir. Kentin imhasıyla kent sakinlerinin ortak kimlik ve kolektif hafızası da imha edilir (Wojtasik, 2014: 114). Kentkırımın planlı, kasti olması ve kent alanının şiddet yoluyla dönüştürülmesi önemlidir (Herscher, 2006: 18). Kentkırımda önemli olan kent alanına uygulanan şiddetin düzensiz ve rasgele olmamasıdır. Önemli olan hedef alınan kent alanlarında şiddetin, politik veya askeri amaçlar doğrultusunda sistematik ve planlı bir şekilde uygulanmasıdır (Graham, 2002). Kısaca belirtmek gerekirse, kentkırımda hedef doğrudan kentsel yapılar ve alanlarıyken bu tip bir niyet, kentkırımın savaş yoluyla yaşanan yıkımdan farkını oluşturmaktadır.

Kentkırım ile ilgili bir diğer tartışma noktası, kentkırım kavramının 21. yüzyıldaki savaş ve çatışmalarının tanımlayıcı özelliği olup olmadığıdır. 9/11 saldırıları, askeri şehirciliğin yükselişi ve “milis kuvvetlerine”, “uyuşturucu çetelerine”, “terörist organizasyonlara” karşı oluşturulan asimetrik savaş doktrinleri gibi gelişmeler, 1990’ların sonunda ortaya çıkan yeni savaşlar söylemlerini kuvvetlendirirken, bu söylemler, şehirleri birçok açıdan çatışmaların temel sahaları haline getirmiştir. Kentkırım kavramı, siyasal şiddetin yeni bir biçimi olarak tanımlanmaktadır ve bu yeni tanımlamada özellikle Batı’da ortaya çıkan terörle mücadele stratejisi çerçevesinde şehirlerde uygulanan şiddet önemlidir. Buna rağmen, Soğuk Savaş sonrası döneme ait olarak görülen kentkırım uygulamaları, aslında Soğuk Savaş döneminde ve hatta öncesinde de görülmüştür (Fregonese, 2009: 311). Özellikle çevrede ve devlet-içi çatışmalarda, kentkırım kavramına uygun çatışmalar ve savaşlar bulunmaktadır. Afrika’da yaşanan iç savaşlar, Lübnan iç savaşı gibi örnekler, aslında kentkırım kavramının sadece 1990 sonrası döneme ait olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Daha doğru ifade etmek gerekirse, şehirlere karşı uygulanan şiddet, Soğuk Savaş sonrası dönemin bir özelliği olmaktan çok daha eskilere dayanan bir şiddet türüdür. Yine de şehirleşme oranlarının sürekli arttığı bir dönemde gelecek çatışmaların ve savaşların, şehir temelli olma ihtimali artmaktadır. Bunun yanında hem merkezdeki hem de çevredeki şehirler, daha fazla askeri doktrinlerin

öznesi haline gelmektedir (Clement, 2012: 46). Bu yüzden, her ne kadar kentkırım uygulamaları, 1990 sonrası dönemde daha fazla ön plana çıkma potansiyeline sahip olsa da kentkırım kavramsallaşmasında 1990 öncesi dönemi göz önünde bulundurmak hem örneklerin çoğalmasına yardımcı olması hem de tarihsel süreçte kavramın nasıl dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bu ise hem dünün hem de bugünün savaşlarının, sosyo-mekânsal boyutlarını gösterecektir (Fregonese, 2009: 311).

Bu yüzden çalışma boyunca kullanılacak kentkırım tanımı; kent alanının niyetlenmiş ve sistematik bir şekilde yıkılmasını (1), kentsel mekân üzerinden eski toplumsal yapının imhasının veya dönüştürülmesinin hedeflemesini (2) ve bu hedef için askeri yöntemlerin kullanılmasını (3) kapsamaktadır. Kentkırım ile ilgili böyle bir kavramsallaştırma, bu kavramın hem kentsel dönüşümlerin diğer formlarından farklarını göstermesi hem de benzer kentsel alanların yıkım süreçlerini kapsamaları açısından önemlidir. Bu yolla kentkırım kavramı, hem sağlıklı ve plansız bir kentleşme sonucu yaşanan kent alanının dönüşümü gibi süreçlerden farklılaşacak hem de askeri ve militer yöntemlerle kentsel mekânda yaşanan yıkımı ve dönüşümü kapsamaları açısından benzer örneklerle birlikte incelenebilecektir. Bir diğer ifadeyle kentkırım kavramı, kentin yıkımının ve yıkım amacının kimliksel, kültürel, ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutlarını kapsayacak şekilde kavramsallaştırılması şeklinde olacaktır. Bu yüzden, çalışmadaki kentkırım tanımıyla, kent alanının öteki veya düşman adına taşıdığı anlamdan dolayı ortaya çıkan yıkımın (1) ve ister devlet tarafından isterse de devlet-dışı aktörler tarafından başvurulsun, şiddet ile şehir hayatı ve yapıları çevre arasındaki ilişkinin (2) gösterilmesi amaçlanmaktadır (Fregonese, 2009: 317).

3. ABD'nin Irak'taki Mekân Politikaları ve Sadr Şehri

Genellikle iç savaş pratiklerinde karşımıza çıkan kentkırım kavramı, 9/11 sonrası yükselişe geçen askeri şehircilik kavramı ve ABD'nin Irak'ta bulunduğu 9 sene boyunca sebep olduğu mekânsal yıkımla birlikte yeniden popülerleşmiştir. Ayaklanma ile mücadele stratejisinin en önemli mekanlarından olan Irak şehirleri, 2003 sonrası hem koalisyon güçleri ile direnişçiler arasındaki çatışmalar sonucunda hem de mezhep savaşları sonucunda büyük yıkımlara uğramıştır. Mezhep savaşları boyunca başta camiler olmak üzere diğer mezhebin mekanlarına yapılan saldırılar da kentkırım kavramı çerçevesinde incelenebilecekken, çalışmadaki kentkırım kavramı, başta ABD olmak üzere koalisyon güçlerinin başta Sadr Şehri olmak üzere Irak şehirlerinde sebep olduğu yıkımlar çerçevesinde analiz edilecektir. Zaten Irak pratiğinde hem Felluce'de hem de Bağdat'ta ve Bağdat'ın önemli bir şehri olan Sadr Şehri'nde yaşananlar, kentkırım kavramına örnek olarak gösterilmektedir (Fregonese, 2009: 317). Yine de Sadr Şehri'nde yaşanan yıkıma bakmadan önce ABD'nin işgal sonrası kent mekanını nasıl bir tehdit olarak gördüğüne ve bu tehdide karşı mekân üzerinden hangi tedbirleri aldığına bakmak, kent alanının nasıl güvenlikleştirildiğinin görülmesi açısından önemlidir. ABD'nin Sadr Şehri'ne karşı uyguladığı politika ve stratejileri anlamak için ise Sadr Şehri'nin ABD açısından neden tehdit olarak algılandığına ve Sadr Şehri'nin ve Sadr hareketinin gerek 2003 öncesinde gerekse de 2003 sonrasında Irak siyaseti ve toplumu açısından neler ifade ettiğine bakmak gerekmektedir.

3.1. Sadr Şehri

ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası, ABD'ye en çok sorun çıkaran aktörlerden biri Mukteda El-Sadr'ın başını çektiği Şii milis örgütlenmesi olmuş ve örgütlenmenin üssü kabul edilen Sadr Şehri de ABD açısından en problemlilerden biri olarak görülmüştür. Buna rağmen Sadr Şehri'nin iktidarlar adına sorun çıkarması, 2003 sonrası görülen bir olay değildi. Irak tarihinde özellikle Saddam yönetimi açısından da tehdit olarak görülen Sadr Şehri, küresel iktidarlar tarafından yıkıma uğramadan önce ulusal iktidarlar tarafından da şiddete maruz kalmıştır. Sadr Şehri, 1958 darbesinden sonra Bağdat'ta Devrim Şehri (Madinat al-Thawra) olarak kurulmuş ve gerek sol hareketlerin gerekse de Irak Komünist Partisinin tarihsel olarak kuvvetli olduğu bir şehir olmuştur (Zubaida, 2004). Saddam iktidarı sonrası Baas rejimi tarafından baskı ve şiddete maruz kalan şehrin ismi daha sonra Saddam Şehri olarak değiştirilmiştir. 2003 yılında ise ABD'nin Saddam rejimini devirmesi sonucunda şehir, Sadr Şehir ismine yeniden kavuşmuştur.

Tarihsel anlamda Sadr Şehri'nin iktidarlar tarafından sorunlu olarak tanımlanmasının ötesinde Sadr Şehri, Şiilerin çoğunlukta yaşadığı, toplam nüfusunun 2.5 milyon civarı olduğu ve bu nüfusun büyük kısmının gecekondualarda yaşadığı bir şehirdir. İşgal sonrası ABD tarafından kontrolü sağlanamayan Sadr Şehri'nin kontrolü, 2003 yılında Mukteda El-Sadr tarafından kurulan ve yaklaşık 10.000 kişiden oluştuğu tahmin edilen Şii milis gücü Mehdi ordusundadır. Mehdi ordusu, işgalin başladığı zamandan beri Sadr Şehri'nde güvenliğin sağlanmasından sosyal hizmetlerin teminine, yardımların dağıtılmasından yağmanın engellenmesine kadar birçok alanda şehrin ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Hills, 2010: 310). Merkezi hükümetin temel ihtiyaçları karşılayamadığı bir platformda, Mehdi ordusunun gölge hükümet tarzında bu temel hizmetleri karşılaması, Mukteda El-Sadr'ın popülaritesini genç ve dezavantajlı Şii grupların nezdinde arttırmıştır (Gregory, 2011: 22). Aynı zamanda militer bir yapılanma olan Mehdi ordusu, işgal başladığından beri, koalisyon güçlerine en çok zorluk çıkaran gruplardan biri olmuştur. İşgal sonrası Sadr hareketi, Irak'ın bütünlüğüne vurgu yaparken, diğer gruplarla olan farklılıklarına rağmen direniş konusunda birlik çağrısında bulunmuştur (Zubaida, 2004). Sadr hareketinin dış bağlantılara

mesafeli olması (Rogers, 2008), ABD ile işbirliği içerisinde olan Maliki hükümeti ile anlaşmaması ve milliyetçi çizgide olması (Zubaida, 2004) gibi faktörler, ABD'ye karşı direnişin temel motivasyonlarını oluşturmuştur. Mukteda El-Sadr ve hareketi, ABD yönetimi tarafından düşman güçleri olarak tanımlanmış ve bu doğrultuda gerekirse Mukteda El-Sadr başta olmak üzere Mehdi ordusunun mensuplarının öldürülmesinin emredildiği iddia edilmiştir (Cockburn, 2008). Bu şartlar altında ise gerek Mehdi ordusu gerekse de Mehdi ordusunun kent alanı, ABD tarafından tehdit ve risk olarak tanımlanmıştır. Bu tehdit tanımlaması, ABD'nin Sadr Şehri'ne karşı farklı stratejiler üretmesine sebep olmuş ve bu süreç, Sadr Şehri'nin kırımıyla sonuçlanmıştır. Koalisyon güçlerinin 2004 yılından beri Mehdi ordusunun üssü olarak kabul edilen Sadr Şehri'ne düzenlediği operasyonlar, sonuç vermemiş ve duvar örerek tehdit olarak gördükleri bölgeleri yalıtmaları, ABD'nin istediği sonuçları getirmemiştir. Bunun üzerine ABD belki de sorunu “kökten çözmeye” amacıyla, düşmana koruma sağlayan kent alanlarını, 2008 operasyonu ile yıkıma uğratmıştır. Bu ise aslında ötekine veya düşmana ait kent alanının, niyetli ve bilinçli bir şekilde, askeri yöntemler kullanılarak yok edilmesine yani kent kırımına sebep olmuştur.

3.2. Duvar Örme Stratejisi

Irak işgalinin ilk aylarında ABD tarafından mekân adına gerçekleştirilen ilk faaliyet, Irak'ı farklı bölgelere bölmek olmuştur. 14 Nisan 2003 tarihinde başkent Bağdat, 55 ila 60 bölgeye bölünürken, bu bölgelerden 40'ı koalisyon güçlerinin kontrolündeydi (Hills, 2010: 309). Geri kalan bölgeler ise ABD yönetiminin düşman olarak tanımladıkları grupların elindeydi. Koalisyon güçlerinin kontrolünde bulunmayan bu bölgeler, ABD'nin tehdit olarak tanımladığı mekanlardı ve bu mekanlar, ilerleyen yıllarda büyük yıkımlara sahne olmuştur. Bağdat'ın ABD tarafından bölgelere bölünmesi ve bu bölgelerin, yeşil, sarı ve kırmızı olarak adlandırılması, mekânın bir tehdit olarak algılanmasının en büyük kanıtıdır. ABD, yeşil bölgelerden çıktığında ağır silahlandırılmış konvoyları ve tam teçhizatlı görevlileri kullanıyordu (Krahmann, 2008: 394). Bütün bu uygulamaların dışında ise yeşil bölgelerin etrafına duvar örülmesi, mekânın tehdit olarak algılanmasının bir başka örneğini teşkil etmektedir. Özellikle Sadr Şehri'ne örülen duvar, sadece yeşil bölgenin güvenliğini sağlamayı amaçlamamış, ayrıca tehdit olarak görülen kitlelerin ve mekanlarının yalıtılmasını amaçlamıştır. O yüzden Sadr Şehri'nin yıkımına bakmadan önce, Sadr Şehri'nin tehdit olarak algılanan bölgelerine örülen duvarlara ve bu duvarların anlamlarına bakmak önemlidir.

Merkez tarafından Küresel Güney'in gecekondulu şehirlerinin “vahşi” ve şiddetin, güvensizliğin, sivil çatışmaların ve ayaklanmaların kaynağı (Muggah, 2014: 346) olarak görülmesinin en önemli örneklerinden biri, ABD'nin Sadr Şehri'ne karşı uyguladığı politikalarda görülmektedir. Sadr Şehri'nin gecekondulu semtleri, orta ve düşük gelirli insanların mekanları, ABD tarafından modern savaşın yeni cephelemleri olarak yorumlanmıştır (Muggah, 2014: 354). Mekânın tehdit olarak algılanmasıyla ilişkili olarak ABD, Sadr Şehri'ne karşı, ilk olarak duvar örme stratejisini hayata geçirmiştir. Sadr Şehri'nin El-Cemile ve El-Thavra bölgeleri, işgal sonrası ABD güçleri tarafından yaklaşık 3.2 kilometre (2 mil) (Amiri, 2008) uzunluğunda ve yaklaşık 4.5 metre (15 feet) yüksekliğinde (Riley, 2011) beton duvarlarla şehrin diğer bölgelerinden ayrılmış ve yalıtılmıştır. Özellikle Şii milislerin ve Mukteda El-Sadr'ın kaleleri olarak bilinen bu bölgeler, ABD güçleri tarafından güvenlik kaygısıyla duvarlarla dış dünyadan yalıtılmıştır. Bu duvarların ötesine geçmek içinse Sadr Şehri'nin dört bir tarafına kurulan kontrol noktalarından geçmek gerekmektedir. Sadr Şehri'nin Irak'ın Gazze'si olarak tanımlanmasına sebep olan bu uygulama, müdahalede bulunanlar için güvenli alanlar kurmayı hedeflese de aslında kent sakinleri açısından bir açık hava hapisanesinin kurulmasına sebep olmuştur. Daha doğru bir ifadeyle, ABD'nin Sadr Şehri'yle ilgili güvenlik anlayışı, aslında kent sakinleri için değil, Sadr Şehri'nde yaşayanlara karşı güvenlik anlayışından ortaya çıkmaktadır.

ABD'nin güvenlik kaygısıyla uyguladığı duvar örme politikası, bu kaygıların gidermemesinin ötesinde Sadr Şehri'nde hayatı daha da zorlaştırmıştır. Kent alanlarının duvarlarla birbirinden ayrılması; siyasi ötekileştirmeyi, daha fazla ekonomik kutuplaşmayı ve toplumlar arası güvensizliği arttırmaktadır. Ayrıca, yüksek duvarların örülmesi ve şehrin gelişmiş güvenlik sistemleriyle donatılması, Sadr Şehri'nin ve kentlilerinin kriminalize edilmesine sebep olmuştur. Bunun yanında El-Cemile ve El-Thavra'nın duvarlarla izole edilmesi, dışlayıcı mekanların kurulmasına ve korkunun somutlaşmasına sebep olmuştur (Riley, 2011). Duvar örme politikası Sadr Şehri'ni muhalif kitlelerin ve kolektif hareketliliğinin potansiyel mekanlarından çıkarıp kapalı, kamp şekline bürünmüş, dışarıdan soyutlanmış, duvarlarla örülmüş ve giriş sistemlerinin getirildiği alanlara çevirmiştir (Graham, 2011: 21). Bu yüzden, örülen duvarlar, aslında gücün ve refahın hiyerarşisini, toplumsal bölünmeyi ve topluluklar arası nefreti körüklemektedir. Duvar örme, dışlayıcı mekanlardan faydalananlar ile duvarların örülmesini engelleyemeyenler arasındaki asimetric güç ilişkisini göstermektedir. Daha doğru ifadeyle, kent alanında hareket edebilenler ile edemeyenler arasında kutuplaşma artarken, güvenli duvarlar arkasında kalanlar ile dışarıda kalan ve dışlananlar arasında bölünmeyi de arttırmaktadır (Marcuse, 2001: 395). Kısaca, duvar örme stratejisi, istenmeyenlerin hareketsizliğini sağlarken, bu kitlelerin kontrolünü amaçlamaktadır (Riley, 2011). Şehrin böyle bir şekilde yalıtılmasıysa özellikle sahip olmayan kitlelerin daha da hareketsizleşmesine sebep olmuştur. Bu yüzden duvar örme stratejisi, Graham'ın iddia ettiği gibi Sadr Şehri'nde de neo-liberal kolonizasyonun en doğrudan aracı haline gelmiştir.

Her ne kadar ABD'nin Irak işgali sonrası duvar örme stratejisi, belli mekanları ve bu mekanların sakinlerini yalıtma ve ötekileştirmeyi hedeflese de Sadr Şehri'nde süren ayaklanmalar, koalisyon güçleriyle ile milis güçleri arasında sürekli devam eden çatışmalar, Sadr Şehri'nin kontrolünün sağlanamamasına veya başka bir ifadeyle otonom yapısının ortadan kaldırılamamasına sebep olmuştur. Bu yüzden, 2008'de ABD tarafından gerçekleştirilen operasyon, Sadr Şehri'nde kontrolü sağlamak amacıyla gerçekleştirilse de operasyon sırasında kent alanının yok edilmesine, daha doğrusu Sadr Şehri'nde kentkırma sebep olmuştur.

3.3. Sadr Şehri Pratiğinde Kentkırım

ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri, belirli aralıklarla Sadr Şehri'ne operasyonlar düzenlese de Sadr Şehri'ne en büyük operasyon, 2008 yılında gerçekleşmiştir. Her ne kadar Sadr Şehri kuşatması, Mehdi ordusunun yeşil bölgelere yaptığı roket atışları sonrası, Nisan 2008'de başlasa da askeri müdahalenin planlaması daha öncelere dayanmaktadır. Sadr Şehri, koalisyon güçleri tarafından sürekli büyüyen bir geçekundu şehri ve koalisyon güçlerine karşı en çok zorluk çıkaran mekanlardan biri olarak tanımlanmıştır (Al Jazeera, 2008a). ABD tarafından, Sadr Şehri'nde yaşanan geçekundu temelli direnişin ve ayaklanmanın Sünni kitleler için cesaretlendirici olacağı görüşü (Sandys, 2004) ön plana çıkmış ve yaşanan çatışmalar öncesi ABD'li yetkililer, amaçlarının milis kuvvetlerinin güvenli bölgelerini yok etmek olarak açıklamıştır. Bunun yanında Maliki hükümeti de amaçlarını şehrin, milis güçlerinden geri alınması olarak açıklamıştır (Al Jazeera, 2008b). Bu amaç doğrultusunda, Sadr Şehri'ndeki birçok ev, mahalle ve kamu alanı imha edilmiştir (Riley, 2011). Özellikle ABD'nin hava saldırılarında birçok sivil yapı ve kent alanı yıkıma uğrarken, bu süreçte ölen sivil sayısı artmıştır (Al Jazeera, 2008c). Daha doğru bir ifadeyle, Sadr Şehri kuşatması olarak bilinen operasyonlar, sadece Sadr Şehri'nde büyük yıkıma yol açmamakla kalmamış, çok sayıda insanın ölmesine ve yaralanmasına da sebep olmuştur. Kuşatma sırasında marketler, hükümet binaları ve okullar kapatılırken, dışarıda sadece yayan dolaşılmasına izin verilmiştir (Al Jazeera, 2008d). Tüm bu süreç yaşanırken Mukteda El-Sadr, ülke genelinde sivil itaatsizlik talebinde bulunmuş ve Sadr hareketinin temsilcilerinden Hazam Al-Aaraji, Sadr Şehri'nde yaşayan fakir kitlelere yönelik operasyonların durdurulması çağrısında bulunmuştur (Al Jazeera, 2008e).

2008 yılının Nisan ayında, ABD ordusu Irak güvenlik güçlerinin de desteği ile Sadr Şehri'nin El-Cemile ve El-Thavra bölgelerini kuşatma altına aldı ki bu bölgeler, işgal sonrasında duvarlarla yalıtılan bölgelerdi. Irak'ın en kalabalık ve yoksul bölgelerinden olan bu bölgelere ve Sadr Şehri'ne 800'den fazla tank ateşi yapılırken, bu operasyon, işgal başladığından beri gerçekleştirilen en yoğun ve en şiddetli askeri operasyon olmuştur (CBS News, 2008). Bu askeri müdahale süresince başta el-Kudüs caddesi olmak üzere Sadr Şehri, çok büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. Operasyon 700 kişilik askeri bir birlikle başlarken, operasyon bitene kadar asker sayısı, önce 2000 sonra da 4000 kişiye kadar çıkmıştır. Sadr Şehri kuşatması 8 hafta kadar sürmüştür (Riley, 2011) ve kuşatma boyunca ABD güçleri; özel kuvvetler, keskin nişancılar, tanklar, savaş helikopterleri, F-18 jetleri, karadan karaya füze ve insansız hava araçları dahil birçok askeri aracı, Sadr Şehri üzerinde kullanmıştır (Rogers, 2008). Bu operasyonun bir diğer özelliği, insansız hava araçlarının ilk defa şehir alanında kullanılması olmuştur. Kuşatma sonrası ABD, 800 kişiden oluşan hedef listesinin etkisiz hale getirildiğini açıklamış (Riley, 2011) fakat operasyon sırasında 900'den fazla ölünün ve 2600'den fazla yaralının olduğu iddia edilmiştir (Amiri, 2008). Bunun yanında operasyon sırasında sivillerin başta su ve yiyecek olmak üzere temel ihtiyaçlara ulaşımı engellenmiş (Amiri, 2008), yaşanan yıkım sonrasında, başta yiyecek fiyatları olmak üzere fiyatların katlanması, Sadr Şehri'ndeki insani krizi daha da derinleştirmiştir.

Sadr Şehri'ne yapılan askeri saldırı, sadece Şii milislerden kaynaklanan tehditlerin önlenmesi amacını gütmemiş, aynı zamanda şiddet; kent sakinlerine, kent alanlarına ve kentin kendisine karşı uygulanmıştır. Daha doğru bir ifadeyle, şiddet açıkça tanımlanmış tehdide karşı değil, şehir alanına ve şehrin sakinlerine karşı uygulanmıştır ve uygulanan şiddet, şehir temelli bireysel, kolektif ve kültürel hakların reddiyle alakalıdır (Graham, 2002). Diğer kentkırım örneklerinde ortaya çıktığı gibi Sadr Şehri'nde yaşanan kentkırım, maddi yıkım kadar ötekinin fikri ve ideolojik yıkımını da amaçlamış (Bleibleh, Perez ve Bleibleh, 2019: 4) ve düşmanın/ötekinin yapıyı çevresinin imhası, bu düşmanın varlığının reddini de barındırmıştır (Saifi ve Samman, 2019: 29). O yüzden Sadr Şehri'nde uygulanan şiddetin merkezinde kent alanının kendisi ve bu alan üzerinden ortaya çıkan toplumsal yapı bulunmaktadır. Kentteki toplumsal yapının tekrar tehdit oluşturmayacak şekilde dönüşümü, temel hedef olmuş ve Sadr Şehri'nin madunları ve şehrin kendisinin hayatta kalma stratejileri, doğrudan ABD'nin hedefi haline gelmiştir. Özetle, 2008 yılında Sadr Şehri'ne düzenlenen operasyon sonucunda ortaya çıkan yıkım, doğrudan ötekinin/düşmanın kent alanlarını hedef alması açısından bir kentkırım örneğidir.

9/11 sonrası şehirler, daha çok askerileştirilerek tehdit olarak tanımlananların izole edilmesi, çevrenmesi ve ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Fakat bu tip bir askerileşme, özellikle çevrede tehditlerin çevrenmesinden daha çok, neo-emperyal kolonizasyon hedefiyle hayata geçirilmektedir. Gerek Irak genelinde gerekse Sadr Şehri özelinde kent alanın askerileşmesi, askeri yöntemlerle yıkım ve özelleştirme yöntemleriyle yeniden inşa süreçlerini beraberinde getirmektedir. Tüm bu süreç ise eski toplumsal ve ekonomik yapıları ortadan kaldırıp, yerlerine kontrol noktaları ve beton duvarları getirmektedir (Riley, 2011). Beton duvarların inşası, kontrol noktalarının kurulması ve şehrin askerileştirilmesi aslında doğrudan mekânsal egemenlik, ticari faaliyetlerin düzenlenmesi ve

serbest piyasa ekonomisinin daha da kuvvetlendirilmesiyle alakalıdır. Bunun için kentte yaşayanların aleyhine bir şekilde kent alanının yok edilmesi ve yerine yenisinin kurulması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, kentkırım çerçevesinde, şehrin yapılı çevresine uygulanan yıkıcı ve şiddetli eylemler, kent ve kentli kimliğinin yeniden tanımlanmasıyla doğrudan ilişkilidir (Fregonese, 2009: 317).

Özetlemek gerekirse, Sadr Şehri kuşatması askeri yöntemlerle şehirde hakimiyetin kurulmasını ve kentsel mekânın yeniden şekillendirilmesini amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında da yeniden inşa süreci hem kitlelerin kontrolünü hem de piyasa mantığının askeri yöntemlerle yerleştirilmesini amaçlamıştır (Riley, 2011). Sadr Şehri'nin yeniden inşa aşaması, aslında tüm ekonomik ve toplumsal yapıların, piyasa mekanizmalarına entegrasyonunu hedeflemiştir. Bu yüzden Sadr Şehri'nde yaşanan kentkırım, birden çok amaca hizmet etmektedir. Birinci hedef, düşmanın/ötekinin kontrolünde olan ve iktidarlar tarafından tehdit olarak görülen sokak siyasetinin mekânlarının yok edilmesidir. İkinci hedef, neo-liberal hegemonyanın önünde engel teşkil eden enformel ekonominin ortadan kaldırılmasıdır (Riley, 2011). Bu yüzden de Sadr Şehri'nin yeniden imarı, eski toplumsal yapıların yerine, yeni toplumsal ve ekonomik yapılar getirilecek şekilde planlanmıştır. Daha doğru bir ifadeyle, ABD açısından mekânın yeni temsili ve kent mekânı ile kent sakinleri arasında yeniden üretilen ilişkiler, 2008 öncesinden daha farklı olmalıdır. Bu amaç doğrultusunda da 2008 yılında ABD öncülüğündeki uluslararası gücün yitirdiği Sadr Şehri'nin 2010 sonrasında başka bir uluslararası güç olan uluslararası şirketler tarafından yeniden inşası başlamıştır. Bu yüzden, ABD'nin Sadr Şehri'nde sebep olduğu kentkırımın bir diğer sebebi olan yeniden inşa sürecine bakmak, tüm süreci tamamlamak adına önemlidir.

4. Sadr Şehri'nin Yeniden İnşası ve Yeniden İnşanın Anlamları

Irak işgali sonrası ABD'nin Irak'a dair yeniden inşa modeli, neo-liberal model temel alınarak oluşturulmuştur. Bu açıdan bakıldığında çatışma sonrası yeniden inşa süreci, aslında askeri yöntemlerin yardımıyla özelleştirmelerden geçmektedir (Riley, 2011). O yüzden Sadr Şehri'nin yeniden inşası, 2003 sonrası Irak'ında farklı ve benzersiz bir yere düşmez. Tıpkı çatışma sonrası Irak'ta yaşanan birçok sorunda olduğu gibi çok uluslu şirketler, piyasalaşma ve özelleşme mekanizmaları, Sadr Şehri'nin yeniden inşasında da ön plana çıkan aktörler ve çözümler olmuştur. Sadr Şehri meselesi de diğer birçok sorunda olduğu gibi uluslararası şirketler aracılığıyla neo-liberal akla emanet edilmiş ve Irak'ta mekânın gerek yıkımı gerekse yeniden yapımı, aynı siyasi güç yapıları tarafından gerçekleştirilmektedir (Read, 2008: 65). Sadr Şehri de aslında Orta Doğu'da yıkıma uğramış birçok şehirde olduğu gibi yıkım sonrasının mega projelerinden biri olmuştur. Yeni kurulacak şehirlerin, piyasa kapitalizmine uygun bir şekilde kurulması gerekmektedir ve Sadr Şehri, ABD'nin ve merkezin, Irak ve Orta Doğu'da uyguladığı bu anlayışın bir örneğidir (Lafer, 2008: 110).

4.1. Yeni Sadr Şehri ve Projeleri

ABD'nin Irak işgali ve özellikle 2008 Sadr Şehri kuşatması sonrası çok büyük bir yıkıma uğrayan Bağdat'ın Sadr Şehri'nin yeniden inşası, aslında uluslararası sermaye aracılığıyla yapılmaktadır. Yeniden inşa süreçlerine bakmak, sadece inşanın aktörlerini görmek açısından değil, ayrıca yaşanan yıkımın boyutlarını görmek açısından da önemlidir. Yeniden inşa süreçlerinde rol alan aktörlerin kullandıkları dil ise yeni Sadr Şehri'nin nasıl olacağına dair ipuçları vermektedir.

Yeniden inşa sürecinde iki mega proje ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Türk şirketlerinin üstlendiği yeniden imar projesidir. 2010 yılında 4 Türk firmasından oluşan konsorsiyum, "Türkiye İş Ortaklığı Grubu" adıyla Irak hükümetiyle 11.28 milyar dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. Yüklenici firmaların "dünyanın sayılı projelerinden biri" (NTV, 2010) olarak duyurduğu proje kapsamında 75.000 konut ve 500 bin ila 600 bin kişiye barınma sağlamayı taahhüt eden yüklenici firmalar, aynı zamanda sosyal alanların inşasını da karşılamayı kabul etmiştir. Projenin yüklenici konsorsiyumu, ayrıca amaçlarını savaşın izlerini silmek olarak açıklamış ve bu amaç doğrultusunda Trabzon büyüklüğünde bir kent alanının yeniden kurulacağını duyurmuştur. Türk inşaat şirketlerinin o dönemde yurtdışında yıllık ortalama 20-22 milyar dolarlık pazar payına sahip olduğu düşünüldüğünde ise projenin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Yüklenici konsorsiyum için Sadr Şehri projesi, onlarca Türk firmasının bir yılda üstlenebildiği işin tek bir projeye üstlenilmesi anlamına gelmektedir (Türk Müteahhitlerden Irak'ta Dev Proje). Daha doğru ifadeyle bu proje, üstlenici konsorsiyum için büyük bir ticari başarıdır. Yeniden inşa edilmesi planlanan alanın büyüklüğü ise aslında Sadr Şehri'nde yaşanan yıkımın boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Sadr Şehri'nin yeniden inşasında yer alan ikinci önemli proje ise Broadway Malyan şirketinin Sadr Şehri ile ilgili imar planıdır. Sadr Şehri'nin 17 km'lik alanında "10X10" projesini hayata geçiren şirket, Irak hükümeti ile 10 milyar dolarlık bir sözleşmeye imza atmıştır (Iraq-business News, 2011). 500 bin kişiye barınma sağlamayı taahhüt eden şirket, ayrıca aşırı kalabalık Sadr Şehri nüfusunu rahatlatma vaadinde bulunmuştur. "10X10" projesinin çiziminde yer alan NKY mimarlık ise yeni Sadr Şehri'ni yeni bir yaşam tarzının inşası olarak tanımlamıştır. Bunun yanında özel hayat vurgusunu ön plana çıkaran NKY mimarlık, bu vurgu doğrultusunda yeni Sadr Şehri'nde dışarıyla etkileşimin asgari düzeyde olacağını duyurmuştur (10X10 Sadr City, 2010). NKY

mimarlığın, özel hayat ve yeni yaşam tarzı vurguları ise aslında yeni Sadr Şehri'nin eskisinden farklı olacağını planlandığını göstermektedir.

Sadr Şehri'nin yeniden imarında yer alan bu şirketler ise küresel ve bölgesel düzeyde faaliyet gösteren şirketlerdir. 1958'de İngiltere'de kurulan Broadway Malyan şirketi, 16 ülkede ofise sahiptir ve 43 ülkede faaliyet göstermektedir. Sadr Şehri'nin yapımının yanında, Lizbon'da havaalanı, Azerbaycan'da dev spor salonu, Abu Dabi'de konut yapımı, Çin'de ve Arjantin'de alışveriş merkezleri ve İngiltere'de iş merkezleri inşalarını da üstlenmiştir. 2010 yılında Irak hükümetiyle anlaşma imzalayan "Türkiye İş Ortaklığı Grubu" konsorsiyumunda yer alan şirketler (Kazova, Kur İnşaat, Ulubol İnşaat ve İşyaka) ise Orta Doğu'da konut, havaalanı, hastane, stadyum gibi yapıların inşalarında yer almıştır.

Özetlemek gerekirse Sadr Şehri'nin gerek imar planı gerekse de mimarlık çizimi, Irak'ın dışında gerçekleşmiştir. Bu süreçte rol oynayan firmalar, daha çok projelerinin büyük getirilerinden ve Sadr Şehri'ne getirecekleri yeniliklerden bahsetmektedir. Projelerin yeni yaşam tarzı veya özel hayatın önemi gibi söylemleriye esasen yeniden inşanın eskisinden farklı olacağını ve yeni bir toplumsal yapının inşasını amaçladıklarını göstermektedir. Bir başka ifadeyle, tıpkı Sadr Şehri'nin yıkımında kentlilerin söz sahibi olamaması gibi yeniden inşasında da Sadr Şehri'nde yaşayanlar değil, bölgesel ve küresel aktörler ön plana çıkmaktadır. Kısaca Sadr Şehri'nin yıkımı da yeniden inşası da aslında Sadr Şehri'nde yaşayanlara rağmen yapılmaktadır. Tüm bu dönüşüm sürecinde ise mekânın dönüşümünün anlamlarına bakmak sadece Sadr Şehri açısından değil, diğer benzer kentkırım örnekleri açısından da önemlidir.

4.2. Sadr Şehri'nin Dönüşümünün Anlamları

Sadr Şehri'nde yaşanan yıkım ve yeniden inşa süreçleri birçok hedefe hizmet etmektedir. Her şeyden önce Sadr Şehri'nin dönüşümü, asi bir şehrin evcilleştirilmesine yöneliktir. Bunun yanında neo-liberal ekonomik modele entegrasyon ve sömürü düzeninin devamı, dönüşümün planlayıcıları açısından önemli motivasyonlardır. Dönüşüm ise sadece sömürü düzeninin devamını amaçlamamaktadır. Askeri şehircilik anlayışı çerçevesinde merkezde uygulanması planlanan politikaların ilk test alanı, çevrenin şehirleridir. Bu yüzden kent alanlarının güvenleştirilmesi sürecinde planlanan uygulamalar, ilk defa çevrede test edilmektedir. 2003 sonrası ABD'nin Irak'ta mekâna dair uyguladığı politikaların daha sonraki süreçlerde Batı'nın metropollerinde uygulanması tesadüfi değildir. Bu anlayışta bir yandan merkez ile çevre arasındaki bağımlılık ilişkisini kuvvetlendirirken, diğer yandan şehirlerin iktidarlar tarafından kontrolünü kolaylaştıran ve tüm şehirlerin birbirlerine benzemesine sebep olan süreçleri getirmektedir.

Şehirler, toplumsal mücadelenin ve toplumsal kontrolün mekânı olarak tanımlanmaktadır (Muggah, 2014: 347). Şehir alanları; mimariden, binalardan veya taş duvarlardan daha ötedir. Şehirler, kimliğin ve siyasal yaşamın mekânı olarak görülürken (Bleibleh, Perez ve Bleibleh, 2019: 6) aynı zamanda sermaye birikiminin sağlandığı, toplumsal ilişkilerin düzenlendiği, toplumsal çatışmaların gerçekleştiği mekandır (Mendiata, 2001: 399). Bu yüzden şehirler, siyasal ve toplumsal dönüşümün temel merkezidirler. İktidarlar ve kentli kitleler arasında mücadele alanı olan bu şehirlerde iktidarların temel motivasyonu, kent kitlelerinin kontrolü, kentlilerin mevcut ekonomik ve siyasal yapıya entegrasyonu ve bu motivasyonlar doğrultusunda kent alanının yeniden inşasıdır. Bu yüzden küresel neo-liberal kapitalist düzene uymayanlar, tehdit ve risk olarak tanımlanmaktadır (Graham, 2011: 14). Sadr Şehri'nde yaşanan değişim de esasen bu motivasyonların sonucudur. Küresel ekonomik sistemde geniş kitlelerin oluşturduğu Sadr Şehri gibi Güney'in şehirleri, tüketici veya üretici olmaması yüzünden neo-liberal düzen açısından memnuniyetle karşılanmamaktadır. Bu yüzden Sadr Şehri'nde gerçekleşen mekânsal düzenleme; piyasanın yaygınlaşmasını, kapitalizm ve kolonizasyonun birlikte hareket edebilmesini ve mekanların üretici ve tüketici olarak ayrışmasını hedeflemektedir (Cities In The Bombsight, Cities From Below: Relevance Of Critical Theory Today, 2007: 4). Kentkırım kavramı, Irak pratiğinde mülksüzleştirme yoluyla birikim sağlamanın örneğidir. Sadr Şehri'nde yaşanan kentkırım örneği ise sadece kent alanlarının imhasıyla ilgili değil, ayrıca kent alanlarının yeniden üretimiyle de doğrudan alakalıdır. Bu yüzden şehirlerin yeniden inşası, farklı aktörler arasında mekân üzerinden ortaya çıkan iktidar mücadelelerini simgeler (Bleibleh, Perez ve Bleibleh, 2019: 6). Irak'ta ve Sadr Şehri'nde yaşanan yıkım, sadece askeri yöntemlerin getirdiği yıkıcı vahşi bir yıkım değildir. Aslında neo-liberalizmin amaçlarına uygun bir biçimde yaratıcı bir yıkımdır (Cities In The Bombsight, Cities From Below: Relevance Of Critical Theory Today, 2007: 4). Ayrıca Sadr Şehri'nde olduğu gibi yeni güvenlik şehirlerinin kurulması, kapitalizmin pazar payını büyüten bir gelişmedir (Graham, 2011: 22). Yaratıcı yıkım ve yeniden inşa süreçleriye siyasal ve ekonomik iktidarlarla kent sakinleri arasındaki güç dengesizliklerini kentlilerin aleyhine olacak şekilde sonuçlandırmaktadır.

Özetlemek gerekirse Güney'in sömürsünün merkez açısından hayati olduğu bir dönemde Küresel Güney'in şehirlerinin tehlikeli, anarşik, geri olarak tanımlanması (Graham, 2011: 27), bu şehirlerin dönüştürülmesinde önemlidir. Bu şekil bir tanımlama için hayali coğrafyalarla ve mekanlarla ben ve öteki arasında ayırım yapmak gerekmektedir (Gregory, 2003: 307-308). Güney'in şehirlerinin öteki ve tehdit olarak tanımlanması, neo-sömürgeciliğin, emperyalizmin ve post-sömürgeciliğin araçlarının çevrede uygulanmasına meşruiyet sağlamaktadır. Böyle bir tanımlamayla neo-liberal yeniden üretime meşruiyet sağlanırken, Küresel Güney'in neo-

liberalleşme sürecinde karşılaştığı ekonomik ve siyasal yapısal sorunlar reddedilip, memnuniyetsiz kitlelerle ilgilenmek askeri yöntemlere kalmaktadır. Sadr Şehri örneğinde olduğu gibi amaç, aslında Güney'in şehirlerindeki geniş kitlelerin küresel ekonomiye entegre edilmesidir.

Sadr Şehri'nin küresel ekonomik düzene entegrasyonu kentkırım açısından önemli olsa da Sadr Şehri'nde yaşanan yaratıcı yıkımın amacı, sadece neo-kolonyal düzenin devamını amaçlamamaktadır. İlk defa çevrede uygulamaya konan yöntemlerin daha sonra merkezin şehirlerinde de uygulanması sonucunda aslında merkez ile çevre arasındaki bağımlılık ilişkisi sürdürülürken, merkezin potansiyel asi şehirleri için de önceden tedbir alınmaktadır. Bu yüzden merkezde iyice görünür hale gelen askeri şehircilik anlayışının avantajları ve dezavantajları, ilk kez Sadr Şehri'nde olduğu gibi çevrenin şehirlerinde test edilmektedir.

Kent alanlarının, yeni hedefler ve tehditlerin merkezi olarak görülmesi, askeri şehircilik anlayışının merkezinde yatar. Bu ise askeri doktrinlerin ve savaşın, gündelik hayatın merkezine kaymasına sebep olmaktadır (Graham, 2011: 21). Daha doğru ifadeyle, askeri şehirciliğin anlamı, sivil ve muharip ayrımının bulanıklaşması, tüm insanların tehdit ve risk olarak algılanmaya başlamasıdır. Askeri şehircilik teknikleri, ilk kez savaş alanlarında özellikle Küresel Güney'in sorunlu şehirlerinde denedikten sonra Kuzey'in kapitalist merkezlerinde satışa sunulmaktadır. İlk kez çevrede kullanılan tekniklerin hem merkezde satışa çıkarılması hem de merkezin şehirlerinin güvenleştirilmesi ise bumerang etkisine örnektir (Graham, 2011: 16-17). Bumerang etkisine göre kolonizasyon sürecinde Batı'nın siyasal ve hukuki araçlarının kolonilerde uygulanması, merkezin gücünü daha da arttırmaktadır. Fakat kolonilerde ilk kez test edilen yöntem ve araçların daha sonra merkezde kullanılması esasen dahili bir kolonizasyon sürecini de doğurmaktadır (Graham, 2011: 17). Bir diğer ifadeyle, iktidarlar tüm kürede güçlerini muhafaza etme ve artırma amacıyla merkezdeki yöntemleri çevreye getirirken, merkezde kullanmayı amaçladığı teknikleri, ilk önce çevrede test etmektedir. Bu yüzden süreç tek yönlü sadece merkezden çevreye doğru değil, amaçlar doğrultusunda çevreden merkeze doğru da işlemektedir. Kısaca bumerang etkisi; çevrede uygulanan siyasi, ekonomik, askeri, hukuki ve coğrafi denemelerin daha sonra merkezde uygulamaya konmasıdır (Graham, 2013). Çevredeki şehirlerde test edilen yöntemler, merkezdeki metropollerin yeniden planlanmasında ortaya çıkarken, bu süreç, merkez veya çevre ayırt etmeksizin gündelik kent hayatın kontrolüyle sonuçlanmaktadır. Tüm bu süreç, çevre ile merkezdeki kent alanlarını güvenlik ve askeri doktrinler çerçevesinde birbirine bağlamaktadır (Graham, 2013). Bu yüzden Bağdat'ta, Sadr Şehri'nde, Gazze ve Batı Şeria'da test edilen tekniklerin, daha sonra garantili ve kesin çözüm getiren güvenlik yöntemleri olarak dünyanın her yerinde satışa çıkarılması tesadüfi değildir (Graham, 2011: 18).

Merkezin iktidarları tarafından çevrenin kent alanlarının test alanı olarak kullanılmasının en önemli örnekleri, Irak ve Sadr Şehri pratiklerinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden ABD'nin Irak müdahalesi, belli açılardan şehir temelli askeri doktrin ilk uygulama alanı olmuştur. ABD içerisindeki çetelerle savaşlar bağlamında kullanılan "şehir ayaklanmaları", "4. nesil savaş" ve "ağ savaşı" gibi söylemler, aslında ABD'nin Bağdat'ta şehir alanlarında kullandığı bir dilin yansımasıdır (Graham, 2011: 12). Katrina kasırgasından sonra ABD yetkilerinin, şehri "isyancılar" geri almak için önerdiği çözüm önerisi, 2003 sonrası Sadr Şehri'nde farklı grupları birbirinden soyutlamak adına uyguladıkları duvar örme stratejisine benzerlik gösterir (Graham, 2011: 19). Katrina kasırgası sonrası New Orleans'ta alınması önerilen askeri ve güvenlik tedbirlerinin ilk uygulamaları, Bağdat ve Sadr Şehri pratiğinde gerçekleşmiştir. Sadr Şehri'ndeki bölgelerin duvarlarla birbirinden ayrılmasının bir diğer örneği ise ABD-Meksika sınırına örülen duvardır (Graham, 2011: 22). Bütün bunların ötesinde New York ve Londra'da finans merkezlerini korumak için uygulanan güvenli bölge uygulamalarının ilk önce Bağdat'ta uygulanması, 2008 yılında ABD'nin Sadr Şehri'ne karşı kullandığı insansız uçakların, Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da emniyet güçleri tarafından kullanılması, teröre karşı savaş doktrini çerçevesinde Irak'ta inşa edilen hapisanelerin benzerlerinin ABD'de inşa edilmesi, Londra olimpiyatlarında 130 milyon pound karşılığında güvenliği sağlayan şirketin, Irak'ta hapisanelerin, havaalanlarının, diplomatik misyonların güvenliklerini sağlaması, hem Irak'ın hem de New Orleans'ın yeniden inşasında rol alan firmaların aynı olması gibi onlarca örnek aslında bumerang etkisini göstermektedir (Graham, 2013). Tüm bu yaşanan süreç sonundaysa ister merkezde ister çevrede olsun, tüm şehirlerin birbirine benzetilmesi ve kontrollerinin daha kolay sağlanması hedeflenmektedir. Bu, çevrede farklı grupları birbirinden duvar örerek ayırma, yeşil bölgeler ilan etme gibi adlarla karşımıza çıkarken merkezde güvenli siteler, stratejik finansal bölgeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her ikisinde ortak olansa çitlerle ve kontrol noktalarıyla yalıtılmış güvenli bölgeler, biyometrik denetimler ve saldırılara karşı koruyucu duvarlar gibi araçlarla mekanların birbirlerinden yalıtılmasıdır (Graham, 2013)

5. Sonuç

ABD'nin 2003 yılında Irak'a gerçekleştirdiği askeri müdahale, 21. yüzyılın en önemli uluslararası siyasal gelişmelerinden biri olmuştur. ABD'nin Irak'ta bulunduğu sürede sebep olduğu veya karşılaştığı sorunlar, birçok açıdan analiz edilmesine rağmen, bu süreçte yıkılan şehirler genellikle ikinci planda kalmıştır. Toplumsal dönüşümün önemli mekanlarından olan şehirlerin gözden kaçırılması, 2003 sonrası Irak'ının tam anlamıyla anlaşılmasını engellemektedir. 2003 sonrası dönemde gerek farklı gruplar arasındaki çatışmalarda gerekse de ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri ile ayaklanmacı ve direnişçi güçler arasında yaşanan çatışmalarda kent alanları

büyük yıkıma uğrarken, bu kentlerin imhası Irak toplumunun dönüşümünde önemli rol oynamıştır. Bu yüzden Irak'ın 2003 sonrası yaşadığı topyekûn dönüşümler, kent alanında ve gündelik hayat pratiklerinde bulunmaktadır. Tüm bu şartlar altında da başta Sadr Şehri olmak üzere Irak şehirlerinin imhasının ve yeniden inşasının anlamlarını analiz etmek önemlidir. Bu doğrultuda ABD'nin işgal sonrası mekanla ilgili uyguladığı politikalara, kent alanının imhasının anlamlarına ve yeniden inşanın amaçlarına bakmak gerekmektedir. Bu süreçlere bakmak, Sadr Şehri'nin imhasının küresel ölçekte hangi anlamlara geldiğini ve hangi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Tarihsel anlamda gerek sol ve milliyetçi akımların gerekse de Şii toplumsal yapının kuvvetli olduğu Sadr Şehri'nin siyasal iktidarlar tarafından sorunlu ve tehdit olarak algılanması, 2003'ten önceye uzanmaktadır. Saddam döneminde de baskı ve tecrit politikalarının mekânı olan Sadr Şehri'ne karşı uygulanan politikalar, ABD'nin Irak işgali sonrası başka boyutlar kazanmıştır. ABD yönetimi tarafından Şii milislerin ve Mehdi ordusunun güvenli bölgesi olarak tanımlanan Sadr Şehri, bu özelliklerinden arındırılmak için ABD tarafından farklı politikalarla maruz kalmıştır. İşgalin hemen arkasından güvenli bölgelere bölünen Bağdat'ta sorunlu olarak görülen mekanlar, duvarlar aracılığıyla yalıtılmıştır. Bu yolla kentlilerin güvenliği yerine kent ve kentlilere karşı güvenliği sağlama stratejisi izleyen ABD, istediği sonuca ulaşamamış ve Sadr Şehri temelli direniş hareketleri devam etmiştir. Mehdi ordusunun saldırılarına bir türlü çözüm bulamayan ABD, 2008 yılında aslında kent alanını imha ederek soruna kökten çözüm bulmayı amaçlamıştır. Bu şartlar altında yeni askeri tekniklerin de yardımıyla ABD güçleri tarafından Sadr Şehri büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. Bu yıkım sırasında şiddet ve militarizmin ön plana çıkması, kentsel yıkım aracılığıyla "sorunlu" toplumsal yapıların dönüştürülmesinin hedeflenmesi ve de sistematik ve planlı bir saldırıyı barındırması, Sadr Şehri'ne uygulanan şiddeti farklı bir boyuta getirmiştir. Daha doğrudan ifade etmek gerekirse, Sadr Şehri; niyetlenmiş ve sistematik bir şekilde yıkıma uğramış, bu yıkım eski toplumsal yapının imhasını veya dönüştürülmesini amaçlamış ve bu amaç doğrultusunda askeri ve militer yöntemler merkezi rol oynamıştır. Kısaca Sadr Şehri kavramsal olarak kentkırımı maruz kalmıştır.

Sadr Şehri'nde yaşanan kentkırım ise iç savaş pratiklerinde yaşanan kentkırım örneklerinden farklıdır. İç savaş pratiklerinde daha çok dini, mezhebi ve etnik kimliklerin sağladığı motivasyonlar önemliyken, Sadr Şehri örneğinde tamamlansın veya tamamlanmasın yeniden inşa planları da önemlidir. O yüzden ABD'nin Sadr Şehri'nde sebep olduğu yıkım yaratıcı bir yıkımdır. Amaç, Sadr Şehri'nin bir daha sorun çıkarmayacak bir şekilde dönüşümüdür. Daha doğru bir ifadeyle, kentsel dönüşüm üzerinden toplumsal dönüşümü sağlamaktır. Bu yüzden de Sadr Şehri'nin yıkımı, uluslararası güçler tarafından yapılırken yeniden inşası, uluslararası sermaye tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yolla merkezin "ideal" şehirleri, çevrede de inşa edilebilecek ve neo-liberal ekonomik üretim tarzına uygun bir şekilde kurgulanabilecektir. Ayrıca merkez ile çevre arasındaki asimetrik ilişki yeniden üretilebilecektir.

Merkez ile çevre arasındaki ilişki aynı zamanda iki yönlüdür. Merkez, çevreyi sorun çıkarmayacak şekilde ve mevcut asimetrik güç ilişkilerini devam ettirecek şekilde dizayn ederken, merkezde uygulanması amaçlanan politikalar, ilk defa çevrede veya kolonide test edilmektedir. Bu yolla "ötekine" ait olarak gösterilen mekanlarda uygulanan politikalar, daha sonra "bize" ait olan mekanlarda da uygulanabilmektedir. Bu yüzden 2003 sonrası Irak'ta uygulanan birçok politikanın New Orleans'ta uygulanması tesadüf değildir. Bu tip bir süreç, 9/11 sonrası yürürlüğe konan askeri şehircilik doktrinin hem çevrede hem de merkezde uygulamaya konulmasını kolaylaştırmaktadır.

Özetlemek gerekirse, kent alanı, toplumsal, ekonomik, kültürel, kimliksel ve siyasal ilişkilerin üretildiği mekanların en önemlisidir. Bu yüzden şehirler, kentli kitleler ve iktidarlar arasında önemli çatışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Kentli kitleler, otonom yapılarını korumayı amaçlarken, iktidarlar genellikle bir üretim aracı olarak gördükleri kentleri, siyasal ve ekonomik süreçlere entegre etmeyi hedeflemektedir. Bu çatışan amaçlar ise kent alanlarını siyasal anlamda çok önemli bir yere koymaktadır. Bu yüzden de Sadr Şehri'nde yaşanan yıkım, farklı aktörler arasındaki güç mücadeleleri ve aktörlerin amaçları doğrultusunda incelenmelidir. Bunun ötesinde kimlik temelli kentkırım örnekleri ile neo-liberal amaçlar doğrultusunda gerçekleşen kentkırım örnekleri arasındaki ilişki ve Sadr Şehri'nde olduğu gibi küresel iktidar (ABD), ulusal iktidar (kentkırım dönemindeki Maliki hükümeti) ve yerel iktidar (Mukteda El-Sadr hareketi ve Mehdi ordusu) arasındaki ilişkiler ve bu ilişkiler ağında kent mekanının ve kent sakinlerinin hangi anlamlara gelebileceği daha fazla araştırmayı gerektiren konulardır.

Kaynakça

- 10X10 Sadr City. (n.d.). *NKY Architects & Engineers*, <https://nky.com.tr/projects/10-x-10-sadr-city/>. Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2020.
- Amiri, Rannie. (2008). Is Sadr City Becoming the Next Gaza?. *The Palestine Chronicle*. <http://www.palestinechronicle.com/is-sadr-city-becoming-the-next-gaza/>. Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2020.
- Bleibleh, Sahera, Perez, Michael Vicente ve Bleibleh, Tahira. (2019). "Palestinian Refugee Women and the Jenin Refugee Camp: Reflections on Urbicide and the Dilemmas of Home in Exile". *Urban Studies*: 1-20.

- Brodway Malyan Completes Masterplan for \$ 10 bn Sadr City. (2011). *Iraq-Business News*. <http://www.iraq-businessnews.com/2011/08/03/broadway-malyan-completes-masterplan-for-10bn-sadr-city/> . Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2020.
- Car Bomber Strikes Iraq Army Base. (2008a). *Al Jazeera*. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2008/03/2008525121232191322.html> . Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2020.
- Cities in the Bombsight, Cities from Below: Relevance of Critical Theory Today (2007). *City* 11(1): 4-6.
- Clement, Matthew Thomas. (2002). "Neoliberalism, Imperialism, and the Militarization of Urban Space". *Monthly Review* 64(5): 46-50.
- Cockburn, Partick. (2008). Al-Sadr Ceasefire Allows Troops to Enter Shia Slum. *Independent*. <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/alsadr-ceasefire-allows-troops-to-enter-shia-slum-827012.html> . Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2020.
- Coward, Martin. (2004). "Urbicide in Bosnia". In *Cities, War and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics*, ed. Stephan Graham. Oxford ve Malden: Blackwell Publishing. Pp: 154-171.
- Dozens Dead After Baghdad Clashes. (2008c). *Al Jazeera*. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2008/04/200861503155674520.html> . Erişim Tarihi, 10 Ağustos 2020.
- Fregonese, Sara. (2009). "The Urbicide of Beirut? The Geopolitics and Built Environment in the Lebanese Civil War (1975-1976)". *Political Geography* 28(5): 309-318.
- Graham, Stephen. (2002). Clean Territory: Urbicide in the West Bank. *Open Democracy* https://www.opendemocracy.net/en/article_241jsp/ . Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2020.
- Graham, Stephen. (2011). *Cities under Siege: The New Military Urbanism*. London and New York: Verso.
- Graham, Stephen. (2013). Foucault's Boomerang: The New Military Urbanism. *Open Democracy*. <https://www.opendemocracy.net/opensecurity/stephen-graham/foucault%E2%80%99s-boomerang-new-military-urbanism> . Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2020.
- Gregory, Derek. (2003). "Defiled Cities". *Singapore Journal of Tropical Geography* 24(3): 307-326.
- Gregory, Derek. (2011). Baghdad Burning: Neo-Liberalism and the Counter-City. *Paper presented at 12th Mediterranean Research Meeting*, Florence, Italy: 1-36.
- Herscher, Andrew. (2006). "American Urbicide". *Journal of Architectural Education* 60(1): 18-20.
- Hills, Alice. (2010). "The Unavoidable Ghettoization of Security in Iraq". *Security Dialogue* 42(3): 301-321.
- How Technology Won Sadr City Battle (2008). *CBS News*. <http://www.cbsnews.com/news/how-technology-won-sadr-city-battle/> . Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2020.
- Karasu, Mithat Arman. (2008). "Bir Kentin Ölümü: Kentkırım (Bosna-Hersek Örneği)". *Çağdaş Yerel Yönetimler* 17(3): 51-64.
- Krahmann, Elke. (2008). "Security: Collective Good or Commodity". *European Journal of International Relations*, 14(3): 379-404.
- Lafer, Gordon. (2008). "From Baghdad to Bayou: Neoliberalism and the Shrinking of the Democracy". *New Labor Forum*, 17(1): 108-121.
- Lizardo, Omar. (2015). "Review of Cities, War And Terrorism: Towards an Urban Geopolitics". *International Sociology Review of Books* 22(5): 590-594.
- Many Killed in Fresh Iraq Fighting. (2008b). *Al Jazeera*. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2008/03/200852513458784316.html> . Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2020.
- Marcuse, Peter. (2001). "Reflections on the Events: Urban Life Will Change". *City* 5(3): 395-397.
- Mendiata, Eduardo. (2001). "The Space of Terror, the Utopian City: On the Attack on the World Trade Center". *City* 5(3): 397-406.
- Muggah, Robert. (2014). "Deconstructing the Fragile City: Exploring the Insecurity, Violence And Resilience". *Environment & Urbanization* 26(2): 345-358.
- Read, Gray. (2008). "Review of Architects without Frontiers: War, Reconstruction and Design Responsibility". *Journal of Architectural Education* 61(3): 65-66.
- Riley, James Whitcomb. (2011). To What Extent is the 'Battle of Sadr City' A Case of Urbicide. *E-International Relations Students*, <http://www.e-ir.info/2011/03/05/to-what-extent-is-the-%E2%80%98battle-of-sadr-city%E2%80%99-a-case-of-urbicide/> . Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2020.
- Rogers, Paul. (2008). The Iran risk, again. *Open Democracy*. <https://www.opendemocracy.net/en/the-iran-risk-again/> . Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2020.
- Saifi, Yara ve Samman, Maha. (2019). "Housing in Jerusalem: from A Flourishing Hope to Slow Urbicide". *Open House International* 44(2): 27-35.
- Sandys, Laura. (2004). Where is Iraq going. *Open Democracy*. https://www.opendemocracy.net/en/article_1835jsp/ . Erişim Tarihi: 19 Ocak 2018.
- Travis, Hannibal. (2009). "Urbicide: The Politics of Urban Destruction". *Journal of Genocide Research* 13(3): 382-387.
- Türk Müteahhitlerden Irak'ta Dev Proje. (n.d.). *Anbarapor*, 1-7.
- Türkler Irak'ta 75 bin Konut Yapacak. (2010). *NTV*. <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkler-irakta-75-bin-konut-yapacak.iaW8Ahrm0yL6GbJtWmI2A> . Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2020.
- US Gives Air Support to Iraqi Force. (2008e). *Al Jazeera*. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2008/03/200852512578759211.html> . Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2020.
- Violence Marks Fall of Baghdad. (2008d). *Al Jazeera*. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2008/04/2008525144437897129.html> . Erişim Tarihi: 10 Ağustos.
- Wojtasik, Karolina. (2015). Urbicide - When The City Becomes A Target: 109-118.
- Zubaida, Sami. (2004). Understanding the insurgencies in Iraq. *Open Democracy* https://www.opendemocracy.net/en/article_1852jsp/ . Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2020.

BİR KOLEKTİF EYLEM ANA ÇERÇEVESİ OLARAK POPÜLİZM

Mustafa Görkem Doğan
İstanbul Üniversitesi, mustafa.dogan@istanbul.edu.tr

ÖZET

2011 yılı tüm dünyaya damga vuran bir kitle seferberliğine tanık oldu. Arap Baharı ile başlayan Avrupa'nın ve ABD'nin önemli kentsel merkezlerinde meydan işgalleriyle devam eden bu protesto döngüsünü bu kadar farklı coğrafyalarda birbirine bağlayan söylem stratejisinin temelinde popülizm olgusu vardı. Popülizm bir ana çerçeve olarak bu kitle eylemlerini birbirine bağlamaktaydı. Toplumsal hareketler yazını ana çerçevelerin farklı kitle eylemlerini bir protesto döngüsü halinde birbirine bağlayan bilişsel araçlar olduğunu öne sürer. 2008 finansal krizi sonrasında görünür hale gelen neoliberal küreselleşmenin kaybedenlerinin öfke ve isyanı özellikle küresel kuzeyde yeni bir toplumsal fay hattı yaratırken siyasal akımlar kendilerini bu fay hattı etrafında örgütlediler. Sonuçta 2011'in kitle eylemlerini 2016'nın politik gelişmeleri takip etti, Donald Trump ABD başkanı seçildi, Britanya halkı AB'den çıkma yönünde oy kullandı. Popülist kitle seferberliği özellikle siyasi tercümesinin bulabildiğinde küresel siyaseti etkilemeye devam edecek. Bu bildiriye bu gelişmelerin kökeninde yatan siyasal mekanizmayı ve toplumsal dinamikleri ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, Protesto Döngüsü, Çerçeveleme, Popülizm, Kitle Seferberliği

1. Çok Şey Anlattığı İçin Hiçbir Şey Anlatmayan Kavram

Popülizm, çok farklı dönemlerde çeşitli coğrafyalarda ortaya çıkan, politik hedeflerinde farklılıklar olsa da söylem ve örgütlülüklerinde benzerlikler olan, genellikle lider odaklı siyasal akımları tanımlamak için kullanılan, bu kadar geniş bir kapsama alanı içerdiği için de kullanışlı olsa da açıklayıcı olmayan bir kavram. Kavramın bir yönüyle liberal demokrasinin çoğulculuğuyla bağdaşmayan unsurlarından dolayı ana akım sosyal bilimlerde çok da olumlu anılmadığı biliniyor. Ernesto Laclau tarafından sola bir strateji olarak önerilmesinin dışında siyaset biliminde genelde aşırı sağ ile özdeşleştiriliyor. Latin Amerika'dan bazı başka tür örnekler olsa da Yirminci Yüzyıl Avrupa siyasetinde genelde, liberal demokrasinin kimi unsurlarının, ulusun özüne ait olduğu düşünülen muhafazakâr bir sağduyu tarafından eleştirisine dayanıyor.

2008 krizi sonrası geleneksel temsili demokrasi kurumlarına ve belki de bizzat bu fikrin kendisine karşı ahalide oluşan güvensizlik ve apatiyle birlikte daha sık gündeme gelen bu kavram, halkın en geri duygularını okşayan bir siyasal söyleme sahip olmaktan, neofaşist ifadesinin bir adım öncesine dek uzanan olumsuz bir tınıya sahip. Ana akım siyasal teori, Chantal Mouffe'un süregiden olumlayıcı kullanım ısrarı dışında (Mouffe, 2019), bu terime, biraz da bu sıfatla anılan siyaseti olumlamadığını belirtmek amacıyla başvuruyor. Öyle ki, Marco d'Eramo popülizm kavramının 1950lerden itibaren faşizm ve komünizmi liberalizm karşıtı iki aşırı ve zararlı ideoloji olarak birbirine bağlamaya yarayan bir çuval, 1980 sonrası ise giderek elitist yönü ağır basan liberal demokratik kurumların bu durumunu dikkati başka yöne çekerek örtmeye yarayan bir şal olarak seçkinler tarafından yürütülen sınıf savaşının söylemsel alet kutusunun temel unsuru olduğunu iddia ediyor (d'Eramo, 2013).

Bununla birlikte 2011'den itibaren, popülizm kavramı 2008 finansal krizi sonrası ortaya çıkan ve neoliberal küreselleşmenin siyasi ve ekonomik sonuçlarını kıyaslayıcı sorgulayan çeşitli toplumsal hareketleri ve bunların dolayımında oluşan siyasal akımları açıklamak ve ifade etmek için de kullanılmaya başlandı. Bu noktada şunun altını çizmek gerekir ki siyaset biliminde genelde yukarıdan aşağı bir kitle örgütlenmesi olarak anlatılan popülizm, toplumsal hareketlerle ilgili örneklerde aşağıdan yukarıya örgütlenen bir kolektif eylemliliğin imleyicisi. Dolayısıyla, bu kullanım, siyaset biliminin genel yaklaşımının ötesinde, toplumsal hareketler literatürünün malzeme kutusundaki bir açıklayıcı araç bağlamında gündeme geldi.

Bilindiği üzere söz konusu yazın, kitle seferberliğini tetikleyen bilişsel süreçleri, kaynak mobilizasyonu araştırma alanının psikoloji temelli açıklama çabalarına yönelik alerjisine rağmen, seksenli yılların ortalarından itibaren tekrar kuramsal alet kutusuna ekledi. Kültür ideoloji gibi genel geçer ve çok kapsayıcı kavramlardan ziyade toplumsal hareket aktörlerinin söylem stratejilerinin incelenmesine dayalı bu yeni yönelim, çerçeveleme edimini kitle seferberliklerinin örgütlenmesi sürecinde neredeyse başat inceleme nesnesi haline getirdi. Özellikle Robert Benford ve David Snow'un kullandığı çerçeveleme terimi bilişsel faktörlerin kitle seferberliğine etkilerini açıklamak noktasında bugün diğer maddi süreçlerin yanı sıra açıklayıcı bir unsur olarak muhakkak kullanılıyor (Snow ve Benford, 1988). Çerçeveleme bir toplumsal hareketin aktörlerinin kendilerini, taleplerini, karşıtlarını ve tüm bunları kapsayan evreni ne şekilde betimlediği ile ilintili bir kavram. Üstelik toplumsal hareket aktörlerinin özelliklerini de vurguluyor. Kuşkusuz bu bilişsel pratikler bir kitle eyleminin örgütlenmesi ve başarısı için belirleyicidir.

2008 krizi neoliberal döneme hükmeden merkezci siyasetin meşruiyetini büyük oranda sarstı ve pek çok açıdan sorgulanmasına yol açtı. Siyasal partilere dair klasik hale gelen çalışmalarında Lipset ve Rokkan kitle

partilerinin kuruldukları toplumları bölen fay hatları etrafında inşa edildiklerini öne sürerler (Lipset ve Rokkan, 1967). Avrupa tarihi açısından da dört tane böyle önemli toplumsal fay hattından bahsedebilir. Bunlar merkez çevre, kilise devlet, tarım sanayi ve işçi işverendir. Bu bölünmeler Avrupa’da aşağı yukarı her ülkede görülsede esas itibarıyla ulusal karakterlidir. Yakın zamanlı bir çalışma Avrupa ve Kuzey Amerika’da neoliberal küreselleşmenin sanayisizleşme gibi sosyal, egemenliğin ulus üstü kurumlara devri gibi politik sonuçlarının ulus aşan yeni bir toplumsal fay hattı yarattığına dikkat çekiyor (Hooghe ve Marks, 2018). Ulus aşan bir karakteri olan bu toplumsal fay hattının bir tarafı, Avrupa kuşkuculuğu, göçmen karşıtlığı, uluslar arası finans kurumlarına husumet ve küresel elitler olarak nitelenen seçkinlere karşı öfkeyi içeriyor ve bu politik hattın etrafında popülist siyasal akımlar oluşuyor.

Bununla beraber bu siyasal inşa süreçlerini otomatik ve doğal gelişmeler gibi görmemek gerekir. Krize giden süreçte ve krizden çıkışı sağlaması için uygulanan politikalarda neyin temel yanlış olduğunu tüm bunların sorumlusunun kim olduğunu anlaşılır ve kolayca kamuoyuna mal edilebilir biçimde yaymak başarılı bir kitle seferberliğinin ön şartlarından biridir. Üstelik bunun hangi siyasal jargonu kullanarak yapıldığı da kitle seferberliğinin niteliği açısından önemlidir. Popülizm ya da popülist söylem 2011 meydan işgalleri protesto döngüsünde bu bakımda işlevseldi. Bu noktadan itibaren de popülizm neoliberal seçkinlere, ana akım siyasetçilere karşı kamuoyunun en rahat benimsediği savaş çılgınlığının genel çerçevesi haline geldi.

Bu bölümde popülizm kavramının genel olarak kavranışına ve yirminci yüzyıldaki kimi örneklerine değindikten sonra ve bununla bağlantılı olarak popülizmin kitle seferberliğini koşullandıran bir kolektif eylem ana çerçevesi olarak 2011 meydan işgalleri protesto döngüsünden itibaren ne şekilde kullanıldığına bakacağız. Böylelikle genelde siyasal liderliklerin kullandığı bir politik strateji olarak kavranılan popülizmi, daha sıradan siyasal girişimcilerin, toplumsal hareket aktörlerinin kendilerini, taleplerini ve muarızlarını betimlerken kullandıkları bir seferberlik anlatısı olarak inceleyeceğiz. Devamında bu kitle seferberliği etkisiyle değişen siyaset diline ve bu dilin taşıyıcısı yeni politik aktörlere de bakacağız. Gerek toplumsal hareketler alanında gerekse de bunların değiştirdiği siyasal algı ortamında ortaya çıkan yeni siyasal oluşumlarda popülizm kavramının işlevini değerlendireceğiz.

2. Popülizmin Beş Benzemez Tanımları

Popülizm teriminin siyaset biliminde belli bir türden lider merkezli siyasal hareketleri tanımlayan daha dar anlamının yanı sıra genel bir halk dalkavukluğu ve seçkincilik karşıtlığı anlamları olduğunu hatırlatarak konuya girelim. Buna göre özellikle iktisadi gereklilik ve zorunlulukları hiçe sayarak geliştirilen siyasal söylem ve önerileri ifade etmek için olumsuz tınılarla kullanılabilen bir sıfat olabildiği gibi, siyasal karar alma süreçlerinin dar bir uzmanlar ya da seçkinler zümresine değil de geniş halk yığınlarının katılımına açık olması, onların siyasal tercihlerine göre şekillenmesi gerektiği fikrini ifade eden bir terim olarak da kullanılabilir. Fakat bu kullanımlar spesifik siyasal anlayışları imlemekten ziyade daha genel geçer politik yaklaşımlara işaret etmektedir. Her ideolojiden siyasi parti ya da lider zaman zaman bu türden söylem stratejilerine başvurur. Bu bakımdan bu genel geçer tanımlar, terimin siyaset bilimindeki esas karşılığı sayılmazlar.

Kavramın tanımına dair daha kesin yorumlara girmeden önce bu tarihsel dönemde niye bu kadar yaygın kullanıldığına üstünde durmak gerekiyor. Siyasal parti sistemlerinin tek boyutlu bir sol sağ spektrumunda seçmenlere farklı alternatifler sunduğu anlayışı siyaset biliminin yaygın bir önvarsayımdır. Bu önvarsayım pedagojik açıdan da bir kolaylık sağlar. Bu tek boyutlu dağılımda en yoğun seçmen topluluğunun merkezde bulunduğu varsayılr. Parti sistemlerini bu biçimde anlatmak uzun süre mümkündü, fakat bu varsayımlar merkezdeki partiler arasında gerçek politika farklılıkları ortadan kalktıkça anlamsızlaşıyor. Avrupa siyasetinde ana akım merkez sağ ve sol partilerin birbirine benzeşmesi, karar alma süreçlerinin başkentlerden AB kurumlarına yani Brüksel’e kayması ve özellikle neoliberal politikaların kaybedenleri olduğu gerçeği, yani en zengin ve yoksullar arasındaki servet farklarının büyük boyutlara ulaşması, seçmenler arasında ya siyasal sisteme karşı bir güvensizliğe ya da yeni arayışlara yol açtı. Bunlardan birincisi seçime katılma oranlarının epey gerilemesine ikincisi ise popülist parti ve hareketlerin zemin kazanmasına neden oldu.

Kuşkusuz bu politik dönüşümün ardındaki temel ekonomi-politik süreç neoliberal küreselleşmedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeni, yetmişli yılların ekonomik krizlerinden, toplumsal değişimlerinden ve siyasal çalkantılarından sağ çıkmayı beceremedi. Neoliberal küreselleşme dönemi ve bunun sonuçları üzerine çok geniş bir yazın mevcut. Neoliberal süreç boyunca kuralsızlaştırmaya dayalı hükümet politikalarıyla sermaye güçlerinin tüm kapasitesinin önünün açıldığı, böylelikle piyasa ilişkilerinin daha önce nüfuz edemedikleri pek çok kamusal alana bulaşıp bunları dönüştürdüğü, daha önce ulaşamadığı pek çok alana sızdıkları ifade ediliyor (Saad-Filho ve Johnston, 2005). Uluslararası ekonomi politik düzende Bretton Woods düzeninin çökmesiyle simgelenen bu kaos, seksenli yıllardan itibaren Birleşik Krallık’ta Margaret Thatcher, ABD’de Ronald Reagan yönetimleriyle özdeşleşen otoriter piyasacılığın, serbest piyasacı bir yeni muhafazakarlığın, yükselişiyle bir nevi düzene girdi. Bu düzenin kendisi sıradan yurttaşlara herhangi bir sosyal ya da ekonomik güvence sağlamıyordu. O andan itibaren de siyaset istikrarlı bir biçimde sağa kaymaya başladı (Hall, 1979).

Toplamda gerçekleşenin ise esas olarak işçi hareketi ve onun kurumlarını zayıflayıp çürümesidir (Albo, 2009). Bu kurumların, özellikle reformist işçi partilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası düzende oynadıkları kilit rol düşünüldüğünde, neoliberal küreselleşme döneminin parti sistemlerini İkinci Dünya Savaşı sonrası atmosferinden epey farklılaştırdığı görülür. Piyasalar üzerinde devlet kontrolü, sendikal haklar ve refah devletinin kapsamı gibi konularda merkez sağ ve sol arasındaki ortaya çıkan eski politik farklılıklar bu dönem boyunca büyük ölçüde anlamsızlaşmıştır. Birbirlerine benzeşen siyasi partiler üye tabanlarının aktif katılımına daha az ihtiyaç duyarken bu tabandan da giderek kopmuşlardır.

Partilerin kartelleşmesi olarak adlandırılan partilerin finansman, kadro devşirme ve politika üretimi noktasında üyelerinden bağımsızlaşmasını ifade eden bu süreç siyasetin teknik bir mesele haline dönüşmesine ve seçmenlerin siyasi kontrolünden sıyrılmasına yol açtı (Katz ve Mair, 1995). Ana akımın hem sağ hem solundaki siyasi partileri etkileyen bu durum esas olarak parlamenter hayatlarını reformist işçi partileri olarak sürdüren merkez solu vurmaktaydı. İktidar ya da ana muhalefet olarak geçirdikleri süre içinde bu partiler üyelerinden kopup teknokratların etkin hale geldiği yapılara dönüştü ve merkezci bir siyasal çizgiye oturdu. Bunun sonucunda takım taraftarlığı benzeri bir bağlılık dışında artık bir şey vaat etmedikleri geleneksel tabanlarında zamanla sandığa gitmeme alışkanlığı oluşacaktı. Bir kısmı yeniden sandığa döndüğünde ise artık eski siyasal kimliklerini taşıyorlardı. Tam da bu yüzden bu partilerin oy tabanları daralırken sağ popülist partiler hem sanayisizleşerek neoliberal dönemin çöküntü alanları haline gelen kentsel alanlardaki eski sol oyları, hem de merkez sağ partilerden sıtkı sıyrılan küçük mülkiyet sahiplerinin oylarını alabildiler.

Bu yeni siyasal oluşumlar klasik sol sağ ayrımının her iki yanının geleneksel seçmenlerinden de oy alabilme becerileriyle daha eski dönemlerin, örneğin Poujadism gibi, sağ popülist akımlarından ayrılmaktalar. Bugün Avrupa’da yükselen popülizm dediğimizde ilk akla gelen örneklerden birini yakın zamanda adını değiştiren Ulusal Cephe’yi ele alalım. Hareketin kurucusu Jean Marie Le Pen’in siyaset sahnesine çıkmasını sağlayan Poujadist Hareket, Nazilerle işbirliğinden Kralcılığa neredeyse Fransız aşırı sağının tüm antikalıklarını taşıyan, küçük mülkiyet sahiplerinin reaksiyoner bir seferberliği idi. Ellili yılların ortalarında harekete adını veren Pierre Poujade toplumun belli bir kesiminin, küçük mülkiyet sahiplerinin, duyarlılıklarına hitap eden, her ne kadar sağ sol ayrımına kendisini oturtmak istemese de Fransız sağcı siyasal geleneğin terimlerini kullanan, dolayısıyla da ülkede zaten bu söyleme kulak veren yerlerde karşılığı olan bir seçim başarısı elde etti. Fransa’nın güneyindeki küçük kentlerde, 4. Cumhuriyetin son demlerinde etkili oldu. Ulusal Cephe ise bugün hem bu güney kesimden, hem de Fransa’nın kuzeyindeki neoliberal küreselleşme sonucu sanayisizleşmiş eski Komünist kalelerden oy alabiliyor. Bu partinin seçmen haritası ana akım Fransız siyasetinin çöktüğü ve Emmanuel Macron’un seçtiği son cumhurbaşkanlığı seçimine kadar sırtını ülkenin doğu sınırına dayamış bir hilali andırıyordu.

Doksanlı yıllar boyunca kuvvetlenen böylesi hareketler esas çıkışlarını yeni bin yılın ilk on yılında yaptı. Avusturya’da Jörg Haider’in başını çektiği Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), 1999 yılında hükümete girerek bir anlamda bu dalganın başını çekti. Hollanda’da liderinin adıyla özdeşleşen Pim Fortuyn Listesi ve tabi ki, yukarıda da değindiğimiz, Fransa’da babasından devraldığı partiyi en keskin faşizan kalınlardan temizleyerek egemenlikçi bir Avrupa kuşkucu parti olarak yeniden çerçeveyeleyen Marine Le Pen’in şimdilerde kendine Ulusal Toparlanış (Rassemblement National) diyen Ulusal Cephesi böyle diğer partilerdi. Bunlar klasik korporatist ya da faşist hareketlerin muhafazakâr kodlarına her zaman sığmayan, Pim Fortuyn’un eşcinsel kimliğini açıkça ifade etmesi gibi, yönlerinin yanı sıra ulusal egemenliğin doğrudan ifadesinin önünde engel olarak gördükleri tüm “demokrasi açıklarının”, da radikal bir eleştirisini geliştirmekteydiler.

Bu hareketler en başta merakla karışık bir ilgi çekseler de istisna değil norm oldukları ortaya çıktıkça liberal temsili demokrasiye yönelik bir tehdit olarak algılanmaya daha fazla başladılar. Özellikle egemenlikçi tavırları AB normlarıyla ve başka ideolojik küresel genel kabullerle çatıştıyordu. Zamanla Doğu Avrupa’da bu partilerin daha açıktan konuşan, bu ideolojik kabul ve normları açıkça eleştiren versiyonları iktidara gelecekti. Bugün dürüst olmak gerekirse Avrupa genelinde ana akım sağ karşısında farklı ülkelerde kitlesel desteği olan tek kıta çapında alternatif bu sağ popülistlerdir. Yeşiller Batı Avrupa’da yükselmektedir ama başka bölgelerde pek karşılıkları yoktur. Merkez sol ise belki İngiltere ve İber Yarımadası dışında daha ziyade ana akım sağın yedek lastiği işlevi görmekte, bu anlamda da seçmen desteği buharlaşmaktadır. Avrupa ve Kuzey Amerika merkez solu (Sanders ve Corbyn deneyimleri etrafındaki sonuçta başarısız hareket dışında) küreselci bir söylem üzerinden merkezci bir ideolojiye sapsanmış.

Aynı dönemde siyaset bilimi yazını, çok farklı bir siyasal olguyu, Latin Amerika’nın pembe dalgasını oluşturan kimi siyasi hareketleri, özellikle Venezuela’da Chavismi, Bolivya’da Evo Morales liderliğindeki MAS’ı ve Ekvator’da Rafael Correa’nın liderliğindeki siyasi hareketi temsili liberal demokrasiye hasım bir popülist kuşak olarak tanımlıyordu (de la Torre, 2013). Bilindiği üzere özellikle doksanlı yılları neoliberal politikaların deneme tahtası olarak geçiren, geleneksel olarak solda bilinen politik güçlerin bile bu akıma teslim olduğu Latin Amerika ülkelerinde, yeni binyıldan itibaren, çoğu toplumsal hareketlerle yakından bağlantılı yeni siyasal güçler ve bazı örneklerde de geleneksel muhalif siyasi partiler iktidara geldi. Brezilya ve Arjantin gibi kilit ülkeler dahil bu siyasi dönüşüm halk hareketleriyle bir ölçüde ilişki içinde gelişti ve açık bir devrimci sosyalist söylemi olmadığı için de kızıl değil pembe dalga olarak anıldı.

Bunların bir kısmı, özellikle Uruguay, Brezilya ve Şili’de bu dalgada iktidar olan siyasal oluşumlar, Avrupa’daki sosyal demokrat partilerinin atmışlarda ve yetmişlerde kalan eski siyasal söylemlerine benzer bir siyasi söyleme sahip olsa da, Venezüella ve Boliviya gibi örnekler bu ülkelerde halkın hiç değilse bir kısmının yerleşik siyasal düzene karşı öfkelerini daha doğrudan yansıtıyordu. Bu bağlamda da liberal temsili demokrasinin yerleşik bazı norm ve anlayışlarına saygı göstermiyor, hatta açıkça bunlara karşı pozisyonlar benimsiyorlardı. Özellikle Chavismo, 21. yüzyıl sosyalizmi iddiasıyla liberal temsili demokrasiyi aşan yeni bir siyasal alternatif söylem düzeyinde de olsa işaret ediyor ve bu bakımdan liberal rejimin Sovyetlerin çöküşüyle doksanlarda ilan edilen alternatifsizlik kaynaklı zaferini tanımadığını, liderinin renkli kişiliğine uyan bir tonda, yüksek perdeden ilan ediyordu.

Genelde Latin Amerika popülizmi Avrupa’daki örneklerle aynı toplamda analiz edilmese de, temsili liberal demokrasi ve onun küresel kurumlarının savunucuları gözünde bunların Avrupa’daki sağcı örneklerden pek farklı değerlendirilmedikleri açıktır. Dolayısıyla sağ popülizm, sol popülizm ayrımı daha ziyade sol jargonda bulunur. Birbirinden radikal bir biçimde farklı akımların aynı başlık altında toplanmasının yarattığı kavram karmaşası popülizm ifadesini tanımlamayı daha da zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Avrupa ve Latin Amerika’dan örneklerin birbirleriyle hiçbir paralelliğinin olmadığını ifade etmek de gerçekçi olmayacaktır. Her şeyden önce yerleşik siyaset normlarını benimsemedikleri ortadadır. Fakat ortak bir karşıta sahip olmanın ötesinde de paylaştıkları benzer siyasi kavramsallaştırmalar vardır.

Bunlar arasında kuşkusuz en önemlisi halkın bir kısmının halkın esasını teşkil eden unsur olarak tanımlanmasıdır. Somutta kendi arasında bir politik irade bütünlüğü olmayan genel yurttaş topluluğundan, böyle bir bütünlüğü haiz olduğu varsayılan bir kısmının öne çıkarılarak bu parçanın halkın tümünü ya da esasını temsil ettiği iddiası egemenlik anlatılarının da sıkça başvurduğu bir yöntemdir. Tam da bu yüzden Carl Schmitt kurucu iktidar ve egemenlik gibi kavramların siyasi ilahiyat alanına ait olduğunu ifade eder (Schmitt, 2016). Zira Fransız Devriminin sekülerleştirdiği egemenlik anlayışında da Ortaçağ Avrupa’sında tanrısal iktidarı yeryüzüne tercüme etme amacıyla geliştirilmiş, hükümdarın şahsından kaynaklanan egemenlik fikrinden yapılan bir türetme söz konusudur.

Bu tartışma, popülizmi siyasal karar alma süreçlerinden dışlanmış halk kesimlerini muktedir kılmaya dönük bir siyasi strateji olarak tasavvur eden Ernesto Laclau’nun tartışmasıyla da bağlanabilir. Tam da bu kanıda olan Andrew Arato, Laclau’nun popülizm kuramının, halkın egemenliği anlayışını mutlaklaştırarak halkın içindeki farklı siyasal eğilimleri yok saydığı, halkın bir kısmını halkın kendisi ile ikame ettiği ve bu kısmın da genelde bir lider, seyrek olarak da savaş çılgınlığına dönüşmüş bir politik ilke tarafından koşulsuzca temsil edildiği oranda liberal demokrasiye tehdit oluşturduğu kanaatindedir (Arato, 2013). Çünkü, Arato’ya göre Laclau siyasal alanda sesi duyulmayanların sesini duyurmak adına siyaseti prosedürel demokrasiyi ve onun çoğulculuğunu bütünüyle dışlayan bir formül geliştirmektedir. Bu yaklaşıma göre popülist halk kavramsallaştırmasının başka bir sonucu olması mümkün değildir.

Böylece bir teorik düzeyde Chavez ve benzerleri tarafından temsil edilen plebyen popülizm, Pim Fortuyn’un safkan Hollandalıyı kollama popülizminden farklı sayılmaz. Her iki durumda da yurttaşlar topluluğunun bir kısmı halkın bütünü olarak kodlanmış ve özellikle bu kısmı temsil ettiği sayılan bir siyasi kişiliğinin iradesi böylece halkın bütününe aktif onayına dahi ihtiyaç duymadan Rousseaucu genel irade derecesine çıkarılmıştır. İster plebyen bir tutumla olsun isterse saf bir ulus arayışıyla, bu durumda popülizmde demokratik çoğulculuğa yer kalmaz. Kavramsallaştırmadaki gevşek benzerliğe dayanarak siyasi farklılıkların üstünün örtüldüğü bu yorum liberal demokrasi ile popülist siyaseti karşı karşıya koyduğu noktada daha kesin bir popülizm tanımına ulaşmak anlamında faydalıdır.

Daha kesin ama kapsayıcı bir popülizm tanımının, halkın özünün bozulmamış halini temsil eden ve daha kitlesel olduğu varsayılan bir kesiminin, bu özü bozan ya da ona uymayan dar bir kesime karşı konumlandığı ve siyasal karar almanın bu bağlamda oluşan Rousseaucu bir genel irade doğrultusunda şekillenmesi gerektiği gibi unsurları içermesi gerekir. Bu bağlamda Cass Mudde popülist siyasi hareketlerin programatik olmaktan ziyade ahlakçı ve politik içeriği zayıf siyasetler olduğunu iddia etmektedir (Mudde, 2004). Bunlar çoğulculuğa yatkın olmayan, “temiz” bir halk ve onun çürütücü ötekisi arasındaki ikili bir ayrılığa dayalı ama çok farklı siyasal ideolojilerin programlarıyla eklenilebilir hareketlerdir. Dolayısıyla bunların illa spesifik bir örgütlenme biçimini ya da belirli bir ideolojiyi benimsemesi de gerekmez. Fakat her durumda ana akımlaşmış anlayış ve siyasetlerle çatışma halinde olacaklardır.

Bu son çıkarımdan hareketle popülizmin liberal teorinin çoğulculuk ya da çok kültürlülük gibi kutsanan kavramlarıyla muhakkak çatışma halinde olması gerektiği iddiası da bir ölçüde konu dışı kalır. Örneğin Fransa’da açıktan popülist bir söylem benimsemeyi dönemin siyasi ruhuna daha uygun bulan Jean Luc Mélenchon (Mélenchon, 2014) liderliğindeki Boyun Eğmeyen Fransa Hareketi kendi Fransızlar tanımını Fransız Devrimine attıkları kimi politik değerleri benimsemekle özdeşleştirdikleri ölçüde bu liberal değerlerle uzlaşmaktadırlar. Buna rağmen kuşkusuz popülist söylem tanımı gereği bir dışlayıcılığı muhakkak da içermelidir. Dışlanan içerik ise seçkincilikle ve halkın özüne yabancı olmakla özdeşleştirilebilmelidir. Hedef alınma noktasında her bir popülist hareket için farklılaşabilecek olsa da, liberal temsili demokrasi pek çok seçkinci kurumu doğası gereği içerir. Bu yüzden popülist hareketler, liberal ideolojiyi benimseyenlerde ister istemez bir politik alerji yaratmaktadır. Fakat

bu karşıtlık basitçe popülizmin çoğulculuğa karşı doğasından kaynaklı ortaya çıktığı var sayılan bireysel özgürlüklere karşı alerjisine karşı bir tutum olmakla açıklanamaz.

Bu tespiti kısaca açıklayalım. Liberal temsili demokrasi rejimini sadece halkın genelini oy hakkına sahip olmasıyla tanımlamak yanıltıcı bir tespit olur. Liberal temsili demokrasi halk egemenliği ve liberal doğal haklar kuramının pürüzsüz olmayan bir birlikteliğine dayanır. Halk egemenliği birinci ve ikinci, kuşak hakları sınırlandırmak üzere kullanılamaz. Bunu sağlamanın yolu da liberal demokratik rejimlerin Locke ve Montesquieu'den tevarüs edilen bir kural ve kurumlar bütününe haiz olmasıdır. Bu kurumlar toplumun seçkin kesimlerinin yönetimde sayılarına orantılı olamayan bir biçimde etkin olmasını sağlar. Bu yüzden liberal temsili demokrasinin klasik siyaset kuramcılarının deyimiyle bir karma rejim olarak tarif edilmesi daha doğru olur (Canfora, 2010). Buna karşın insanlar günümüz demokrasisinin Antik Atina'dan miras kalan bir halk yönetimi geleneği olduğunu kabul etmeye eğilimlidir. Günümüzde demokrasi sözcüğünün referansını Atina demokrasisi ile özdeşleştirmek yanıltıcı olduğu gibi kavramın tarihsel gelişimine de uygun değildir. Buna rağmen bu yaygın yanlış bir doğru gibi kabul edilir (Dunn, 2017). Liberal temsili demokrasiler son tahlilde halk egemenliğinden başka bir şey değilmiş gibi davranırız oysa bu rejim yukarıda vurgulanan karma doğasından dolayı, kimi, Antik Yunan filozoflarından kalma deyimle oligarşik ya da daha doğru bir tanımla mülkiyetçi bireyi ve onun doğal haklarını çoğunluğa ve kamu gücüne karşı koruyan kural ve kurumları da bağrında taşımaktadır.

Liberal temsili demokrasinin karma doğasının bu iki unsuru, yani bireyin (mülkiyetin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu) doğal haklarıyla, halk egemenliği (çoğunluğun idaresi) fikri özellikle siyasal sistemler tüm yurttaşlar için yeterli refahı üretmediği durumlarda birbirleriyle açıktan çatışacaktır. Bu noktaya, son dönemde, demokratik kapitalizmin içinden çıkamayacağı bir krize girdiğine işaret eden ve bu durumla popülizm sözcüğünün yeniden yaygın kullanıma girmesini ilişkilendiren Wolfgang Streeck vurgu yapmaktadır (Streeck, 2011). 2008 krizi sonrasında Avrupa'da seçimlere katılım oranlarında kısmi bir artış gözlemlenmiş ama geri gelen seçmen merkez partilere değil popülist diye adlandırılan partilere yönelmiştir (Streeck, 2017). Sonuçta da özellikle popülist siyasetle ilintili mutlak egemenlikçi siyasal tutumlarla liberal temsili demokrasi arasında burada vurguladığımız gerginlik ortaya çıkmıştır.

Halk egemenliğine odaklanarak liberal demokrasinin çoğunluğun iradesine karşı sahip olduğu yaygın denge mekanizmalarını görmezden gelmezseniz popülizmin ana akım tarafından dışlanmasına da şaşırmasınız. Aslında bizzat popülist sıfatının ortaya çıkışı bu bağlamla ilintilidir. 19. Yüzyılın son on yılında ABD'li küçük çiftçilerin kimi küçük zanaatkarlarla birlikte, tekelci sermayenin siyasetteki hâkimiyetine bir isyan olarak ortaya çıkan Halkın Partisinin ilk genel kuruluna katılan ve alışıldık siyasal elitlere benzemeyen sıradan insanları tanımlamak için Kansas gazetelerinin manşete çıkardığı Popülist ifadesi zamanla hem bu partinin, hem de hareketin ismi haline gelmiştir. Halkın Partisi güney eyaletlerinde özellikle Kuzey Carolina'da yerel elitlerin egemenliğini beyaz küçük çiftçilerle siyahlar arasında bir ittifakla sağlamasına rağmen ellilerle birlikte bu partinin göçmen karşıtı ve antisemit olduğuna dair tezler (Hofstadter, 1955), hareketin kimi üyelerinin parti dağıldıktan sonraki siyasal yönelimlerine dayanarak, ABD akademisinde de popülistleri şeytanlaştırmak için dolaşıma sokulmuştur. Bu arada belirtmek gerekir ki Eugene Debs gibi Amerikan sosyalizminin kimi önemli isimlerinin siyasal kariyeri de Halkın Partisi içinde gelişmiştir. Anti popülist elitizmin tarihi de görüldüğü gibi popülizmle başlar (Frank, 2020).

Esas olanın halkın egemenliği olduğu vurguladıkça egemenlik kavramının siyasal ilahiyatla ilintisine daha çok işaret edilecek ve bunun Avrupa yakın tarihindeki korkutucu sonuçları daha fazla hatırlatılacaktır. Bununla birlikte neoliberal küreselleşme, alametifarikası olan üretimin tedarik zincirleri aracılığıyla küresel düzeyde planlanması ve gerçekleştirilmesi (Gereffi ve Korzeniewicz, 2000) yoluyla küresel kuzeyde sanayisizleşmeye yol açtığı ölçüde bu ülkelerde popülist söylemi kuvvetlendirmektedir. Yüksek gelir getiren mavi yakalı işler rızaları hilafına ortadan kayboldukça, bu durum alt ve alt orta gelir gruplarından insanların daha fazla siyasal sistemi sorgulamasına yol açmakta ve bunların popülist söyleme kulak vermesine neden olmaktadır. Buna karşı seçkinler ise siyasal karar almanın iktisadi gereklilikler, uluslararası bağlayıcılıklar gibi kimi "doğal" sınırlarına işaret ederek genel seçim yoluyla karar vermenin her konuyu kapsayamayacağını vurgulamaktadır.

Benzer bir durum neoliberal küreselleşmenin kamusal ilişkileri piyasa ilişkilerine açtığı küresel güneyde de söz konudur. Kapitalistleşmenin geç yaşandığı bu ülkelerde hala piyasa ilişkilerine bütünüyle açılmamış kimi kamusal ilişkilerin devlet zoruyla tasfiyesi ve piyasa ilişkilerine terk edilmesi, müştereklerin çok uluslu şirketlerce istilası gibi politikalar karşısında isyan eden halk, hükümetlerin halkın rızasını değil küresel finans kurumlarının ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının hükümlerine kulak verdiğini görmektedir. Margaret Thatcher'ın alternatif yok (TINA²⁹) söylemi buralarda daha yıkıcı olmuştur. Seksenler ve doksanlar boyunca Latin Amerika'da askeri yönetimlerin de, seçimle işbaşına gelen hükümetlerin de Washington Konsensüsü politikalarını izlemesi, mesela Arjantin'de Peronist Carlos Menem'in ya da Brezilya'da Bağımlılık Okulunun en önemli kuramcılarından Fernando Henrique Cardoso'nun bu politikalarından vazgeçmemesi önemli toplumsal hareketleri tetiklemiş ve seçmeni yeni bin yılda daha popülist seçeneklere yöneltmiştir. Pembe Dalga bu yönelimin sonucudur.

²⁹ There is no alternative. Margaret Thatcher'ın hükümetinin uyguladığı piyasacı politikaların bir siyasi tercih değil dönemin ruhuna dair "doğal" bir zorunluluk olduğunu iddia ederken kullandığı formül.

Bu yüzden Cas Mudde doksanlardan itibaren zamanın ruhunun siyaseten popülizme daha yatkın olduğunu öne sürmektedir (Mudde, 2004: 541). Doksanların sonundan itibaren Avrupa’da, hemen ertesinde de Latin Amerika’da öne çıkan popülist siyasi hareketler tam da bu nedenle neoliberal küreselleşmenin siyasal karar almayı ve ulus devletlerin dayandığı halk egemenliği fikrinin aşındırılmasına bir tepki olarak okunmalı. Tam da bu yüzden ulus devletlerin egemenlik kaybını doğal bir sürecin sonucu olarak gören, neoliberal küreselleşmeye karşı hayırhah tutum alan merkezci ideolojiye ve bu ideolojiye dayanarak yöneten elitlere bir siyasal tepki hareketi olarak ortaya çıktı popülist siyasi söylemi kullanan politik liderler ve etraflarında gelişen siyasal hareketler.

Bununla beraber her ne kadar neoliberal küreselleşme çağında zamanın ruhuna uygun siyasal hareketler sayılsalar da, hala Latin Amerika’da Peronizm gibi deneyimlerin, Avrupa’da ise faşist geleneğin bazı unsurlarının etkisinde kalıyordu. Üstelik toplumda bazı kitle seferberlikleriyle ilintili olsalar da esas olarak yukarıdan aşağıya örgütlenmiş siyasal örgütlülüklerden bahsetmekteyiz bu örneklerde. Bu durum 2008 finansal krizi sonrası gelişen kemer sıkma karşıtı kolektif eylemlilikler sonrası değişti. Ortaya aşağıdan yukarıya örgütlenen bir kitle seferberliği çıktı. Bu seferberlik karşı küreselleşme hareketinin yatay örgütlenme ve demokratik katılım gibi deneyimlerinin mirasını da örgütlülüğü içinde taşımaktaydı. Fakat en önemli unsuru popülist bir ana çerçeve içinde kurgulanmalarıydı.

Her ne kadar liberal temsili demokrasi ideolojisine tutkun olanlar bu rejimlerin Arap diktatörlükleriyle karşılaştırılmasını tahayyül edemese de, Arap Baharının simge sloganlarından “eş-şeah yurid iskat en-nizam”³⁰ şiarı zamanın ruhunu temsil ediyor. Puerto del Sol meydanında İndignados (öfkeli) hareketi gerçek demokrasi talep ettiklerinde neoliberal küreselleşme döneminde bağımsız kurumlar, küresel finans otoriteleri ve ulus aşan şirketler lehine zayıflayan halk egemenliğinin yeniden ihdas edilmesinin istiyorlardı. Bu talep neoliberal küreselleşme bağlamında Arap Baharının düzenin “iskat” edilmesi talebinden daha az yıkıcı değildir. Amerika Birleşik Devletlerinden Fransa’ya halk artık eskisi gibi yönetilmek istemiyor ve bunu çeşitli biçimlerde dile getiriyor. Varolan popülist partilerin arkasına dizildiklerinde (mesela İtalya’da 5 Yıldız Hareketi ve Lega’nın 2018 genel seçimlerini kazanması ve birlikte hükümet kurması), şaibeli bir siyasi figürün popülist söylemine tav olduklarında (mesela Donald Trump’ın Cumhuriyetçi Partiyi devralması) ya da bizzat kendileri sokaklara döküldüklerinde (bakınız Sarı Yelekliler) benzer dinamikler işlemektedir.

Aşağıdan yukarı bir kitle seferberliği, klasik popülizm tanımına uygun lider merkezli yukarıdan aşağıya unsurları daha belirgin olan siyasetlerden daha ilgi çekicidir. Bunlar lider merkezli hareketleri de koşullandıran siyasal bir atmosfer oluşturmaktadır. Dolayısıyla, popülist bir ana çerçevenin bir kitle seferberliğini nasıl tetiklediğine, toplumsal hareket girişimcilerinin bu çerçeveleri nasıl oluşturup devreye soktuğuna yakından bakmak, bunları analiz etmek daha doğrudan siyasal popülist örgütlenmeleri de anlamamızı kolaylaştıracaktır. Ama önce çerçeveleme kavramının toplumsal hareketler literatüründeki kullanımına bakalım.

3. Toplumsal Hareketler Literatüründe Çerçeveleme

Toplumsal hareketler çalışmalarında, Kaynak Mobilizasyonu araştırma alanının yetmişli yıllar boyunca rutinleştirildiği biçimde, toplumsal hareket aktörlerinin kitle seferberliğini nasıl örgütlediği konusu esas inceleme nesnesi haline gelmişti. Böylece toplumsal hareket örgütleri ve bunların öznelinin stratejik tercihleri esas olarak odaklanılan konular olmuştu. Fakat bu yaklaşımı benimseyen araştırmacıların bir kısmı rasyonel birey varsayımına dogmatik bir biçimde bağlılık gösteriyor ve kolektif eylemi etkileyen siyasi çalkantılar, iktisadi buhranlar gibi faktörlerle ideoloji ve kültür gibi gayri maddi unsurları analizlerine dahil etmiyorlardı. Öyle ki Charles Perrow bu araştırma alanında William Gamson, Charles Tilly ve Anthony Oberschall gibi diğer unsurları da analize dahil eden bilim insanlarının çalışmalarını, Mayer Zald ve John McCarthy’nin incelemelerinden ayırmak için birinci grubu RM1, ikincileri ise RM2 diye yaftalama ihtiyacı hissetmiştir (Perrow, 1979).

Kaynak Mobilizasyonu araştırma alanını sadece toplumsal hareket aktörlerinin insan devşirme para toplama eylem ve etkinlik örgütlenme faaliyetleri esnasında başvurdukları maddi metotları inceleme ile sınırlayan yaklaşım kısa sürede etkinliğini kaybetmiştir. Önce kitle seferberliğini koşullayan siyasi süreçler, daha sonra ise toplumsal hareket aktörlerinin kullandığı söylemsel araçlar ve diğer ideolojik ve kültürel unsurlar araştırma alanına içerilmiştir. Tam da bu yüzden, seksenlerin başından itibaren kitle seferberliğini etkileyen bilişsel süreçlerin incelenmesi hızlıca literatürün vazgeçilmez bir parçası olacaktır. Öyle ki doksanlar geldiğinde Mayer Zald dahi kültür ve ideoloji gibi farklı öğelerin araştırma alanı içine dahil edilmesini disiplin için geliştirici bir katkı olarak görmüştür (Zald, 1992).

Toplumsal hareket aktörlerinin insanları harekete geçmek için davet ederken kullandıkları söylem pratikleri kitle seferberliği ve kolektif eylemin temel bir bileşenidir. Toplumsal hareket katılımcılarının belli bir konu etrafında toplumsal seferberliği kolaylaştıracak şekilde üyeler için bir kolektif kimlik kurgulama çabası ve bununla ilintili olarak gündeme gelen deneyimlenen ortak haksızlıkları tanımlama faaliyetinin incelenmesinin yaygınlaşması toplumsal hareketler ve kitle seferberliği yazınındaki bu değişimi tetiklemiştir (Gamson vd., 1982). Kitle seferberliğine etki eden bilişsel süreçlerin incelenmesi bağlamında toplumsal hareketler çalışmalarının kuramsal

³⁰ Halk düzeni yıkmak istiyor.

alet kutusuna eklenen araçlardan en sık kullanılanı çerçeveleme kavramıdır. Bilişsel psikolojiden, söylem analizine oralaran reklamcılık ve halkla ilişkiler çalışmalarına kadar yaygın bir kullanım alanı olan çerçeveleme kavramı sosyolojide özellikle toplumsal hareketler çalışmaları bağlamında gündeme gelmektedir. Böylece fikri, söylemsel ve ideolojik öğeler de inceleme nesneleri arasına girmiş olur, aynı zamanda bu söylemleri geliştiren aktörlerin öznel rolleri de bu bağlamda analiz unsuru haline gelir.

Çerçeveleme toplumsal hakikatin belli bir biçimde algılanması için toplumsal hareket aktörlerinin kendilerini, amaçlarını, karşıtlarını ve bunlar arasındaki ilişkilerin içinde gerçekleştiği dünyayı bilinçli bir tarzda betimlemesidir. Bu betimleme faaliyeti kendini tanımlama, karşıtı tanımlama, kitle seferberliğinin meşruiyetini ima edecek şekilde ortadaki sorunu tanımlama ve bunları kamuoyuna insanların bu davaya katılmasını motive edecek biçimde aktarmak unsurlarını muhakkak içermelidir. Kaynak mobilizasyonu araştırma alanının en çok vurguladığı unsur, yani toplumsal hareket aktör ve örgütlerinin insan ve para kaynaklarına erişebilmesinin kilidi başarılı bir çerçeveleme faaliyetidir. Bu bağlamda kitle seferberliği yoluyla çözüleceği düşünülen meselenin ve bu meselenin taraflarının tanımlanması için gündeme getirilen söylemsel kurgu, çerçeve olarak adlandırılır.

Toplumsal ve politik olguların anlamı ve bunların nasıl yaftalanacağı karşılıklı bir ilişki içinde, çatışmalı bir süreç sonunda belirlenen ve yeniden belirlenen mefhumlardır. Sonuçta, herhangi bir olayın nasıl algılanacağı önceden bütünüyle belirli değildir, çünkü anlam toplumsal olarak inşa edilir. Belli bir hakkı talep eden grubun bu hakka niye sahip olması gerektiği, o hakka sahip olmamasının niye adaletsizlik olduğu, toplumsal hareket aktörlerinin hem kamuoyunu etkilemek, hem davalarına yandaş toplamak, hem de kamu otoritesinden olumlu bir yanıt alabilmek için gerçekleştirmesi gereken kritik bir görevdir. En başta neyin adil olduğunun genel geçer evrensel bir kuralı olmadığı, bunun ölçütlerinin her bir örnekte toplumsal olarak belirlenmesi gerektiği düşünülürse çerçeveleme ediminin kitle seferberliğini tetiklemek için ne kadar merkezi bir görev olduğu anlaşılır. Bu bakımdan Erwing Goffman'ın meşhur çalışmasından (Goffman, 1974) beri pek çok araştırmacı hakikatin toplumsal inşası konusuna eğilmiştir.

Kolektif eylem çerçeveleri, bir hareketin potansiyel katılımcılarını seferber etmeyi, hareketin hedeflerine dair kamuoyunda olumlu bir algı yaratmayı ve hareketin karşıtlarını hareketsiz kılmayı amaçlar (Benford ve Snow, 2000). Bu nedenle kolektif eylemle çözümlenmesi hedeflenen meselenin teşhis edilmesi, çözüm için en doğru yöntemin önerilmesi ve önerilen yöntemin hedef kitle tarafından benimsenmesi için kullanılan tüm bilişsel ve söylemsel etkinlikler çerçeveleme faaliyetinin temel unsurlarıdır. Çerçeveleme faaliyeti toplumsal hareket aktörlerinin sonuç alıcı bir kitle seferberliği örgütleyebilmeleri açısından muhakkak yerine getirmeleri gereken bir görevdir.

Bu çerçeveler aynı zamanda farklı toplumsal hareketleri birbirlerine bağlamakta da işlevseldir. Tarihsel olarak incelendiğinde kolektif eylemin bazı tarihsel dönemlerde yoğunlaştığı görülür. 1848 devrimleri ya da 1968 gibi uluslararası etkileri olan tarihsel anlar bu bağlamda ilk akla gelen örneklerdir. Bunların yanı sıra ulusal olarak da kolektif eylemlerin yükseliş ve düşüşünün döngüsel bir izlek seyrettiği görülür. Silahsızlanma, yenilenebilir enerji, kent hakkı gibi ortak kavramlar etrafında farklı coğrafyalarda gerçekleşen kitle seferberlikleri birbirleri hakkında sadece gazetelerden okudukları kadar haberdar olabilir. Bu hareketleri örgütleyen toplumsal hareket aktörleri kitle eylemleri içinde ortak bir zaman dilimi sırasında bulduklarında aynı protesto döngüsünün parçası olurlar. Bu bakımdan ortak çerçeveler farklı mekânlardaki kitle seferberliklerini birbirine teyelleterek bunların ortak etkisini de toplamda artırır. Böyle farklı coğrafyalara yayılan bir protesto döngüsünü birbirine bağlayan çerçeveleri ise ana çerçeve diye adlandırıyoruz.

Ana çerçeveler protesto döngülerini birbirini bağlamak dışında tarihsel olarak farklı dönemlerdeki kitle seferberliklerinde de kullanılabilir. Bu bağlamda en sık karşılaşılan ana çerçeve adaletsizlik çerçevesidir. Otorite sahipleri ya da siyasal elitler eliyle sürdürülen bir haksızlığın tarafı olduğu iddiası genellikle yaygın bir temadır. Bu tema farklı dönemlerde ortaya çıkabileceği gibi aynı tarihsel alanda çok farklı toplumsal kesimlerin mücadelesini de birbirine bağlayabilir. Dolayısıyla bu tip ana çerçeveler farklı toplumsal hareket sektörlerini de birbirine bağlar (Carrol ve Ratner, 1996). Adaletsizlik çerçevesi protestoya dahil olan kesimin kurguladığı ve hayat verdiği, eylemliliği önceleyen ve siyasal otoritenin söz konusu kesime karşı neredeyse yerleşik hale gelmiş bir haksızlığın faili olduğuna dair algıyı ifade eder (Doğan, 2014: 93). Özellikle baskıcı ve dışlayıcı siyasal elitlere karşı bu algı yaygınlaşırsa birçok farklı alanlardaki kitle seferberliğini birbirine bağlayabilecek bir ana çerçeveden bahsedebiliriz (Snow ve Benford, 1992). Halk ayaklanmalarıyla hükümet değişiklikleri öncesi bu türden ana çerçeveler başarılı bir ortak kitle seferberliğinin örgütlenmesinde işlevsel olabilir.

Aslında adaletsizlik ana çerçevesi dışında böyle bir etkisi olan farklı coğrafyalara yayılmış çeşitli mücadele alanlarını birbirine bağlayan bir ana çerçeve örneği pek yoktur. Karşılıklı silahsızlanma (Soğuk Savaş sırasında nükleer silahların sınırlandırılması) ya da demokrasi talebinin bu anlamda kullanıldığı tarihsel örnekler mevcuttur. Açıkçası popülizm de 2008 krizi sonrası dönemde, özellikle 2011 yılına damgasını vuran protesto döngüsü esnasında bir kitle eylemi ana çerçevesi olarak gündeme gelmiştir. Özellikle Occupy Wall Street hareketinin Zucotti Park'taki esas merkezinde "bizler yüzde doksan dokuzuz karşıtlarımız yüzde bir" ayrımına dayanan söylemle böyle bir çerçeveleme stratejisinin inşa edildiği görülmektedir. Popülizm bir ana çerçeve olarak 2011 protesto döngüsüne damga vurmuştur.

Bu damga 2011'i aşan bir siyasal sonuç yaratmıştır. Protesto döngülerinin eylem repertuarlarının değişmesine yeni eylem biçimlerinin ortaya çıkmasına etkisi özellikle Sidney Tarrow tarafından çalışılmıştır (Tarrow, 1993). 1848 devrimleri ya da 1968 gibi büyük coğrafi alanları etkileyen kitle seferberlikleri geri çekilişleri sonrasında dahi siyasal dizilişleri ve siyaset yapma biçimlerini köklü bir biçimde dönüştürür. Popülist ana çerçeve ile birbirine bağlanan 2011 döngüsünün de benzer bir biçimde siyasal alanı etkilediğini özellikle kimi ülkelerde siyasal tartışmanın sınırlarını ve parametrelerini genişlettiğini, hiç tahmin edilmeyen aktörleri öne ittiğini ilerleyen yıllarda gördük.

Bir ana çerçeve olarak popülizmin bu bağlamda kullanımına geçmeden önce çerçeveleme kavramının yaygın kullanımının da literatürde kimi eleştirilere yol açtığını da belirtelim. Bizzat bu yaklaşımın gelişmesine katkıda bulunan araştırmacılar çerçeveleme yaklaşımını benimseyen çalışmaların sistematik bir ampirik araştırma eğilimlerinin olmamasına, ortaya konan çalışmaların betimleyici karakterlerinin baskın olduğuna, anlam inşasını daha ziyade durağan süreçler olarak görmelerine ve hareketin sözcüsü olarak görünen seçkinlerin kanaat ve görüşlerine aşırı anlam yüklenmesine işaret ederek bu çalışmaların aksayan yönlerinin altını çizmişlerdir (Benford, 1997). Ortaya konan eleştiri daha ziyade çerçeveleme yaklaşımının toplumsal hareketleri biricikleştirerek karşılaştırma yapmayı zorlaştırmasına yöneliktir. Aslında tersten düşünülürse, protesto döngülerini oluşturan kolektif eylem ana çerçeveleri karşılaştırmalı analizler yapmayı da mümkün kılar.

Bu bakımdan 2008 krizi sonrası büyük ölçüde Küresel Kuzeyde gördüğümüz siyasal sonuçları da olan kitle seferberliklerini ve bunların ortaya koyduğu kolektif eylemleri, özellikle meydan işgallerinin damga vurduğu 2011 yılındaki büyük protesto dalgasını birbirine bağlayan ana çerçevenin popülizm olduğu iddiası incelemeye değerdir. Bu iddia kimi araştırmacılar tarafından öne sürülmekte, kimi başkaları ise başka kavramsal alternatiflere işaret etmektedir. Bununla birlikte neoliberal küreselleşmenin vaatlerini yerine getirmeyeceği ortaya çıktıkça kuvvetlenen halkın öfkesini anlama ve analiz etme çabası kuşkusuz kavramsal bir tartışmanın sınırlarının ötesine de taşmaktadır. Bu konu, toplumsal muhalefetin Colin Crouch'un ifadesiyle bir türlü ölmeyen neoliberalizme karşı nasıl bir siyasal strateji izlemesi gerektiği sorunsalına da değmektedir (Crouch, 2011).

4. Popülist Bir Kitle Eylemi Ana Çerçevesinin Ana Hatları

Bu bölümde popülist ana çerçevenin koşullandığı ve bir araya topladığı kitle seferberliğine ve devamında ortaya çıkan siyasal hareketlere biraz daha yakından bakalım. Bu hareketler şimdiye dek yeni binyılın ilk on yılına damga vuran Karşı Küreselleşme Hareketi kadar yakından incelenmiş değil. Üstelik niteliğine dair araştırmacılar arasında da tam bir görüş birliği yok. Kimileri bu yeni dönemi adlandırırken popülist terimini açıklayıcı buluyor, kimileri ise neoliberalizme karşı sağ siyasi değerlerle gelen tepkiler dışında bu terimi kullanmayı tercih etmiyor. Fakat unutmamak gerekir ki, popülist sıfatının tüm kötü şöhretine rağmen bu adlandırma aslında yaygındır. Yani, genelde sağ kanat siyasal hareketleri imlemek için kullanılsa da, popülist ana çerçeve kavramını 2011 protesto döngüsünün etrafında ortaya çıkan ve sonrasında kimi ülkelerde siyasal ve toplumsal sonuçlar da üreten ve sol jargonu kullanan kimi hareketler bağlamında kullanılan çeşitli çalışmalar da mevcut.

Bunlara bir örnek kendisi de Yunanlı olan ve Yunanistan borç krizi etrafında şekillenen kitle seferberliğine dair çalışmaları olan Paris Aslanidis'dir. Aslanidis, esas olarak aşağıdan örgütlenen popülist hareketleri çalışan bir siyaset bilimci (Aslanidis, 2017). Yunanistan, İspanya, Portekiz ve ABD'deki toplumsal hareketlerin 2011 boyunca ürettikleri politik metinleri incelediği çalışmasında toplumun büyük çoğunluğunu dar bir elit kesimle ikili bir karşıtlıkta konumlandıran ve bu seçkinlerin halkın egemen iradesi doğrultusunda işlemesi gereken demokratik sistemi çarpıttığını iddia eden popülist söylemi açıkça teşhis ediyor (Aslanidis, 2018). Syntagma Meydanı, Puerto del Sol ve Zuccotti Park işgal alanlarının doğrudan demokrasi yöntemiyle hazırlanan deklarasyonları birbirine çok benzer ve siyasi nitelermelerden arındırılmış yurttaşın kahir çoğunluğu olduğu özellikle vurgulanan ve sıradanlığının altı çizilen bir biz ve çürümüşlüğü ifade eden sıfatlarla nitelenen dar bir muktadirler kesimi arasında net bir ayrımı ortaya koyuyor (Aslanidis, 2018: 454). Aynı zaman diliminde birbirinden farklı coğrafyalarda üretilen bu ana çerçeve söz konusu kitle eylemlerini böylece birbirine bağlamış oluyor.

Bu noktada belirtmek gerekir ki söz konusu protesto döngüsünü bağlayan ana çerçeveyi başka kavramlarla ifade eden araştırmacılar da var. Örneğin toplumsal hareketler literatürünün önemli isimlerinden Donatella della Porta ısrarlı bir biçimde kemer sıkma karşıtı protesto döngüsü diye adlandırdığı 2011 eylemlerinin ana çerçevesini kurulu düzen karşıtı (antiestablishment) olarak isimlendiriyor (della Porta, 2015). Bu tercihinde, her ikisi de kavramsal tartışmanın özüne doğrudan ilintili olmayan iki faktörün rol oynadığı anlaşılıyor. İlk olarak della Porta açıkça popülizm kavramının, özellikle Avrupa tarihi bağlamında taşıdığı reaksiyoner ideolojik yükten rahatsız, ikinci olarak ise gene aynı bağlamda bu hareketlerden doğru ortaya çıkmış Podemos gibi siyasi partilerin tarifine ve bunların neofaşist siyasi hareketlerden ayrımına dair bir kaygısı var gibi görünüyor, popülist sıfatının bu ayrımın imkânını azalttığını düşünüyor (della Porta, 2017).

Bu türden kaygılar, popülizm kavramının açıklayıcılığı değil de ideolojik bagajıyla ilintili. Bir siyasal olguyu tanımlarken kullandığınız kavramın seçiminin politik algılarla koşullandırılması doğru değil. Dolayısıyla, yukarıda tanımlamaya çalıştığımız haliyle popülist ana çerçeve terimi kavramsal olarak daha açıklayıcı ve kesindir. Tıpkı Aslanidis'in altını çizdiği gibi halkın esas temsilcisi, hatta kendisi, sayılan bir kesimle demokratik egemenlik

ilkisini çarpıtın bir avuç seçkin arasındaki ayrıma dayalı söylem basitçe kurulu düzen karşıtlığı diye anlatılamaz. Zira bu tutumun siyaset bilimi literatüründe kullanılan yaygın adı, daha önceki bölümlerde açıklamaya çalıştığımız gibi, popülizmdir. Üstelik bu hareketler halkın gerçek temsilcisi olarak kendi politik meşruiyetleri konusunda iddialıdır. Merkez partilerdeki muarızlarının ise gayri meşru olduğu iddiası noktasında bir ısrar olmasa da bunları yönlendiren çıkar çevrelerinin halkın genel çıkarı karşısında durduklarına dair net bir algıları olduğu rahatça söylenebilir.

Bu popülist hareketlerden çıkan, etkilenen ya da bunlarla ilişki içinde büyüyen siyasi partilerin politik niteliklerini ise daha kesin belirtmek mümkündür. Örneğin Avusturya Özgürlük Partisi ve Lega için neofaşist, UKIP (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi), Brexit Partisi ya da Marine Le Pen liderliğindeki haliyle Ulusal Toparlanma için egemenlikçi denebilir. Bu son kavram Fransa'da bizim ulusalcı diye ifade ettiğimiz türden hareketlere benzer siyasi oluşumları tanımlamak için kullanılıyor. Ulusal egemenlik kavramına gerek Brüksel'i şeytanlaştıran Avrupa kuşkucusu siyasal örgütlerde, gerekse de milletin siyasal karar alma gücünün (bazen antisemit komploculuğu da içerecek biçimde) küresel elitlere devredilmesinden yakınan siyasi figürlerin söyleminde rastlanabiliyor. Donald Trump'ın 2016 başkanlık kampanyasına damga vuran Amerikalı Steve Bannon gibi bir isim bu noktada akla gelebilir.

Toplumsal hareketler literatürünün aşırı sağ kendi inceleme nesnesinin dışında saydığı, bunları daha ziyade etnik çatışmalar ve milliyetçilik araştırma alanının konusu olarak gördüğü bilinir. Ayrıca, aşırı sağ başlığı altındaki hareketleri elliler ve atmışlarda kalmış psikolojik temelli analizlerin konusu yapmak saldırgan kişilik ve benzeri açıklamalarla bunları incelemeye çalışmak da yaygın eğilimler olarak görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda bu sağ tandanslı hareketleri göz ardı etmenin kuramsal tutarsızlığına işaret eden bir yaklaşımda gelişmektedir (Caiani, 2012). Bu yaklaşıma göre milliyetçilik, etnik ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı çerçeveleri üzerinden gelişen kitle seferberliklerini de toplumsal hareketler literatürünün alet kutusuyla analiz etmek pekâlâ mümkündür. Yukarıda sayılan siyasal oluşumların önemli bir kısmının bu sunuşta bahsettiğimiz 2008 sonrası görünür hale gelen yeni toplumsal fay hattı etrafında örgütlendiği ortadadır, bu bakımdan elimizdeki konuyla, popülist siyasal stratejiyi kullandıkları oranda, ilintilidirler.

Öte yandan muhalefetteki Syriza tam da Aslanidis ve Marantzidis'in ifade ettiği gibi toplumsal hareketlerle buluşmak isteyen geleneksel bir sol partiydi (Aslanidis ve Marantzidis, 2016). Podemos her ne kadar popülizm kavramını Mouffe'ü andıran bir biçimde benimsese de her zaman İspanya'daki siyasal bölünmede solda kaldı ve soldaki partilerle ittifak aradı. Tam da bu yüzden Podemos'tan ayrılan, Laclau'nun öğrencisi Inigo Errejon liderliğindeki Mas Pais ya da Boyun Eğmeyen Fransa gibi geleneksel sol siyasal merkezlerle mesafeli olmaya özen gösteren siyasal hareketler bile talep ve destekledikleri siyaset önerileri bağlamında açıkça soldadır. Çünkü kendi ülke tarihlerini okuma biçimleri bu yöndedir ve ülke geçmişine dair tartışmalarda yani Fransız Devrimi, Komün deneyimi ya da İspanya İç Savaşı gibi tarihsel olaylarda değerlendirmeleri solla paraleldir. Tam da bu yüzden İtalyan 5 Yıldız hareketini konumlandırmak zordur, zira onlar İtalyan Faşizmi deneyimine dair net tutum almazlar. Ayrıca İspanya'da son seçimlerde öne çıkan Vox'un İspanyol aşırı sağ geleneğine dayandığını unutmamak gerekir, bu parti de sıradan İspanyol yurttaşının merkezi siyasetin kendisine hizmet etmekteki yetersizliğine duyduğu öfkeyi başka bir siyasal program doğrultusunda olsa da sahiplenir. Podemos ve türevleri Indignados'un tek mirasçısı sayılamaz. Dolayısıyla Avrupa'daki merkez partileri sarsan tüm liberal olmayan partileri popülist torbasına atmak kafa karıştırıcı olup, zaten kesinliği olmayan bir kavramı iyice müphemleştirmektedir. Siyasi partilerin şeceresi yukarıda da yapıldığı gibi daha kesin sıfatlarla ifade edilebilir.

Aslında kitle seferberliğiyle oy vermek gibi geleneksel siyasal katılma biçimlerinin arasında temelli bir ayrım olduğunu varsaymanın siyasal olguları anlamlandırmakta sakatlayıcı bir etkisinin olduğu bir süredir altı çizilen bir tespittir. Yükselen kitle seferberliğinin bazen ana akım siyasal partilerin hem seçmen desteğinde değişikliklere yol açabileceği, hem de içyapısında ve liderliğinde yenilikleri tetikleyebileceği daha önce ifade edilmiştir (McAdam ve Tarrow, 2010). Daha da önemlisi ise kitle seferberliğinin yeni siyasal partilerin ortaya çıkmasına yol açtığını, bugünlerde hareket partisi diye isimlendirilen geleneksel olmayan siyasal örgütlerin etkisini arttırdığını, alışıldık sağ sol ayrımlarını ve seçmen dağılımını dağıttığını müşahade edebiliyoruz. Dolayısıyla, Cas Mudde'nin önceki bölümlerde vurguladığımız önerisi doğrultusunda, popülizmi yurttaşları geniş ve kapsayıcı bir biz ve dar ama muktedirliği yüksek manipülatif bir "kabal" arasında bölen ve farklı siyasal programlarla eklenilebilen bir siyasal söylem stratejisi olarak görmek daha doğrudur. Ama bu yaklaşım kimi siyasal akımları popülizm yaftasıyla ahlaken zimnen hor görmeye dayalı entelektüeller arasında yaygın eğilimin alanını daraltacaktır.

Popülist kitle seferberliği bir söylem stratejisine dayansa da ekonomi-politik maddi temelleri de haizdir. Yakın zamanda yapılan bir nicel araştırma 2008 krizinden sonra ana akım partilerin Batı Avrupa'da oy kaybı yaşamasını artan ekonomik temelli taleplerle çerçevelenen kitle seferberliğiyle istatistiki olarak ilişkilendirilebileceğini gösterdi (Bremer vd., 2020). Bu modele göre ekonomik kriz ve bu dolayımında uygulanan kemer sıkma politikaları bir gösterge etkisi yaparak seçmenin oy verme davranışını etkiliyor ve ana akım partilerin oy kaybını tetikliyor. Aynı araştırma merkez solun solundaki partilerin bu durumdan özellikle karlı çıktığına dair bir tespiti ise desteklemiyor. Popülist olarak nitelenen partilerin genel olarak bu durumdan faydalandığını gösteriyor. Açıkçası seçmen tabanı İkinci Dünya Savaşı sonrası giderek daha fazla okumuşlara doğru kaydığı

ampirik çalışmalarla gösterilen solun (Piketty, 2018) en alttakilerin desteğini diğer siyasal alternatiflerden fazla alamamasında şaşılacak pek bir şey yoktur.

2011 yılında Yunanistan'dan ABD'ye meydan işgalleri yoluyla sesini duyurmaya çalışan öfke yerleşik merkez sağ ve sol diye farklı yaftaları olup aynı siyaseti uygulayan partiler döneminin sonunu getirdi. Bu kitle seferberlikleri hiçbir yerde özellikle bir parti ya da bir siyasal gelenekle ilişkilense de özellikle 2011 sonbaharında, protesto döngüsünün sonunda gerçekleşen Occupy hareketi, Avrupalı ve Arap öncülerinden farklı olarak daha az spontan daha çok kurgulanmış tarzıyla bir yandan hareketi daha sol bir söylemle çerçevesine de, bu kitle seferberliğinin popülist kimliğini de tartışılmayacak bir biçimde ortaya koydu. Sonuçta popülist kavramı ABD'de Avrupa'ya kıyasla da zayıf bir olumsuz tını taşır. Bu hareketlerin hepsi halk egemenliğinin merkezinde olduğu bir demokrasi algısının propagandasını yapıyor ve yönetici elitlerden bunu talep ediyorlardı. Bu talepleri görmezden gelindiği ölçüde siyasallaşarak yerleşik siyasal parti ve konumları sallamaya başladılar. Eylül 2015'te hiç beklenmedik bir biçimde Jeremy Corbyn İngiliz İşçi Partisinin liderliğine seçildi. Brexit Referandumu ve Trump'ın önce Cumhuriyetçi Parti önseçimindeki ardından başkanlık seçimlerindeki zaferi ile anılan 2016 yılında bu siyasal sarsıntı zirve yaptı. Avrupa'da savaş sonrası döneme damga vuran merkez sağ ve merkez solda iki büyük partinin etrafında şekillenen siyasal bölünme artık büyük oranda ortadan kalkmış gözüküyor.

5. Sonuç

Kıscacası, 2011 Meydan İşgalleri dalgasının geniş halk kitleleri ve onların karşısında bir avuç insanların kolektif olarak sahip olduklarına değer vermeyen seçkin ayırımına dayalı popülist ana çerçevesi bu toplumsal hareketleri bir protesto döngüsü olarak birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda takip eden dönemde özellikle küresel kuzeyde ana akım siyaset üzerinde de belirleyici etkilerde bulunmuştur. Momentum hareketi ve o dolayında beklenmedik biçimde İngiliz İşçi Partisi liderliğine gelen Jeremy Corbyn, Bernie Sanders'in 2016 ve 2020'deki kuvvetli önseçim kampanyaları ve Amerikan Demokratik Sosyalistleri gibi toplulukların anaakımlaşması bunun örnekleridir. Ana akımın dışından Boyun Eğmeyen Fransa ya da Podemos gibi siyasal hareketler de aynı dönemde güçlenmiştir. Bu noktada özellikle siyasal alana etki etmek konusunda bu popülist ana çerçevenin farklı vurgularla da olsa aşırı sağ ya da aşırı sağdan esinlenmiş kesimler arasında da etkili olduğunu belirtmek gerekir. 2016'da Trump'ın kampanyasının Cumhuriyetçi Partinin merkezini yenmesi ya da Brexit Kampanyasının Muhafazakâr Parti merkezini önce yenmesi sonra ele geçirmesi burada sayılabilir. Ne olursa olsun, bu kitle seferberliği siyasal parti sistemi ve politik söylem üzerinde de kalıcı bir iz bırakmış gözükmektedir. Siyasal bakiyesinin ne olacağı ise hala sonucunu siyasal gelişmelerin belirleyeceği açık bir tartışmadır.

Kaynakça

- Albo, Gregory. (2009). "The Crisis of Neoliberalism and the Impasse of the Union Movement." *Relay* 26: 4-9.
- Arato, Andrew. (2013). "Political Theology and Populism." *Social Research* 80 (1): 143-172.
- Aslanidis, Paris. (2017). "Populism and Social Movements." In *The Oxford Handbook of Populism*, ed. Cristóbal Rovira Kaltwasser, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, Pierre Ostiguy. Oxford: Oxford University Press: 305-325.
- Aslanidis, Paris. (2018). "Populism as a Collective Action Master Frame for Transnational Mobilization." *Sociological Forum* 33 (2): 443-464.
- Aslanidis, Paris. Marantzidis, N. (2016). "The Impact of the Greek Indignados on Greek Politics." *Southeastern Europe* 40 (2): 125-157.
- Benford, Robert. (1997). "An Insider's Critique of the Social Movement Framing Perspective." *Sociological Inquiry* 67 (4): 409-430.
- Benford, Robert. Snow, David. (2000). "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment" *Annual Review of Sociology* 26: 611-639.
- Bremer, Björn. Hutter, Swen. Kriesi, Hanspeter. (2020). "Dynamics of Protest and Electoral Politics in the Great Recession." *European Journal of Political Research* 59: 1-25.
- Caiani, Manuela. della Porta, Donatella. Wagemann, Claudius. (2012). *Mobilizing on the Extreme Right: Germany, Italy and the United States*. Oxford: Oxford University Press.
- Canfora, Luciano. (2010). *Avrupa'da Demokrasi Bir İdeolojinin Tarihi*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Carroll, William K. Ratner, R. S. (1996). "Master Framing and Cross-Movement Networking in Contemporary Social Movements." *The Sociological Quarterly* 37 (4): 601-625.
- Crouch, Colin. (2011). *The Strange Non-Death of Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.
- d'Eramo, Marco. (2013). "Populism and the New Oligarchy." *New Left Review* 82: 5-28.
- de la Torre, Carlos. (2013). "In the Name of the People: Democratization, Popular Organizations, and Populism in Venezuela, Bolivia, and Ecuador." *European Review of Latin American and Caribbean Studies* 95: 27-48.
- della Porta, Donatella. (2015). *Anti-austerity Protests in the Crisis of Late Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.
- della Porta, Donatella. (2017). "Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset" *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma* içinde, ed. Heinrich Geiselberger. İstanbul, Metis: 44-58.
- Doğan, Mustafa Görkem. (2014). "Bir Toplumsal Hareket Olarak Gezi Direnişi: Sürekli Olanı Aramak." *Eğitim Bilim Toplum* 12 (48): 89-109
- Dunn, John. (2017). *Halkın Özgürlüğü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frank, Thomas. (2020). *The People, No: A Brief History of Anti-Populism*. New York: Henry Holt and Co.

- Gamson, William. Fireman, Bruce. Rytina, Steven. (1982). *Encounters with Unjust Authority*. Dorsey: Homewood.
- Gereffi, Gary. Korzeniewicz, Miguel. (2000). *Commodity Chains and Global Capitalism*. Westport: Praeger.
- Goffman, Erwing. (1974). *Frame Analysis, An Essay on the Organization of Experience*. Boston: North-Eastern University Press.
- Hall, Stuart. (1979). "The Great Moving Right Show." *Marxism Today* (Ocak): 14-20.
- Hofstadter, Richard. (1955). *The Age of Reform: from Bryan to F.D.R.* New York: Vintage Books.
- Hooghe, Liesbet. Marks, Gary. (2018). "Cleavage Theory Meets Europe's Crises: Lipset, Rokkan, and the Transnational Cleavage." *Journal of European Public Policy* 25 (1): 109-135.
- Katz, Richard. Mair, Peter. (1995). "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party." *Party Politics* 1 (1): 5-28.
- Lipset, Seymour Martin. Rokkan, Stein. (1967). *Party Systems and Voter Alignments Cross National Perspectives*. New York: Free Press.
- Mc Adam, Doug. Tarrow, Sidney. (2010). "Ballots and Barricades: On the Reciprocal Relationship between Elections and Social Movements." *Perspective on Politics* 8 (2): 529-542.
- Mélenchon, Jean Luc. (2014). *L'Ère du Peuple*. Paris: Fayard.
- Mouffe, Chantal. (2019). *Sol Popülizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, Cas. (2004). "The Populist Zeitgeist." *Government & Opposition* 39 (3): 541-563.
- Perrow, Charles. (1979). "The Sixties Observed." In *The Dynamics of Social Movements*, ed. Mayer N. Zald, John D. McCarthy. Cambridge, Winthrop: 192-211.
- Piketty, Thomas. (2018). *Brahmin Left vs Merchant Right: Rising Inequality & the Changing Structure of Political Conflict* (hal-02878211)
- Saad-Filho, Alfredo. Johnston, Deborah. (2005). *Neoliberalism A Critical Reader*. Londra: Pluto Press.
- Schmitt, Carl. (2016). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Snow, David. Benford, Robert. (1988). "Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization." *International Social Movement Research* 1:197-218.
- Snow, David. Benford, Robert. (1992). "Master Frames and Cycle of Protest." In *Frontiers in Social Movement Theory*, ed. Aldon D. Morris, Carol McClurg Mueller. New Haven, Yale University Press: 133-155.
- Streeck, Wolfgang. (2017). "Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanların Geri Dönüşü" *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma* içinde, ed. Heinrich Geiselberger. İstanbul, Metis: 182-197.
- Streeck, Wolfgang. (2011). "The Crises of Democratic Capitalism." *New Left Review* 71: 5-29.
- Tarrow, Sidney. (1993). "Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention." *Social Science History* 17 (2): 281-307.
- Zald, Mayer N. (1992). "Looking Backward to Look Forward: Reflections on the Past and Future of the Resource Mobilization Research Program." In *Frontiers in Social Movement Theory*, ed. Aldon D. Morris, Carol McClurg Mueller. New Haven, Yale University Press: 326-348.

POPÜLİST LİDERLERİN BAŞARISINI MEDYA SİSTEMLERİ PERSPEKTİFİ ile KARŞILAŞTIRMA: BİRLEŞİK KRALLIK, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, HOLLANDA ve TÜRKİYE

Tuğçe Erçetin
İstanbul Bilgi Üniversitesi, ercetinugceercetin@gmail.com

Emre Erdoğan
İstanbul Bilgi Üniversitesi, emre.erdogan@bilgi.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda yeniden yükselişe geçen popülist söylemin yaygınlaşmasında ve popülist lider ya da partilerin daha görünürlük kazanarak başarılı olmasında medyanın önemli bir rolü vardır. Medyanın etkin kullanımı ise bağlam ve liderler arasında farklılık göstermektedir. Bununla beraber, çeşitli söylem ve performanslarıyla medya tarafından ilgi çekici olabilen liderler her zaman kaynaklar tarafından olumlu bir şekilde yansıtılamayabilirler. Makalemizin amacı popülist aktörlerin medyada neden/nasıl görünürlük elde ettikleri ya da edemediklerini göstermekle beraber medyayı nasıl kullandıklarını açıklamaktır. Bu doğrultuda, medya sistemlerinin popülist aktörler için nasıl fırsat ya da dezavantaj yarattıklarını karşılaştırmalı bir şekilde Hallin ve Mancini'nin (2004) tipolojileriyle ele alıyoruz. Liberal, demokratik korporatist ve kutuplaşmış çoğulcu olmak üzere üç farklı model, dört değişken ile farklılaşır: gazete endüstrisi, siyasal paralellik, profesyonellik ve devletin rolü. Bu makale de Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Türkiye incelenmektedir. Bu vakalar medya sistemlerine dayanan farklılıklarıyla beraber ele alınmaktadır, fakat aynı zamanda vakaların günümüzde sosyal medyanın etkisiyle ortaklaştığının önemi de vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Medya Sistemleri, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Hollanda

1. Giriş

Siyasal söylemini geniş kitlelere ulaştırmak isteyen ve aynı zamanda idealize ettikleri homojen bir grup halkın dertlerini ve taleplerini onlar adına ortak duygu ve düşüncelere değinerek aktaran popülistler yalnızca toplantı kürsülerinden veya mitinglerden değil, medyanın da gücünden faydalanmaktadırlar. Popülizmin yükselmesinde zorunlu bir faktör olmasa da görünür olmasını kolaylaştıran medya ile göz ardı edilemeyecek bir etki söz konusudur. Bu makale popülist liderlerin görünürlük kazanmaları doğrultusunda başarılı veya başarısız olmalarının nedeni olarak medyayla ilişkili bir perspektifte açıklamaya çalışmaktadır.

Farklı ülkeler için karşılaştırmalı bir kategorizasyonda Hallin ve Mancini (2004) medya sistemlerinden bahsetmektedirler, önerdikleri üç farklı modelde yapısal açıdan nasıl farklılık olduğunu anlatmaktadırlar. Liberal, demokratik korporatist ve kutuplaşmış çoğulcu modeller dört değişkenin etkisiyle ayrılır: gazete endüstrisi, siyasal paralellik, profesyonellik ve devletin rolü. Hallin ve Mancini'nin önerdiği tipolojileri takip ederek bu çalışmamız popülist aktörlerin medyada nasıl yansiyabildiklerini ve medyada nasıl görünürlük fırsatı elde ettiklerini medya sistemleri ile bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Bu amaçla üç farklı modeli açıklamak için Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Türkiye incelenmektedir. Hallin ve Mancini'nin önerdiği modeller başka çalışmalarda da genişletilmeye çalışılmıştır, Herrero ve diğerleri (2017) tarafından Orta ve Doğu Avrupa'daki 11 Avrupa ülkesi ile genişletilmiştir. Benzer şekilde biz de kutuplaşmış çoğulcu modelde yer almayan Türkiye'yi modelin özellikleri ile Türkiye'nin uyumlu olduğunu da göstermeye çalışmaktayız. Bir önceki çalışmamızın³¹ devamı olarak bu makalede Amerika Birleşik Devletleri'ni ve sosyal medyanın etkisini de katmak istedik. Geleneksel medya ile ciddi bir rekabet içinde olan sosyal medyanın önemini göz ardı etmemek gerektiğini, dolayısıyla liderler ve ülkeler medya sistemleri ile farklılaşsa da sosyal medya ile ortak bir avantajı elde ettikleri için bahsetmeye değer gördük.

Bahsettiğimiz dört örnek ülke ile Brexit döneminde UKIP ve Nigel Farage, 2016 seçimlerinde Donald Trump, Hollanda'da 2006-2010 seçimleri arası dönemde Geert Wilders ve son olarak Türkiye için 2017 anayasa referandumunda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) medyada nasıl bir alan elde edebildiler ve medyada ne kadar görünür olabildiler açıklamak istiyoruz. Dört liderin farklı medya sistemleriyle ilişkili olarak medyayı farklı kullanabildiklerini / medyada farklı şekilde yer aldıkları Hallin ve Mancini'nin modellerine dayandırılarak anlatılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın esas amacı medya sistemlerine göre popülist liderlerin başarısını açıklamak, fakat teknolojinin gelişmesiyle beraber internet çağında çevrimiçi araçların yaygınlaşması da not edilmektedir, bu durumda

³¹ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7643877> erişim tarihi 20 Aralık 2020.

popülistlerin medya sistemlerinde farklılaşabildiklerini ama hibrit sistemin bir sonucu olarak sosyal medya ile ortaklaşabildiklerine de işaret eder. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, vakalarımızın yapısal farklılıkları ile ilişkili medya görünürlüklerinin / kullanımlarının farklılaştığını fakat hibrit sistemde çevrimiçi araçların doğrudan iletişim kurmayı sağlayan olanakları genişletmesiyle ortaklaşmaları anlatılmaktadır. Dolayısıyla geleneksel medyayı etkin bir şekilde kullanamamasalar da sosyal medya aracılığıyla farklı ve özgür bir alan yaratabilmektedirler. Esas olarak sosyal medya incelemesi yapılmamakla beraber, modellere uygun olarak açıklanan vakalarımızın yapısal farklılıkları ele alınarak medya görünürlüklerinin/kullanımlarının farklılaştığı anlatılırken sosyal medyanın ortak bir avantaj olduğu anlatılmakta ve farklılıklar/ortaklıklarla incelenen popülist liderlerin medyadaki başarısı aktarılmaktadır.

2. Popülizm Nedir?

Son yıllarda hem akademik çalışmalarda hem de medyada popüler olan ve hatta Cambridge Dictionary tarafından 2017 yılında “yılın kelimesi” seçilen popülizm, özellikle 2008 finansal krizi ile birlikte yeniden yükselişe geçmiştir. Fakat popülist söylem ve performans siyasal sahnede yeni değildir, farklı coğrafyalarda çeşitli reaksiyonlarla varlığını korumuştur ve bu çeşitlilik, üzerinde uzlaşılan bir tanımının oluşmasını engellemektedir. Yine de literatürde öne çıkan tanımları üç başlık altında toplamak mümkündür: ideoloji, söylem-tarz ve strateji.

İlk tanıma baktığımızda, diğer ideolojilere eklenilebilen popülizmin ince-merkezli (*thin-centred*) ideoloji tanımı Mudde (2004) ile gündeme gelmiştir: “*popülizm, toplumun iki homojen ve birbirine düşman gruba ayrıştığını öngören bir ideolojidir: ‘safkan halk ve yoz seçkinler’ ve politikanın halkın iradesinin ifadesi olduğunu ileri sürmektedir*” (s. 543) ve birçok kişi tarafından da bu tanım paylaşılmıştır (Abts ve Rummens 2007; Stanley 2008; Albertazzi ve McDonnell 2008; Rooduijn ve Pauwels 2010; Bakker vd. 2015).

İkinci tanım ise liderlerin söylem ve performansını ön plana çıkarır; resmi bir dili içermeyen olmayan ve olağandışı performans ile halkın duygularına başvurarak lider ve seçmen arasındaki bağı kuvvetlendiren popülizm ideolojiden farklı olarak söylem ve siyasal tarz olarak tanımlanmaktadır (Taguieff 1995; Knight 1998; Hawkins 2003; Panizza 2005, Laclau 2005; de la Torre 2010; Caiani and della Porto 2010; Moffitt and Tormey 2014; Aslanidis 2015; Moffitt 2016).

Üçüncü ve son başlıkta ise seçmenleri mobilize etmek için müesses nizamın aktörlerinden farklı olan politikalara veya reformlara dayanan performans literatürde strateji tanımı yer alır. Liderlerin söylem ve performanslarını bir arada düşünerek kitlenin merkeze alındığı eylem ve referanslar olarak eklemek mümkün. Popülizmi strateji olarak tanımlayan çalışmalar liderlerin ve partilerinin farklı tercihlerinden bahsederler. Bu tercihler aracılığıyla hedef kitle ile yakın bağ kurulur ve “halktan biri” imajı pekiştirilir. Çünkü bu tercihler arasında belli bir kitlenin çıkar ve değerlerinin dile getirilmesi ve bunlar doğrultusunda gelişmelerin öncüsü olma, ekonomik dağılımlar, milliyetçi söylem ve pratikler, ortaklık kurulan kitle ile patronaj ilişkileri yer almaktadır (di Tella 1997; Weyland 2001; Betz 2002; Barr 2009; Enyedi 2005).

Literatürdeki tanım sorunsalı içerisinde ortaklaşan üç ana başlıkla da gördüğümüz gibi popülizm farklı yaklaşımlarla incelenen de birbirinden farklı bu yaklaşımlarda ortak içeriklerin olduğunu söylemek gerekir. Halk-merkezli referanslar popülist aktörlerin ortaklık kurdukları kitlenin dertlerine ve endişelerine odaklanırken halkın gerçek gücün temsilcisi olduğunu iddia ederler (Canovan, 2005). Halkın iyiliği, refahı ve çıkarları dile getirilirken egemenliği türdeş bir birim olarak inşa edilen “halk” için makul görürler (Canovan, 1981). Halk-merkezli söylemlerin farklı ideolojiler ve değerlerle artiküle edilmesiyle homojen bir kitle oluşturulmaktadır ve bu kitlenin, “biz”liğin” temsileisi olduğunu iddia eden popülist liderler kendilerini diğer siyasi aktörlerden ayırmaktadır. Böylece diğer aktörlerinin daha önce halk ile aralarında oluşturduğu iddia edilen sınırların / duvarların aşılabileceğini anlatılarında seçkin ve müesses nizam karşıtlığı yer verirken homojen bir şekilde inşa edilen halk “ahlaki” olarak yüceltilir (Deagan-Krause ve Haughton, 2009; Mény ve Surel, 2002; Wodak, 2013).

“Biz ve Onlar” ayrımıyla “bizliğe” dahil edilen halk, parti ve lideri içerirken, sınırın diğer tarafındakiler popülist söylemde düşmanlaştırılır ve bu ayrımın “öteki” kampı öncelikle seçkinler olmaktadır (Kazin 1995; Taggart 2000; Ignazi 2003; Panizza 2005; Rooduijn vd. 2014; Wodak ve Krzyanowski 2017). Bu kamplaştırmada seçkinlerin dışında halkın iradesine, uyumuna, birliğine ve güvenliğine tehdit olarak görülen “tehlikeli ötekiler” de bulunmaktadır. “Tehlikeli ötekiler” ise bağlama göre farklılık gösterir; azınlıklar, mülteciler, muhalefet grupları, medya, feminist gruplar, entelektüeller, bankacılar, sanayiciler ve gazeteciler gibi (Pelinka 2013). “Biz ve Onlar” ayrımının bir sonucu olarak, iç-grup üyelerine pozitif kimlik atfedilip yüceltilirken dış-grup üyeleri “suçlu, tehdit, tehlikeli” olarak kategorize edilir (Lozada 2014; Moghaddam 2014). Herhangi bir tehlikenin ise iç-grup üyelerinden gelmeyeceği, fakat “tehlikeli ötekilerin” ya da seçkinlerin halkı mağdur edebileceği ya da halkın sorunlarına sebep olabileceği nedeniyle suçlayıcı anlatısını oluşturur. Dolayısıyla, olumsuz tüm gelişmelerden, detaylandırmak gerekirse, demokrasinin engellenmesi, istikrarsızlık, güvensizlik, kaos, siyasi ve ekonomik krizler “ötekilerin” suçu olur (Vasilopoulou vd., 2014). Bu şekilde popülist söylemde “işimizi çalan mülteciler” ya da “demokrasinin gelişmesini engelleyen muhalefet” gibi tanımlamaları görebiliriz. Seçkin karşıtlığı, müesses nizam karşıtlığı ve “tehlikeli ötekilerin” tanımlanması ile birlikte “gerçek halkın” “gerçek kurtarıcısı” olarak popülistler kendilerini tanıtır (Müller, 2016); halk ile kurdukları ortaklıklara dayanarak halkı yalnızca kendilerinin

anlayabileceğini ve bu sebeple onlar için mücadele edebilecek- onları temsil edebilecek yegâne “yetenekli” liderin kendileri olduğunu aktarırlar.

3. Medya ve Popülizm Arasındaki İlişki

Medya popülizmin görünürlüğü ve yükselmesi için güçlü bir mobilizasyon aracıdır. Bu güçlü araç sayesinde “siyasal girişimci” olarak tarif edilebilecek popülist aktörler savundukları argümanları ya da iletmek istedikleri mesajları seçmene dolaysız bir şekilde ulaştırabilirler. Hedef kitleleri ile aralarındaki bariyerleri aşım kitle iletişim araçlarıyla “halkla yakın bir ilişki” hissini sağlayabildikleri için popülist liderler medyayı kullanmak isterler, böylece parti örgütleri ya da mitinglere ihtiyaç azalır (Weyland, 2001). Medya aracılığıyla liderlerin öne sürdüğü temsili iddialar yeniden üretilebilir, konu/sorun bazlı gündem belirlenebilir ve tüm bu süreçte seçmen ile etkileşim kuvvetlendirilebilir (Strömbäck, 2008; Moffit, 2017). Sesi duyulmayanın sesi olma bu tür mecralarda liderlerin söylemleriyle yaygınlaştıkça daha pozitif bir imaj da oluşmaktadır.

Medya aktörlerinin siyasetin medyalaşmış haline ya da bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, liderlerin performanslarının yansıdığı “at yarışlarına” odaklandıklarını söyleyebiliriz. Böyle bir durumda, gazeteciler tarafından siyasetçilerin konu ve sorunlar için ne gibi öneriler sunduklarından ziyade adaylar arası yarış daha çok dikkat çekmektedir. Bu tür bir medyalaşma daha çok kişiselleşmiş bir siyaseti ve karizmatik liderliği ön plana çıkarmaktadır. Partilerinden çok liderlerin mobilize ettiğinde, bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, liderlerin partilerinden daha popüler olduğunda medyayı kullanmakla yetinmektedirler (Kriesi, 2014).

Yalnızca popülist liderlerin medyaya ihtiyacı olduğunu ya da medyanın önemli bir araç olduğunu söylemek yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda medya için de popülist liderler dikkat çeker; çünkü söylem ve performanslarıyla haber değeri taşıyabilirler, karizma sahibi olabilirler, ortaklık kurdukları kitlenin öfke ve hıncını yansıtabilirler, seçmenlerinin duygu ve fikirlerini ele alabilirler. “Halktan biri” olarak tanımlanan siyasal liderlerin daha popüler olması ki bu görünürlük ve duyulmakla bağlantılı, dinleyici veya okuyucuyu takip ederek onlara hitap etmek isteyen “ilgi çeken” yayınlara da ilişkilidir (Mazzoleni, 2008; Moffitt, 2016; Herkman, 2017). Açmak gerekirse, kimi zaman popülist liderlerin halk adına agresif konuşmalarını sıradanlaştıran skandal yaratan konuşmalar, dramatik hayat hikayeleri veya kavgacı tavırları medya için ideal olabilir ve bu aktörlerle ilişkili olarak sansasyonel ya da ilgi çekici başlıkların kullanılması aktörlerin popülizmini ve kendilerini daha görünür kılabilir (Szabo vd. 2019). Koopmans ve Muis (2009) tarafından vurgulanan “söylemsel fırsatlar” kavramı siyasetçilerin seçmene/kitleye iletmek istedikleri mesajların kamusal alanda görünür olması ve bu mesajların kitleye ulaştırılırken etkili olmasıdır ki popülistlerin en belirgin stratejilerinden biri de budur. Bunu medyadaki görünürlük ile ilişkili tutmaktadırlar ve çalışmalarında belirttiklerine göre, bu tür bir yansıma popülist parti için halk desteğini yükseltmektedir.

Medyanın, elitlere yönelik olan olumsuz tutum ve yaklaşımları söz konusu olabilir, böyle durumlarda değinilen konular örtüştüğü için popülistlerin işi kolaylaşmaktadır (Bos ve Brants, 2014). Bu yaklaşım medyanın bir tür popülizmi içerdiğini ya da gazetecilerin kendilerinin popülizmi içselleştirdiğinin altını çizer (Salgado ve Stavrakakis, 2017). Yani gazeteciler de popülist söylemi gündeme getirebilirler (Kramer, 2014) ve çerçevelmelerinde popülistlerin ele aldığı konularla (göçmen karşıtlığı, ekonomik kriz vb.) örtüşebilmektedir.

4. Medya Sistemleri Kuramı ve Yapısal Farklılıklar

Medya sistemleri kuramını açıklamadan önce popülizm ve medya arasında nasıl bir ilişki olduğunu genel bir çerçevede ele almaya çalıştık. Bu başlık altında ise popülist aktörlerin yapısal zorluklar ya da fırsatlarla nasıl hareket ettiğini vurgulamak için Hallin ve Mancini (2004) tarafından ele alınan medya sistemlerinden bahsetmek istiyoruz. Hallin ve Mancini gazete endüstrisi, siyasal paralellik, profesyonellik ve devletin rolü gibi değişkenlere dayanarak içerlerinde homojen olmasa da birbirinden farklı üç medya sistemini karşılaştırmaktadır. Fransa, İtalya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ülkeleri kapsayan ilk sistem “kutuplaşmış çoğulcu model” olarak adlandırılmaktadır. İkinci olarak, “demokratik korporatist model” Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç ve İsviçre’yi içermektedir. Üçüncü ve son “liberal model” Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İrlanda gibi ülkeleri kapsamaktadır.

Üç sistemin farklılığını ortaya koyan değişkenlerden siyasal paralellik, medya içeriklerinin çeşitli ve farklı siyasi pozisyonların yansıtılıp yansıtılmadığı ilgilidir. Daha açık ifade etmek gerekirse, medya ve siyasi partiler arasında bir bağın olup olmadığı dışsal veya içsel çoğulculuk olmak üzere iki şekilde açıklanmaktadır. Dışsal çoğulculuk, siyasi gruplar ve medya içeriklerinin bağı olması ve bir yandan da bu bağın dışında kalan farklılıkların yansıtılmamasıdır, içsel çoğulculuk ise farklılıkların içerilmesi ve siyasi örgütlenmelerle bir bağın olmamasıdır.

Modelleri birbirinden ayıran ikinci değişken olan profesyonellik medyanın özerkliği, etik anlayış ve kurumsallaşma ile ilişkilendirilmektedir. Üçüncü değişken ise zaman içerisinde değişikliği belirtilen gazete endüstrisidir; baskı sayısı /tiraj ve ticari basının varlığı gibi özellikler ülkeleri birbirinden ayırır. Son değişken ise devletin rolü, yani devletin medyayı kontrol etmesi / medyaya müdahale etmesi ya da tam tersi bir şekilde

medyanın özgür bir alana sahip olma durumudur. Devletin rolü yalnızca politikalarla, sansürle veya basın teşviği ile ilişkili değil, aynı zamanda medya sahipliğini de içermektedir.

	Kutuplaşmış Çoğulcu ya da Akdeniz Modeli	Demokratik Korporatist ya da Kuzey Avrupa Modeli	Liberal ya da Kuzey Atlantik Model
Gazete endüstrisi	Düşük tiraj (Sadece İspanya’da son yıllarda yükselse de), Siyasal elit basını (1970’lerde ticari basın yükselse de hala sınırlı, eğitilmiş okuyucu)	Yüksek tiraj Kitlesel ticari basının erken gelişimi Güçlü yerel basın (çoğu ülkede)	Orta düzeyde tiraj Kitlesel ticari basının çok erken gelişimi Ticari yayıncılığın 1950’lerden itibaren gelişimi
Siyasal paralellik	Yüksek Dışsal çoğulculuk Yorum yönelimli gazetecilik Siyasetin yayın sisteminde ağırlığı	Özellikle ulusal basında dışsal çoğulculuk Tarihsel olarak güçlü parti basını ve ‘nötr’ ticari basına doğru dönüşüm Yayıncılık sisteminde özerklik	‘Nötr’ ticari basın Bilgi-yönelimli gazetecilik İçsel çoğulculuk (Ama Britanya’da daha çok dışsal) Formel olarak özerk yayıncılığın yönetiminde profesyonel model
Profesyonellik	Düşük	Yüksek, güçlü profesyonellik Kurumsallaşmış öz-düzenleme Etik anlayışta konsensus Gazetecilerin özerkliği için yasal düzenlemeler	Yüksek Kurumsallaşmamış öz-düzenleme
Devletin rolü	Güçlü müdahale Fransa ve İtalya’da basın teşviği Tarihte de olsa sansür dönemleri Vahşi deregülasyon (Fransa hariç)	Devlet müdahalesi güçlü ama daha çok basın özgürlüğü için, ‘pozitif’ özgürlük. Yoğunlaşmaya karşı toplumsal çeşitliliğin temsili için basın teşvikleri (özl. İskandinavya ülkelerinde) Güçlü kamu hizmeti yayıncılığı.	Pazar/ piyasa hakimiyeti (güçlü kamu hizmeti yayıncılığı geleneği olan İngiltere ve İrlanda hariç)

Brüggeman ve diğerleri (2014) Hallin ve Mancini’nin medya sistemleri kuramında yer alan devletin rolü değişkenine ek boyut eklemektedirler. İlk olarak kamu yayıncılığının devlet kontrolü için önemli bir rolü olduğunu belirtmektedirler. Devletin rolü değişkenini kamu yayıncılığı, basın sübvansiyonları ve medya sahipliği düzenlemelerini kavramsal farklılık nedeniyle üç farklı şekilde ele almak gerektiğini savunmaktadırlar. Girişte de bahsettiğimiz gibi değişkenler üzerindeki tartışmalarla birlikte modeller için ele alınan vakalar ile de Hallin ve Mancini’nin çalışması genişletilmektedir. Bu çalışmamızda öne sürülen bu tipolojileri önemli görmekteyiz; çünkü bu ayrımlara baktığımızda farklı medya sistemlerinde farklı ülkelerde medya ile ilişkili gelişmeler ve siyasi aktörlerin medya ile ilişkileri daha anlamlı bir hale gelebilmektedir.

5. Medya Sistemlerine Göre Popülizmin Başarısı/Başarısızlığı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi popülist liderler önemli bir araç gördükleri medya ile ulaşmak istedikleri halka fikirlerini, değerlerini, inançlarını ve yaşam tarzlarını aktarabilmektedirler. Bu sayede “biz’lik” algısını ve halkla olan ortaklıkları kuvvetlendirebilmektedirler. Savundukları ya da karşı durdukları sorunları / konuları medya sayesinde gündeme getirebildikleri gibi kendi pozisyonlarını da yine medyanın aracılığıyla belirtebilirler. Seçmenler her zaman mitignleri, meclis toplantılarını ya da önemli siyasi demeçleri takip etmeyebilirler, fakat şunu söyleyebiliriz, seçmenler takip ettikleri gazete ve televizyon kanalları ile liderlerin söylemini rastlantısal bile olsa duyabilmektedirler. Tabii bu noktada bizim önem verdiğimiz konu ise liderlerin söylemlerinin ne kadar ve nasıl aktarılması. Seçmene ulaşmak isteyen ve görünürlüğü başarısı için önemli hale gelen popülistleri aynı zamanda ülkelerin medya sistemleri ve işlevleri ile de birlikte düşünebiliriz.

Öncelikle kutuplaşmış çoğulcu medyanın nasıl bir işlevi olduğundan bahsedebiliriz. Kutuplaşmış medya, fikir, inanç sistemleri, normlar, yaşam tarzları ve değerler doğrultusunda homojen olarak insanları kümelendirmektedir. Bunun nedenleri arasında tıpkı kişisel yaşantımızda tercih ettiğimiz gibi kendi fanuslarımızda ya da yankı odalarında yer almayı tercih etmemiz. Kendi fanuslarında olmayı tercih eden kokuyucular/dinleyiciler yalnızca kendileriyle olan benzerlikler ile karşılaşılır; kendi görüşlerini ve değerlerini yansıtan gazete ve kanalları takip etme eğiliminde olurlar (Sunstein, 2017). Hallin ve Mancini'nin ele aldığı değişkenlerden siyasal paralelliğin yüksek olduğu medya sistemlerinde popülist liderler söylemlerini paylaşabilecekleri medya kanallarını bulmakta zorlanmazlar. Çünkü kutuplaşmış çoğulcu modeldeki medya, belirli bir kitlenin temsilini yansıtmaktan kaçınmaz. Böyle bir ortamda medya içerikleri popülist liderin söylemini yeniden üretir ve çoğunlukla aynı görüşte olan kitleye hitap etmesi nedeniyle destekler ya da meşrulaştırır.

Popülizm ve medya arasındaki ilişkiyi genel bir şekilde sunduğumuz kısımda daha görünür olan popülist liderlerin seçimlerde daha başarılı olabileceğinden bahsettik (Wodak, 2013). Bu noktada kutuplaşmış çoğulcu medya modelinin avantajlı olduğunu düşünmekteyiz. Bu modelde devlet müdahalesinin yüksek olması sebebiyle, özellikle iktidarda olan popülist parti ve liderler için fırsat olarak değerlendirilebilir. Ülkeyi yönetmenin avantajıyla kurumlarda sağlayabildikleri hakimiyet ve medya kontrolü hem rakiplerinin görünürlüğünü engelleyebilir hem de kendileri için daha geniş bir alan yaratabilir. Örnek vermek gerekirse, her Pazar tam altı saat boyunca Chavez'in "Alo Başkan" isimli kendi televizyon şovu ile halkla etkileşime girebilmesi, halkı dinlemesi ve halkın şikâyetlerini gündeme getirmesi (Carroll, 2013). Sadece kendilerini görünür kılmak değil, muhaliflere uygulanabilen baskılar da burada ele alınmaktadır, yasal ve hukuki yollarla diğer kurumların ve siyasetçilerin alanı kısıtlanabilir (Waisbord, 2011; Herkman, 2017). Her şekilde kutuplaşmış çoğulcu modelde özellikle iktidarda olan popülist parti ve liderler diğerlerinin görünürlüğünün önüne geçerek kendilerinin de kontrol edebildikleri bir alanda "söylemsel fırsatlar" için avantajlı olurlar.

Kutuplaşmış çoğulcu medya sisteminin özelliklerinden biri de medya sahipliğidir. Popülistler medya sahipliğine dayanarak halka ulaşabilirler ve bu onları başarılı yapabilmektedir (Moffitt, 2016). Kendilerinin, yakın çevrelerinin ya da benzer siyasi görüşleri paylaşan medya sahipliği popülist liderlerin söylemlerini, kararlarını ve politika önerilerini meşrulaştırırken bunların karşısındaki alternatifleri elimine edebilir.

Demokratik korporatist modelin özellikleri ise skandal içeren, ırkçı ve dışlayıcı söylemleri ele alan ve farklılıkları görmezden gelen bir popülist dili ana akım medya tarafından engellenmesine sebep olabilir. Bu açıdan bakacak olursak, duygularla kitleleri mobilize etmeye çalışan popülistlerin söylemleri düzeltiler veya bu söylemlere hiç yer verilmeyebilir. (Herkman, 2015). Etik ve profesyonel gazetecilik anlayışını dinamik tutan bu model bir önceki model kadar popülist retoriğe ve lidere görünürlük kazandıramayabilir.

Son olarak, liberal modelde ise popülist liderler "gerçek halk" olarak tanımladıkları kitlenin dertlerine ve endişelerine hitap ettiklerinden dolayı belirli konularda gündem oluşturabilmektedirler ya da var olan gündemde etkin olabilmektedirler. Yani haberlerde ya da gazetecilerin içeriklerinde konu veya sorun bazı destekçi bulabilmektedirler. Bu medya kanallarının popülistleri yansıtmak gibi bir niyetleri olmasa da çerçevelenen sorunların gündemde etkili olması ve gazetecilik prensiplerine uyması nedeniyle yardımcı olabilmektedir. Bu modelin bir başka özelliği hatırlarsak etik gazetecilik değerleri, dolayısıyla, eleştirel olsalar bile rastlantısal bir şekilde popülist parti ve liderler bu modelde görünür olabilirler.

Hallin ve Mancini'nin sunduğu üç modeli incelediğimizde ve özellikleriyle ele aldığımızda devlet kontrolünün, siyasal paralelliğin yüksek ve medya sahipliğinin çeşitli olmadığı ülkelerde popülistler daha görünür olabilmektedirler. Diğer iki modelde ise popülist aktörlerin medyayı bu kadar etkin kullanabildiklerini söylemek zor olur. Liberal modeldeki gibi çerçevelenen konuların gündemde sahip olduğu önem ve gazetecilik prensibi bilgi aktarımı sağlarken görünür yapabilir. Bir yandan da yine aynı özellikli ilişkili olarak fazla kapsanamayabilirler de.

Esas olarak medya sistemlerine göre popülistlerin nasıl bir başarı elde ettikleriyle ilgilensek de sosyal medyanın önemini göz ardı etmemek gerekir. Kendilerine ana akım ve geleneksel medyada yer bulamayan popülistler sosyal medyada görünür olabilirler, bu da medya sistemleri için bahsettiğimiz farklılıklardan ziyade vakaların ortaklaştığı bir konudur. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, farklı ülkelerde popülist liderlerin medya sistemlerine, yani yapısal farklılıklara göre medyayı farklı şekillerde kullanabildiklerini söylemekle beraber, her ülkenin dijital medya sayesinde liderlerinin görünürlüğü açısından ortaklaştığını da vurgulamaktayız. Sosyal medya ile siyasetçiler daha kişisel olabildikleri gibi orantısız görünürlüğü sağlayabilmektedir (Gerbaudo, 2018). Dolayısıyla ana akım ve geleneksel medyada söylemlerine yer verilmesi de kendi platformları ile kitlelere ulaşabilmektedirler.

Söylem ve tarzlarına yönelik bekçi görevinde sorumluluk hisseden medya kurumlarına karşı üstün gelmek veya kendilerini daha keskin bir şekilde ifade etmek isteyen popülist liderler için hibrit sistem, sosyal medya ile birlikte önemli bir mecra yaratmaktadır (Bos, Brug ve Vreese 2010; Akkerman, 2011; Rooduijn, 2014). Televizyon, gazete ve radyoda farklı olarak zaman ve mekân açısından da sınırlanmamaktadır (Hameleers, 2018), böylece popülist aktörlerin mesajları kalıcı bir şekilde sosyal medya aracılığıyla ulaştırılabilir olmaktadır. Partileri ve liderleriyle ilgili bilgi almak isteyen seçmenler ile aralarında etkileşim sağlanmış olur. Halk merkezli söylemleri canlandıran popülist retorik dijital medya ile birlikte "aşağıdan yukarıya" mobilizasyonu da farklı vakalarda

gerçekleştirmektedir (Gerbaudo, 2018). Modelleri tartıştığımız kısımda belirttiğimiz gibi sesi kısılan veya görmezden gelinen popülist liderlerin kendi yarattıkları ve takipçileriyle iletişime girebildikleri sosyal medya bu anlamda farklı bir boyut eklemektedir. Bu boyutun da modellerdeki vakaları farklılaştırmasından ziyade ortaklaştırdığını söylemek gerekir.

5.1. Liberal Model Örneği: Birleşik Krallık

Birleşik Krallık medya çoğulculuğu ve profesyonelliği açısından liberal model altında incelenmektedir. Birçok çalışmada da belirtildiği gibi, devlet kontrolü olmaksızın tarafsız haber içeriğine izleyiciye bilgi aktaran BBC, Birleşik Krallık için medyanın özerkliğinin var olmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Birleşik Krallık özel sektör kontrolünde yayıncılık içermektedir, sayının fazla olduğunu söyleyemesek de bu tür yayımlar siyasi baskıdan uzaktır³². Siyasi baskıdan uzak olan örnekler ise hem devletin rolü değişkenin de hem de medyanın özerk/tarafsız olma konusunda profesyonel gazetecilik adına bize yardımcı olur. Freedom house sonuçlarına göre, Birleşik Krallık basın özgürlüğü çerçevesinde “özgür” ülkeler arasında yerleştirilmiştir.³³ Bu kategorinin bir sonucu olarak Birleşik Krallık’ta gazetecilerin hukuki bir baskı veya saldırı deneyimlemedikleri aktarılmaktadır. Bu sonuç ise yine devletin rolünün yani medyaya olan müdahalesinin az olduğunu anlatmaktadır.

Modellerin önemli bir değişkeni olan siyasal paralellik çerçevesinde çeşitliliğin önemsendiği, yani farklı parti ve liderlere kendilerini yansıtmaları için alan tanındığı gözlemlenmektedir. Diğer liberal model ülkeleri arasında daha partizan bir medya yapısına sahiptir (Fletcher vd., 2020). Örneğin, 2010 yılında Muhafazakar Parti seçimleri kazandığında içerikleriyle destekleyen medya koalisyonundan: The Daily Telegraph (%90), The Times (%80) (Artero, 2015). Democratic Audit ekibi 2018 yılında Birleşik Krallık’ın medya sistemine dair güncellenmiş gözlemlerini paylaşmıştır.³⁴ Ülkedeki televizyon kanallarının sunduğu yayınlar genel olarak (BBC, ITV, SKY News) farklı görüşleri kapsama açısından daha tarafsızdır. Liberal modelin özellikleri arasında Birleşik Krallık’ın bu modeller arasında diğerlerinden farklı olarak dışsal çoğulculuğundan bahsedilmektedir. Democratit Audit ekibin sunduğu çerçevede Brexit’i destekleyen ve bu destekle ilişkili olarak görünür kılan gazetelerin varlığı da dolayısıyla bu modelde şaşırtmamaktadır.

Modelin bir özelliği olarak konu ve gündem bazlı haber içeriklerinde gazeteler için farklılık olabilmektedir. Brandenburg (2006), çalışmasından 2005 yılında gerçekleşen seçim kampanyalarına ilişkin gazetelerde partizanlığın olduğunu saptamıştır. Elde edilen sonuçlarına göre, İşçi Partisi’nin neredeyse bütün gazetelerden faydalanabildiğini, Liberal Demokratlar İşçi Partisi’nin erişebildiği bu görünürlülük seviyesini yakalayamamıştır. Partizan içeriği olmayan gazetelerin de gündemdeki sorunları yansıttığı ve bu şekilde diğer partiler için görünürlülük sağladığı vurgulanmaktadır. Birleşik Krallık vakasında gördüğümüz üzere, tarafsız yayın yapan kurumları içerse de Hallin ve Mancini’nin de öne sürdüğü gibi içsel çoğulculuk yerine dışsal çoğulculuk muhafaza edilmektedir. Bu açıdan bu model için istisna omaktadır ve benzer özelliği son yılların göz önünde bulundurarak Amerika Birleşik Devletleri için de göreceğiz.

Bir başka değişken ise medya sahipliği idi ve liberal modelde medya sahipliğinin çeşitli olduğu belirtilmektedir. Medya sahipliğinin farklılık içermesi medyanın özerk olma durumu ile ilişkilidir. Birleşik Krallık’ta gazetelerin medya sahipliği ile ilgili bazı kurallar ele alınmaktadır, örneğin, vatandaşlara haber ve bilgi konusunda geniş bir perspektiften kaynak sunmak ve radyo ve televizyonda görüşler konusunda çoğulculuğu benimsemek gibi (Iosifidis, 2016). Bu çeşitlilik konusunda daha somut bir şekilde baktığımız zaman the Sun, the Times/Sunday Times Murdoch ailesinin yönetiminde ABD kökenli bir firma olan News Corp tarafından yayınlanmaktadır (Iosifidis, 2016). Daily Express ise Trinity Mirror tarafından 2018 yılında satın alınmıştır, Daily Mail, Mail on Sunday, Mail Today DMG Medya’nın bünyesinde yer alır, Guardian, The Observer, Manchester Evening News gibi bölgesel gazeteleri barındıran Guardian Medya Grubu (Iosifidis, 2016) ve son olarak içerisinde Daily Telegraph, Sunday Telegraph, Spectator dergisi olan Telegraph Medya Grup vardır. Yine popüler olan Financial Times ise Nikkei isimli bir Japon lirkete 2015 yılında satıldı.³⁵ London Evening, The Independent, The Independent on Sunday gibi gazetelerin sahibi Alexander Lebedev, ülkedeki medya sahipliğine dair çoğulculuğu yansıtmaktadır (Beckett, 2010). Bununla beraber, ülkedeki birleşme rejimi de pazardaki konsolidasyonu önlemek, dolaylı bir amacı medyadaki çoğulculuğu muhafaza etmektir (Iosifidis, 2016).

Farklılıkların nasıl olduğunu gösteren yukarıdaki tabloda liberal modelde yer alan ülkelerin tirajlarının orta dereceli olduğu belirtilmektedir. Birleşik Krallık’ta tirajlarda bir düşüş gözlemlenmekte ve Mediatique raporuna

³² <http://www.democraticaudit.com/2017/08/04/audit-2017-how-well-does-the-uks-media-system-sustain-democratic-politics/> erişim tarihi 9 Mart 2019.

³³ <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2017/united-kingdom> erişim tarihi 10 Mart 2019.

³⁴ <http://www.democraticaudit.com/2018/08/30/2018audit-how-well-does-the-uks-media-system-support-democratic-politics-and-represent-citizens-interests/> erişim tarihi 12 Mart 2019.

³⁵ <https://digiatalage.com.tr/financial-times-nikkeiye-13-milyar-dolara-satildi/> erişim tarihi 12 Mart 2019.

göre hem yerel hem de bölgesel gazetelerin tirajlarında yüzde 51 düşüş saptanmıştır, bu oradan ulusal gazeteler için ise yüzde 50'dir.³⁶

5.1.1 Brexit Kampanyasında UKIP ve Medya

Hallin ve Mancini'nin tipolojisinden yola çıkarak Birleşik Krallık'ın medya sistemini ele aldık, bu başlık altında ise popülist söylem ve performansa sahip olan ve UK Independence (UKIP) partisinin lideri Nigel Farage'ın Brexit kampanyası süresince medyayı nasıl kullanabildiğini ve bununla beraber medyanın liderin kampanya ile ilişkili söylemlerine ne kadar ve nasıl yer verdiğini ele alacağız.

Sıklıkla Avrupa şüpheciliğini çerçeveleyen söylemleriyle birlikte Farage, partisi UKIP ile son dönemlerde daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa şüpheciliği ve göçmen karşıtı gibi referanslarla halkın endişelerini ve halktan kopuk olduğu iddia edilen Westminster'daki ve Brüksel'deki elitlere karşı düşmanlık ifadelerini içermektedir (Pareschi ve Albertini 2016). Bahsettiğimiz sorun ve konularla ilgili olarak Farage partisiyle kendisini "gerçek Britanya'yı geri isteyen" Brexit kampanyasında kendini konumlamıştır (Franchino ve Negri, 2018). Avrupa Birliği'nden ayrılma talebi hesap verebilir olmama, yozlaşmışlık, mültecilerin varlığı gibi çeşitli sorunları yabancı düşmanlığı, Avrupa şüpheciliği, göçmen ve seçkin karşıtlığı ile çerçevelemiştir (Deacon ve Wring, 2016; Norris ve Inglehart, 2019). Diğer popülist liderlerden çok farklı olmayarak ve Müller'in altını çizdiği gibi "tek gerçek temsilci" olduğu ve hedef kitleyi gerçekten temsil ettiği iddiasıyla UKIP kendi önermelerini halkın adına seslendirdiğini vurguladığı popülist dile sahiptir (Tournier-Sol, 2015).

UKIP'in savunduğu kampanyasının medyadaki görünürlülüğü partinin ve liderin siyasal pozisyonu ile ilişkilidir. Açacak olursak, partinin savunduğu konular ve ele aldığı sorunlar gündemin önemli bir yansımasıdır. Dolayısıyla ele aldığı konulara ilişkin söylemleri bu referandumda görünür olmakta şanslıydı. Deacon ve Wring (2016), referandum boyunca medyada diğer konularla karşılaştırıldığında en fazla öne çıkan üç ortak sorunun altını çizer: göç, ekonomi ve kampanyanın yürütülüş şekli bu doğrultuda medyanın kapsamı ve UKIP'in söylemleri medya içeriğince örtüşmüştür ve UKIP'in kampanyası medyada görünür olmak konusunda zorlanmamıştır (Hobolt, 2016). Göç konusunda UKIP sadece görüşlerini paylaşmamıştır, bunun ötesinde göç ile ilgili görüş ve sorunları haber medyasında gündem haline getirmiştir (Walter, 2019), örtüşmeden bahsetme nedenimiz partizan bir habercilik değildir yalnızca, genel olarak medyada negatif söylemlerin göç konusunda dair hakim olmasıdır (Eberl vd., 2019). medyada negatif söylemlerin UKIP müesses nizam ve seçkin karşıtlığını çerçevelemesiyle de avantaj sağlamıştır; çünkü gazeteler ile yine ortaklaştığını görmekteyiz (Firmstone, 2016). Böylelikle liberal modelin özellikleri doğrultusunda sorun ve konu bazlı medya içeriğini oluşturması UKIP'in kampanyasının medyada görünürlülüğünü kolaylaştırmıştır.

Deacon ve Wring 2014 yılındaki Avrupa parlamento seçim kampanyasını ulusal basında incelemişlerdir ve çalışmalarında belirttiklerine göre, UKIP'in fazla bir oranla kapsandığını gözlemlemektedirler. Bunu nedendellik ilişkisinde yorumlayan Deacon ve Wring siyasal paralellik doğrultusunda medya sahipliği ile aktarmaktadırlar. 2014 ve 2015 yılları boyunca UKIP'e toplamda 1 milyon 300 bin pound bağış yapan Richard Desmond, Daily Express, Sunday Express, Daily Star ve Star on Monday gibi gazetelerin sahibi, bununla beraber Express ve Sunday Express 2015 yılında gerçekleşen genel seçimlerde UKIP için desteklerini de duyurmuşlardır (s. 10). Daily Express, Brexit kampanyası boyunca parti ile aynı savunuya sahip olmuş ve bu pozisyon için en fazla içeriği kapsamıştır (Levy vd., 2016). Örgütsel bir bağ ile UKIP'in yaklaşımı ve argümanları Brexit kampanyası için medyada görünür olduğu görülmektedir.

Liberal modelin özellikleriyle uyumlu olarak bir başka özlemimizden daha bahsetmek istiyoruz. Her ne kadar medyada UKIP'i destekleyen haber veya yazılar olsada, partinin söylemlerinde yer alan bazı siyasal pozisyonlar aynı mecralarda eleştirilmişti, göçmen karşıtlığı ve ırkçı ifadeler bu doğrultuda örnek olarak verilebilir. Burada gördüğümüz ise liberal modelin bir özelliği, yani parti ve lider ile aynı pozisyona, argümanlara ve görüşe sahip olan haber/medya kaynakları her söylem ve davranışı desteklememekte ya da meşrulaştırmamaktadır. Brexit kampanyası ülkedeki profesyonel ve etik gazeteciliği engellememiştir (Beckett, 2016). Aksine, referandumla ilişkili olarak, özellikle seçmenin bilgilendirilmesi adına farklı sesler barındırılmış ve "herkes için" tartışma alanı yaratılmıştır. Medya sistemlerinin özelliklerini Birleşik Krallık örneği ile açıkladığımız bölümde de belirtildiği gibi, tarafsız gazetecilik bu kampanyada da mümkün olabilmıştır; UKIP'i olumsuz ve eleştirel yansıtan yayınlara yer verilmektedir. Ayrıca Murphy ve Devine (2018), olumsuz bir yansıtmanın da parti lehine etkisinden de bahsederler, dolayısıyla liberal bir medya sisteminin UKIP için bir avantaj olduğunu olumlu/olumsuz görünürlülük yaratmasıyla nedeniyle söyleyebiliriz.

Bu örnekte gördüğümüz gibi bir ülkenin yapısı, spesifik olarak medya sistemi popülist liderlerin hem olumlu hem de olumsuz görünürlülüğü açısından önemli bir etki yaratmaktadır. Liberal modelin özellikleri devlet müdahalesi olmadan, çeşitli medya sahipliği, profesyonel ve tarafsız gazetecilik bir siyasi partinin ve liderinin

³⁶ Raporu daha detaylı bakmak için:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/720400/180621_Mediatique_e_-_Overview_of_recent_dynamics_in_the_UK_press_market_-_Report_for_DCMS.pdf erişim tarihi 12 Mart 2019.

söylem ve performansı ile görünür olmasını mümkün kılar, en son örneğimizde ise bunun tam tersi ile karşılaşacağız.

Hibrit sistemin önemini Birleşik Krallık için vurgulamakta fayda bulunmaktadır. Twitter ve Facebook gibi sosyal medya platformları kişisel ve liderlerin onayladığı bir şekilde üretime/yansımaya sebep olduğu için herhangi bir kısıtlama olmadan söylemlerini yaygınlaştırarak görünürlüğü artırır (Mora-Cantalops vd., 2018). Brexit kampanyası boyunca UKIP önemli derecede sosyal medya stratejisi yürüttü. Ana akım yerine partinin yayınlarını seçmenlerine ulaştırmak amacıyla Twitter'ın alt yapısını kullanarak Avrupa şüpheciliğini ve ayrılma kampanyasını çerçeveleyen koalisyonu daha fazla genişletme çabalarını da elden bırakmadı (Leidig, 2019). Bununla beraber, Twitter'daki içeriği programlı bir şekilde aktarmak için kullanılan otomatik gönderim protokolleri olan bot hesaplar da hedeflenen içeriği yaygınlaştırabilmiştir (Howard ve Kollanyi, 2016; Bastos ve Mercea, 2018). Hanska ve Bauchowitz (2017) yaptıkları çalışmanın sonucunda AB'den ayrılmayı destekleyen seçmenlerin Twitter'da daha aktif olduklarını gözlemlemişlerdir, bu durumda UKIP'in sosyal medya stratejisinin önemli olduğu görülebilir. Twitter'da UKIP ile aynı tarafta olan etiketlerden bazıları (#IndependenceDay, #LeaveEUOffice, #Labourleave, #Takebackcontrol) genellikle göçmen karşıtlığını, ekonomik endişeleri, kişilerin kendi çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olma taleplerini çerçevelemektedir (Khatua ve khatua, 2016). Dolayısıyla UKIP ve Farage ile aynı görüşleri paylaşan kişilerin birbirleriyle etkileşim kurabildikleri ve birbirlerine mesajlarını iletebildikleri alan olarak sosyal medya geleneksel medyanın olumsuz / eleştirel yaklaşımlarının önüne geçebilecek fırsatı yaratabilmiştir. Çünkü oranlara baktığımız zaman kampanya boyunca, Farage'ın Twitter'daki paylaşımlarının yüzde 40'tan fazlası argümanlarını ve karşı kampın argümanlarına olan cevapları içermektedir.³⁷

5.2. Liberal Model Örneği: Amerika Birleşik Devletleri

Hallin ve Mancini'nin tipolojilerinden liberal modelin bir başka örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni ele almak istiyoruz. Her ne kadar kamu sektörü açısından bir kısıtlılık mevcut olsa da özel medya örgütlenmesinin hakim ve oldukça ticarileşmiş bir medya sistemi olduğundan bahsedebilmek mümkün (Strömback ve Dimitrova, 2006; Goidel vd., 2017). Kamu yayıncılığının çoğunu hükümet fonlarının oluşturmasıyla beraber, özel bağışlar da destek olmaktadır. Yerel ve bölgesel okuyucu kitlesi ile beraber 1000'den fazla günlük gazeteye de sahip bir örnek.³⁸

Diğer modellerin örneklerinden çok farklı olmayan bir durumu gazete endüstrisi ve tiraj oranı için vurgulayabiliriz. Bir başka ifadeyle, internet erişimin artmasıyla beraber modellerden bağımsız olarak genel bir tiraj düşüklüğü söz konusudur. Dijital medyanın varlığı ve yaygınlaşmasıyla birlikte Birleşik Devletler'in de tirajında böylece bir düşme görülmektedir. Basılı ve dijital tiraj 2018 yılında haftaiçi 28.6 milyon, Pazar günleri ise 30.8 milyon olarak saptanmıştır. En yüksek tiraja sahip gazeteler arasında The New York Times, The Wall Street Journal ve The Washington Post bulunuyor.³⁹ Medya sahipliği özelliğine değinecek olursak, altı şirketin medya kuruluşlarına sahipliği yaptığı bilinmekte; en büyük kümelenmeyi AT&T, Comcast, The Walt Disney Company, National Amusements, News Corp and Fox Corporation, Sony, ve Hearst Communications ile beraber görüyoruz⁴⁰; kutuplaşmış çoğulcu modelde incelediğimiz Türkiye örneğiyle kıyasladığımızda medya sahipliği modelin bir özelliği olarak çeşitlilik içermektedir, bunun önemi ise medya özerkliği ile ilişkili olmasıdır.

Patterson'a göre (1998), ABD modeli profesyonel gazetecilik özelliği göze çarpıyor, bunun doğal bir sonucu olarak, gazeteciler siyasi bir anlaşmazlıkta her iki tarafın pozisyonunu adil bir şekilde yansıtmaya eğilimindedirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi liberal modelde siyasal paralellik düşük ama Birleşik Krallık bu modelde bir istisna idi, benzer şekilde son yıllarda ABD'de medyada partizanlığın arttığı bazı çalışmalarda belirtilmektedir (Goidel vd., 2017), özellikle Fox News tarafından "oyunun kurallarının değişmiştir" ama yine de kutuplaşmış çoğulcu model gibi siyasi örgütlenmelerle sıkı bir bağ bulunmamaktadır (Strömback ve Dimitrova, 2006), bu açıdan bakacak olursak liberal modelin profesyonel gazetecilik özelliğinin baskın olduğunu söyleyebiliriz. Fakat 2016 seçimlerinden itibaren ABD'nin dışsal çoğulculuğa evrildiği gözlemlenmektedir, bu durum da bağlamın etkisinin, yani siyasi söylemlerin gündemi ve içerikleri nasıl dizayn ettiğini bize göstermektedir. Wells ve diğerleri (2020), 2000'li yılların başından itibaren aşırılık salgınının başladığını belirtirken tarihsel bir değerlendirmeyle medyadaki bölünmelerin 1980'lerdesağ-kanat radınun gelişmesi, 1990'lı yıllarda muhafazakar kablolu yayın haberlerinin Fox ile geliştiğini ve 2000'lerde sağ-kanada karşılık MSNBC'nin daha liberal bir pozisyonda yer aldığı da anlatılmaktadır.

³⁷ <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/9601/9402> erişim tarihi 19 Aralık 2020.

³⁸ <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-16757497> erişim tarihi 18 Aralık 2020.

³⁹ <https://www.journalism.org/fact-sheet/newspapers/#:~:text=The%20estimated%20total%20U.S.%20daily,Sunday%20print%20circulation%20decreased%2013%25>. Erişim tarihi 16 aralık 2020.

⁴⁰ <https://www.titlemax.com/discovery-center/lifestyle/who-owns-your-news-the-top-100-digital-news-outlets-and-their-ownership/> erişim tarihi 18 Aralık 2020.

“Popülist ruhun” farklı coğrafya ve siyaseti sarmasının da bir sonucu olarak görebilecek skandal haberlerin yaygınlaşması her iki ülkede (Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) daha fazla duygusal tepkilerin ve kişiselleşmiş haberlerin kapsanmasına da neden olmaktadır (Umbricht ve Esser, 2016). Piyasa mantığının dahil olduğu medya sistemlerinde - ABD bu şekilde tarif edilmektedir (Goidel vd., 2017) – tartışmaların kişiselleşmesi, karışık sorunların basitleştirilmesi ve çatışmaların kutuplaşması görülmektedir (Humprecht ve Esser, 2018), dolayısıyla siyasal paralellik açısından dışsal çoğulculuğa sebep olduğunu ileri sürebiliriz. Modellerin ötesinde düşünecek olursak, haber medyası rekabet eden aktörlerin arasında bir savaş ortamını yansıtmakta ve bu aktörlerin arasındaki çatışmalara ya da anlaşmazlıklara özel bir ilgili göstermektedir (Gerstlé ve Nai, 2019). Sonuç olarak, Amerika Birleşik Devletleri liberal modelin çeşitli medya sahipliği, objektif ve eleştirel haberleri yansıtmada konusunda profesyonel gazetecilik özelliklerini yansıtmakla beraber son dönemlerde siyasal paralellik karakteristiğinin dışsal çoğulculuğunu da göstermektedir.

5.2.1. Trump, 2016 Seçimleri ve Medya

ABD’de liberal medya modelinin popülist liderlere nasıl bir avantaj/dezavantaj sunduğunu göstermek için popülist söylemi başkanlığının son gününe kadar canlı tutan Donald Trump ve 2016 seçimleri ile de inceleyeceğiz. Brexit kampanyası ile Birleşik Krallık ve Trump’ın başkanlık seçimi ile ABD popülizm çalışmalarında ve medyada önemli bir alan yarattılar, dolayısıyla iki vakayı liberal model için ele almanın konuyu irdelemek adına önemli olduğunu düşünmekteyiz.

2016 yılında gerçekleşen başkanlık seçimleri popülizmin yükselmesinde ve tartışılmasında önemli bir dönemi işaret etmektedir. Trump’ın yerli söylemi ve zaman zaman milliyetçi referansları yeni popülist dalganın önemli çerçevelerinden biridir (Inglehart ve Norris, 2016). Kendi kaynaklarıyla milyarder olmuş, var olan siyasal düzenin ve siyasetin dışından gelen ve sıradan Amerikalı’nın yanında olduğunu tarif eden Trump, popülist söyleminin çerçevesini çizmeye başlamıştı (Norris ve Inglehart, 2019). Halk merkezli söylemleri en çok “Make America Great Again” sloganıyla görünür olurken kategorize ettiği gruplar arasında işini kaybeden mavi yakalılar ve Meksikalı göçmenlerin karşısında idealize ederek konumlandığı “yerli Amerikalılar” Trump’ın “gerçek halk” inşasına dahil edilmişti.

Oliver ve Rahn (2016) popülizmi müesses nizam karşıtlığı ile ölçtükleri çalışmalarında Trump’ın en yüksek skoru aldıklarını ve suçlayıcı söylemini seçim konuşmalarında fazlasıyla kullandıklarını belirtmektedirler. Siyasal elitlerin dışında “halkın düşmanı” olarak tanımladığı medya elitlerini de “sahte haber” ürettiklerini iddia ederek suçlayıcı anlatılarında sıklıkla dile getirmektedir (Fawzi, 2019). Görüldüğü gibi, idealize edilen halkı ve halkın çıkarlarını önceliklendiren popülist söyleminde Trump, “biz ve onlar” ayrılığında halkın karşısına elitleri ve aynı zamanda “tehlikeli ötekileri” yerleştirmiştir. Bu doğrultuda Trump, “biz ve onlar” ayrılığını “yerli ve masum Amerikalı halk” ve tehdit oluşturduğunu iddia ettiği göçmenler ile çerçevelemiştir. Güvenlik temelli bir söylemle “yerli Amerikan” halkının çıkarlarını ve endişelerini ele alan eski başkan sıklıkla Meksika sınırında duvar inşa etme fikrini kitlenin duygularını mobilize ederek ulaştırmaya çalışmıştır (Béland, 2020).

2016-2020 arasında Trump’ın bazı “kritik anlardan” yararlandığını ve kimi krizleri de araçsallaştırdığını vurgulamak gerekiyor. Kriz dönemlerinde halk merkezli referanslarını suçlayıcı anlatılarla “ötekilerle” çerçevelediğini zaten belirttik. Özellikle 2020 yılında tüm dünyada etkili olan Covid-19 sebebiyle ortaya çıkan sağlık krizinde belirsizliklere hızlı ve kesin bir yanıt/çözüm vermek isteyen popülist liderlerin repertuarını tercih ettiğini söyleyebilmek mümkün, yönetilemeyen bu krizi the Conversation’da belirtildiğine göre, 16-30 Mart tarihlerinde tam yirmi kere “Çin virüsü” tanımı ile aktarırken, bu soruna sebep olanlara tazminat davası açacağını da belirterek “kurtarıcı” imajını güçlendirmeye çalıştı. Trump’ın popülist söylemine baktığımızda seçkin karşıtlığı ve müesses nizam karşıtlığı yanısıra sorun ve konu bazlı temaların duygulara başvuru olarak öne çıktığını görmekteyiz.

Çoğu zaman medyaya agresif ton kullanarak sözlü bir şekilde saldıran Trump (Rogers, 2018; Thompson, 2020), medya kaynakları tarafından yoğun bir ilgi gördü (Patterson, 2016). Medya organları ve elitleri ile çatışma yaşamasına ve kimi zaman da medyadaki görünürlüğü eleştirel olmasına rağmen liberal modelin profesyonel gazetecilik anlayışında görünür olmayı başarmıştır. Özellikle sosyal medya kullanımıyla görünürlük kazanan Trump’ın Twitter stratejisi için Krugman (2016) “büyük yalan tekniği” olarak tanımlamaktadır ki bunu en sonda detaylandıracağız.

Tipki Birleşik Krallık örneğinde gördüğümüz gibi, ABD de siyasal paralellik konusunda bu modelde son yıllarda dışsal çoğulculuğa yaklaşmasıyla istisna olarak karşımıza çıkmakta ve bu istisnada Fox’un önemli bir rolü görmektedir. Kanal ve siyasetçilerle oluşan ayrılıkların derinleşmesi bazı siyasi yorumcuların Fox gibi haber kaynaklarının fazlasıyla eski ABD başkanı Trump’a yer vermelerine dayanarak “yıkıcı propaganda makineleri” (Haag, 2018) veya “Trump yandaşı TV” (Mayer, 2019) olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Skandal içeren ve magazinleşen siyasetin tipolojilerden bağımsız olarak medya tarafından yer aldığı söylemiştik, Trump’ın daha

önceki rakibi konumunda olan Hillary Clinton'ı "e-posta skandalı"⁴¹ gibi konularda negatif bir şekilde kitleye sunmasının da etkili olduğu vurgulanabilir.

Liberal modelin bir özelliği olarak sorun/konu bazlı medya içeriğini oluşturması Trump'ın seçim kampanyasındaki görünürlüğünü olumlu yönde etkilemiştir. Seçmenlerin belirsizliklerine dayanarak kızgınlıklarını belli konularda dile getiren Trump, özellikle "göç, göçmenler ve ekonomi" ile ilişkili olarak halk-merkezli referanslarını kolaylıkla iletebilmiştir. Burada Birleşik Krallık vakası ile ortaklık olduğunu söylemek gerekir. Göçmenleri "tecavüzcüler", "katiller" ve "teröristler" gibi olumsuz bir şekilde kategorize eden Trump⁴² konu bazlı içeriği söylemsel performansında kuvvetlendirmeyi ve "gerçek halk adına daha gerçekçi" konuşabildiğini göstermeyi başardı. Wahl-Jorgensen (2018) makalesinde Trump'a destek verenlerin yüzde 13'ünün müesses nizama ve ekonomik fırsatların azalmasına yönelik öfke duyduklarını ve Trump'a oy verme kararlarında etkili olduğunu belirtmektedir. Trump'ın "öfke popülizmi" 2016 seçimlerinden sonra görünürlüğünü muhafaza etti; popülist mesajlar halkın dertlerini ve duygularını gündeme getirirken belli konu ve sorunlarla çerçevelemektedirler. Aynı zamanda popülist söyleminin konu/sorun bazlı içerikler üretmesi medyada yer almasını zorlaştırmamıştır. Wahl-Jorgensen Trump'ı protesto eden kitlenin de öfkesinin varlığından ve bu kitlenin öfkesinin medyada yansıdığını aktarmaktadır. Bu da bize eleştirel ya da olumsuz içerik oluşturan liberal modelin liderlere sağladığı görünürlük fırsatını hatırlatabilir. Shorenstein Center raporuna göre, Trump ile ilgili seçim haberlerinin yüzde 77'si olumsuz iken Clinton'ın ise yüzde 64 oranında saptanmıştır (Perryman, 2019). Her ne kadar politikası ve tarzı onaylanmasa da ana akım medya Trump'ın kampanyasını geniş ölçüde kapsamıştır (Kramer, 2018). Olumsuz yansıtılan haber içeriklerine bakıldığında Cumhuriyetçi adayla aynı tarafta olan kaynaklar da mevcuttur, bunun liberal modelin önemli bir özelliği olduğunun altını zaten çizmiştik. Kaynaklar arasında en olumsuz (%89) CBS, USA Today (%88), Washington Post (%87) yansıtırken, en olumlu ise Fox (%27) ve Wall Street Journal (%20) yansıtmıştır. Genel olarak ise rakipleriyle karşılaştırıldığında önemli bir farklılık söz konusu; seçim kampanyası döneminde yüzde 63 medya içeriğine sahip oldu, kendisiyle ilgili içeriklerde beklenen ya da sıradan konular yerine "yeni, farklı ve hararetli" anlatılar göze çarpmıştır.⁴³

Pew Research Center'a göre, Amerikalıların yüzde 18'i ulusal haber örgütlerine olan güveni fazlasıyla kaybetmiştir (Barthel ve Mitchell, 2017). Böyle bir oranda dinleyiciler/okuyucular edinmek istedikleri bilgilerin kaynaklarını seçebilecekleri ve kendileri için tarafsız olarak değerlendirdiklerini çevrimiçi platformlar aracılığıyla tercih etmektedirler. Birçok çalışma dijitalleşmeyi ve ticarileşmeyi medya sistemlerinde gerçekleşen tüm değişimlerin ana faktörleri olarak ileri sürmektedir (Blach-Orsten vd., 2017). Dolayısıyla ülkeler arasındaki yapısal farklılıkların olmasına rağmen sosyal medyanın Trump için de seçim süresince avantaj yarattığını söyleyebiliriz.

Popülist liderlerin sosyal medya kullanımı ile ilgili tartışmalarda hiç kuşkusuz akla ilk gelen isim Donald Trump, dijital teknolojiyi sıklıkla kendi yorumları ve iletişimi güçlendirmek amacıyla kullanması açısından en bilinen liderlerden biri olmaktadır (Wells vd., 2020). Hatta öyle ki, Twitter'da 2020 seçimi devam ederken seçmenlere yönelik "seçimi çaldılar", "seçimi kazandım", "biz büyüğüz ama onlar seçimi çalmaya çalışıyorlar", "kazandık" gibi paylaşımlarda bulunurken bir yandan da üzerinde oynanmış bir videoyu paylaşarak CNN'i yalan haber yapmakla suçlaması üzerine Twitter tarafından "manipüle edilmiş medya" uyarısı ile karşılaştı.⁴⁴ Trump'ın dijital direktörü olan Brad Parscale de "2016 seçimini sosyal medya sayesinde kazandıklarını, çalışmalara başkan adayı olmasından bir buçuk yıl önce başladıklarını ve 90 milyon dolarlık bir bütçeyi çevrimiçi reklamlarda kullanmak üzere dijital reklam firmasında kullandıklarını" belirtmişti.⁴⁵ Sosyal medya mesajları yalnızca sadece hedef kitleye ulaştırmamakta, vatandaşlara yönelik özgür bir alan olarak var olmaktadır, örneğin 2016 seçimlerinde Amerikalıların yüzde 21'i Twitter'ı kullandıklarını belirtmişlerdir. Çoğu kişiye göre Trump'ın seçimi kazanma şansı azdı, fakat sosyal medyayı kullanarak özgür medya görünürlüğü yaratması kazanmasında etkili olabildi (Francia, 2018).

Trump'ın Twitter kullanımındaki tarzı kendisini takip edenlerin ötesinde yayılmasında etkili olabilecek paylaşımları içeriyor, örnek vermemiz gerekirse, büyük harflerle "üzücü, kötü, çok üzücü, dürüst olun" ifadeleriyle agresif/kızgın popülizmini Twitter üzerinden de devam ettirmektedir (Gerbaudo, 2018). Trump'ın destekçilerinin Clinton'ın destekçilerine göre Twitter'da daha aktif oldukları saptanmıştır (Bovet vd., 2017). Görüldüğü üzere,

⁴¹ "E-posta skandalı" Hillary Clinton'ın Dışişleri Bakanlığı'ndaki görev zamanına dayanmaktadır. Bu süre içerisinde hem iş hem de kişisel elektronik postalarını, gov uzantılı bir maille göndermediği ve buradaki mesajlar arasında daha kişisel, özellikle aile meseleleriyle ilgili konular yer almaktadır. Halktan bilgi saklamadığını ve hangi bilgilerin resmi kayıtlarda olması gerektiği konusunda kendi kararı olması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat şahsi elektronik posta adresini kullanmak için izin istememesi hükümetim politikalarıyla örtüşmediği için kampanya süresinde "mesele" olmuştur. Detaylı bilgi için bakınız: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37835308> erişim tarihi 16 Aralık 2020.

⁴² <https://shorensteincenter.org/news-coverage-2016-general-election/> erişim tarihi 18 Aralık 2020

⁴³ <https://shorensteincenter.org/news-coverage-2016-general-election/> erişim tarihi 18 Aralık 2020.

⁴⁴ <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/06/19/twitterdan-trumpa-manipule-edilmis-medya-uyarisi> erişim tarihi 19 Aralık 2020

⁴⁵ https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/trumpa-secimi-facebook-ve-twitter-kazandirdi_lmS8ATYIR0asOXWMTCKoRw/I9baFrU_wUGcVaziqvj_qQ erişim tarihi 19 Aralık 2020.

hem Trump'ın kendi Twitter hesabını yoğun ve ilgi çekici bir şekilde kullanması hem de destekçilerinin etkinliği ortak bir buluşma alanı sağlayıp mitinglere ya da ana akım medyaya olan ihtiyacı azaltmaktadır. Bununla beraber Allcott ve Gentzkow, 2017 yılındaki makalelerindeki verilerinde 115 tane Trump destekçisi sahte hikâyenin Facebook'ta 30 milyon kere paylaşıldığını belirtmektedirler. Dijital çağın geliştirdiği mecralarda "sahte/yalan haber" üretiminin oldukça yaygınlaşması toplumsal açıdan ciddi zararlar yaratmakla beraber liderlere için olumlu/olumsuz imaj kazandırdıklarının altını da çizmek gerekiyor. Ama yine de geleneksel medyanın zorluklarını kendilerini anlatma, rakiplerini eleştirme, halkla yakın ilişki kurma, kitleyi mobilize eden duygu içerikleri gibi stratejik fırsatlar ile aşabilme olanağı da sağlamaktadır.

5.3. Demokratik Korporatist Model Örneği: Hollanda

Hollanda Medya Yasası basın özgürlüğünü güçlendirecek bir yapıya sahiptir. Gazetecilik kültürünün basın özgürlüğü, editöryal bağımsızlık ve özerk düzenleme gibi konularında güçlü bir yapısı bulunmaktadır. Siyasi müdahaleyi önleyen düzenleyici güvenceler kısıtlıdır, baş editörlerin atamaları ve görevden alınması gibi bu tüden sistematik bir müdahaleye dair kanıt bulunmamaktadır (Rossini, 2020). Hollanda demokratik korporatist model içerisinde ele alınan ülkeler arasında tirajı en yüksek olan ülkedir (Hallin ve Mancini, 2004). Tirajın düşmesi göz önüne alınarak en sık okunan gazeteler De Telegraf ve Algemeen Dagblad (AD) olmaktadır ki yüzde 6 ve 8 bu gazeteler için de azalma görülmektedir (Meijer ve Kormelink, 2017).

Medya sahipliği ve dolaylı bir şekilde etkilediği medya özerkliği konusunda ise Bardoel (2008) birleşmeleri yasaklayan düzenlemeden bahseder, düzenlemenin içeriğine göre, herhangi bir yayıncı yüzde 33'den daha fazla piyasa payına sahip olamamaktadır. Piyasa payı konusunda oluşturulan bu sınırlama çeşitlilik ve özerklik konusunda bir önlem olarak da yorumlanabilir. Yayıncı sayısında da yıllara göre dağılıma baktığımızda bir azalma söz konusudur; 1980 yılından 2000'e gelindiğinde 25'den 10'a azalmıştır ve 2017'de ise sayı 8 olmuştur (Bakker, 2019).

Hollanda Medya yasası televizyonculara etik bir gazetecilik sunmalarını sağlayacak katkıda bulunmaktadır, çünkü yasa gazetecilerin bilgilendirici ve eğitici bir karışımla format işlemleri konusunda mecburiyet yaratmaktadır (van der Eijk, 2000). Medya aktörlerinin ifade özgürlüğünün kısıtlanması ile ilgili tehlike oranı düşük olarak gözlemlenmiştir, Hollanda Anayasası özgürlükler konusunda kısıtlamalara engel olmakta ve Hollanda medya yönetiminde bulunan kurul üyelerinin temsilciler meclisinde ve senatoda yer almalarını yasaklamıştır (Paapst ve Mulder, 2016).

Dini ve ideolojik bölünmelerin medyada yansması sebebiyle - (Katolikler için *De Tijd* veya sosyal demokratlara yönelik *Het Vrije Volk*; KRO – Katolik, NCRV – Protestan, VARA – sosyal demokrat, ve AVRO – liberal muhafazakar) (Brants ve van Praag 2006) - siyasal paralellik açısından dışsal çoğulculuğa sahiptir (Van Kempen, 2007). Brants ve van Praag 1956, 1986 ve 2003 seçim kampanyalarını inceleyerek Hollanda'da partizanlıktan profesyonelle gazeteciliği doğru bir dönüşüm olduğunu gözlemlemektedirler. Van der Pas ve diğerleri (2017) ise gazetelerin okuyucularının gündemle ilgili cevap verdiklerini belirtmektedirler. Bu da bize gösteriyor ki, Hollanda'da konu bazlı ve gündemle ilişkili içerikler oluşturulmaktadır. Kısacası, bu örnekte medyanın siyasal paralellliği ve profesyonel gazeteciliği içerdiğini görmekteyiz.

5.3.1. 2006-2010 Seçimleri Arasında Wilders ve Medyanın Yaklaşımı/Kullanımı

Hollanda örneği için aşırı sağ ve popülist bir parti olan Özgürlük Partisi'nin lideri Geert Wilders'i incelemek istiyoruz. Wilders başlı başına ilgi çeken bir lider olmayı başarmıştır, özellikle yerlici ve islamofobik söylemlerini popülizm (Hameleer, s 2020; Tecmen, 2020) ile çerçeveleyerek görünür olmakla birlikte *Fitna* isimli Kuran karşıtı filmi ile de Birleşik Krallık'a girmesi yasaklanması sonrasında Heatrow havaalanında alıkoyması gibi sıradan olmayan gelişmeler de etkilidir.⁴⁶ Tabii bu gelişmelerde kendisinin görünür olmasıyla birlikte savunduğu argüman ve değerlerin de görünür olduğundan bahsedebiliriz.

Partinin lideri Wilders'in popülist söylemi masum olarak görülen ve idealize edilen halkın karşısında inşa ettiği düşman gruplarla daha çok duyulur oldu. Batı yaşam tarzı ve değerleri için potansiyel tehdit olarak iddia ettiği İslam ve progresif olarak tasvir ettiği elitler Wilders'in popülist söylemi içerisinde halkın iki ana düşmanı olarak sunulmaktadır. Düşmanlaştırdığı elitler sadece siyasetçiler değildir; medya, üniversite, bürokrasi içinde var olan aktörleri de kapsamaktadır (Vossen, 2010).

Elitleri ve "tehlikeli ötekileri" düşmanlaştırıp Wilders'in kitleyi mobilize ederken duygulara ki özellikle öfke ve korkuya yer verdiğini görüyoruz. "Potansiyel tehdit" kategorileştirmesinde de özellikle müslüman gruplar günahkeçisi olarak yer almaktadır. Wilders geleceğe yönelik gelişmeler konusunda esas atılması gereken adımın, İslamlaşma ve yabancıların suç potansiyellerini tartışmak olduğunu vurgulamıştır (Hajer ve Versteeg, 2009).

Bir önceki örneğimizde de gördüğümüz gibi, Wilders'in de medya ile ilişkisi her zaman olumlu olmamıştır. Çoğu söyleminde kendisine karşı olduğunu ima ettiği medya grupları/aktörleri günah keçisi seçmiştir, sosyal

⁴⁶ <https://www.theguardian.com/world/2009/feb/12/far-right-dutch-mp-ban-islam> erişim tarihi 13 Mart 2019.

medyada paylaştığı mesajlardan biri şu şekildedir: “Birçok medya kanalının sadece bir amacı var: beni ve Özgürlük Partisi’ni yaralamak. Maalesef biz onların yaydığı yalanlardan daha güçlüyüz” (Hameleers, 2020: 151). Bire bir olarak röportajlardan hoşlanmayan Wilders, özellikle suçlayıcı ve dışlayıcı söylemlerinin de etkisiyle skandal ve agresif ton kullanması sebebiyle medya tarafından ilgi görmektedir, hatta kendisinin Twitter paylaşımları gazeteler tarafından sıklıkla alıntılanmaktadır (Brands, Graham ve Broersma, 2018). Kullandığı dil ve tercih ettiği performansıyla medyada önemli bir görünürlük elde etmiştir, dolayısıyla geleneksel bir siyasetçi olmanın ötesinde popülist performansı onun medyaya erişimini kolaylaştırmıştır (Pas, van der Vries ve Brug, 2011).

Skandal açıklamalara sebep olan göçmen ve İslam karşıtı söylemleri Wilders’in söylemlerinin medyada fazla yansıtılmamasına da sebep olmaktadır (Pas vd., 2011). Yapısal bir özellik olarak çokkültürlülüğü önemseyen ve liberaliğin ya da toleransın yüksek olduğu ülkede (Kusters, 2017) demokratik korporatist modelin karakteristiği olan profesyonel gazetecilik ilkelerine dayanarak görünmez de kılabilir. Bu durum Wilders’in aynı zamanda görünürlüğünü azaltmaktadır; fakat Pas vd. (2011) görünmez olduğu zamanlarda da destek kazandığını vurgulamaktadırlar. Sonuç olarak modelin karakteristikleri arasında yer alan özerk ve etik gazetecilik popülistlerin sesini kısabilmektedir. Somutlaştırmak gerekirse, başlangıçta örnek verdiğimiz Fitna filminin hiçbir televizyon kanalında yayınlanmaması, her ne kadar dönemin başbakanı kriz olarak değerlendirirse de medyanın tercihini de görebilmekteyiz (Akkerman, 2011).

Hollanda’daki sağ-kanadı temsil eden ve sansasyonel haberciliği bırakmayan Telegraaf gazetesi (Akkerman, 2011; Kusters, 2017), Wilders’i eleştirmekle beraber, Wilders’in karşılaştığı yaftalamalara da karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda Telegraaf gazetesi ülkedeki var olan ve potansiyel göçmenleri “fırsat” yerine “tehdit” olarak tanımlamakta ve içeriklerinin çoğunu bu tanım üzerinden oluşturmaktadır (Praag ve Adriaansen, 2011). Burada aktarmak istediğimiz nokta, gazete görüşü olarak Wilders’in söylemleriyle örtüşmekte ve benzer argümanlara sahip olmaktadır, fakat demokratik korporatist modelin bir özelliği olarak aynı zamanda eleştirmektedir de. Bu açıdan da Wilders gibi popülistlerin bu tür medya sisteminde görünürlüğünün azaltıldığını ya da imajının her zaman “pozitif” olarak yansıtılmadığını vurgulamak sitemiz.

Wilders örneğinde liderin kendisine has bir tarzı ve referanslarını çerçeveleyişi etkili olmaktadır, bunu da son yıllarda daha çok haber medyası tarafından daha çok alıntılanması ile anlatmak mümkün, bunun nedeni ise kavgacı ve sıradan olmayan bir popülist dili tercih etmedi.⁴⁷ Dolayısıyla bağlamın da etkisi olduğunun altını çizmek gerekir; bir yandan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değişim dalgaları yaşanırken bir yandan da dünya politikasında farklı bölgelerde marjinalize olmuş grupların dertlerini, telelerini ve duygularını seslendiren popülist söylemin daha fazla duyulması, Wilders gibi liderlere görünürlük açısından avantaj sağlamaktadır.

Diğer sosyal medya platformlarına göre (özellikle LinkedIn gibi) Twitter’ın moderasyonun ve kontrolün daha az olduğu, bu sebeple kitlelere daha hızlı bir şekilde yaygın olmasıyla siyasi liderler için önemli bir araç olduğundan bahsetmiştik. Bu aracı Wilders, demokratik korporatist modelin sesini kısmasına karşılık etkin bir şekilde kullanmaktadır. Twitter paylaşımlarında savunduğu İslam karşıtı içerikler bulunmaktadır ve bu şekilde Batı dünyasında İslam karşıtı uluslararası bir ittifak yaratmaya çalışmaktadır (Blanquart ve Cook, 2013). Güvenlik temelli anlatılarla birlikte Twitter’daki takipçilerine var olan sosyal ve siyasi sorunları dışlayıcı bir perspektifte açıklamaktadır (Kundani, 2012). Dışlayıcı ve ötekileştirici tweet’lerinin bazılarını istatistik bilgileriyle kuvvetlendirmeye çalıştığı da gözlemlenmektedir, mesela “60.000 göçmen 2012’den beri batıda refah içinde yaşamaktadır” veya “kadınlara göre Faslıların yüzde 32’si potansiyel suçludur” gibi (Muis vd., 2019). 2012 ve 2013 yılları arasında Wilders’in Twitter’daki paylaşımlarını inceleyen çalışma 459 tweet’in 87 tanesinin yani bahsedilen tweet’lerinin yüzde 19’unun İslam karşıtı olduğunu aktarmaktadır (Balquart ve Cook, 2013). Geleneksel medyada yer verilmeyen söylemlerinin çoğunu sosyal medya ile vatandaşlara ulaştırabildiğini böylelikle görebiliriz. Geleneksel medyadaki görünürlüğü sınırlı, rakipleriyle medyada tartışmalara girmek istemeyen ve röportaj vermeyen Wilders için en kuvvetli mecra Twitter. Bunun nedenlerinden biri kendi Twitter paylaşımında da belirttiği gibi basına olan güvensizlik (Muis vd., 2019).

5.4. Kutuplaşmış Çoğulcu Model Örneği: Türkiye

Hallin ve Mancini’nin modelleri arasında yer alması da bu çalışmamızda Türkiye’nin kutuplaşmış çoğulcu sistem için uygun olduğu vurgulamak istiyoruz. Özelliklerin ele alındığı tabloda da belirtildiği gibi bu modelde düşük tirajlı gazete endüstrisi, yüksek derece siyasal paralellik, düşük profesyonellik ve yüksek devlet kontrolü bulunmaktadır. Önemli bir yapısal dönüşüm geçiren medya sektörü ile beraber düşündüğümüzde Türkiye bu modele uygundur.

Neoliberalizm dalgasının etkisiyle beraber 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de özelleştirme ve serbestleştirme gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır ve yine neoliberalizmin sonucunda iş çevresi için medya sektörü yeni bir alan olarak belirmiştir (Bulut ve Karlıdağ, 2016). Böylelikle farklı gazete ve televizyon kanallarını içeren Doğan Medya gibi farklı medya gruplarından bahsetmek mümkün idi (Kaya ve Çakmur, 2011). Fakat medya

⁴⁷ <https://www.politico.eu/article/the-geert-wilders-effect-dutch-politics-mark-rutte-elections/> erişim tarihi 14 Mart 2019.

düzeni AKP iktidarı ile beraber yeniden organize edilmiştir, bir başka şekilde ifade etmek gerekirse iktidar kendi medya gruplarını oluşturarak kutuplaşmış çoğulcu modelin zeminini hazırlamıştır.

2008 yılında Çalık Holding tarafından kamu bankalarından alınan krediyle Turkuvaz Grubu alınmıştır ki grup Sabah gazeteci ve ATV gibi önemli medraları barındırmaktadır. Burada önemli olan nokta, Turkuvaz grubunun kamu bankalarının kredisiyle alınması. Grup, 2013 yılına kadar Çalık grubunun bünyesinde bırakıldı, daha sonra ise inşaat sektörü ile bilinmeye başlanan ve hükümete yakın olan Kalyon inşaaata satıldı.⁴⁸ Örgütsel bağın olduğunu daha da somutlaştırmak gerekirse, grubun cumhurbaşkanı Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak'ın kardeşi Serhat Albayrak tarafından yönetildiğini söyleyebiliriz. Medyanın kontrolü bağlamında yorumlayabileceğimiz bir diğer örnek ise Star medya Grubu'nun eski sahibi Ethem Sancak ile ilişkilidir, kendisi Star Gazetesi'ni satmadan önce AKP MKYK'sına girmiştir.⁴⁹ İçerisinde Star, Akşam, Güneş gazeteleri ile 24TV ve 360'ın bulunduğu Es Medya'yı cumhurbaşkanının hapishaneden arkadaşı olarak bilinen Hasan Yeşildağ'a satmıştır.

İdeolojik ayrımlar gazeteler tarafından içerilmektedir, Bulut ve Karlıdağ (2016) bu konuda kapsamlı ve önemli ayrıma dikkat çeker; sosyal demokrat ve seküler kesimi Cumhuriyet gazetesi, muhafazakar kesimi Akşam gazetesi, liberal ve seküler kampı Milliyet gazetesi, sağ-kanadı Star ve Sabah gazeteleri, radikal İslamcılığı ise Akit gazetesi temsil etmektedir. Tabii değişikliklerin yaşanması sonucunda medyada yeni bir ittifakın (Sabah, Star, Akşam, Akit, Yeni Şafak, Güneş, Milliyet, Zaman, Habertürk) varlığını da vurgulamaktadırlar. Güncellenen ittifakın karşısına kendilerini demokrat, seküler veya sol-kanat ile tanımlayan Cumhuriyet, Birgün, Evrensel, Agos gibi gazeteleri ekleyebiliriz.

Türkiye'de yeni olmayan ama güçlenen bir sürecin sonucunu bu modele uygunluk açısından ele alabiliriz. Devlet kontrolü Türkiye'de geleneksel bir pratik olarak devam etmektedir; önceki yıllarda laik değerlerin okuyuculara/dinleyicilere iletilmesi söz konusuydu, son dönemlerde ise muhafazakarlığın ya da kimi zaman milliyetçiliğin daha etkin olması medyanın rolü ve bağlamın etkisiyle çeşitli gündemlerde araçsallaştırılması ile ilgilidir (Farmanfarmaian, Somay ve Akser, 2018).

Medyanın kontrol edilmesinin varlığı ile birlikte örgütsel bağın olması ve diğerlerinin dışlanması ayrıcalıklı durumların oluşturulması ile de açıklanmalı. Bahsedilen bu ayrıcalıklı durum bazı gazetelerin aldığı reklamlarla bağlantılıdır. Hükümet yakın ilişkisi olan gazetelere 2014 yılında 63 milyon dolar reklam bütçesi ayırmıştır, bununla beraber, hükümetin karşısında olarak değerlendirilebilecek, yani muhalif olanlar ise böyle bir destek görmemektedirler (Tunç, 2015)⁵⁰. Bu modelde devletin müdahalesi fazla ve basın özgürlüğü yoktur; sansür, gazetecilere yönelik baskı ve hapis cezaları, vergi cezaları ile açıklamak mümkündür. Büyük bir vergi cezası ile sektörden bir şekilde uzaklaştırılan Doğan Medya grubu bünyesindeki gazete ve televizyon kanallarıyla yine hükümete yakın olan Demirören Grubu'na satılmıştır, bu doğrultuda popülist yönetimin diğer modellere göre medyayı çok daha etkin kullanabildiğini söyleyebiliriz.

5.4.1. AKP, 2017 Anayasa Referandumu ve Medya

Bu modeli ise Türkiye'deki popülist parti AKP ve lideri Erdoğan ile 2017 yılında gerçekleştirilen anayasa referandumu ile açıklamak istiyoruz.

Seçkin ve müesses nizam karşıtlığı ile beraber idealize edilen bir halkın inşasını Erdoğan'ın popülist söyleminde benimsediğini ileri sürmek mümkündür (Dinçşahin, 2012). “Halkın iradesini” ve “halkın egemenliğini” vurgulayan ve halkın mağduriyetinin suçlusu olduğu iddia edilen elitler ve “ötekiler”, cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından (Çelik ve Balta, 2018) kitleye iletilmektedir. AKP'nin “tehlikeli ötekileri” arasında muhalefet partileri, gazeteciler, akademisyenler, aydınlar, terör örgütleri, Gülen hareketi ve Batı/Avrupa ülkeleri yer almaktadır.

AKP'nin popülist söyleminde homojen olarak tasvir edilen bir halkın yüceltildiği ve lider ile halkın kendi ortaklıklarına dayanarak oluşturduğu iç-grubun üstünlüğü vurgulanırken yukarıda da bahsedildiği gibi iç ve dış düşmanlar belirlenir. Türkiye'nin bölünmesinden, kaosun/istikrarsızlığın ve esas olarak halkın mağduriyetinin sorumlusu olan bu dış-grup üyelerinin suçlandığı görülmektedir. Bu dış-grup üyeleri genel olarak vesayet sisteminden, darbelerden, skandallardan, ekonomik krizden, gelişmelerin engellenmesinden, yaşam tarzlarının baskılanmasından, Gezi eyleminden ve krizlerden sorumlu tutulmaktadır. (Erçetin ve Erdoğan, 2018).

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş referandumu boyunca modelin önemli özelliklerinden biri olarak devletin rolü parti ve lideri için önemli bir görünürlük sağlamıştır. Ülkeyi yönetmenin avantajına sahip olan partinin argümanları, değerleri ve suçlayıcı anlatısı medyayı kontrol edebilme imkânı ile birlikte medyada genişçe yer almıştır. Bu çerçevede Demokrasi İçin Birlik Platformu'nun raporunu takip ederek özellikle canlı yayınlarda partilerin nasıl bir farkla görünürlük elde ettiğini ve bu modelimizde popülist partinin nasıl bir “söylem fırsat” ile karşılaştığını aktarabiliriz. Demokrasi İçin Birlik Platformu'nun raporunda gördüğümüz üzere, canlı yayınlarda

⁴⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sabah-ve-atv-kalyona-satildi-25407253> erişim tarihi 15 Mart 2019.

⁴⁹ <https://www.cnnturk.com/turkiye/ak-parti-mkykda-dikkat-ceken-isimler> erişim tarihi 15 Mart 2019.

⁵⁰ <http://mediaobservatory.net/radar/media-integrity-report-media-ownership-and-financing-turkey> erişim tarihi 14 Mart 2019.

orantısız medya erişimi saptanmıştır. RTÜK'ün verileriyle aktarılanlara göre, 1-20 Mart tarihleri arasındaki canlı yayınlarda cumhurbaşkanlığına 169 saat, AKP'ye 301,5 saat, MHP'ye 15,5 saat, CHP'ye 45,5 saat ayrılırken HDP'ye hiç yer verilmediği gözlemlenmiştir.⁵¹

Modellerin bir diğer değişkeni siyasal paralellik çerçevesinde baktığımızda ise, iktidar partisi ile bağı olan gazetelerin hem partiyi hem de Cumhurbaşkanı'nın popülist söylemini olduğu gibi yansıttıkları gözlemlenmektedir. Haber manşetlerinde, köşe yazılarında popülist söylemi meşru kılan ve yeniden üreten gazetecilikten bahsetmek mümkün. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve dönemin başbakanı Yıldırım tarafından idealize edilen ve masum olarak aktarılan "halk" gazetelerde de 15 Temmuz darbe girişiminde darbecilerle mücadele ettikleri için "kahraman" aynı zamanda "mağdur" olarak ilan edilmektedir. Hükümet ile bağı kuvvetli olan Star gazetesinin yazarlarından Zentürk'ün anlatısını örnek verebiliriz: *"Bu toprakları ve onurlu milleti esir alamayacaklarını 15 Temmuz'da gösterdik, kararlılığımızı yükseltmek zorundayız"*.⁵²

Referandumun doğal bir sonucu olarak "evet" ve "hayır" olmak üzere iki blok ortaya çıkmıştı ve partinin tarafı ise "evet bloğu" yani söylemlerinde aktarıldığı üzere "halkın bloğu" olarak yansımıştır. Hükümet ile yakın olan gazetelerin köşe yazılarında evet bloğunun net bir şekilde desteklediği ve ülkedeki tüm olumsuzluklar için de "hayır bloğunun" suçlandığı görülmektedir: *"Ülkenin önünü kesmeye çalışıyorlar. Sırtını PYD ve YPG'ye dayadıklarını söyleyenler, bu ülkede darbe yapmaya yeltenenler, kendilerine 'milliyetçi' adını verenlerle el ele, kol kola aynı amaca yönelmiş durumdadır. Yok, hayır, bu yapıların adı 'propaganda faaliyeti' değil. Bir başka ittifak bu! Adına 'hayırcıların şer ittifakı' denilebilir"*.⁵³ İyi bir gelecek "evet oyu" ile ilişkilendirilirken, muhalefetin savunduğu "hayır bloğu" güvensizlik, tehdit ve karanlık gelecek ile sunulmaktadır.

Referandum sonucunda ertesi gün AKP ile bağı olan gazetelerde benzer manşetler partinin popülizminin aynası olmuştur: "Milletin Zaferi" (Star), "Halk İhtilali" (Sabah), "Millet Yönetime El Koydu" (Akşam), "Kazanan Millet" (Yeni Birlik), "Türkiye Kazandı" (Yeni Şafak), "Zoru Başardık" (Takvim), "Türkiye'nin Zaferi Oldu" (Milliyet).⁵⁴ Gazetelerin herhangi bir kısıtlama göstermeden açık bir şekilde AKP ve "evet bloğunu" desteklemesi kutuplaşmış çoğulcu medya sisteminin özelliğidir, bunun sonucunda ise iktidarda olan popülist partinin medyayı tamamen etkin bir şekilde kullanabildiğini de bizlere göstermektedir. Aynı zamanda diğer modellere göre medya sahipliğinin çeşitliliğinin az olmasının da siyasal paralellik konusunda etkili olduğunu Türkiye örneğinde bahsetmemiz mümkün. Bunu da aslında yine aynı şekilde hem devletin kontrolü değişkeni ile hem de iktidarda olma avantajı ile açıklayabiliriz. Dolayısıyla iktidarda ve muhalefette olan popülist partiler için bu modelde önemli bir fark olduğu not edilmelidir.

Kutuplaşmış çoğulcu medya sisteminin popülist parti ve liderler için sunduğu fırsatlara baktığımızda diğerlerinden daha fazla görünür olduklarını söyleyebiliriz. Fakat bu bize sosyal medya stratejilerinin daha az olduğunu söylememektedir. Referandum kampanyası boyunca Cumhurbaşkanlığı'nın resmi Twitter hesabından toplamda 102 tweet atılmıştır ve bu paylaşımlarında savundukları öneriyi daha çok birlik temalarıyla ve pozitif bir şekilde çerçeveledikleri görülmektedir; "güçlü bir gelecek, millet için evet, tek yürek evet, büyük Türkiye" gibi referanslar mevcuttur (Kılıçaslan 2018). Bir başka çalışma ise AKP'nin içeriğinin yüzde 95'nde lideri öne çıkaran Youtube videolarını da etkin bir şekilde kullandığının altını çizmektedir ve bununla beraber yine iktidarda olmanın bir avantajı olarak AKP'nin youtube'da yer alan videoları aynı zamanda televizyon kanallarında da gösterilmiştir (Arğın 2019). Daha önceki modellerde de belirttiğimiz gibi, Youtube aralığıyla zaman ve mekân sınırına takılmadan sürekli bir görünürlük etkili olabilmektedir.

6. Sonuç

Makalemizde medya sistemlerinin popülist parti ve liderler için yapısal açıdan nasıl bir değişiklik gösterdiğini açıklamaya çalıştık. Bu amaçla, Hallin ve Mancini'nin ayırdığı üç modele örnek olarak Birleşik Krallık (liberal), Amerika Birleşik Devletleri (liberal), Hollanda (demokratik korporatist) ve Türkiye (kutuplaşmış çoğulcu) incelenmiştir. Sonuçlardan da görebildiğimiz gibi, ele alınan vakalar arasında medyayı en etkin kullanabilenlerden biri AKP olmaktadır. Bunun nedenleri arasında siyasal paralelliğin (dışsal çoğulculuk) ve devlet kontrolünün fazla iken profesyonel gazeteciliğin ise düşük olmasıdır. Demokratik korporatist modelde yer alan Hollanda medyasında profesyonel gazetecilik geleneğinin bir etkisi olarak yabancı düşmanlığı ve ırkçılık içeren söylemleri ile Geert Wilders bazı zamanlarda tamamen görünmez kılınmasına rağmen medyada yeteri kadar kapsanmamıştır. Liberal modelin istisnalarıyla birlikte incelediğimiz Birleşik Krallık'ta medyanın özerkliği, bilgilendirici gazetecilik geleneği ve dışsal çoğulculuk özellikleri nedeniyle Farage ve UKIP hem olumlu hem de olumsuz bir görünürlük elde etmiştir. Partiyi ve argümanlarını destekleyen yayın ve kanalların kapalı bir gözle her şeyi kabul etmedikleri ve profesyonel gazetecilik karakteristiğine dayanan tarafsız yayıncılığın etkisiyle

⁵¹ http://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/902/original/DIB_REF.DEG. RAPORU - GIRIS_DAH%C4%B0L- redakte_edilmi%C5%9F-SON.pdf?1493387302 erişim tarihi 15 Mart 2019.

⁵² <https://www.star.com.tr/yazar/bu-savas-10-yil-daha-surecek-birlesin-ve-direnin-yazi-1201943/> erişim tarihi 15 Mart 2019.

⁵³ <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/emin-pazarci/hayirin-ser-ittifaki/haber-613929> erişim tarihi 15 Mart 2019.

⁵⁴ <https://fotogaleri.haberler.com/16-nisan-referandumu-ardindan-gazete-mansetleri/> erişim tarihi 16 Mart 2019.

eleştirdikleri de gözlemlenmiştir. Benzer şekilde olumlu ve olumsuz yansıtılan ama yine de en fazla medya görünürlüğüne sahip olan Trump, modelin özelliklerinden faydalanarak medyanın ilgisini çekmiştir. Her ne kadar üç modelin dört vakasında farklılıklara rastlasak da hibrit sistemin bir sonucu olarak ortaklaştıkları bir konu sosyal medyadaki görünürlükleridir. Geleneksel medyanın “bekçi” rolünün ötesinde kendi mecralarına sahip olmakla beraber, seçmenleriyle ve kimi zaman söylemlerinin içerikleriyle kitlelerle yakınlaşabilmişlerdir.

Çalışmamız, popülist liderlerinin başarısı ya da başarısızlığında medyayla ilişkilerinin önemli bir rol oynadığını kabul etmektedir. Ancak “nasıl bir medya?” sorusu da önem taşımaktadır. Hallin ve Mancini tarafından geliştirilen modelleri takip ettiğimizde medya sistemlerinde popülistlerin performanslarının ve medyadaki görünürlüklerinin değiştiğini görmekteyiz. Fakat bununla beraber, yeni medya dünyasında popülist liderlerin erişilebilir olması ülkelerindeki yapı zorlukları yaşatsa da onlara önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Kaynakça

- Abts, K. ve Rummens, S. (2007). Populism versus democracy'. *Political Studies*, 55(2), 405-424.
- Albertazzi, D. ve McDonnell, D. (2008). *Twenty-first century populism: the spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Arğın, E. (2019). Türkiye’de siyasi partilerin sosyal media kullanımları: 2017 Anayasa referandumunda youtube kullanımı üzerinden bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 327-344.
- Artero, J. P. (2015). Political parallelism and media coalitions in Western Europe. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:520cfe4d-458d-4765-8c72-6f4768eb24a3>
- Aslanidis, P. (2015). Is populism an ideology? a refutation and a new perspective. *Political Studies*, 64(15), 88-104.
- Barr, R.R. (2009). Populists, outsiders and anti-establishment politics. *Party Politics*, 15, 29-48.
- Bastos, M. ve Mercea, D. (2019). The Brexit botnet and user-generated hyperpartisan news, *Social Science Computer Review*, 38-54.
- Beckett, C. (2010). Globalisation, media, and UK communities. *JRF Programme Paper*.
- Béland, D. (2020). Right-wing populism and the politics of insecurity: how president Trump frames migrants as collective threats. *Political studies Review*, <https://doi.org/10.1177/1478929919865131>
- Betz, H.G. (1994). *Radical right-wing populism in Western Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Blanquart, G. ve Cook, D. (2013). Twitter influence and cumulative perceptions of extremist support: a case study of Geert Wilders, <https://core.ac.uk/download/pdf/41540024.pdf>
- Bovet, A. V.D. (2018). Validation of Twitter opinion trends with national polling aggregates: Hillary Clinton vs Donald Trump, *Sci Rep*, 8.
- Bos, L., ve K. Brants. (2014). Populist rhetoric in politics and media: A longitudinal study of the Netherlands. *European Journal of Communication* 29, 703-19.
- Brandenburg, H. (2006). Party strategy and media bias: A quantitative analysis of the 2005 UK election campaign. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*. 16(2), 157-178.
- Brands, K. Ve Van Praag, P. (2006). Signs of media logic half a century of political communication in the Netherlands. *Javnost*, 13(1), 25-40.
- Brands, K. Vd. (2018). Social media sourcing practices: How Dutch newspapers use tweets in political news coverage. Springer.
- Brüggeman vd. (2014). Hallin and Mancini revisited: Four empirical types of Western media systems. *Journal of Communication*, 64(6), 1037-1065.
- Bulut, S. Ve Karlıdag, S. (2016). *The effect on media polarization on contents: a study on the digital newspapers in Turkey*. Athens: Atiners, Conference Paper Series.
- Caiani, M. ve Porta, D. (2010). Extreme right-wing and populism: a frame analysis of extreme right-wing discourses in Italy and Germany. *Institute for Advanced Studies, Political Science Series* 121, 15.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. Harcourt Brace Javonovich.
- Canovan, M. (2005). Populism for political Theorists?, *Journal of Political Ideologies*, 9(3).
- Carroll, R. (2013). *Comandante: Hugo Chavez’s Venezuela*. New York: The Penguin Press.
- Çelik, A.B. ve Balta, E. (2018). Explaining the micro Dynamics of the populist cleavage in the ‘new’ Turkey. *Mediterranean Politics*,
- Dalen, A. vd. (2011). Suspicious minds: Explaining political cynicism among political journalists in Europe. *European Journal of Communication*, 26(2).
- De la Torre, C. (2010). *The populist seduction in Latin America*, Ohio: Ohio University Press.
- Deacon, D. ve Wring, D. (2016). The UK Independence Party, populism and British news media. *European Journal of Communication*, 31(2).
- Deegan-Krause, K. ve Haughton, T. (2009). Toward a more useful conceptualization of populism: types and degrees of populist appeals in the case of Slovakia. *Politics & Policy*, 37(4), 821-841.
- Di Tella, T. (1997). Populism into the twenty-first century. *Government and Opposition*, 32(2), 187-200.
- Dinçşahin, Ş. (2012). A symptomatic analysis of Justice and Development Party’s populism in Turkey, 2007-2010’, *Government and Opposition*, 47(4), 618-640.
- Eijk, C. (2000). *The Netherlands: media and politics between segmented pluralism and market forces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enyedi, Z. (2005). *The role of agency in cleavage formation*. *European Journal of Political Research*, 44(5), 697-720.
- Erçetin, T. ve Erdoğan, E. (2018). How Turkey’s repetitive elections affected the populist tone in the discourses of JDP leaders. *Philosophy and Social Criticism*, 44(4), 382-398.

- Esser vd. (2016). Populism and the media. (içinde). *Populist political communication in Europe*. New York: Routledge.
- Fawzi, H. (2019). Untrustworthy news and media as the “enemy of the people”: how a populist worldview shapes recipients’ attitudes toward the media. *The International Journal of Press/Politics*.
- Firmstone, J. (2016). Mapping changes in local news. *Journalism Practice*, 10(7), 928-938.
- Fletcher, R. et al. (2020). How polarized are online and offline news audience? A comparative analysis of twelve countries, *The International Journal of Press/Politics*.
- Gerbaudo, F. (2018). Social media and populism: an elective affinity?. *Media, Culture, Society*.
- Ford, R. ve Goodwin, M. (2014). Understanding UKIP: Identity, social change and the left behind. *The Political Quarterly*, 85(3), 277-284.
- Gerstle, J ve Nai. A. (2019):Negativity, emotionality and populist rhetoric in election campaigns worldwide, and their effects on media attention and electoral success, *European Journal of Communication*.
- Goidel, K. vd. (2017). Watching the news and support for democracy: Why media matters. *Social Science Quarterly*.
- Güran, M. ve Özarslan, H. (2015). The failure of Turkish mainstream media: a framing comparison of the web versions of Turkish newspapers. *Journal of Information Technology*, 6(19), 42-56.
- Hameleers, M. (2020). Populist Disinformation: Exploring Intersections between Online Populism and Disinformation in the US and the Netherlands, *Politics and Government*, 8(1), 146-157.
- Hanska, M. ve Bauchowitz, S. (2017). Tweeting for Brexit: How social media influenced the referendum, In: Mair, John, Clark, Tor, Fowler, Neil, Snoddy, Raymond and Tait, Richard, (eds.) *Brexit, Trump and the Media*. abramis academic publishing, Bury St Edmunds, UK, pp. 31-35
- Hajer, M. ve Versteeg, W. (2009). Political rhetoric in the Netherlands: reframing crises in the media. MPI.
- Hallin, D. Ve Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: The models of media and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hawkins, K. (2003). Populism in Venezuela: the rise of Chavismo. *Third World Quarterly*, 24(6), 1137-1160.
- Herkman, J. P. (2017). The Finns party: Euroscepticism, euro crisis, populism and the media. *Media and Communication*, 5, 1–10.
- Herrero vd. (2017). Rethinking Hallin and Mancini beyond the West: An analysis of media systems in Central and Eastern Europe. *International Journal of Communication*, 11, 4797-4823.
- Hobolt, S. (2016). The Brexit vote: a divided nation, a divided continent. *Journal of European Public Policy*, 23(9), 1259-1277.
- Humprecht ve Esser, F. (2018). Diversity in online news: The importance of ownership types and media systems types, *Journalism Studies*, 19(4),1-23.
- Ignazi, P. (2003). *Extreme right parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Iosifidis, P. (2016). Media Concentration in the UK. In: E. Noam (Ed.), *Who Owns the World's Media?: Media Concentration and Ownership around the World*. (pp. 425-454). New York, USA: Oxford University Press.
- Iyengar, S. (1991). *Is anyone responsible: How television frames political issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kaya, R. Ve Çakmur, B. (2011). Politics and mass media in Turkey. *Turkish Studies*, 11(4), 521-537.
- Kazin, M. (1995). *The populist persuasion: an American history*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Khatua, A. ve Khatua. A. (2016). Leave or remain?Deciphering Brexit deliberations on Twitter, https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7836698?casa_token=fz_1TF3r-OAAAAA:Vxwb5CCJIKI>IfQ89a4E6QOj92SnChO_L_OBBU_riuNj4qcWbRZ6KrDEyi0R4DRH5vDcpca7074
- Kılıçaslan, E. (2018). Stratejik siyasal iletişim bağlamında referandumlar: 16 Nisan 2017 anayasa değişikliği referandumunu Twitter analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü dergisi*, 8(2), 468-484.
- Knight, A. (1998). Populism and neo-populism in Latin America, especially Mexico. *Journal of Latin American Studies*, 30(2), 223-248.
- Koopmans, R. ve Muis,J. (2009). The rise of right-wing populist Pim Fortuyn in the Netherlands: A discursive opportunity approach. *European Journal of Political Research*, 48(5), 642-664.
- Kramer, B. (2014). Media populism: A Conceptual clarification and some theses on its effects’, *Communication Theory*, 24(1), 42-60.
- Kriesi, H. (2014). The populist challenge. *West European Politics*, 37(2), 361-378.
- Kundani, A. (2012). Blind spot? Security narratives and far right violence in Europe. ICCT Research Paper. The Hague, Netherlands. Retrieved from <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Kundnani-Blind-Spot-June-2012.pdf> Kwak, H., Lee, C., Park, H., & Moon, S. (2010)
- Kundani, A. (2012). Blind spot? Security narratives and far right violence in Europe. ICCT Research Paper. The Hague, Netherlands. Retrieved from <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Kundnani-Blind-Spot-June-2012.pdf> Kwak, H., Lee, C., Park, H., & Moon, S. (2010)
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. London-New York: Verso.
- Leidig, EC. (2019). Immigrant, nationalist and proud: a Twitter analysis of Indian Diaspora supporters, <https://www.cogitatiopress.com/mediaandcommunication/article/view/1629>
- Lozada, M. (2014). ‘Us or Them? Social representations and imagineries of the other in Venezuela’, *Papers on Social Representations*, 23.1-21.
- Mazzoleni, G. (2008). Populism and the media’, in (Eds.) Albertazzi D. & McDonnell, D 2008, *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moghaddam, F. (2014) *Diktatörlüğün psikolojisi*. İstanbul: 3P Yayıncılık.
- Moffitt, B. (2016). *The global rise of populism: performance, political style, and representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Moffitt, B. (2017). Transnational populism? Representative claims, media and the difficulty of constructing a transnational people. *Javnost*: 1–16.

- Moffitt, B. ve Tormey, S. (2014). Rethinking populism: politics, mediatisation and political style', *Political Studies*, 62(2), 381-397.
- Mora- Cantalops vd. (2019). The influence of external political events on social networks. The case of the Brexit Twitter Network, *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563.
- Muis, I. vd. (2019). The dynamics of online activism. Right-wing populism and critical interventions on social media. *Open library of humanities*, 5(1), 1-31.
- Murphy, J. ve Devine, D. (2018). Does media coverage rive public support for UKIP or does public support for UKIP drive media coverage?. *British Journal of Political Science*.
- Müller, JW. (2016). *What is populism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Norris, P. ve Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panizza, F. (2005). *Populism and the mirror of democracy*. London: Verso.
- Pareschi, A., ve A. Albertini. (2016). Immigration, elites and the European Union: How UKIP frames its populist discourse. Paper presented at the ECPR Workshop: The Causes of Populism: Cross-Regional and Cross-Disciplinary Approaches.
- Perryman, MR. (2019). Biased gatekeepers? Partisan perceptions of media attention in the 2016 US. Presidential election. *Journalism Studies*, 20(16), 2404-2421.
- Praag, P. vd. (2011). *The new cultural cleavage: Immigration and the challenge to Dutch politics and media*. Palgrave Macmillan.
- Rooduijn, M. (2014). Vox populismus: a populist radical right attitude among the public? *Nations and Nationalism*, 20(1), 80-92.
- Rooduijn, M. ve Pauwels, T. (2011). Measuring populism: comparing two methods of content Analysis," *West European politics*, 34(6).
- Rooduijn, M. Lange, S. ve Brug, W. (2014). A populist zeitgeist? programmatic contagion by populist parties in Western Europe. *Party Politics*, 563-575.
- Rossini, M. (2020). Monitoring media pluralism in the digital era: Application of the media pluralism monito in the EU, Albania and Turkey in they years 2018-2019, http://diana-n.iue.it:8080/bitstream/handle/1814/67812/netherlands_results_mpm_2020_cmpf.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), 102.
- Strömbäck, J. (2008). Four phases of mediatisation: An analysis of the mediatisation of politics. *International Journal of Press*, 13: 228-46.
- Strömbäck, J. ve Dimitrova DV. (2006). Political and media systems matter: A comparison of election news coverage in Sweden and the United States. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 11(4): 131-147.
- Sunstein, C.R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton - Oxford: Princeton University Press.
- Szabo, G., Norocel, O., ve Bene, M. (2019). Media visibility and inclusion of radical right populism in Hungary and Romania. *Problems of Post-Communism*, 66(1), 33-46.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taguief, P. (1995). Political science confronts populism: from a conceptual mirage to a real problem', *Telos*, 103, 9-43.
- Tecmen, A. (2020). Migration, integration, citizenship in the Netherlands between 1990 and 2018: The state of art, https://bpy.bilgi.edu.tr/media/document/2020/07/17/literature-review-on-netherlands_ayse-tecmen-july-2020.pdf .
- Tournier-Sol, K. (2015). Reworking the Eurosceptic and conservative traditions into a populist narrative: UKIP's winning formula. *JCMS*, 53(1), 140-156.
- Umbricht, A. ve Esser, F. (2014): The push to popularize politics. *Journalism Studies*. 17(1), 100-121.
- Van Kempen, H. (2007). Media-party paralellism and its effects: a corss-nationalcomparative study. *Political Communication*, 24(3), 303-320.
- Van der Pas, D. Vd. (2017). Political paralellism in media and political agenda setting. *Political Communication*, 34(4), 491-510.
- Vasilopoulou, Halikiopoulou ve Exadaktylos. (2014) 'Greece in crisis: Austerity, populism and the politics of blame. *Journal of Common Market Studies*, 52(2), 388-402.
- Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society*, 11(1), 22-38.
- Wahl-Jorgensen, K. (2018). Media coverage of shifting emottional regimes:Donald Trump's angry populism. *Media, Culture, and Society*, 40(5), 766-778.
- Walter, S. (2019). Better off without you? How the British media portrayed EU citizens in Brexit news. *The International Journal of Press/Politics*.
- Waisbord, S. (2011). Between support and confrontation: Civil society, media reform, and populism in Latin America. *Communication, Culture & Critique*, 4, 97-117.
- Waisbord, S. (2012). Democracy, journalism, and Latin American populism. *Journalism* 14, 1-18.
- Weyland, K. (2001). Clarifying a contested concept: populism in the study of Latin America. *Comparative Politics*, 34(1), 1-22.
- Wodak, R., M. KhosraviNik, and B. Mral. (2013). *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*. Bloomsbury Publishing.

HİNDİSTAN İLE PAKİSTAN'DA YÜKSELEN POPÜLİZMİN İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ VE KEŞMİR SORUNU

Efe Can Gürcan
İstinye Üniversitesi, efe.gurcan@istinye.edu.tr

Ahmet Gedik
İstinye Üniversitesi, agedik@istinye.edu.tr

ÖZET

Latin Amerika, Avrupa ve ABD'de kendinden sıkça söz ettiren bir inceleme konusu haline gelen popülizm, aynı zamanda Hindistan'da Modi'nin ve Pakistan'da İmran Khan'ın iktidara gelmesinden sonra Güney Asya bölgesinde güncel siyaseti belirleyen önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu makale, popülizm literatüründe oldukça az ele alınmış olan popülizm-uluslararası ilişkiler ilişkisine ve Güney Asya örneğine yoğunlaşmaktadır. Popülizmin yükselişi altında Hindistan ve Pakistan'ın dış politikaları gözle görülür bir dönüşüm geçirmiştir. Örneğin Khan, İslami tonu güçlendirilmiş bir popülizm anlayışıyla Pakistan siyasetini olduğu gibi şekillendirmiştir. Pakistan'ın ABD'den gitgide uzaklaşadursun Çin ve İran gibi müttefiklerle yakınlaşması, Modi'nin Hindistan'ının Pakistan ile ilişkilerinin daha da gerilmesine ortam sağlamaktadır. Tabii Modi'ye bakıldığında, onun sağ popülizminin keskin bir Müslüman karşıtlığı pratiğinden beslendiği görülecektir. Bu yönde bir söylemin yarattığı siyasal ortamda Müslümanlara karşı saldırıların artış göstermesi şaşırtıcı değildir. Benzer doğrultuda, Modi'nin söylemi, İslam ile ilişkilendirilen sözde tehdidin salt iç kaynaklı bir sorun teşkil etmediğine işaret etmektedir. Hatta Pakistan'ın şeytanlaştırılması, Modi'nin "Hint-Pasifik" kavramsallaştırmasında anlamını bulan etnosantrik dış siyaset görüşü ile örtüşmektedir. Bu doğrultuda, Modi'nin bölgede Pakistan'ın baş müttefiki olarak Çin'i de hedef alması da anlamlıdır. Modi'nin dış siyaset anlayışının sağ popülist motifleri Keşmir sorununda kolaylıkla ayırt edilebilir. Modi'nin, sorunu İsrail-Filistin çatışmasına benzetmesi ve bu eksende uluslararası hukuka taşınması göze çarpmaktadır. Keşmir'de tarihin en çatışmalı döneminin Modi-Khan döneminde yaşanmakta olduğu gözlemlenmektedir. Khan özelinde, Pakistan'ın Suudileri karşısına alarak Keşmir sorununu diğer İslam ülkeleri ile yakın ilişki geliştirme ve iç siyasette taban desteğini ilerletme çabaları dikkate değerdir. Ancak, bu şekilde, bölgede "Keşmirlik" kimliğinin gitgide zayıflamakta olduğu ve İslami kimliğin öne çıkmasıyla ulus-aşırı İslamcı unsurların güç kazandığı bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Pakistan, Narendra Modi, İmran Khan, Popülizm.

1. Giriş

Küresel bir olgu olarak popülizmin 2010'lu yıllardan itibaren dünya siyaseti üzerinde artan bir etki sağladığı gözlemlenmektedir. 2016 yılında İngiltere'de gerçekleşen Brexit (*Britain Exit*) referandumu ve Donald Trump'ın zaferiyle sonuçlanan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) seçimlerinin ertesinde, popülizm teriminin daha önce hiç olmadığı kadar yaygın bir şekilde kullanıldığı, hatta 2017 yılında bu terimin Cambridge sözlüğü tarafından yılın sözcüğü seçildiği gözlerden kaçmamaktadır. Popülizmin artan popülerliğine karşın literatürde bu teriminin tanımı üzerine tam bir anlaşma sağlanamamıştır. Cambridge sözlüğü, popülizmi "sıradan insanların arzularını karşılayarak desteklerini kazanmaya yönelik siyasal düşünce ve etkinlikler" şeklinde tanımlar (Cambridge Dictionary, 2020). Literatüre bakıldığında ise birçok farklı tanımlama karşımıza çıkar. Literatürde "ideoloji olarak popülizm" yaklaşımının önde gelen isimlerinden Cas Mudde'ye göre popülizm, "toplumun 'saf halk' ve 'yozlaşmış seçkinler' olarak kendi içinde türdeş ve birbirine zıt iki gruba ayrıldığını ve siyasetin halkın genel iradesini yansıtmayı gerektirmediğini savlayan bir ideolojidir" (Mudde, 2007: 41). "Söylem olarak popülizm" teorisyeni Ernesto Laclau, popülizmi "tarihsel bir eyleyen olarak mazlumları inşa ederek kurumsal düzeni tartışmaya açan" söylemsel bir strateji anlamında kullanır (Laclau, 2005: 13). "Strateji olarak popülizm" ekolünde öne çıkan isim Kurt Weyland'a göre popülizm, "bir kişisel liderin çoğunlukla örgütsüz ve yüksek sayıda takipçiler tarafından doğrudan, aracısız, kurumsuz desteğine dayanarak hükümet gücüne erişmeyi veya bu gücü uygulamayı amaçladığı bir siyasal stratejiyi" ifade eder (Weyland, 2001: 14). "Performans olarak popülizm" yaklaşımının en bilindik isimlerinden Pierre Ostiguy için ise popülizm "'zayıf'ın zıtlamacı, harekete geçirici gösterisi"nden ibarettir (Ostiguy, 2017: 73-99). Bu tanımlamalar içerisinde örtüşen konu başlıkları arasında, tahayyül edilen "seçkinler" ile "halk" arasında yaşanan toplumsal zıtlama/kutuplaşma olgusu yer alır. Literatürdeki kavram tartışmalarından, kitleleri harekete geçirici kişisel liderlerin ise popülizmin ikincil bir özelliğini teşkil ettiği savına ulaşılabilir.

Popülizm çalışmalarında Latin Amerika, Avrupa ve ABD'ye yoğunlaşan vaka incelemeleri ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Günümüz popülizminin Asya deneyimleri ise oldukça az ilgi toplamıştır. Dahası, Asya merkezli vakaların karşılaştırmalı bir şekilde ve uluslararası ilişkiler bağlamında incelenmesi, henüz yeni gelişmekte olan bir alandır (Roose, 2018; Stengel vd., 2019). Bölgede popülizmin yükselişinin damga vurduğu bir

dönem dahilinde Pakistan-Hindistan ilişkileri (ve bu ülkelerin dış siyaset yönelimleri) nasıl bir dönüşüme uğramıştır? Bu soru etrafında şekillenen mevcut çalışma, Hindistan ve Pakistan karşılaştırması üzerinden söz konusu literatüre ampirik katkılar sağlamayı amaçlamaktadır. Tabii Hindistan ve Pakistan'ın dış politikalarının, uluslararası sisteme etki edebilen büyük güçlerin, bölgesel ve küresel menfaatleri kapsamında şekillendiği kabul edilebilir. Özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren Hindistan ve Pakistan arasında etnik ve dini kimlik etkenlerinden ötürü boy gösteren Keşmir ve Bangladeş sorunları, uluslararası siyasetin ön sahnesinde yer almış ve iki ülkenin birbirlerini düşman olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Hindistan ve Pakistan arasındaki paylaşılabilen bölge sorunlarından faydalanmak isteyen başlıca devletler; ABD, Rusya ve Çin olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Hindistan ve Pakistan'ın tarihsel süreç içerisinde ABD, Rusya ve Çin ile kurduğu ilişkiler, Hindistan ve Pakistan'ın günümüz dış politika dinamiklerini etkileyici en önemli unsurlardandır. Tüm bunlarla birlikte XX. yüzyıldan XXI. yüzyıla geçilmesiyle birlikte uluslararası sistemin yapısının 11 Eylül saldırıları sonrasında tek kutuplu dünya düzeninden çok kutupluluğa evrilmesi (Gürcan, 2019) de Hindistan ve Pakistan'ın dış politika stratejilerini yeniden inşa etmelerine yol açmıştır. Çünkü günümüz çok kutuplu uluslararası sistem yapılışında, Çin'in yükselen bir güç olarak sivrilmesi ile özellikle Hindistan'ın da demografik ve ekonomik kapasitesini artırarak çok kutuplu dünyada konumunu belirlemesi, her iki ülkenin dış politika denklemlerini konjonktürel şartlara göre yeniden kurmalarına neden olmuştur (Gürcan, 2019). Dolayısıyla Hindistan'ın 2014 yılında iktidara gelen başbakanı Narendra Modi ile Pakistan'ın 2018 senesinde seçilen başbakanı İmran Khan'ın izledikleri dış politika çizgisi de geçmiş devletler arası ilişkilerden etkilenmiş ve günümüz koşullarına adapte olarak yeniden şekillenmiştir.

Bu makalede, Modi ve Khan'ın popülist iktidarları altında Hindistan ve Pakistan'ın dış siyasetlerinin dönüşümü, anlatı stratejisi (Silver, 2008) kullanılarak masaya yatırılacaktır. Anlatı stratejisi yönteminde toplumsal olgular; “zamansal olarak sıralı, ardışık, açılımlı ve açık uçlu öyküler” olarak ele alınır (Griffin, 1992: 405). Bu şekilde incelenen olguların ortaya çıkışı ve gelişimi, mantıksal ve kronolojik bir çerçevede öne çıkan koşullandırıcı dinamikler ile birlikte açıklanır (Griffin, 1992). Mevcut makaledeki anlatı analizi, üç farklı kısım üzerinden ilerleyecektir. İlk kısım, olduğu gibi Hindistan'ın Modi popülizmi olgusuna ve bu olgu eşliğinde Hindistan dış politikasının dönüşümüne ayrılmıştır. İkinci kısım, aynı analizi Pakistan'a uygulamaktadır. Üçüncü kısım ise Pakistan-Hindistan ilişkilerinde belki de en belirleyici sorun olan Keşmir sorunu üzerinden popülizm-dış politika etkileşimini mercek altına almaktadır.

2. Hindistan'da Popülizm ve Dış Siyaset: Modi Dönemi

Hindistan'da Modi dönemi 2014 yılında başlamıştır. Modi, popülizmini Nehru–Gandhi ailesinin denetimindeki Hindistan'ın sözde seküler siyasal seçkinlerine karşıtlık ekseninde kurmuştur (Wojczewski, 2019: 262; Plagemann ve Destradi, 2019: 289). Bu karşıtlığa, bir de Müslüman topluluklar ve Pakistan eklenmiştir (Wojczewski, 2020; McDonell ve Cabrera, 2018). Aslına bakılırsa, popülist bir lider olarak Modi'nin ünü, 2001 yılında seçildiği Gucerat eyaletinin başbakanlığı dönemine dayanır. O dönemlerde anılan “başarıları”nın arasında sadece ekonomik kalkınma hikayeleri yoktur. Modi, aynı zamanda 2002 yılında vuku bulan ve 2000-3000 Müslümanın ölümüyle Gucerat yağmalarının provoke edilmesindeki etkin rolü ile de anılagelmiştir. Bu şekilde Modi'nin ismi, ülkede İslam karşıtlığının bayrağı haline gelmiştir (Mietzner, 2019: 374; Murphy, 2010: 86-89). İlerleyen yıllarda ise Modi; tasarımcı giyimi, baskın eril imajı ve yeni iletişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanımını İslam karşıtlığı ile birleştirerek “karizma”sını inşa etmiştir (Plagemann ve Destradi, 2019: 296; Jaffrelot ve Tillon, 2017: 185-186).

Hindistan'da Narendra Modi'nin iktidara gelmesi ve 2018'de de İmran Khan'ın Pakistan'da seçimleri kazanmasından sonra iki ülke arasındaki sorunlar giderek şiddetlenmeye başlamıştır. Modi, yabancı ülkelerde dini baskılara maruz kalan Hinduların Hint vatandaşlığı elde etmesini kolaylaştırmıştır. Ancak, bu kolaylaştırma girişimine her ne kadar diğer Hristiyanlar gibi azınlıklar dahil edilse de Müslümanlar bu girişimin dışında bırakılmıştır (Plagemann ve Destradi, 2019: 291-294). Hindistan'da Şubat 2016'da üniversite öğrencilerinin düzenlediği bir gösterinin ardından “Hindistan karşıtı” sloganlar atıldığı iddiası, toplumda tepkilere neden olmuştur. Narendra Modi ve onun Hindu milliyetçisi Hindistan Halk Partisi (*Bharatiya Janata Partisi*, BJP) liderliğinde, öğrencilere yönelik yaygınlaşan suçlamalar desteklenmiştir. Ülkedeki Müslümanlara yönelik terör suçlamaları, saldırılar ve yargısız infazlar giderek artmıştır (Sinha, 2017: 4162; Plagemann ve Destradi, 2019: 290-291; Moonakal ve Sharma, 2019; Komireddi, 2019). Bununla birlikte, terör örgütlerinin Hindistan hedeflerine yönelik saldırıları Hindistan ve Pakistan arasındaki donmuş çatışmalarda şiddetin tırmanmasına neden olmaktadır. Örneğin, Hindistan Parlamentosu'na yönelik yapılan terörist saldırıda kullanılan İslamcı söylem, Hindistan'da uzun zamandır Pakistan ile ilişkilendirilen sözde İslamcı terörizmin (Taufiq, 2019) artık dışarıdan kaynaklı bir durum olmadığı, ülkedeki Müslümanların da buna karıştığı algısını doğurmuştur (Behera, 2016: 46).

Modi'nin dış politika stratejileri kapsamında, Hindistan'ın ABD'ye yakınlaşmakta ve ilişkileri tamamıyla koparmaksızın Çin'den uzaklaşmakta olduğu söylenebilir. Bu şekilde Modi, Orta Doğu'da Hindistan'ın İsrail ile ilişkilerini geliştirdiğün kendi bölgesinde Çin'i dengelemek için ABD ve Japonya ile yakınlaşmaktadır (Bayram, 2019). İsrail'i ziyaret eden ilk Hindistan başbakanı konumundaki Modi, geleneksel Nehrucu bağılantısızlık

geleneğine ters bir şekilde ABD ile askeri iş birliğinde tarihi bir ilerleme sağlamıştır (Wojczewski, 2020; Montague, 2019). Modi, bu yakınlaşmayı etnosantrik bir kavramsal çerçeveye oturtmuştur. Hindistan'ın ABD ve Çin üçgeninde Asya-Pasifik kavramsallaştırmasına karşı "Hint-Pasifik" kavramsallaştırmasının önemli olduğu söylenebilir. "Hint-Pasifik"ın Hindistan'ı ön plana çıkaran vizyonu aynı zamanda Hindistan'ı bölgede Çin karşısında konumlandırmaktadır (Bayram ve Arafat, 2018: 93)." Dolayısıyla Hindistan, Çin karşısında bir takım önemli dezavantajlara sahip olsa da Modi yönetimi altında bölgesel hegemonya mücadelesine hız vermektedir. Haziran 2020'de yaşanan Hindistan-Çin sınır anlaşmazlığından sonra Hindistan'ın, Çin'in dünya çapında kullanılan elektronik uygulamalarını yasaklamaya, Çin'i 5G ağlarından dışlamaya ve Çin ordusu ile bağlantılı olduğu iddia edilen şirketleri engellemeye yönelmesi bu bağlamda önemlidir (Gürcan, 2020).

Modi, Hindistan'ın iktisadi büyümesine ve küresel güç haline gelmesine önem vermektedir. Bunun yolunun Hindistan'ın ekonomik büyüme oranını artırılmasından, askeri kapasitesinin genişletilmesinden ve demografik güç unsurunun caydırıcılık anlamında kullanılmasından geçtiğinin farkında olan Narendra Modi, aynı kapsamda, Hindistan dış politikasını dönüştürmeye gayret göstermektedir (Paul, 2019). Modi, dış politikada küresel yönetimden yalıtılmamaya yönelik bir siyaset benimserken, bir taraftan da Hindu milliyetçiliğine, kültürel milliyetçilik doğrultusunda vurgu yapmaktadır (Jaffrelot ve Tillin, 2017). Modi'nin Hindu kültürel milliyetçiliğini savunan popülist söylemleri, Hindistan'ın heterojen etnik kimlik gruplarına sahip bir ülke olması bakımından dış politikada Müslüman ülkelerin tepkisini çekmektedir. Keşmir sorunu, Modi'nin tepki toplayan popülist tutumunun dış politikaya yansımaları anlamında öğreticidir. Ancak, bu konuyu ele almadan önce, Pakistan popülizminin arka planının da iyi anlaşılması gerekir.

3. Pakistan'da Popülizm ve Dış Siyaset: İmran Khan Dönemi

1996'da İmran Ahmed Khan Niazi (kısaca İmran Khan) tarafından Pakistan Adalet Hareketi (*Pakistan Tehreek Insaf*, PAH) kurulmuştur. 2013 yılındaki seçimlerde, PAH ve İmran Khan ikinci sırada yer almış ve toplam 7,5 milyon oy almayı başarmıştır (Hassan, 2018: 184). 2013 seçimlerinde Khan, interneti, özellikle Twitter'ı etkin kullanarak, ülkedeki genç seçmeni etkilemeyi başarmıştır (Ahmed ve Skoric, 2014). 2018 yılındaki seçimlere kadar ana muhalefet lideri olan Khan, halk tarafından giderek daha fazla desteklenmeye başlamış ve PAH, seçimlerde toplam oyların %31,82'sini, mecliste de 342 sandalyenin 149'ünü kazanmıştır (Shah, 2019).

Khan, genel olarak kadın haklarını, dini özgürlükleri, ifade özgürlüğünü ve kazanmayı teşvik etme gibi "ilerici" kabul edilen görüşlerin hâkim olduğu popülist bir tarza sahip yetenekli bir iletişimci olarak tanımlanmaktadır (Milam 2018). Pakistan, enerji krizi, ekonomik gerileme, halk sağlığı sorunları, terörizm, karmaşık bir dış politika ve iç güvenlik sorunları gibi çok sayıda sorunla karşı karşıyaydı. İmran Han, Ağustos 2018'de Pakistan'ın yirmi ikinci başbakanı olarak yemin ettiğinde, seleflerinin çoğunun aksine, hiçbir zaman bakanlık görevinde bulunmamıştı. Hatta Khan, seçimlerden sonra seleflerinden farklı bir yol seçti. İktidarını tanıdığı ve güvendiği kişiler ile çevrelemeye karar verdi. Seçim sürecinde ise Khan, kendisini yozlaşmış, ahlaki açıdan aşağı bir seçkinler sınıfına karşı çıkan bir politikacı olarak sunmuştur. Dini ve milliyetçi duygulara yönelik geniş çağrılarla dolu bir retorik kullanmıştır (Aijazuddin, 2019).

Khan'ın Pakistan kamuoyunda uzun yıllardır tanınan bir kişilik olmasında milli kriket takımının kaptanı olması ve milli takımla birlikte büyük başarılarla imza atması önemli olmuştur. Khan önceleri kamuoyu nezdinde dindarlığını pek fazla öne çıkarmamıştır, ancak seçim sürecindeki konuşmalarında dini motifler ile süslemiştir. İslami ütopyacılık vurgusu ile peygamber dönemi Medine şehri ütopyasını sürekli olarak dile getirmektedir. İktidarı altında Khan ve ordu birbirine yakınlaşmıştır. Ordu, Khan'ın milliyetçilik ve din temalı konuşmalarını olumlu karşılamıştır (Aijazuddin, 2019). Oysa geçmişte Khan, ordunun siyasete müdahalesini, teröre karşı savaşta ABD ile ittifakını ve Afganistan sınırı boyunca gerçekleşen askeri operasyonlarını şiddetle eleştiriyordu. Khan, seçilmeden önce yaptığı bir konuşmada, Hindistan ile barış yapmak ve ticareti artırmak, Afganistan ile sınırları açmak ve ABD ile "karşılıklı yarar sağlayan" bir ilişkiden yararlanmak istediğini ifade etmiştir ki bu söylemleri Pakistan ordusunda rahatsızlık yaratmıştır (Waraich, 2018). Khan, kendisini Amerikan politikalarına sık sık karşı çıkan, Afganistan'a giden NATO kamyonlarını durdurmaya yönelik Amerikan karşıtı gösterilere katılan ve Washington'a karşı duran biri olarak lanse ediyordu. Ayrıca Pakistan, Muhammed Peygamber aleyhine herhangi bir itham veya imayı ölümle cezalandırılmasını sağlayan tartışmalı küfür yasasını desteklediği için eleştirilmiştir. Oysa Khan'ın kendisi, seçilmeden önce bu yasanın kötüye kullanıldığını düşünüyordu ve değiştirilmesini arzu ediyordu. Hatta seçilirse azınlıkları dışlamayacağını beyan etmişti (Waraich, 2018).

İmran Khan dönemi Pakistan dış politikasında; İslamofobinin gerekçe gösterilerek Müslüman ülkelerle iş birliği kurulması, Hindistan'a karşı dengeyi kurabilmek amacıyla ABD ile yıpranan ilişkileri onarmaya yönelik adımlar atılması (Caussat, 2020), iç politikada istikrarın sağlanamamasının harici politikayı etkilemesi öne çıkan konular arasındadır. Pakistan'ın Çin ile ilişkileri de büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, Pakistan-Çin iş birliğinin sonucu olarak, Ekonomik Koridor Projesi (CPEC) ön plana çıkmaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir kolunu meydana getiren bir ekonomik koridor tesis edilmesi hedefi ise ABD-Pakistan ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermektedir. Aynı durum Hindistan-Pakistan ilişkileri için de söz konusudur, çünkü bu koridor Hindistan ile ihtilafı olan Keşmir bölgesinden geçmektedir (Caussat, 2020: 92).

Pakistan'ın, sınırları içerisinde birçok etnik grubu barındırması, dış politikasına etki eden bir etkidir. Bu kapsamda ise İran-Pakistan ilişkileri, ABD-İran ilişkileri çatısı altında şekillenmektedir. İmran Khan döneminde olumsuzlaşan ABD-İran ilişkilerinde Khan'ın İran tarafında yer alacağını belli etmesinin, bir anlamda Pakistan'da 42 milyon olduğu tahmin edilen Şii nüfus kesimiyle yakından ilişkili olduğu düşünülebilir. En nihayetinde Pakistan'ın İran'ı karşısına alması, Pakistan'daki kargaşa ortamını körükleyecektir. Tüm bunlarla birlikte, Pakistan'ın dış politika dinamiklerinden birisi de Afganistan ile ilişkilerdir. Hindistan, Pakistan'ı Taliban'a destek sağlamakla suçlamaktadır (Paul, 2019). Günümüz Hindistan'ının Afganistan'daki faaliyetlerinin arka planında ise ABD'nin Hindistan'a artan desteği bulunmaktadır (Kumar, 2019).

4. Keşmir Sorunu ve Modi-Khan Döneminde Yaşanan Dönüşümler

Pakistan, 14 Ağustos 1947'de, İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesinden sonra Birleşik Hindistan'ın biri Müslüman, diğeri Hindu çoğunluğa sahip olmak üzere ikiye bölünmesiyle ortaya çıkmıştır (Burke ve Ziring, 1990). Birleşik Hindistan'da Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler Pakistan'a, Hinduların çoğunlukta olduğu bölgeler de Hindistan'a bırakılmıştır. Ancak Keşmir ve Hindistan'da bulunan Haydarabat bölgelerinin kime kalacağını sorunu çözüme ulaştırılmamıştır. Zira, İngiliz yönetimi altındaki Hindistan'da elliye yakın prenslik bulunuyordu ve bu prensler bazen bölgenin etnik ve dini kimliğinden farklı bir kimliğe sahip olabiliyordu. Örneğin Keşmir'de, nüfusun çoğunluğu Müslüman olmasına rağmen prens Hindu kökenli idi ve bu belki de günümüze kadar gelecek olan Keşmir sorununun başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Haydarabat'ta ise prens Müslüman kökenli olmasına rağmen, halkın büyük çoğunluğu Hindu kökenli idi ve bu sorun Hindistan yönetimi tarafından halledilerek çözüldü. Ancak, 1947'deki bağımsızlıktan sonra Keşmir'de yapılan referandumda halkın Pakistan'ı seçmesine rağmen prensin Hindistan'a bağlanmayı kabul etmesi iki ülke arasında çatışmaların çıkmasına ve yetmiş yıldan bu yana devam etmesine neden olmuştur (Burke ve Ziring, 1990). Günümüzde, Keşmir bölgesinin %45'i Hindistan kontrolünde Jemmu Keşmir adıyla anılmakta, %35'i Pakistan egemenliğinde Azad Keşmir olarak tanımlanmakta ve %20'si de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kontrolünde bulunmaktadır (Ahmed, 2000). Keşmir nüfusunun yaklaşık %77'sini Müslümanlar oluşturmaktadır. Geri kalan nüfus ise Hindu, Budist ve Sikh'lerden oluşmaktadır (Ahmed, 2000). Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir anlaşmazlığı, modern tarihin en zorlu çatışmalarından birinin merkezinde olmaya devam etmektedir (Ganguly vd., 2019).

İktidarını popülist yöntemlerle pekiştiren Modi'nin dış siyasetinin en önemli yapıtaşlarından birisi Pakistan ile ilişkileri güvenlik politikaları çerçevesinde geliştirmesidir. Dolayısıyla bu durum, Pakistan-Hindistan ilişkilerindeki gerilimin artmasının önemli nedenlerinden birisidir. Son dönemlerde Pakistan ile arasındaki çatışmalar sebebiyle askeri kapasitesini güçlendirmeye gayret gösteren Hindistan'ın dış politika hedefleri arasındaki öncelikli amaçlarından birisi, saldırılara karşı güvenliğini sağlamış bir Hindistan oluşturmaktır. Bu nedenle Modi döneminde, İsrail ile Filistin çatışmaları kapsamında İsrail'in Filistin'e karşı hava saldırı stratejilerini model alarak kendi savunma ve saldırı politikalarına eklemeyen bir Hindistan ile karşılaşmaktadır. Modi, Keşmir sorununu "İsrail'in içindeki Filistin sorunu"na benzetmektedir ve Hindistan içindeki sorunlardan biri olarak lanse etmektedir (Sen, 2020; Shahid, 2019; Ramdani, 2019).

Pakistan açısından ise Keşmir bölgesi hayati bir öneme sahiptir. İlk olarak Keşmir'in Pakistan'a ait ve Hindistan'ın taleplerini sürdürdüğü bölgelerinden, Pakistan'ın ekonomik geleceğini bağladığı Ekonomik Koridor Projesi (CPEC) geçmektedir (Bhoothalingam, 2019; Basit, 2018). Dahası, Pakistan'ın coğrafi özellikleri düşünüldüğünde, tarım açısından en elverişli bölge Keşmir'dir ve bu bölgenin durumu ekonomik olarak ciddi sorunlara neden olmaktadır (Prakash, 2000). Pakistan Genelkurmay Başkanı Raheel Sharif, Nisan 2014'te yaptığı bir konuşmada, Keşmir'in "Pakistan'ın şah damarı" olduğunu açıklamıştır ve çatışmanın Birleşmiş Milletler kararları ve Keşmir halkının özlemlerine uygun olarak çözümlenmesi çağrısında bulunmuştur (Grare, 2014: 105). Ne var ki, Modi'nin çatışmacı politikası, Pakistan'ı sınır ötesi terörizm konusunda önlemler almaya zorlasa da anlamlı sonuçlar vermemiştir. Bununla birlikte Yeni Delhi, İslamabad'ı uluslararası forumlardan tecrit etmeye devam etmekte ve Hindistan'a karşı teröristlere yataklık etmemesi için Pakistan'a baskı uygulamaya yönelik Avrupa Birliği, Rusya ve ABD gibi bölgesel ve uluslararası oyuncuları yanına çekmeye çalışmaktadır (Gulzar, 2019).

İmran Khan, seçimlerden önce Keşmir konusunda demokratik ve hukuki yollardan Hindistan ile anlaşmazlığın sonuçlandırılabilirliğini dile getirmesine rağmen seçimleri kazandıktan sonra bu konudaki tutumunu değiştirmiştir. Khan'ın Dışişleri Bakanı Şah Mahmud Kureyşi, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) Keşmir'de toplanmasını talep ederek, merkezi Riyad'da olan İİT'ye ve Suudilere ultimatoma göndermiştir (Haqqani, 2020). Khan yönetiminin bu hareketi hem Pakistan'ın Suudilerle arasının açılmasına neden olmuş hem de İİT gibi bir uluslararası örgütün Keşmir gibi uluslararası hukuk açısından sorunlu bir bölgede toplanmasını sağlayarak, aslında İİT'ye üye ülkelerin dolaylı yoldan Keşmir'in Pakistan'a ait olduğunu tanımasını sağlamaya çalışmıştır. Keşmir sorunu bağlamında Khan'ın, Hindistan'la hesaplaşıp Keşmir'i özgürleştirerek Pakistanlıların haklarını savunan, ülkeyi uluslararası siyasette layıkıyla temsil eden dürüst bir lider olduğu algısı kamuoyu nezdinde yaygınlaşmıştır (Haqqani, 2020; Ratcliffe, 2019).

Keşmir'deki çatışma durumu daha fazla şiddeti teşvik etmektedir ve barışçıl çözüm olasılıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Modi başbakan olduktan altı ay sonra, Hindistan ve Pakistan arasındaki geleneksel ana çözümsüzlük noktası olan Keşmir'in sınır hattı boyunca tarihteki en yoğun topçu ateşi saldırıları yaşanmıştır. 2014'ten bu yana karşılıklı topçu saldırıları ve uçak düşürme faaliyetleri artmaktadır (Ganguly vd., 2019). Bu koşullar altında, Hindistan'a karşı mücadele veren direnişçi gruplar içerisinde Keşmirlik kimliğinin yerini İslami bir kimlik almaya başlamıştır (Gudavorthy, 2018). İslami kimliğin konsolidasyonu ve Pakistan'ın milis desteğiyle birlikte ulus-aşırı İslamcı unsurların çatışmaya gitgide daha fazla müdahil olması, durumu iyiden iyiye karmaşıklştırmıştır (Ganguly vd., 2019).

5. Tartışma ve Değerlendirme

Sonuç olarak, 2014 yılından beri bölgede popülizmin yükselişinin yaşandığı bir dönemde Hindistan ve Pakistan'ın dış politikaları gözle görülür bir dönüşüme sahne olmuştur. Khan, İslami tonu güçlendirilmiş bir popülizm anlayışıyla Pakistan siyasetini bütünüyle şekillendirmiştir. Pakistan'ın ABD'den gitgide uzaklaşırken Çin ve İran gibi müttefiklerle yakınlaşması, Modi Hindistan'ının Pakistan ile ilişkilerinin daha da gerilmesine ortam sağlamaktadır. Tabii Modi'ye bakıldığında, onun sağ popülizminin keskin bir Müslüman karşıtlığı pratiğinden beslendiği görülecektir. Modi'nin sağ popülizminde Müslümanlık, Hindistan karşıtlığı ile ilişkilendirilmektedir. Böyle bir söylemin yarattığı siyasal ortamda Müslümanlara karşı saldırıların artış göstermesi şaşırtıcı değildir. Benzer doğrultuda, Modi'nin söylemi, sözde İslam kaynaklı tehdidin salt iç kaynaklı bir sorun teşkil etmediğine işaret etmektedir. Böylelikle, Modi'nin sağ popülizmi Pakistan'ı hedef tahtasına yerleştirir. Hatta Pakistan'ın şeytanlaştırılması, Modi'nin Hint-Pasifik kavramında anlamını bulan etnosantrik dış siyaset görüşü ile örtüşmektedir. Bu doğrultuda, Modi'nin bölgede Pakistan'ın baş müttefiki olarak Çin'i de hedef alması anlamlıdır. Son olarak, Modi'nin dış siyaset anlayışının sağ popülist motifleri Keşmir sorununda kolaylıkla ayırt edilebilir. Modi'nin sorunu İsrail-Filistin çatışmasına benzetmesi ve bu eksende uluslararası hukuka taşınması göze çarpmaktadır. Böyle bir ortamda, Keşmir'de tarihin en şiddetli döneminin Modi-Khan döneminde yaşanmakta olduğu gözlemlenmektedir. Khan özelinde, Pakistan'ın Suudileri karşısına alarak Keşmir sorununu diğer İslam ülkeleri ile yakın ilişki geliştirme ve iç siyasette taban desteğini ilerletme çabaları dikkate değerdir. Ancak bu şekilde, bölgede "Keşmirlik" kimliğinin gitgide zayıflamakta olduğu ve İslami kimliğin öne çıkmasıyla ulus-aşırı İslamcı unsurların güç kazandığı bir gerçektir.

En nihayetinde söylenebilir ki popülist siyaset dönemi, Hindistan-Pakistan ilişkilerinin geleceğine ilişkin iyimser tahminleri zayıflatmaktadır. Tahayyül edilen bir "halk" birliği veya iradesinin karşısına ezeli bir düşman koyarak kişisel liderliğe toplumsal desteği artırma mantığıyla işleyen bir popülizm altında Hindu-Müslüman çatışmalarının uluslararası düzlemde tımandırılması beklenmektedir. Bununla birlikte, Hindistan'ın ileride karşılaşabileceği birtakım ekonomik ve jeopolitik zorunluluklar altında Modi'nin Çin ile rekabeti yumuşatması ve ABD'den uzaklaşması gibi olasılıklar, her ne kadar gerçekleşmesi zor olsa da Hindistan ve Pakistan arasındaki gerilimlerin biraz olsun dindirilmesine katkı sunabilecektir. Hindistan'ın BRICS'in yanı sıra Çin merkezli Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi kurumlara üyeliği ile ikinci ticaret ortağı Çin ile geliştirdiği yakın ekonomik ilişkiler, dünyada güçlenen popülist ortama rağmen bu tür olasılıkların kurumsal altyapısını hazırlamıştır.

Kaynakça

- Ahmed, Naeem. (2000). "India's Changing Policy on Kashmir". Pakistan Horizon 53(4): 23-38.
- Ahmed, Saifuddin ve Skoric, Marko. (2014). "My Name is Khan: The Use of Twitter in the Campaign for 2013 Pakistan General Election". In 2014 47th Hawaii International Conference on System Sciences IEEE. Pp: 2242-2251.
- Aijazuddin, Fakir Seyd. (2019). "The Imran Khan Government: First Term Report". The Round Table 108(4): 475-476.
- Basit, Saira. (2018). "Terrorizing the CPEC: Managing Transnational Militancy in China-Pakistan Relations". The Pacific Review 32(4): 694-724.
- Bayram, Duygu Çağla ve Arafat, Mohammad. (2018). "Hindistan-Çin-ABD Üçgeninde "Hint-Pasifik" Kavramsallaştırması". ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi 2(2): 69-102.
- Bayram, Duygu Çağla. (2019). "Hindistan'da İkinci Modi Dönemi". Anadolu Ajansı, 11.06.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/hindistanda-ikinci-modi-donemi/1501128> (Erişim Tarihi: 07.12.2020).
- Behera, Navnita Chadha. (2016). "The Kashmir Conflict: Multiple Fault Lines". Journal of Asian Security and International Affairs 3(1): 41-63.
- Bhoothalingam, Ravi. (2019). "Is a New Avatar of China's BRI on the Cards?". The Wire, 15.04.2019. <https://thewire.in/world/china-bri-xi-jinping-forum> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).
- Burke, Samuel Martin ve Ziring, Lawrence. (1990). Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis. USA: Oxford University Press.
- Cambridge Dictionary. (2020): "Populism". <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/populism> (Erişim Tarihi: 04.12.2020).
- Ganguly, Sumit, Smetana, Michal, Abdullah, Sannia ve Karmazin, Ales. (2019). "India, Pakistan, and the Kashmir Dispute: Unpacking the Dynamics of a South Asian Frozen Conflict". Asia Europe Journal 17:129-143.

- Grare, Frederic. (2014). "India–Pakistan Relations: Does Modi Matter?". *The Washington Quarterly* 37(4): 101-114.
- Griffin, Larry J. (1992). "Temporality, Events, and Explanation in Historical Sociology: An Introduction". *Sociological Methods & Research*, 20(1): 403-426.
- Gudavarthy, Ajay. (2018). *India After Modi: Populism and the Right*. UK: Bloomsbury.
- Gulzar, Rais Ul. (2019). "Kashmir's Accession to India Re-examined". *International Journal of Research in Social Sciences* 9(5): 516-523.
- Gürcan, Efe Can. (2019). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. New York: Routledge.
- Gürcan, Efe Can. (2020). "The Construction of 'Post-Hegemonic multipolarity' in Eurasia: A Comparative Perspective". *The Japanese Political Economy* 46(2-3): 127-151.
- Haqqani, Husain. (2020). "Imran Khan's Populism Clashes with Pakistan's Economic Realities". *The Diplomat*, 11.08.2020. <https://thediplomat.com/2020/08/imran-khans-populism-clashes-with-pakistans-economic-realities/> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- Jaffrelot, Christophe ve Tillin, Louise. (2017). "Populism in India". In *The Oxford Handbook of Populism*, eds. C. Kaltwasser, P. Taggart and P. Ostiguy. UK: Oxford University Press. Pp: 179-1194.
- Komireddi, Kapil. (2019). "The Kashmir Crisis isn't About Territory. It's About a Hindu Victory Over Islam". *The Washington Post*, 16.08.2019. https://www.washingtonpost.com/outlook/the-kashmir-crisis-isnt-about-territory-its-about-a-hindu-victory-over-islam/2019/08/16/ab84ffe2-bf79-11e9-a5c6-1e74f7ec4a93_story.html (Erişim Tarihi: 07.12.2020).
- Kumar, Rahul. (2019). "Indian Security Perspectives from Terrorism and Triangular Relation of Pakistan, Afghanistan and Balochistan". *International Journal of Research in Social Sciences* 9(3): 665-677.
- Laclau, Ernesto. (2005). *On Populist Reason*. London: Verso.
- McDonnell, Duncan ve Cabrera, Luis. (2018). "The Right-Wing Populism of India's Bharatiya Janata Party (and Why Comparativists Should Care)". *Democratization* 26(3): 484-501.
- Milam, William. (2018). "Return of Populism in Pakistan?" *The Friday Times*, 03.09.2018. <https://www.thefridaytimes.com/return-of-populism-in-pakistan/> (Erişim Tarihi: 06.12.2020).
- Montague, Zach. (2019). "U.S.-India Defense Ties Grow Closer as Shared Concerns in Asia Loom". *The New York Times*, 20.11.2019. <https://www.nytimes.com/2019/11/20/world/asia/india-military-exercises-trump.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).
- Moonakal, Nadeem ve Sharma, Manasvi. (2019). "The Pakistan Factor in the 2019 Indian General Elections". *The Diplomat*, 05.01.2019. <https://thediplomat.com/2019/01/the-pakistan-factor-in-the-2019-indian-general-elections/> (07.12.2020).
- Mudde, Cas. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostiguy, Pierre. (2017). "Populism: A Socio-Cultural Approach". In *The Oxford Handbook of Populism*, eds. C. Kaltwasser, P. Taggart and P. Ostiguy. UK: Oxford University Press. Pp: 73-97.
- Paul, TV. (2019). "When Balance of Power Meets Globalization: China, India and the Small States of South Asia". *Politics* 39(1): 50-63.
- Plagemann, Johannes ve Destradi, Sandra. (2019). "Populism and Foreign Policy: The Case of India". *Foreign Policy Analysis* 15(2): 283–301.
- Prakash, Siddhartha. (2000). "The political economy of Kashmir since 1947". *Contemporary South Asia* 9(3): 315-337.
- Ramdani, Nabila. (2019). "Modi's Brutal Annexation of Kashmir Follows the Israel-Palestine Script To the Letter – Now Permanent War is Certain". *Independent*, 22.08.2019. <https://www.independent.co.uk/voices/modi-kashmir-crisis-india-pakistan-israel-palestine-netanyahu-a9074501.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Ratcliffe, Rebecca. (2019). "Kashmir: Imran Khan Says Pakistan Will 'Teach India a Lesson'". *The Guardian*, 14.08.2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/14/kashmir-more-protests-expected-as-india-marks-independence> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- Roose, Joshua. (2018). "Non-Western New Populism: Religion, Masculinity and Violence in the East". In *Populism and the Crisis of Democracy*, eds. G. Fitzi, J. Mackert ve B. Turner. London: Routledge. Pp: 111-129.
- Sen, Somdeep. (2020). "India's Alliance with Israel Is a Model for the World's Illiberal Leaders". *Foreign Policy*, 10.09.2020. <https://foreignpolicy.com/2020/09/10/indias-alliance-with-israel-is-a-model-for-the-worlds-illiberal-leaders/> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Shah, Aqil. (2019). "Pakistan: Voting Under Military Tutelage". *Journal of Democracy* 30(1): 128-142.
- Shahid, Kunwar Khuldune. (2019). "Kashmir Is Palestine: Why Both India and Pakistan Want to Push This Ominous Comparison". *Haaretz*, 14.08.2019. <https://www.haaretz.com/world-news/.premium-kashmir-is-palestine-why-india-and-pakistan-are-both-pushing-this-ominous-analogy-1.7683411> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Silver, Beverly C. (2008). *Forces of Labor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sinha, Subir. (2017). "Mediatized Populisms| Fragile Hegemony: Social Media and Competitive Electoral Populism in India". *International Journal of Communication* 11: 4158–4180.
- Stengel, Frank A., MacDonald, David B. ve Nabers, Dirk. (2019). "Introduction: Analyzing the Nexus Between Populism and International Relations". In *Populism and World Politics: Exploring Inter- and Transnational Dimensions*, eds. F. Stengel, D. MacDonald ve D. Nabers. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Pp: 1-22.
- Taufiq, Hossain Ahmed. (2019). "China, India, and Myanmar: Playing Rohingya Roulette?". In *South Asia in Global Power Rivalry: Inside-out Appraisals from Bangladesh*, ed. I. Hussain. London: Palgrave Macmillan. Pp: 81-99.
- Waraich, Omar. (2018). "Pakistan's Populist Triumph". *The Atlantic*, 27.07.2018. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/07/imran-khan-pakistan-election/566198/> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).
- Weyland, Kurt. (2001). "Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics," *Comparative Politics* 34(1): 1-22.

- Wojczewski, Thorsten. (2019). "Conceptualizing the Links Between Populism, Nationalism and Foreign Policy: How Modi Constructed a Nationalist, Anti-establishment Electoral Coalition in India". In *Populism and World Politics: Exploring Inter- and Transnational Dimensions*, eds. F. Stengel, D. MacDonald ve D. Nabers. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Pp: 251-274.
- Wojczewski, Thorsten. (2020). "Populism, Hindu Nationalism, and Foreign Policy in India: The Politics of Representing "the People"". *International Studies Review* 22(3): 396–422.

YENİ POPÜLİZM DALGASI ETKİSİNDE ASYA'DA ULUSLARARASI GÜVENLİĞİN İNŞASI: FİLİPİNLER, HİNDİSTAN ve ENDONEZYA'NIN DIŞ SİYASETİNİ BİRLİKTE OKUMAK

Efe Can Gürcan
İstinye Üniversitesi, efe.gurcan@istinye.edu.tr

Ceren Ece Göcen
İstinye Üniversitesi, ceren.gocen@istinye.edu.tr

Suat Eren Özyiğit
İstinye Üniversitesi, suat.ozyigit@istinye.edu.tr

ÖZET

Küreselleşmenin krizi altında bütün dünyayı etkisi altına alan “yeni popülizm” olgusu, günümüzde en keskin ifadelerinden birini Asya kıtasında bulur. Asya’da ise Filipinler’in Duterte’si, Hindistan’ın Modi’si ve Endonezya’nın Widodo’su, yeni popülizm dalgasının belki de en fazla öne çıkan önderleri arasında gösterilir. Asya’nın yeni popülizminin küresel etkileri, liberal demokrasinin gerilemesinin yanı sıra –tıpkı Güney Çin Denizi örneğinde olduğu gibi– artan çatışma riski ve bölgesel istikrarsızlıkta kendisini hissettirmektedir. Bu genel gözlemlerden yola çıkan mevcut çalışma şu sorular etrafında şekillenmektedir: Yeni popülizmin uluslararası güvenliğe etkileri ne şekilde ortaya çıkmaktadır? Asya özelinde, yeni popülizm dalgasının bölgede dış siyaset söylemi ve güvenlik algısının inşasındaki rolü nedir? Bu çalışma, inceleme altındaki ülkelerin kendilerine özgü özelliklerinin yanı sıra dış siyasetlerindeki benzeşen yönleri ve karşılıklı etkileşimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, halk-elit ayrımına, kişisel ve doğrudan bir liderlik tarzına ve halk iradesine vurgu yapan hâkim popülizm tanımının içeriğini uluslararası güvenlik ve Asya kıtasının özgüllüğü bağlamında genişleterek literatüre kavramsal ve ampirik katkılar sağlayacaktır. Asya örneğinde, popülizmde belirleyici olan kişisel liderliğin etkileri dış siyasete doğru genişlemiştir. İktidara sahip popülist liderlerin pragmatist yönelimlerinin dış siyaseti şekillendirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çin ile ilişkiler ve popülist desteği artırmaya yönelik altyapı kalkınmasına verilen öncelik belirleyici bir etken teşkil etmektedir. Aşırı sağ milliyetçilikten ya da daha çoğulcu sayılabilecek bir milliyetçilikten beslenmesi fark etmeksizin Asya’daki vakalar, popülizmin kaçınılmaz olarak Trumpvari bir izolasyonizme yol açacağı savını yanlıştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Popülizm, Söylem, Dış Siyaset, Uluslararası Güvenlik, Asya, Güney Çin Denizi

1. Giriş

Cambridge Sözlüğü tarafından “2017 Yılıın Kelimesi” olarak seçilen popülizm, tanımıyla ilgili süregelen bütün belirsizlik ve anlaşmazlıklara karşın günümüz siyasetini şekillendiren en önemli olgulardan biri halini almıştır. Böyle bir ortamda, siyasal çalışmalar alanında popülizmi tanımlamaya ve anlamlandırmaya yönelik literatürün de oldukça genişlediği gözlemlenmektedir. Ne var ki mevcut literatür dahilinde, uluslararası ilişkiler alanını son derece yakından ilgilendiren dinamiklere sahip popülizmin dış siyaset ve ulus-aşırı siyaset ile ilişkisine yönelik çalışmaların henüz emekleme aşamasında olduğu dikkat çekmektedir (Stengel vd., 2019; Roose, 2018). Bu makale, bugüne kadar yeterli ilgiyi görmeyen popülizm ve dış siyaset ilişkisi ile Asya’da popülizm olgusuna ampirik olduğu kadar kuramsal bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Asya’da Hindistan’ın Modi’si, Filipinler’in Duterte’si ve Endonezya’nın Widodo’su, küresel popülizm dalgasının belki de en fazla öne çıkan önderleri arasında gösterilmektedir (Mietzner, 2018). Asya’nın yeni popülizminin küresel etkileri, liberal demokrasinin gerilemesinin yanı sıra –tıpkı Güney Çin Denizi (Gürcan, 2020) örneğinde olduğu gibi– artan çatışma riski ve bölgesel istikrarsızlık gibi sorunlarla kendisini hissettirmektedir. Bu genel gözlemlerden yola çıkan mevcut çalışma şu sorular etrafında şekillenmektedir: Yeni popülizmin uluslararası güvenliğe etkileri ne şekilde ortaya çıkmaktadır? Asya özelinde, yeni popülizm dalgasının bölgede dış siyaset söylemi ve güvenlik algısının inşasındaki rolü nedir? Her ne kadar literatürde popülizm tanımlamaları çeşitlilik gösterse de popülizmi tanımlayıcı birtakım ortak ölçütler oluşturmak mümkündür. Mevcut makalede popülizm; halk-seçkinlik zıtlığı üzerine kurulu kutuplaştırıcı bir yaklaşımı, kişisel ve doğrudan bir liderlik tarzını, halk iradesi veya egemenliği üzerinden gelişen çoğunlukçu bir söylemi yansıtan siyasal düşünce ve eylemlerin bütünü olarak kabul edilmiştir (Anselmi, 2017: 7-8). Makalenin ilk kısmı, Modi döneminde Hindistan’ın dış politikasının dönüşümünü ele alacaktır. İkinci ve üçüncü kısımlar ise sırasıyla Duterte’nin Filipinler’ini ve Jokowi’nin Endonezya’sını inceleyecektir. Son kısım, makalenin bulgularının bir özetini sunacaktır.

2. Modi Yönetimi Altında Hindistan'ın Değişen Dış Siyaseti

2014 yılında başa gelen Narendra Modi, Hint popülizmi tarihinde yeni bir dönem açmıştır. Modi'nin popülist liderlik genellemeleriyle uyuşan belki de en önemli özelliği, keskin bir şekilde dile getirdiği seçkin karşıtlığıdır. Her ne kadar 2014 seçimlerinde en fazla oy aldığı kesimlerin başında orta ve yüksek sınıflar gelse de Modi, kendisiyle özdeşleştirdiği yoksul kesimin mağduriyetini öne çıkarıp Hint siyasetini tekelleştiren “Nehru–Gandhi hanedanlığı” etrafındaki siyasal seçkinlere karşı 60 senelik Ulusal Kongre Partisi (UKP) iktidarları dönemini (1947-2014) sona erdirmiştir (Wojczewski, 2019: 262; Plagemann ve Destradi, 2019: 289). Benzer şekilde, seçkin ve İslam karşıtı bir Hindu milliyetçiliği üzerinden UKP'nin çoğulculuğunu ve sekülerliğini hedef almıştır. “Sahte sekülerlik” ve “gayri millilik” olarak nitelediği “Batıcı” UKP siyasetini, çoğunluğun çıkarlarını Müslümanlar gibi azınlıklara yönelik bir çoğulculuk adına göz ardı etmekle itham etmiştir (Jaffrelot ve Tillon, 2017: 280).

Modi'nin dış siyaset söyleminde, Trump'ın “*America First*” (Önce Amerika) ve “*Made in America*” (Amerikan Üretimi) söylemlerini andıran unsurlar bulunmaktadır. Modi, kendi “*India First*” (Önce Hindistan) sloganını hem çoğunlukçu iç siyasete yönelik ve sekülerlik aleyhine oluşturmuş hem de dış siyasette bir güç propagandası unsuru olarak kullanmıştır (Wojczewski, 2019: 266; The Economic Times, 2013). “*Make in India*” (Hindistan'da Üret) sloganı Trump'inkine benzer bir korumacılık söylemi yansıtmaktadır. Modi, bu popülist sloganla ülkesinde ithal mal tüketiminin azaltılması ve yerli üretimin ilerletilmesi arzusunun dile getirmiştir (Wojczewski, 2020). Hindistan'ın 1991 yılında başlattığı *Look East* (Doğu'ya Dön) siyaseti, Modi ile birlikte *Act East* (Doğu'ya Doğru Hareket Et) ismiyle ilerletilmiştir. Modi, Çin'in Güney Çin Denizi çatışmasındaki sert tavrına ve Kuşak ve Yol Girişimi'ne cevaben Asya-Pasifik ülkeleriyle daha derin bir ekonomik ilişki kurmayı amaçlamıştır (Taufiq 2019: 86; Hussain, 2019: 100). Ayrıca, Hindistan'ın Japonya ve Vietnam gibi ülkeler başta olmak üzere bölge ülkeleri ile stratejik ve askeri iş birliğini genişletme amacını ön plana çıkarmıştır (Wojczewski, 2016:46-48). 2017 ve 2019 yıllarında gerçekleşen Kuşak ve Yol Girişimi Forumları'na katılmayı reddetmiştir. Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir devamı olarak yaratılan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun Hindistan ile ihtilafı olan Keşmir bölgesinden geçirilmesi, Modi yönetiminin bu olumsuz tavrında belirleyici olmuştur (Caussat, 2020: 92). Hindistan'ın Çin ile ilişkileri ise Modi yönetimi altında doğrudan çatışma yönünde ilerlemiştir. İki ülke arasında Soğuk Savaş sonrası dönemin en kanlı sıcak çatışmaları 2017 ve 2020 yıllarında yaşanmıştır. Ayrıca, Keşmir sorununun Modi yönetimi altında şiddetlendiği gözlemlenmektedir. 2019 yılında Hindistan'ın Müslüman çoğunluğa sahip Keşmir'in özel statüsünü kaldırmasıyla Modi'nin bölgede İsrail'in Filistin'deki yerleşimcilik modelini uygulama çabaları öne çıkmıştır (Sen, 2020; Shahid, 2019; Ramdani, 2019).

Ayrıca Modi, 2017 yılındaki İsrail ziyaretiyle bu ülkeyi ziyaret eden ilk Hint lideri unvanına kavuşmuştur. Not düşmekte yarar vardır ki Hindistan, İsrail'in en çok silah ihraç ettiği ülkeler arasında birinci sıradadır. Modi döneminde Hindistan'ın ABD ile askeri iş birliğinde de gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Hindistan'ın ABD'den silah ithalatı, 2013-2017 döneminde %557'lik bir oranda artış göstermiştir. ABD'nin Hindistan ile gerçekleştirdiği ortak askeri tatbikatların sıklığıyla Hindistan adeta bir NATO ülkesi görünümüne vermiştir (Wojczewski, 2020; Montague, 2019). En nihayetinde Hindistan'ın, kendi kurmuş olduğu Bağlantısızlar Hareketi'nin 2016 yılında Venezuela'da ve 2019 yılında Azerbaycan'da gerçekleşen zirvelerine katılmaması, Nehru'dan miras kalan bağlantısızlık siyasetinin tabutuna son çiviye çakmıştır (Wojczewski, 2020; Plagemann ve Destradi, 2019).

Modi'nin dış siyasetinde, popülist siyaset yapma tarzında sık karşılaşılan faydacı ve esnek yaklaşımın yansımaları görülmektedir. İç siyasette Hindu milliyetçiliği yaklaşımının baskın çıkmasına karşın Modi, Çin ile yaşanan sıcak çatışmalardan sonra bile, yeni katıldığı Çin merkezli Şangay İşbirliği Örgütü ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı (AAYP) terk etmemiştir. Tersine Hindistan, 2016-2017 yılları arasında AAYP kredilerinden en fazla faydalanan ülke olarak öne çıkmıştır. 2019 yılına kadar Çin, Hindistan'ın en büyük ticaret ortağı konumunu korumuş, ancak daha sonra yerini ABD'ye kaptırmıştır. Çin ile yaşadığı bütün gerginliklere karşın Hindistan, BRICS'in 2020 zirvesine katılmış ve bu vesileyle çok kutuplu dünya talebini Çin ile beraber yeniden dillendirmiştir. Hindistan'ın Kuşak ve Yol Girişimi'ne karşı ilk yıllarda getirdiği olumsuz eleştiriler, yerini bu konuda derin bir sessizliğe bırakmıştır (Gürcan, 2020b; Rana, 2020).

3. Duterte Dönemi Popülizmi Altında Filipin Dış Siyasetinin Dönüşümü

Kendi seleflerinden çok daha farklı bir yönetim tarzı izleyeceği iddiası üzerine kurulu sert bir söylem geliştiren Rodrigo Duterte, 30 Haziran 2016 yılında Filipinler devlet başkanlığına seçilmiştir. Filipinler'in en yoksul ve güvensiz bölgesi Mindanao Adası'ndan olan Duterte, Filipinler'in Manila dışında bir eyaletinden gelen, ülkenin ABD ile ilişkilerini sorgulayan ve kendine sosyalist diyen ilk başkanıdır (Heydarian, 2017, Casiple 2016). Sık sık halk ağız ile konuşan ve söylemini seçkin karşıtlığı üzerine kuran Duterte, klasik popülizm tanımına kolaylıkla dahil edilebilecek özelliklere sahiptir. Seçim kampanyasında yozlaşmış elitlerin, kendi deyişle “emperyal Manila'nın” (Tenorio vd., 2020; Teehankee, 2016) tahakkümünü kıracağı, suçla mücadelede bütün suçluları “Manila Körfezi'ne atıp oradaki balıkları şişmanlatacağı” vaadinde bulunması, Çin ile Filipinler

arasındaki Spratly Adaları sorununu adalara Filipin bayrağı dikerek çözeceği (Montiel vd., 2019: 521), alışıldık popülist söylemin en temel esaslarını ortaya koymaktadır.

Duterte döneminde Filipinler'in dış siyaseti belirgin bir şekilde dönüşüme uğramıştır. Belki de en önemlisi, Filipinler, uluslararası sahadaki geleneksel ABD müttefikliğini terk etmiştir. Duterte'nin kendisi, dış politikada radikal boyutta revizyonist bir yol izleyerek Filipinler'in artık ABD'nin müttefik olmadığını açık bir şekilde belirtmiştir (Heydarian, 2017). Selefinin Güney Çin Denizi'nde Çin'e karşı Filipinler'in direncini artırmak için ABD desteğiyle başlattığı askeri reform sürecini durdurmuştur (Castro, 2019; Castro, 2017). Duterte'nin ABD karşıtlığı ile kendisini sosyalist olarak tanımlaması (Heydarian, 2017) arasında pekâlâ bir bağ kurulabilir. Duterte, Müslüman kökenli büyük annesinin, ona çocukluğunda ABD'nin Filipinler'deki sömürgeci geçmişini anlatmış olduğundan ve lise yıllarında solcu bir öğrenci olduğundan bahsetmiştir (Chao, 2020). Duterte'nin 2007 yılında, Davao'daki belediye başkanlığı döneminde, ABD-Filipinler arasında düzenlenecek ortak tatbikatı engelleyip şehrin havaalanını ABD ordusuna kapatmış olması yine önemli bir ayrıntıdır (Heydarian, 2017). Benzer bağlamda, Filipin dış politikasını radikal bir şekilde ABD ekseninden Çin eksenine kaydırması anlamlıdır. Duterte'nin, halefi Aquino zamanında Çin ile Güney Çin Denizi'ndeki Sparty Adaları sorununun taşındığı ve Filipinler'in haklı bulunduğu Uluslararası Tahkim Mahkemesi kararını tanımaması, bu yönde attığı büyük bir adımdır. Duterte, Güney Çin Denizi'ndeki hakimiyet sorununu Batı merkezli uluslararası kurumların tahakkümünden çıkararak bu sorunu Çin ile ikili ilişkiler dahilinde çözüme yoluna gitmiş ve bu sayede Çin'in ekonomik desteğini güvence altına almayı başarmıştır (Manantan, 2019; Castro, 2019; Chalk, 2018: 11; Heydarian, 2017; Castro, 2016). Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi için 2017 yılında düzenlediği ilk foruma katılım sağlamıştır. ASEAN'in 50. yılında gerçekleşen zirvesinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin bölge için önemine dikkat çekmiştir (Manantan, 2019). Bu noktada belirtmek gerekir ki Duterte, seçim vaatleri arasında bulunan altyapı ve kamu hizmetleri sorununu, Çin'den alınan ekonomik destek ile çözmeye başlamıştır (Chao, 2020; Rabena, 2018). Dahası, Filipinler'in dış politikasındaki radikal değişimin temelinde Duterte'nin ABD'ye yeteri kadar güven duymamasının etkili olduğu söylenebilir. Pragmatik (Tenorio vd., 2020) bir yaklaşıma sahip Duterte, Filipinler'in Çin ile savaşacak kapasitesinin olmadığını ve herhangi bir çatışma durumunda ABD'den yeterli yardımı göremeyeceğini düşündüğünden Çin ile bir sorun yaşamamak (Baviera, 2016: 204) yolunda bir politika izlemektedir.

4. Jokowi Döneminde Popülizm ve Endonezya'nın Değişen Dış Siyaseti

Tıpkı Hindistan ve Filipinler gibi, dünyanın en kalabalık Müslüman çoğunluğa sahip (ve dünyanın üçüncü en kalabalık) ülkesi olarak kabul edilen Endonezya da dünyada yükselen popülizm dalgası etkisi altına giren başlıca Asya ülkeleri arasında yer almıştır. Joko Widodo (Jokowi), herhangi bir partiyle doğrudan bağı olmamasına karşın zaferle çıkacağı 2014 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday gösterilebilmek için daha önce hiç üst yöneticilik görevi üstlenmediği Endonezya Demokratik Mücadele Partisi'ne dahil edilmiştir. Bununla birlikte, yerel bir yönetici olarak ulusal siyasete hâkim elit kesimden gelmediği için seçim kampanyasında halkı zenginlerden çok daha iyi anladığını ifade etmiştir. Parti mekanizmalarının ötesinde, halkla doğrudan bir iletişim kurarak sosyal medya ve gönüllüler üzerinden bir seçim kampanyası yürütmüş ve seçkin karşıtı bir söylem benimsemiştir (Mietzner, 2020; Kenny, 2017; Weatherbee, 2017: 131; Mietzner, 2015: 26; 2019, 376-377). Jokowi, seçkin karşıtı söylemi çerçevesinde, kendisine "sıradan halk"ın (*orang kecil*) şampiyonu yakıştırmasında bulunmuştur (Mietzner, 2018: 380; Heydarian, 2017). Özellikle 2016 yılından itibaren siyasal seçkinler ile uzlaşma sürecine giren Jokowi, eşitlik ve adalet gündemini ikinci planda bırakıp altyapı kalkınmasına öncelik tanımıştır (Mietzner, 2018: 379; Hadiz ve Robison, 2017).

Jokowi'nin popülist iktidarı altında Endonezya'nın dış siyaseti değişime uğramıştır. Önceki dönemde dış politikada "binlerce dost, sıfır düşman" politikası uygulanırken, Jokowi döneminde "binlerce dost yerine en iyi çıkar elde edilecek birkaç dost" politikasına geçilmiştir (Sulaiman, 2019: 614-619; Weatherbee, 2017: 132). Faydacı olarak nitelendirilebilecek bu politika ile Endonezya'nın yönelmesi gereken 'dost' ülkenin Çin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Jokowi, büyümeye dayalı bir ekonomik model izlemenin yanı sıra altyapıyı güçlendirmeye ve deniz gücünü artırmaya büyük önem vermiş; "Endonezya denizlere dönüyor!" (*Indonesia Back to the Seas*) sloganıyla Endonezya'yı küresel bir deniz merkezi (*Poros Maniutun Dunia* veya *Global Maritime Fulcrum*) ve deniz gişesi (*Maritime Toll Road*) haline getirme hedefini benimsemiştir (Sulaiman, 2019: 617; Wicaksana, 2019: 8; Lundry, 2018). Bütün bunlar doğrultusunda, Çin ile ilişkiler ile birlikte Çin liderliğindeki Kuşak ve Yol Projesi ve Endonezya'nın Asya Altyapı Yatırım Bankası üyeliği önem kazanmıştır (Anwar, 2019; Singh vd., 2019; Pattiradjawane, 2016). Jokowi döneminde Endonezya-Çin ilişkileri daha önce hiç olmadığı kadar hızlanmıştır (Anwar, 2019).

Çin ile dış siyasetteki faydacı ilişkiler, Jokowi'nin Güney Çin Denizi'nde önemli bir iddiada bulunmaması ve daha pasif bir konumda yer almasında kendini hissettirmiştir (Laksmiana, 2016). Ne var ki Güney Çin Deniz'iinde münhasır ekonomik bölgelerin paylaşılmasına ilişkin anlaşmazlıklar, 2015-2016 yıllarında ivme kazanmıştır (Gürcan, 2020). Bu dönemde ise Çinli balıkçılar ve Endonezyalı sahil güvenlik güçlerinin karşı karşıya gelmesinden sonra Jokowi, kabine toplantısını bir savaş gemisinde gerçekleştirmiş ve devriyelerin artırılması emrini vermiştir. Ancak Jokowi, Çin'e aşırı taviz verme suçlamalarını bertaraf etmeye yönelik bu sert çıkışı

sonrasında –her ne kadar Endonezya Natuna Adaları konusundaki taleplerini sürdürse de– Endonezya-Çin ilişkileri kısa sürede normale dönmüştür (Arshad, 2020; Sulaiman, 2019).

Jokowi'nin Çin ile dış siyasetinde öne çıkan bir başka durum, Çin-ABD gerilimindeki tavrıdır. Konuyla ilgili açıklamalarında savaşın kimseye faydası olmayacağını, harabeler arasında zaferi kutlamanın bir anlamı olmadığını ve batan bir dünyanın ortasında en büyük ekonomik güç olmanın bir anlamı olmadığını belirtmiştir (Strangio, 2020). Burada da dış siyasetinde güvenlik kaygıları sebebiyle barışçıl bir tutum sergilediğini belirtmek yanlış olmayacaktır. En son olarak, popülizmin Asya genelindeki uluslararası boyutunun Endonezya özelindeki görünümüne kısaca değinmek yerinde olacaktır. Jokowi, Filipinler'in popülist başkanı Duterte'nin uyuşturucuya karşı savaş siyasetini onayladığını açıkça ifade etmiştir. Buna mukabil, 2017 yılında uyuşturucu ticareti şüphelilerinin Endonezya polisi tarafından infaz edilmesi olaylarında artışlar gerçekleşmiştir. Duterte'yi örnek alan Jokowi, uyuşturucu ticareti suçlularını için idam cezası uygulamalarına hız vermiştir (Lundry, 2018).

5. Tartışma ve Değerlendirme

Asya'da 2020 yılına kadar iktidarını koruyan popülistlerin karşılaştırmalı incelemesi, söz konusu ülkelerin dış siyasetlerindeki değişimleri ortaya koymaktadır. Modi'nin sağ milliyetçi popülizminin izlerine *India First* ve *Make in India* gibi popülist dış siyaset söylemlerinde rastlanmaktadır. Modi döneminde Hindistan dış siyaseti, *Look East* konseptinden *Act East* konseptine geçiş yaşamış ve böylelikle Çin'e doğrudan cephe alan güvenlik merkezli bir anlayışa adım atmıştır. Bu bağlamda, Modi'nin Kuşak ve Yol Girişimi'ne mesafeli yaklaşımının yanı sıra 2016 yılından itibaren Hindistan'ın Soğuk Savaş'tan beri Çin ile yaşanan en kanlı çatışmaları yaşaması anlamlıdır. Aynı şekilde, Modi döneminde ABD ile askeri ilişkilerini belki de hiç olmadığı kadar geliştiren Hindistan, adeta bir NATO ülkesi görünümü vermektedir. Popülist Duterte'nin Filipinler'inde de dış siyasetin dönüşümü benzer bir radikallikte seyretmiştir. Duterte'ye kadar bölgede geleneksel bir ABD müttefiki olarak addedilen Filipinler, Duterte dönemiyle ABD'den köklü bir kopuş yaşamıştır. ABD desteğiyle yürütülen askeri modernizasyon süreci, Duterte tarafından kesintiye uğratılmıştır. Selefinden farklı olarak Duterte, Çin ile ilişkilerine ayrı bir önem atfetmiştir ve Güney Çin Denizi sorunu dahilinde Çin ile anlaşmazlıklarını Batı merkezli uluslararası hukuk platformlarına taşımaktan çekinmiştir. Popülist Jokowi'nin Çin'e yönelik yaklaşımı da Duterte'ninkinden pek farklı olmamıştır. Jokowi, Endonezya'nın dış politikasını “binlerce dost yerine en iyi çıkar elde edilecek birkaç dost” konsepti doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. *Global Maritime Fulcrum* ve “Endonezya denizlere dönüyor!” gibi sloganlar ile ülkesinin dış politikasını Çin lehine denizlere yönelik değiştirmiştir. Her ne kadar Çin ile Natuna Adaları üzerinden bir anlaşmazlık yaşasa da bu anlaşmazlıklar, Çin ile ilişkilerin önünü kesmeye yetmemiştir. Asya popülizmi vakası bir bütün olarak incelendiğine anlaşılmaktadır ki popülizmde belirleyici olan kişisel liderliğin etkileri dış siyasete doğru genişlemiştir. Dolayısıyla iktidara sahip popülist liderlerin pragmatist yönelimlerinin dış siyaseti şekillendirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Asya ülkeleri özelinde gerek yakınlaşma gerekse uzaklaşma yönünde gelişsin, Çin ile ilişkiler ve popülist desteği artırma yönelik altyapı kalkınmasına verilen öncelik belirleyici bir etken teşkil etmektedir. Aşırı sağ milliyetçilikten ya da daha çoğulcu sayılabilecek bir milliyetçilikten beslenmesi fark etmeksizin Asya vakaları, popülizmin kaçınılmaz olarak Trumpvari bir izolasyonizme yol açacağı savını yanlışlamaktadır.

Kaynakça

- Anselmi, Manuel. (2017). *Populism: An Introduction*. UK: Routledge.
- Anwar, Dewi Fortuna. (2019). “Indonesia-China Relations: Coming Full Circle?”. *Southeast Asian Affairs*, 145-162.
- Arshad, Arlina. (2020). “Jokowi Plays Down Stand-Off with China in the Natunas”. *The Straitstimes*, 10.01.2020. <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/jokowi-plays-down-stand-off-with-china-in-the-natunas> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).
- Baviera, Aileen. (2016). “President Duterte’s Foreign Policy Challenges”. *Contemporary Southeast Asia* 38(2): 202-208.
- Casiple, Ramon. (2016). “The Duterte Presidency as a Phenomenon”. *Contemporary Southeast Asia* 38(2): 179-184.
- Castro, Renato Cruz. (2016). “The Duterte Administration’s Foreign Policy: Unravelling the Aquino Administration’s Balancing Agenda on an Emergent China”. *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 35(3): 139-159.
- Castro, Renato Cruz. (2017). “The Duterte Administration’s Appeasement Policy on China and the Crisis in the Philippine-US alliance”. *Philippine Political Science Journal* 38(3): 159-181.
- Castro, Renato Cruz. (2019). “Explaining the Duterte Administration’s Appeasement Policy on China: The Power of Fear”. *Asian Affairs: An American Review* 45(3-4): 165-191.
- Caussat, Paul. (2020). “Facing Political Issues and Protecting National Sovereignty: The Sino-Indian Economic Relation Since 1947”. In *China-India Relations: Geo-political Competition, Economic Cooperation, Cultural Exchange and Business Ties*, ed. Young-Chan Kim. Switzerland: Springer. Pp: 81-98.
- Chalk, Peter. (2018). “National Security in the Philippines Under Duterte: Shooting From the Hip or Pragmatic Partnerships Beyond the Noise”. *Australian Strategic Policy Institute*.
- Chao, Wen-Chih. (2020). “The Philippines’ Perception and Strategy for China’s Belt and Road Initiative Expansion: Hedging with Balancing”. *The Chinese Economy*.
- Gürcan, Efe Can. (2019). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. New York: Routledge.

- Gürcan, Efe Can. (2020a). "A Neo-Mahanian Reading of Turkey and China's Changing Maritime Geopolitics". *BRIQ* 2(1): 23-35.
- Gürcan, Efe Can. (2020b). "The Construction of "Post-hegemonic Multipolarity" in Eurasia: A Comparative Perspective". *The Japanese Political Economy* 46(2-3): 127-151.
- Hadiz, Vedi ve Robison, Richard. (2017). "Competing Populisms in Post-Authoritarian Indonesia". *International Political Science Review* 38(4): 488-502.
- Heydarian, Richard Javad. (2017). *The Rise of Duterte: A Populist Revolt Against Elite Democracy*. Londra: Palgrave Pivot.
- Hussein, Imtiaz. (2019). "Encircling India: China Tightens South Asian Noose". In *South Asia in Global Power Rivalry: Inside-out Appraisals from Bangladesh*, ed. I. Hussain. London: Palgrave Macmillan. Pp: 100-123.
- Jaffrelot, Christophe ve Tillin, Louise. (2017). "Populism in India". In *The Oxford Handbook of Populism*, eds. C. Kaltwasser, P. Taggart and P. Ostiguy. UK: Oxford University Press. Pp: 179-194.
- Kenny, Paul. (2017). *Populism and Patronage: Why Populists Win Elections in India, Asia, and Beyond*. Oxford University Press.
- Laksmna, Evan A. (2016). "The Domestic Politics of Indonesia's Approach to the Tribunal Ruling and the South China Sea". *Contemporary Southeast Asia* 38(3): 382-388.
- Lundry, Chris. (2018). "Assessing Indonesia's Foreign Policy Under Jokowi". *National Bureau of Asian Research* 13(4): 30-35.
- Manantan, Mark Bryan. (2019). "Pivot Toward China: A Critical Analysis of the Philippines' Policy Shift on the South China Sea Disputes". *Asian Politics & Policy* 11(4): 643-662.
- Mietzner, Marcus. (2015). "Reinventing Asian Populism: Jokowi's Rise, Democracy, and Political Contestation in Indonesia". *Policy Studies*, 72. <https://www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/ps072.pdf?file=1&type=node&id=35018> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Mietzner, Marcus. (2018). "Movement Leaders, Oligarchs, Technocrats and Autocratic Mavericks: Populists in Contemporary Asia". In *Routledge Handbook of Global Populism*, ed. Carlos de la Torre. London: Routledge. Pp: 370-384.
- Mietzner, Marcus. (2020). "Rival Populisms and the Democratic Crisis in Indonesia: Chauvinists, Islamists and Technocrats". *Australian Journal of International Affairs* 74(4): 420-438.
- Montague, Zach. (2019). "U.S.-India Defense Ties Grow Closer as Shared Concerns in Asia Loom". *The New York Times*, 20.11.2019. <https://www.nytimes.com/2019/11/20/world/asia/india-military-exercises-trump.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).
- Montiel, Cristina, Boller, Arvin, Uyheng, Joshua ve Espina, Ervina. (2019). "Narrative Congruence Between Populist President Duterte and the Filipino Public: Shifting Global Alliances From the United States to China". *Journal of Community & Applied Social Psychology* 29(6): 520-534.
- Pattiradjawane, René L. (2016). "The Indonesian Perspective Toward Rising China: Balancing the National Interest". *Asian Journal of Comparative Politics* 1(3): 260-282.
- Plagemann, Johannes ve Destradi, Sandra. (2019). "Populism and Foreign Policy: The Case of India". *Foreign Policy Analysis* 15(2): 283-301.
- Rabena, Aaron Jed. (2018). "The Complex Interdependence of China's Belt and Road Initiative in the Philippines". *Asia & The Pacific Policy Studies* 5(3): 683-697.
- Ramdani, Nabila. (2019). "Modi's Brutal Annexation of Kashmir Follows the Israel-Palestine Script to the Letter – Now Permanent War is Certain". *Independent*, 22.08.2019. <https://www.independent.co.uk/voices/modi-kashmir-crisis-india-pakistan-israel-palestine-netanyahu-a9074501.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Rana, Kishan. (2020). "Conclusion: An Indian Perspective on the Belt and Road Initiative". In *China-India Relations: Geopolitical Competition, Economic Cooperation, Cultural Exchange and Business Ties*, ed. Young-Chan Kim. Switzerland: Springer. Pp: 203-228.
- Roose, Joshua. (2018). "Non-Western New populism: Religion, Masculinity and Violence in the East". In *Populism and the Crisis of the Democracy*, eds. G. Fitz, J. Mackert ve B. Turner. London: Routledge. Pp: 111-129.
- Sen, Somdeep. (2020). "India's Alliance with Israel Is a Model for the World's Illiberal Leaders". *Foreign Policy*, 10.09.2020. <https://foreignpolicy.com/2020/09/10/indias-alliance-with-israel-is-a-model-for-the-worlds-illiberal-leaders/> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Shahid, Kunwar Khuldune. (2019). "Kashmir Is Palestine: Why Both India and Pakistan Want to Push This Ominous Comparison". *Haaretz*, 14.08.2019. <https://www.haaretz.com/world-news/premium-kashmir-is-palestine-why-india-and-pakistan-are-both-pushing-this-ominous-analogy-1.7683411> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Singh, Bhubbindar, Teo, Sarah, Ho, Shawn ve Tsjeng, Henrick. (2019). "Contending Visions of East Asian Regional Order: Insights From the United States, China, Japan, and Indonesia". *Asian Affairs: An American Review* 46(1): 19-41.
- Stengel, Frank A., MacDonald, David B. ve Nabers, Dirk. (2019). "Introduction: Analyzing the Nexus Between Populism and International Relations". In *Populism and World Politics: Exploring Inter- and Transnational Dimensions*, eds. F. Stengel, D. MacDonald ve D. Nabers. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Pp: 1-22.
- Sulaiman, Yohanes. (2019). "What Threat? Leadership, Strategic Culture, and Indonesian Foreign Policy in the South China Sea". *Asian Politics & Policy* 11(4): 606-622.
- Taufiq, Hossain Ahmed. (2019). "China, India, and Myanmar: Playing Rohingya Roulette?". In *South Asia in Global Power Rivalry: Inside-out Appraisals from Bangladesh*, ed. I. Hussain. London: Palgrave Macmillan. Pp: 81-99.
- Teehankee, Julio C. (2016). "Duterte's Resurgent Nationalism in the Philippines: A Discursive Institutional Analysis". *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 35(3): 3-14.
- Tenorio, Christine, Meyer, Patrik ve Nurmandi, Achmad. (2020). "President Duterte's Bicephalous Leadership: Populist at Home – Pragmatic Abroad". *Asian Journal of Comparative Politics* 1-15.

- The Economic Times. (2013). “‘India First’ is My Definition of Secularism: Narendra Modi”, 10.03.2013. <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-first-is-my-definition-of-secularism-narendra-modi/articleshow/1888854.cms?from=mdr> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).
- Weatherbee, Donald E. (2017). “Indonesia and China: The Bumpy Path to a Wary Partnership”. In *Southeast Asia And China: A Contest. In Mutual Socialization A Contest in Mutual Socialization*, eds. Lowell Dittmer and Chow Bing Ngeow. Singapur: World Scientific Publishing. Pp: 139-151.
- Wicaksana, Gede Wahyu. (2019). “Economic Nationalism for Political Legitimacy in Indonesia”. *Journal of International Relations and Development*.
- Wojczewski, Thorsten. (2016). “China’s Rise as a Strategic Challenge and Opportunity: India’s China Discourse and Strategy”. *India Review* 15(1): 22-60.
- Wojczewski, Thorsten. (2019). “Conceptualizing the Links Between Populism, Nationalism and Foreign Policy: How Modi Constructed a Nationalist, Anti-establishment Electoral Coalition in India”. In *Populism and World Politics: Exploring Inter- and Transnational Dimensions*, eds. F. Stengel, D. MacDonald ve D. Nabers. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Pp: 251-274.
- Wojczewski, Thorsten. (2020). “Populism, Hindu Nationalism, and Foreign Policy in India: The Politics of Representing “the People””. *International Studies Review* 22(3): 396–422.

“ZAMANIN RUHU” OLARAK NEO-POPÜLİZM

M. Asım Karaömerlioğlu
Boğaziçi Üniversitesi, mkaraome@boun.edu.tr

ÖZET

Bu makale, neredeyse zamanımızın “siyasi ruhu” haline gelen popülist hareketlerin küresel nedenlerine ışık tutuyor. Farklı coğrafyalarda ve farklı tarihsel bağlamlarda birbirinde yalıtılmış olan eski popülist hareketlerin aksine, çağdaş popülizm, ki “neopopülizm” olarak etiketlemek daha yerindedir, ortak özellikleri olan, eşzamanlı küresel bir harekettir. Bu çalışmada bu ortak özellikler yedi noktada sınıflandırılmıştır: 1) siyaseti elit halk ikilemi ekseninde sunma 2) “çoğunlukçu” anlayış, 3) dar bir demokrasinin tanımı, 4) “düzen karşıtı” söylem, 5) siyasi ve sosyal hayatı “sıfır toplamlı bir oyun” olarak algılama 6) küreselleşme karşıtı, yerelci ve milliyetçi bir söylem 6) “post-hakikat” siyaseti. Bu makale daha sonra bu yedi ortak noktayı açıklayabilecek küresel sosyal ve politik fay hatlarının bir araştırması olarak ilerliyor. Bu anlamda altı fay hattından söz edilebilir: 1) yaşamın her alanında “orta”nın düşüşü, 2) zamanımıza özgü spesifik politik kutuplaşma, 3) “liberal dünya düzeninin” krizi, 4) kitlesel göçlerin artan seviyesi, 5) küreselleşmenin yükselişi ve son olarak 6) dünya hegemonik gücünün eksikliği. Bu makale, popülizm konusundaki tartışmaları dar ulusal/bölgesel sınırlardan ve tarihi genellemelerden kurtarıp, günümüz küresel popülizminin eşzamanlı yükselişini bağlamsallaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Küreselleşme, Neopopülizm, Kutuplaşma, Otoriterleşme

1. Giriş

Dünya siyaseti 2010’larda derin bir değişime uğradı. Bu yıllarda kendisinden söz ettirmeye başlayan ve 2016’da küresel hegemonik güç Amerika’da Trump’ın seçilmesiyle artık tüm dünyayı kasıp kavuran, adeta siyasi bir *Zeitgeist* (zamanın ruhu) olmuş bir hareket var karşımızda: Popülizm. Amerika’dan Rusya’ya, İngiltere’den Hindistan’a, Türkiye’den Brezilya, Macaristan, Polonya, İspanya, İtalya, Çek Cumhuriyeti ve diğer pek çok ülkeye, popülist partiler ya iktidarda ya da yükselişeler. Nitekim bu konuda yazılan yazı, yapılan araştırma, düzenlenen konferans, yayınlanan kitap sayısında özellikle 2010 yılından sonra çok ciddi bir patlama söz konusu. Web of Science, Ebscohost, Proquest gibi büyük veritabanlarında, *Economist*, *New York Times* gibi dergi ve gazetelerde içinde popülizm geçen yayın sayılarının incelenmesi 2010’lar başında yaşanan bu kırılmayı açık seçik ortaya koyuyor.

Aslında popülizm yüz yılı aşkın bir zamandır sahnede. Rusya’da 1870’lerde böyle bir hareket var: *Narodniki*. Genç aydınların “halka doğru” adlı hareketi popülizmin ilk ve en özgün örneklerinden. Daha sonra Amerika’da 1890’larda çiftçilerin kurdukları *People’s Party* (Halk Partisi), Birinci Dünya Savaşı sonrası Balkan’larda çıkan pek çok köylü hareketi, 1930’lar Türkiye’sindeki devlet güdümlü “halkçılık,” 1950’lerde Latin Amerika’daki bazı siyasi hareketler de dünyada popülizmin tarihsel örneklerinden sayılıyor.

Ancak şunu unutmamak lazım: tüm bunlar farklı dönemlerde ortaya çıkmış, farklı toplumsal dokularda oluşmuş, yalıtık ve birbirlerine pek benzemeyen hareketlerdi. Evet, bazı ortak özellikleri vardı, ama ayrımları, farklılıkları çok daha fazlaydı. Siyasi üslupları, programları, hitap ettikleri toplumsal tabanlar bakımından birbirlerinden çok farklıydılar. Ortaya çıktıkları özgül tarihsel bağlamdaki spesifik iktidar biçimlerine karşı tepkisel tarzda gelişmişlerdi. Bugünkü gibi küresel, eş zamanlı yükselen ve varolan müesses nizamla karşı köklü başkaldırıları değillerdi. Hatta, ironiktir, konuyla ilgili İngiltere’nin prestijli üniversitelerinden LSE’de 1967 yılında yapılan bir konferansta popülizm üzerine ortak kabul gören tek görüş bu siyasi hareketin herkesin üzerinde anlaşabileceği ortak bir tanımının yapılamayacağıydı. Daha sonraki yıllarda da popülizmin nasıl tarif edilebileceği konusunda entelektüel çevrelerde sonu gelmez, verimsiz tartışmalar sürdü, gitti.

Bugün ise farklı bir durum var: Popülist hareketler eş zamanlı yükseliyor ve çok sayıda ilginç ortak özellikler gösteriyor. Günümüze özgü ve nev-i şahsına münhasır bir olguyla karşı karşıyayız. O yüzden hem tarihsel analiz açısından, hem de kafa karışıklığını gidermek adına bu hareketlere Neo-popülizm demek çok daha uygun olur. Üstüne üstlük bir de günlük dilde kullanılan popülizm sözcüğü “halk dalkavukluğu”, “popüler olma”, “tüm toplum kesimlerine seslenebilme” gibi değişik yerleşik anlamlar çağrıştırdığından farklı bir isimle, Neo-popülizm olarak adlandırmak meseleyi netleştirmek, somutlaştırmak ve berraklaştırmak adına şüphesiz daha faydalı olur. Ayrıca bambaşka coğrafyalarda, farklı zamanlarda, dolayısıyla birbirlerinden inanılmaz farklı sosyal, kültürel ve demografik yapılarla ortaya çıkan siyasal hareketleri aynı çatı altında toplamak tarihsel özgünlüğü iskaladığından sosyal bilimin en temel yöntemsel normlarıyla da bağdaşmaz.

İşte bu noktada ilginç bir durumla karşılaşıyoruz: bugün Neo-popülizm neredeyse zamanımızın siyasi *Zeitgeist*’i, yani zamanın ruhu olmuş durumda. Her yerde yükselişte ve ortak karakteristikler sergiliyor. Peki bunun nedeni ne? Ne oluyor da böylesi bir küresel olguyla karşı karşıyayız? Birbirlerine bağlı hangi fay hatları, hangi dip dalgalar dünyanın pek çok bölgesinde bu hareketlerin yükselişine neden oluyor? Bir başka deyişle, bu küresel

olgunun altında yatan küresel nedenler nelerdir? Bu sorulara cevap aramadan önce ilkin günümüz Neopopülizminin hangi ortak siyasi karakteristikleri haiz olduğunu bilmemiz gerekiyor. Bir başka deyişle onu önce en temel ortak özellikleriyle tanımlayabilmek bu açıdan çok kritik.

2. Neopopülizm nedir?

Neopopülizm elbette ki farklı ülkelerde farklılıklar arz ediyor ama yedi ortak nokta saptamak mümkün: Bunlardan birincisi eski örneklerle de benzerlik taşıyan bir özelliği: bütün siyasal hayatı “halk” ile “elitler” arasında bir kavga olarak resmetmek. “Halk” kavramını tarif etmek her zaman zor, zaten hangi tarifi alırsanız alın son derece heterojen, tanımlanması güç bir bütünsellik. Daha anlamlı ve işlevsel olanı günümüz neopopülizminin elitleri nasıl tarif ettiklerine bakmak. Bu konuda benzeşme çok manidâr. Günümüzde neopopülist hareketlerin günah keçisi gördükleri elitler büyük ölçüde eğitilmiş, kozmopolitan ve küreselleşme yanlısı elitler. Uzman insanlar da bu tanıma sık sık giriyorlar. Yeterince “yerli ve milli” olmadıkları düşünülen bu kesimler sözde ülkelerinin menfaatlerine aykırı işler yapıyorlar, kozmopolitan kültürel değerlere yaslanıyorlar. Türkiye örneği bu konuda çarpıcı. Son yıllarda iktidara yakın çevrelerde dillendirilen “eğitilmiş insanlara güvenilmemesi” gerektiğine dair yazılar bu açıdan ilginç. Pelikanlılar denilen grubun eski başbakan Davutoğlu’nu indirme operasyonundaki söyleme şöyle bir göz atmak yeterli. Zaman zaman Türkiye’de “monşerler” diye aşağılanan hariciye uzmanlarına karşı geliştirilen söylem de benzer biçimde manidâr. Keza Trump’ın “ben iyi eğitilmiş olmayanları (poorly educated) severim” açıklaması. Neopopülistler bugün dünyanın hemen her yerinde “bozulmamış” ve her türlü müspet değeri temsil eden “halk” ile ülkesine yabancılaşmış, global dünya değerlerine yaslanan elitler arasında bir kültür savaşı (*kulturkampf*) olduğu iddiasındalar.

Neopopülizmin ikinci ortak özelliği “çoğunlukçu” bir demokrasi anlayışına sahip olmaları. Bir kere çoğunluğun arkalarında olduklarını düşündüklerinde her şeyi yapmanın mübah olduğunu düşünüyorlar. Bu anlamda “dışsallaştırıcı” hareketler. Geçmişte dünyadaki pek çok siyasi hareket özde değilse bile sözde “içselleştirici” söylemler kullanırlardı. Bu noktada onların çoğulcu bir siyasal rejimi benimsemediklerini ve geleneksel “liberal” değerlere ziyadesiyle uzak olduklarını not etmek lazım: Orban ve Putin daha yakınlarda liberalizmin iflas ettiğini, bunun iyi bir rejim olmadığını vurguladılar. Neopopülistler hedefledikleri “çoğunluk” kendilerini yeterince desteklemediği noktada ise iktidarlarını sadece devletin şiddet aygıtları üzerinden gerçekleştirilmekten kaçınıyorlar.

Bir başka ortak özellikleri ise demokrasiden ne anladıklarıyla ilintili. Onlar için demokrasi sadece oy vermekten ibaret. Adil seçim yapıp yapılmadığının hiçbir önemi yok, önemli olan kendilerinin kazandığı seçimlerin yapılması. Demokrasinin adil bir seçim, tarafsız ve bağımsız yargı ve medyanın mevcudiyeti, güçler ayrılığı ve azınlıkların hakkının korunabildiği tarzda tarif edilmesi onlar için önemli değil. Kendilerinin kazanmadığı seçimlerde mutlaka “birşeyler” olduğu kanısındalar. Trump’ın 2016 seçimleri sırasında kendi kazanmadığı takdirde seçimi tanımayacağı sözlerini ve Erdoğan’ın İstanbul seçimleri sonrası manevralarını bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Nitekim “halk” ile iktidarları arasında doğrudan ilişki kurma bahanesi ardına sığınarak her ülkede denge ve denetleme özelliği olan kurumlara saldırıyorlar. Amerika, Türkiye, Polonya, Macaristan gibi ülkeler bu tür kurumlara saldırının yaşandığı ülkelere sadece bazıları.

Neopopülist hareketlerin bir başka ortak özelliği kendilerini “düzen karşıtı” hareketler olarak sunmaları. Bitmeyen bir müesses nizamın mağduru söylemine sarılıyorlar. Kısmen pek çok neopopülist lider müesses nizamın dışından ya da çeperlerinden geliyor. Örneğin Trump her ne kadar Cumhuriyetçi Parti’den gelse de kendi partisi içinde çok farklı bir ses olduğuna şüphe yok. Partisinin eski liderlerinin kendisi hakkındaki değerlendirmelerine şöyle kısaca göz atmak bile yeterli. Nitekim kendi kurduğu sistemin de geleneksel Amerikan sistemi ve değerleriyle büyük ölçüde çatıştığını hergün gözlemlemek mümkün.

Bu hareketler küreselleşme karşıtı olma anlamında da ortak bir özellik sergiliyorlar ki bu konuda uzun uzadıya yorum yapmaya bile gerek yok. Küreselleşmeden zarar gören toplumsal kesimlerden ciddi bir destek aldıklarını biliyoruz.

Neopopülistlerin dünyası basit ikilikler üzerine kurulmuş bir söylemle besleniyor. “Biz” ve “onlar”. “Bitaraf olanın bertaraf” olacağı düşüncesindedir. Hayatı toplamı sıfır olan bir oyun gibi algılıyorlar: ya birisi kazanacak, ya da diğeri yok olacak. Bütün hayata bakışları ak ile karanın, iyi ile kötünün, artı ile eksinin, tez ile antitezin kapışması. Yin ve Yang, dişilik ve erkeklik, gençlik ve yaşlılık gibi zaman zaman birbirleriyle çelişen, çatışan ama zaman zaman da birbirlerini tamamlayan ikiliklerle hayatın algılanmasına yabancılar. İnsan doğasının basit ikilikler üzerinden düşünmeye olan evrimsel eğilimini bu tür bir siyasal söylemle istismar edebilmekte neopopülistler son derece usta.

Sık sık “gerçek-ötesi” denilen bir tarz kullanıyorlar. Buna İngilizcede “Post-Truth” deniyor. Gerçeklikle hiçbir alakası olmayan şeyleri söyleyip, bundan da hicap duymama halini anlatıyor bu durum. Geçmişte bilgi çeşitli araçlar üzerinden insanlara ulaşırdı. En güvenilir, en sıradan gazetede bile “dünya düzdür” gibi bir haber göremezdiniz, çünkü asgari tahkikat yapmak bile bunu yazmaya engeldi. (Şaka değil Amerika’da dünyanın düz olduğunu savunanların sayısı giderek artıyor ve 21. yüzyıldayız!) Bugün sağolsun internet dünyası üzerinden her

türlü yalan, dolan, tuhaf haberler ortada gezinebiliyor. 140 karaktere sığan yorumlar da mecburen gri alanları es geçip, mevzuları ak kara ikiliği üzerinden vererek bu ikilikler ve basitlikler perçinleniyor. İnsanların çoğu uzun şeyler okuyamamaktan muzdarip üstelik. Böylesi ikilikler üzerinden aktarım da zaten söylemlerini ve pratiklerini basit ikilikler üzerine bina eden neopopülistlere yarayan bir durum.

3. Dipten gelen dalgalar

Neopopülizmin günümüz dünyasında sergilediği ortak bazı özellikler bunlar. Eğer böylesi ortak özellikler varsa, ve de eş zamanlı ortak bir yükselişten söz edilebilirse bu olgunun altında yatan küresel fay hatları, bir başka deyişle dip dalgalar olmalı diye düşünmekte fayda var. Peki ne oluyor da neopopülist hareketler yükseliyor? Hangi dip dalgalar harekete geçmiş durumda?

Birincisi günümüzde yaşanan özgün ve derin kutuplaşma. Bu olgu kuşkusuz dünyada ilk kez karşımıza çıkmıyor ama bugünkü yaşanan haliyle iktisatta, sosyal hayatta ve kültürel bazda çok derin bir kutuplaşma döneminden geçiliyor. Geçmişte yaşanan kutuplaşmalar daha çok “ideoloji” eksenli kutuplaşmalardı. Merkez eksen sağ ile sol arasındaydı. Bildiğimiz anlamdaki ideolojiler kitlelerin mobilizasyonunda artık ana eksen oluşturuyor. Bu ideolojilerin bittiği anlamına gelmez, söz konusu olan artık ana eksenli oluşturmamaları. Artık din, etnisite, kimlik, aile ve cinselliğe yaklaşım, yaşam biçimi gibi idealar, projeler, ütopyalar dünyasından çok “doğuştan,” özsel niteliklere ve farklı ahlakî anlayışlara vurgu yapan ayrımlar öne çıkmış durumda. Renklerini bu nitekliliklerden alan bir “kabile siyaseti” tarzının küresel ölçekte derin bir kutuplaşmaya yol açışına şahit oluyoruz. Öte yandan bu kutuplaşma derinleştikçe neopopülistler marifetiyle fasit bir daire içinde daha da çok kutuplaşma ortaya çıkıyor.

Özellikle 1945 sonrası dünyada kutuplaşmalar daha çok elitler arasında, ya da elitlerle devlet arasında yaşanır. Bugün kitleler birbirlerine karşı kutuplaşmış durumdadır. Pek çok insan kendi ülkesinin çok sayıda vatandaşıyla aynı kamusal alanı paylaşmak istemiyor. İlk kez dünya tarihinde “pasaport” sektörü yüz milyonlarca dolarlık bir sektör haline gelmiş bulunuyor. PEW Araştırma Kurumu’nun yaptığı araştırmalar Amerika’da kutuplaşmanın had safhada yaşandığını ortaya koyuyor. Keza Türkiye’de 2017’de yapılan bir araştırma kutuplaşmanın niteliğini ve boyutlarını gözler önüne sermesi açısından ürkütücü. En büyük iki partinin 20 şehirde il başkanlarının web sitelerinden fotoğrafları alınıyor ve deneklere “bu fotoğraflardaki kişi sizce hangi partidedir?” sorusu yöneltiliyor. Denekler yüzde 75 oranında doğru tahminde bulunuyor! Toplumsal kutuplaşmanın derinliği sarsıcı bir şekilde kendini gösteriyor.

Günümüz kutuplaşması kendisini coğrafi bazda da gösteriyor. Tüm dünyada kıyıları iç bölgeler arasında ciddi tavır ve kültür farkları gözleniyor. Neopopülistler kıyı bölgelerinde zayıflar, malum bu bölgeler kozmopolitizme ve küreselleşmeye açık, kadın erkek ilişkilerinin daha “liberal” olduğu bölgeler. Öte yandan metropol kentlerde de farklı bir durum yaşanıyor. Neopopülistlerin metropollerdeki güçleri daha zayıf. Trump’ın ve Brexit’çilerin seçim kazandığı bölgelerin analizi bunu net bir biçimde gösteriyor. Metropoller üniversitelerin, yeni teknolojilerin, farklı ekonomik fırsatların ve tüm dünyadan gelen yetenekli, “kozmpolitan” insanların buldukları, buluştukları mekanlar. Haliyle buralardaki sosyo-kültürel hava kırlardan ve kasabalardan farklı bir görünüm arz ediyor.

Kutuplaşma olgusunun en tehlikeli biçimi ise çift kutupluluğa doğru evriliyor olması. Zaten neopopülistler referandum tekniğini çok beğeniyorlar. Yüzde 50 olarak bölünme çokça karşımıza çıkan bir durum. Böylesi derin bir kutuplaşmanın olduğu bir dünyada kutuplaşma ustası neopopülist siyasetçilerin başarılı olması çok da şaşırtıcı değil.

Neopopülizmin yükselişinde dikkate alınması gereken ikinci dip dalga “merkezin” giderek küçülmesi. Daha çok iktisatta ve siyasette konuşulurdu merkezin çöküşü. “Orta sınıfların çöküşü” çok çalışılmış bir konu, nitekim sahiden de son yıllarda dünyanın pek çok coğrafyasında bu vaka gündemde. OECD’nin 36 zengin ülkede yaptığı araştırma orta sınıfların düşüşünü gösteriyor. İşin daha ilginç yanı günümüzde her düzeyde merkezin çökmesi. Muhtemelen hayatın hemen her vechesinde, örneğin sporda, sosyal medya popülerliğinde, web sitelerinin tıklanma oranlarında, yeteneğin coğrafi dağılımında gözlemleyebileceğimiz bir olgu. Hızlanan çevrimler sadece vasatla iyi arasındaki farkı değil, iyi ile en iyi arasındaki farkı da derinleştirmesi açısından çağımızın bir vakası. Orta katmaların yokoluşu büyük ölçüde onların çıkarlarını temsil eden merkezin de fiilen çöküşüne katkıda bulunuyor. Merkezin çöküşü bir anlamda zamanımızın ilginç evrensel karakteristiklerinden biri.

Günümüzde merkezin neredeyse yok olmasının bir nedeni başta internet olmak üzere, her türlü iletişim ve sosyal akışkanlık sonucu evrimsel seçim baskılarının, aşırı hız yüzünden çok hızlı kutup üretmesi olabilir. Seçilimi bir sınav ya da oyun gibi düşünün, ne kadar çok ve hızlı oyun oynanırsa ortaki dağılım o kadar uçlara toplanma temayülü gösterecektir. Bu denli hızlı kutup oluşumu ise doğal olarak merkezin varlığına bir tehdit. Böylesi bir ortamda merkezde kalıcı bir istikrarın sağlanması giderek zor. Hızla evrilen sistemlerdeki çok yönlü ve dinamik değişim her türlü sosyal ve siyasal denge durumunu sürekli aşındıracağı ve yeniden biçimleyeceği için doğal olarak merkezin varlığı sürekli kaygan bir zemin üzerinde oynamak durumunda kalıyor.

Öte yandan, varoluşsal sorunların, ayakta kalmanın sıkıntılı olduğu dönemlerde de merkez daha çok çöküyor. Zor sınavlarda görülen bir olguyu hatırlatan birşey bu. Sınav zorlaştıkça en yetenekliler diğerlerine göre

farkı açarlar. Ekonomilerin küçüldüğü, kaynakların azaldığı ortamlar böyle “zor” ortamlar. 2008’den beri yaşanan ağır resesyon bu açıdan önemli. Buna bir de dünya kaynaklarının hızla azalması ve ekosistemlerin çöküşünü de eklemek lazım. Öte yandan, günümüz ekonomik hayatında merkezin çöküşünü ivmelendiren sık görmeye başladığımız bir olgu daha var: İngilizce’de “the winner-takes-it-all” denilen ve kazananın herşeyi aldığı, kaybedenin herşeyi kaybettiği durumları anlatıyor. Bugün özellikle yeni teknolojik gelişmeler Facebook sahibi Zuckerberg gibi insanları birdenbire zenginleştirebiliyor ve geride kalanların aldıkları paylar giderek küçülüyor. İktisatçılar bunun giderek artan bir eğilim olduğu kanısındalar. Velhasılı merkez her düzlemde çöküyor.

Siyasete döndüğümüzde gözlemelenen merkez sağ ve merkez sol olarak bilinegelen siyasal mecraların çöküşü. En azından merkezin önemli bir bileşeni uç tarafa doğru savruluyor. Dünya Değerler Araştırması gibi pek çok araştırma dünyada merkezin hızla çöktüğünü gösteriyor. Örneğin Türkiye’de 1990 yılında insanların yüzde 44’ü kendisini merkezde tanımlarken bu oranın 2012 yılında yüzde 28.2 düzeyine düşmesi çok manidâr. Pek çok ülke için benzer oranlar mevcut.

1945’den yakın zamana kadar siyasette genelde ortada bir geniş merkez olur, bu merkeze bağlanmış çeşitli irili ufaklı kutuplar görülürdü. Aşırı sağ, aşırı sol, ayrılıkçı, etnik hareketler bunlar arasında sayılabilir. Merkez kendi etkileriyle ya da karşılaştığı tepkilerle sistemi bir biçimde dengede tutardı. Bugünkü dünya adeta merkezin olmadığı ve iki kutbun birbirine büyüklük olarak çok yaklaştığı gergin bir halata benzetilebilir. Böylesi iki kutuplu gergin bir halattan oluşan düzeneğin sistemik istikrar göstermesi imkansız değilse bile çok zor ve uzun vadede sürdürülebilmesi mümkün değil. Böylesi kutuplaşmış bir halatın sürekli gerginlik doğurması ise işin doğası.

Bugün merkezin ve orta katmaların yokoluşu demokrasiye çağımızda en büyük tehdit, çünkü demokrasi zaman içinde insanların değişik seçenekler içinde gidip gelmelerine dayanan, tabiri caiz ise söz konusu ara, orta katmaların merkezde sistemin işlemesi için adeta kolaylaştırıcı ya da tampon işlevi gördükleri bir siyaset biçimi. Günümüz neopopülist partileri bir anlamda bu merkezin çöktüğü dünyanın ürünleri ve kendileri dönüp bu çöküşü hızlandırıyorlar.

Neopopülizmi doğuran bir diğer dip dalga çok kabaca “liberal dünya düzeni” diye nitelendirebileceğimiz düzenin üç ayağının derin krizde olması. Bu anlamda da neopopülizm krize verilmiş bir tepki olarak okunmalı. Siyasette, iktisatta ve ahlakî boyutta bir krizden söz etmek mümkün.

Siyaseten baktığımızda neopopülizmin bugün liberal geleneğin en güçlü olduğu Avrupa ve Amerika’da gözlemlenmesi rastlantı değil. İşin yüzeydeki siyasi çalkantılarını bir kenara koyalım. Liberalizm kendi rasyonel çıkarlarının peşinde “bireyler” tahayyül etmişti. Oysa evrimsel tarih içinde “birey” çok yeni bir olgu, atalarımız milyonlarca yıl çok küçük gruplar halinde yaşadı, o nedenle insan doğasında “kabile siyaseti” aslında çok köklü. O nedenle de böylesi bir siyaseti kullanan neopopülistler çok tanıdık, yerleşik bir damar üzerinden siyasetlerini götürüyorlar, “bizim mahalle” metaforu ne dediğimi anlatıyor olsa gerek.

Öte yandan 18 yüzyılda temelleri atılan bir ideolojinin bugünkü demografik gelişmeleri ne kadar içselleştirip soğurabilmesi de ayrı bir sorun. Az eğitilmiş ve aşırı dinsel kesimler hem erken evleniyorlar, hem de çok çocuk yapıyorlar. Bu bütün dünyada bilinen bir vaka. İnsanların da siyasi düşünceleri asıl olarak ergenlik döneminde neredeyse tamamlanmış oluyor. Bu da psikoloji biliminin üzerinde anlaştığı tek tük ortak bulgudan bir tanesi. Bu nedenle aile hem “fitrat,” hem de eskilerin “terbiye” dediği iki koldan birden etkisini hissettiriyor. Liberalizmin bu tür sorunlarla baş edebilmesi epeyce zor, hatta bugüne kadar işi iyi bile idare ettiği söylenebilir.

Liberalizmin ekonomik ayağındaki iflası anlatmaya gerek bile yok. 2008 Krizine giden süreç ve sonrası herkesin malumu. Vatandaşların paralarıyla kurtarılan bankalar, “ahbap-çavuş kapitalizmi” kavramının artık literatüre girmiş olması, yolsuzluğun tüm dünyada ayyuka çıkması. Örnekler artırılabilir. Haliyle insanlar bu meselelere karşı tepki geliştiriyorlar ve neopopülistler bu tepki dalgasını son derece ustaca kullanıyorlar.

Liberal gelenek ahlakî anlamda da krizde. Neoliberal politikaların hep eşitsizlik yaratıcı etkileri tartışılmalı ama dizginlerinden boşanmış rekabetin hüküm sürdüğü, düzenleme fikrinin çöktüğü bir sistemin ahlakî düzeyde yarattığı etkiler çok da fazla araştırılmadı. Bu durumun da neopopülistler tarafından her daim istismar edilmesi bir vaka.

Bariz olduğu için üzerinde çok fazla durmak istemediğim iki dip dalga daha var: Göç olgusu ve küreselleşme. Özellikle 2015’de Avrupa’ya yönelen göç dalgasının buralarda neopopülizmin yükselişinde büyük katkısı var. Göçmenlerin İslam coğrafyasından gelmesi ise işleri iyice zorlaştırıyor. Öte yandan küreselleşmenin getirdiği eşitsizlikler de ziyadesiyle bu tür hareketler tarafından kullanılıyor.

Nihayet son dipten gelen dalga dünya sisteminde küresel hegemonik güç olan Amerika’nın gücünün aşınması ve hatta kendisinin de bu işten vazgeçerek “izolasyonist” politikalara gidiyor olması. Oysa 1945 sonrası kurulan yeni dünya düzeninin “normal” işlemesi açısından düzenleyici, norm koyucu ve hatta polis olarak hegemonik güçlerin çok önemli roller oynadığını dünya tarihinden biliyoruz. Nasıl ki toplumların kendi içindeki hegemonik güç ve denge ilişkilerinin yıkılması neopopülizmin yolunu açmışsa, hegemonik gücün uluslararası düzlemde yokluğunun ya da krizinin küresel anlamda kaos, istikrarsızlık yaratan bir etkisi olması aşikâr.

4. Neopopülizmin geleceği

Bu altı dalga bize başka bir gerçeği daha gösteriyor: 1945 sonrasında kurulmuş ve yaklaşık 80 yıllık bir tarihsel çevrimin sonuna gelmiş durumdayız. İdeolojileriyle, kurumlarıyla, iktisadi hayatıyla, dünya sistemiyle, uluslararası ilişkileriyle, iletişim araçlarıyla, insan-çevre ilişkileriyle 1945’de kurulan “liberal uluslararası düzen” sallanıyor. Varolan biçimleriyle ideolojiler artık 21. yüzyılın olağanüstü karmaşık ve yeni dünyasına cevap veremiyorlar. Ulusal ve uluslararası kurumların pek çoğu geçmiş dönemin ürünleri, yeni dünyanın sorunlarını çözmede yetersizler. Kapitalizm de, sosyalizm de iktisadi sahada insanlığa vaad ettikleri refah, huzur ve mutluluğu getiremediler. Bugün bu düzen her noktasından sallanıyor. Örneğin finansta Blockchain Devrimi denilen yeni bir teknoloji bütün bir sisteme alternatif geliştirebilme imkanlarını gündeme getirebiliyor. Bu eski dünya düzenindeki en büyük sallantıların bu sefer finanstan gelmesi kuvvetli bir ihtimal gibi görünüyor. Yakın gelecekte dünya parası olarak doların durumunu izlemekte fayda var.

Neopopülizm aslında bu büyük tarihsel çevrimin son evresinin siyasal biçimi, ve de kendisi yeni bir dönemin habercisi olmaktan çok 80 yıllık çevrimin son yıllarının derin problemlerine verilmiş bir tepkiden ibaret. Zaten her düzeyde kutuplaşmış dünya sistemini ayrıştırıcı ikilikler üzerinden kurduğu söylemiyle daha da derin kutuplaşmalara sürükleyeceği için hegemonik özellik arzedeemeyecek. Üstelik şunu da unutmamak lazım: neopopülizmin kurulmasına katkıda bulunduğu kutuplaştırıcılık ortalama vatandaşı geçmişte pek görmediğimiz ölçüde siyasallaştırmış, günlük siyasetteki gelişmelere duyarlı kılmış durumda. Kitlelerin bu denli siyasallaştığı bir ortamda tüm ülkeye seslenebilme özelliği gerektiren hegemonik çekim merkezi olmak hayal değilse bile imkansızca yakın. Pek çok ülkede tüm ülkeyi temsil edebilen kurumlar, kişiler bulmak giderek zorlaşıyor ve neopopülizme karşı gelişecek hareketlerin birleştirici bir söylemi başarıyla hayata geçirebilmeleri elzem görünüyor.

Neopopülistlerin “milli ve yerlici” perspektiflerinin küresel dünyanın sorunlarına cevap vermesi beklenemez. Doğası gereği çatışmacı bir rotada ilerlemek zorundalar. Sürekli hareket halinde olması gereken bir bisiklete benzetilebilir: kutuplaştırma ve ayrıştırma yapmadan ayakta kalamaz, durduğu anda kendi kendisini düşürecek. Çatışmacı, kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı hareketlerin ne ulusal ne de uluslararası hegemonya kurmaları eşyanın doğasına aykırı. Hegemonya boşluğunu devlet şiddeti ile doldurmaları büyük ihtimal.

Neopopülistlerin gençler arasında güçleri her yerde zayıf. Brexit’çilerin, Trump’ın, Erdoğan’ın ve Putin’in bu konudaki desteklerinin zayıflığı biliniyor. Geleceği temsil eden kesimlerde tutunamayan hareketlerin gelecekte uzun süre ayakta kalabilmeleri zor görünüyor. Kaldı ki kendi nitelikli insanlarıyla, isteyen elitleriyle diye de okuyabilir, sürekli kavga eden bir ülkenin ekonomisinden kültürel cazibesine kadar pek çok alanda gelecekte güçlü olabilmesi hiç kolay değil.

Her büyük tarihsel çevrimin sonu sancılı geçer. 1930’lar dünyasını bu bağlamda hatırlamakta fayda var. Neopopülist rejimler etki değil, tepki rejimleri. Eski dünya düzeninin krizinin içinden filizleniyorlar ve muhtemelen 2020’lerde kurulacak yeni bir dünya düzeniyle de varoluşları sönmülenecek. Umalım ki bu zor süreç yumuşak geçsin. Neopopülizmin ilk ve en güçlü örneklerden Türkiye’deki AKP iktidarının son İstanbul seçimlerindeki ağır yenilgisi çok dikkat çekici ve nitekim *Washington Post* gibi pek çok yabancı gazete bu seçimin tüm dünya için neopopülizm bağlamında öneminin altını çizdiler. Ancak çok daha önemli gelişme elbette Trump’ın 2020’de seçimi kaybetmesi oldu ki bunun önümüzdeki süreçte neopopülizmin geleceği açısından önemli bir etkisi olacak gibi gözüküyor.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ AÇIĞI TARTIŞMALARI

Ferda Özer

Kocaeli Üniversitesi, ferdaaozerr@gmail.com

ÖZET

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren 1990'lı yıllara kadar ekonomik konulara ağırlık vermiş, siyasi konular ve özellikle demokrasi faktörü göz ardı edilmiştir. Birliğin işleyişinde vatandaşların sürece dahil olamaması ve ilgisizliği, ulusal parlamentoların sistemde yer bulamaması ve Birliğin kendi kurumlarının arasında yeteri kadar şeffaflığın bulunmaması demokrasi açığı kavramının doğmasına sebep olmuştur. Demokrasinin en temel şartı olan vatandaşların sürece dahil olması için Maastricht Antlaşması'ndan sonraki dönemde Birlik kurumlarının işleyişinin vatandaşlardan bağımsız yürütülmesi olarak ifade edilen demokrasi açığını kapatmak adına birçok adım atılmaya çalışılmıştır. Maastricht Antlaşması ile vurgulanan Avrupa vatandaşlığı kavramı da bu adımlardan biridir. Birliğin demokratikliğini sorgulamak adına yapılan tartışmalar, Birliğin bu konuya daha çok önem vermesine yol açmıştır. Bu doğrultuda günümüze kadar Avrupa Birliği demokrasi açığını kapatmak adına AB vatandaşlığı ve Avrupa halkının oluşturulması, 1 milyon sivil inisiyatif uygulamasının yürürlüğe konması, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması, kurumlar arasında şeffaflık ilkesinin sağlanması, karar alma mekanizmalarının demokratikleştirilmesi ve ulusal parlamentoların sürece dahil edilmesi gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çalışma da Avrupa Birliği'nde demokrasi açığı konusunu açıklamaya çalışıp, Birliğin bu açığı kapatmak adına attığı adımları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi Açığı, Avrupa Birliği, Avrupa Vatandaşlığı

1. Giriş

Avrupa Birliği'nin demokratik yapısına yönelik tartışmalar, Birlik kurulduğu zamandan beri gündemde yer almıştır. Başlangıçta teknokratik bir proje olan ekonomik bütünleşme süreci halktan kopuk olarak yaşandığı için bu süreçte demokrasinin varlığı, gelişimi pek fazla sorgulanmamıştır. Literatür kapsamında mevcut sorun demokrasi açığı olarak ifade edilmektedir. Avrupa Birliği'ndeki demokrasi konusu ulusal ve uluslararası literatürde tartışmalı olan alanlardan biridir. Birçok araştırmacı, demokrasi açığının var olduğunu savunmuştur. Araştırmacılar kendi içinde demokrasi açığını tetiklediği faktörler veya bu açığın çözüm önerileri konularında ayrılmışlardır.

Avrupa Birliği siyasi yönelimlerine bakıldığında, var olduğu savunulan bu soruna etkili çözüm üretmek için 1990'lı yıllara kadar çaba gösterilmediği görülmektedir. Maastricht Antlaşması ile birtakım adımlar atılmış ama tam anlamıyla sonuca ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra, Lizbon Antlaşması, demokrasi konusunda ciddi düzenlemeler getirmiştir. Fakat, demokrasi açığı tam anlamıyla çözülüp çözülmediği konusu belirsizliğini korumaktadır.

Avrupa Birliği'nde demokrasi açığını ele alan çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kapsamında demokrasi açığı kavramı uluslararası ve ulusal literatür bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Birlik içerisinde demokrasi açığı sorunu olup olmadığına dair çeşitli görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölüm kapsamında Avrupa Birliği'nin demokrasi açığını çözmeye yönelik bulunduğu girişimlere yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması, karar alma mekanizmalarının şeffaflaştırılması, Avrupa Vatandaşlığı Girişimi (1 Milyon Sivil İnsiyatif), ulusal parlamentoların sürece dahil olması, Ombudsmanlık (Kamu Denetçisi) kurumunun hayata geçirilmesidir.

2. Demokrasi Açığı Kavramının Literatür Kapsamında İncelenmesi

Öncelikle, etimolojik kökenini Yunanca'dan alan demokrasi kavramı, "demos" ile "kratos" sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Demos sözcüğü halk anlamına gelirken, kratos sözcüğü ise güç anlamına gelmektedir. (O'Neil, 2010: 110). O'Neil'e göre demokrasi kavramı, politik gücün halkın iradesi altında toplandığı siyasal yönetim sistemi olarak tanımlanabilmektedir. Demokrasi, Avrupa Birliği için de önemli bir yere sahiptir. Birlik, kendisine üyelik başvurusunda bulunan ülkenin Kopenhag Kriterleri bağlamında, demokratik rejimle yönetilmelerini talep etmektedir. Ancak, Avrupa Birliği'nin karar alma süreçlerinde vatandaşlardan kopuk olmasından kaynaklı demokrasi üzerine önemli sorunu vardır.

AB'nin demokratik yapısı ve demokrasi açığı sorunu uluslararası ve ulusal literatür kapsamında geniş çalışma alanına sahiptir. Avrupa Birliği'nin demokratik yapısı, üye devletlerin vatandaşlarına yaklaşımı ve kurumların etkinliği uzmanlar ve akademisyenler tarafından sıklıkla incelenmiştir. Ortaya konan çalışmaların büyük bir kısmı, Birliğin demokrasi açığına sahip olduğu yönünde kanaat varmıştır. Bunun yanı sıra, bazı çalışmalar kapsamında, bazı araştırmacılar, Birliğin demokrasi açığı gibi bir sorununun olmadığına kanaat

getirmiştir. Crombez (2003: 102) demokrasi açığı sorununu kurumlar özelinde ele almış ve Birliğin kurumları olan Parlamento, Konsey ve Komisyon'un demokratik rejimlerin temel prensibi olan hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkelerinden uzak olduğunu iddia etmiştir. Karlheinz Neunreither (1999: 299), Birliğin üye devletlerin iç dinamiklerinden ve onların ulusal parlamentoların sistemin içerisine yetersiz katılımından kaynaklı olarak demokrasi sorunu olduğunu ileri sürmüştür ve buna ek olarak Avrupa Parlamentosu'nun karar alma süreçlerinde yeterli düzeyde etkisinin olmadığına değinmiştir. Marcus Horeth (1999: 252) Avrupa Birliği'ndeki demokrasiyi tarihsel süreç bazında ele alarak, 1990 yılı öncesinde Topluluğun yetki alanlarının kısıtlı olmasından dolayı Birlik içerisindeki demokratik yapıyı tartışmanın anlamsız olduğunu ifade etmiştir. Fritz Scharpf (1997: 22) entegrasyonun etkinliğinin ve demokratikliğinin üye devletlerin meşru ve demokratik refah devleti politikalarını uygulaması ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bunun beraberinde, Scharpf, Birliğin üye ülkelerinin birçoğunun, demokratik olmadığını ve sorunun ulusal boyutta demokrasi problemi olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, Birliğin genişleme dalgalarının demokrasi açığını anlamlandırmada kilit öneme sahiptir. Özellikle, ikinci genişleme dalgasıyla Topluluğa katılan Yunanistan'ın ve üçüncü genişleme dalgasıyla Topluluğa dahil olan İspanya ve Portekiz'in demokrasi ile alakalı sorunları olduğu ileri sürülmüştür. Held (1999: 338) ekonomik, kültürel ve ekolojik sorunların devletlerin ulusal sınırlarını aşmakta olduğunu düşünmektedir. Bunun beraberinde, küreselleşmenin devletlerin demokratik yapıları üzerinde etkileri olduğunu savunmuştur. Küreselleşme aynı zamanda bir devletin ulusal kurumların meşruiyeti, diğer devletlerin vatandaşları üzerinde de etki yaratmaktadır. Sonuç olarak, Held, Avrupa Birliğin demokratik sorunlarının tüm üye devletlerin ulusal demokrasilerinden kaynaklı olduğuna değinmiştir. Decker (2002: 261) Birliğin demokrasi problemini daha ağırlıklı olarak vatandaş boyutunda ele alarak Avrupa demosunun (halkının) olmadığını belirtmiş, beraberinde Kurumların demokrasi açığını eleştirmiştir. Jensen (2009: 1) Birlik içerisindeki demokrasi açığını; meşruiyet kavramı kapsamında ele almıştır. Jensen'e göre bu kavramın yönetsel, etkililik ve sosyal meşruiyet olmak üzere üç türü mevcut olduğunu ve Birlik içerisinde demokrasi sorunu bu üç tür kapsamında ele alınması gerektiğini savunmuştur. Scott (2003: 53) Avrupa Parlamentosu seçimlerin gerçek anlamda politik etki ve sonuç oluşturulmasının yerine, seçimler Parlamento'ya Birliğin demokratik meşruiyetini gösteren bir çabasının bir ürünü olduğunu ifade etmiştir. Üye devletlerin kamuoyunda gerçek bir Avrupa bilincinin ve partilerinin oluşturulamamış olması; Birliğin demokrasinin bu derece kırılğan olmasının bir diğer nedenidir.

AB'nin demokrasi açığı konusu hakkında ulusal literatürde de birçok çalışma mevcuttur. Poyraz (2013: 23), Birliğin demokrasi açığı sorununun beraberinde, bu sorunla ilişkili olarak demokratik meşruiyet sorunu olduğuna dikkat çekmektedir. Bu noktada, Poyraz; 2004 yılında yapılan Anayasal Referandumda, Hollanda ve Fransa gibi Birliğin kurucu üye devletlerin vatandaşların red oyu ile karşı çıkmasına vurgu yapmıştır. Poyraz, aynı zamanda AB Kurumların şeffaflık prensibinden uzak olduğunu, bu durumda demokrasi açığına neden olmakta olduğuna değinmiştir. Poyraz'a göre, kamuoyu eksikliği ve kamusal alanın eksikliği Birliğin demokrasi sorunun en önemlilerinden biridir. Ilgaz ve Demir (2016: 155) demokrasi prensibinin üzerine kurulan Avrupa Birliği'nin halk tarafından seçilen tek kurum olan Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin kısıtlı olmasına değinmişlerdir. Avrupa Birliği'ndeki demokratikleşme aşamalarını üye devletlerden ve Birliğin iç dinamiklerinin haricinde dış politikaları boyutunda olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Gürsoy'a göre birinci boyutta Birliğin, kendisine üye olmayı bekleyen aday ülkelerdeki demokrasinin sağlanması iken; ikinci boyut ise komşuluk politikası doğrultusunda demokratikleşmesidir. Ayrıca Gürsoy, Birlik içindeki demokrasi açığını kapatmaya yönelik olarak teknokratlar Avrupa'sı ya da demokrasi olmak üzere yol ayrımı olduğuna değinmiştir (Gürsoy, 2009: 55).

3. Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı

Avrupa Birliği başlangıçta teknokratik bir proje olarak öngörüldüğünden ve ekonomik temelli başlamasından dolayı, demokrasinin var olup olmadığı sorgulanmamıştır. Ancak, günümüze kadar gelen süreçte, Birliğin yetki alanları genişlemiştir ve siyasi alanlarda da entegrasyon içerisine girme çabaları mevcuttur. 1990lı yıllardan itibaren demokrasi sorununa önem veren Birlik, antlaşmalarla bu sorunu çözmeye eğilim göstermiştir. Bu doğrultuda Birliğin de kendi içerisinde demokrasi açığının varlığını kabul ettiği söylenebilmektedir. 1993 yılındaki Maastricht Antlaşması demokrasi açığının çözümü hususunda Avrupa Vatandaşlığının getirilmesi, Parlamento'nun yetkilerini arttırmaya başlaması gibi nedenlerden dolayı büyük önem arz etmektedir. Ancak, sorunu çözüme konusundaki başarısı, tartışmalı bir noktadır. 2004 yılında yürürlüğe konmaya çalışılan Anayasal Antlaşmanın reddi Birliğin hâlâ vatandaşlara tam anlamıyla ulaşamadığını ve halktan kopuk olduğunu doğrular niteliktedir. 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması demokratikleşme için çeşitli düzenlemeleri içermektedir.

3.1. Avrupa Birliği'nin Demokrasi Açığını Çözmeye Yönelik Attığı Adımlar

Bu bölüm kapsamında, demokrasi açığını çözmeye yönelik atılan adımların neler olduğu ve bu adımların etkililik dereceleri ele alınmaya çalışılacaktır. Atılan bu adımlar sırasıyla Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması, karar alma mekanizmaların şeffaflaştırılması, Avrupa Vatandaşlığı Girişimi (1 Milyon Sivil İnsiyatif), ulusal parlamentoların sürece dahil edilmesi ve son olarak Avrupa Ombudsmanlığı (Kamu Denetçisi) kurumunun oluşturulmasıdır.

3.1.1. Parlamento'nun Yetkilerinin Arttırılması

Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalar doğrultusunda, siyasi alanlardaki yetkisi genişletilmiştir. Örneğin, Avrupa Parlamentosu, Tek Avrupa Senedine kadar yasama prosedürü kapsamında sadece danışma organı yetkisine sahipken, Parlamento Avrupa Birliği Antlaşması olarak da adlandırılan Maastricht Antlaşması ile getirilmiş olan ortak karar prosedürü çerçevesinde yasa yapımı aşamalarında ortak yasa yapıcı kimlik kazanmış, bu sayede Birliğin karar alma mekanizmalarında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu doğrultuda Parlamento, Konsey ile ortak karar vermekte ve yetki paylaşmaktadır. Daha sonra yürürlüğe giren Amsterdam ve Nice Antlaşmaları ile yeni alanlar getirilerek genişletilen ortak karar prosedürü çerçevesinde Parlamento'nun yetki alanlarını kademeli olarak arttırılması sağlamıştır. (Bozkurt vd., 2013: 112-114).

1979 yılından bu yana yapılan seçimlerde düşen oy oranlarının beraberinde, ulusal düzeyde özellikle 2008 yılında yaşanmış olan küresel krizin ardından yapılmış olan seçimlerde Avrupa karşıtı milliyetçi ve ırkçı partilerin oy oranlarındaki yükselme Birliğin önemli derecede demokrasi açığı ve aynı zamanda iletişim sorunu olduğunu göstermekte olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada, Lizbon Antlaşması bu sorunların çözümünü için ciddi düzenlemeler getirmeye çalıştığını belirtmiştir. Lizbon Antlaşması ile getirilen en önemli çözümün, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin arttırılması ve dahası, yasal yetkilerinin güçlendirerek Bakanlar Konseyi ile eşit seviyeye getirilmeye çalışılması olduğu ifade edilmiştir. Bu yetkiler arasında, bütçe için söz sözün Parlamento'da olması, Komisyon Başkanı seçiminde önemli rol oynaması -nitelikli çoğunluk ilkesi kapsamında Konsey aday önermekte ve önerilen bu adayın parlamenterlerin çoğunluğu tarafından adayın onaylanması- gibi yetkilere sahip olmuştur (Aydın Düzgüt ve Onursal Beşgöl, 2013: 316).

3.1.2 Karar alma mekanizmalarının Şeffaflaştırılması

Birliğin demokrasi açığı, Birlik kurumları arasındaki şeffaflığın sağlanması üye ülkelerin vatandaşlarının kendilerini Birliğin parçası olarak hissedilmesi halinde çözülebileceği vurgulanmıştır (Utan, 2018: 13). Birliğin demokrasi açığı, kurumlarının meşruiyet, hesap verilebilirlik ve şeffaflıktan uzak olmasından ve kurumların işleyişinden vatandaşların haberdar olmayışından kaynaklandığı vurgulanmıştır (Poyraz, 2013: 20). Demokrasi açığının bir nedeninde Birliğin kurumlarının şeffaflıktan uzak olması olduğu belirtilmiştir.

AB'nin karar alma mekanizmalarındaki şeffaflaştırmanın farklı boyutları bulunmakta olduğunu vurgulanmıştır. Bunlar; bilgi ve belgelere erişim, kimin karar aldığı ve nasıl karar alındığı hakkındaki bilgiler, ulaşılabilirlik ve anlaşılabilirlik, danışma ilişkili konuları kapsamakta olduğunu belirtmiştir. Şeffaflığı sağlamak adına atılan ilk somut adım 2001 yılındaki Beyaz Kitap'tır (Yiğit, 2009: 121). Beyaz Kitap'da demokratikleşme için şeffaflığın önemi vurgulandığı belirtilmiştir. Komisyon tarafından Avrupalılığın ön koşulu daha çok bilgi sunmak ve daha güçlü iletişim kurmak olarak belirlenmiştir. Lizbon Antlaşması ile birlikte belgelere erişim hakkı sağlanmıştır. Antlaşmanın şeffaflık konusundaki prensipleri; Birlik tarafından alınan kararların, açık bir biçimde, vatandaşların çıkarlarını gözetilerek alınması gerektiği vurgulanmış ve kurumların şeffaflık hususunda üzerlerine düşen sorumluluklar olduğunu belirtmiştir (Şengöl, 2013: 209).

3.1.3. Avrupa Vatandaşlığı Girişimi (1 milyon sivil inisiyatif)

Kamuoyu eksikliği ve kamusal alanın eksikliği Birliğin demokrasi sorunun en önemlilerinden biri olduğu ifade edilmiştir (Poyraz, 2018: 13). Poyraz'ın vurguladığı gibi demokrasi açığının dayandığı en temel sorunlardan bir tanesi Birliğin vatandaşlardan uzak olduğu gibi vatandaşlarda Birliğe karşı ilgisizlikleri söz konusudur.

Avrupa Birliği demokrasi sorununu çözmeye yönelik yeni girişimlerde bulunmuş olduğunu ve bunların en başında da Avrupa Vatandaşlığı Girişiminde bulunmuş olduğunu ifade etmiştir (Utan, 2017: 25). Avrupa Vatandaşlığı, üye ülke vatandaşlarının demokratik katılım yetkilerinin daha etkili ve daha çok kullanabilmeleri için oluşturulmuş bir mekanizmadır. Lizbon Antlaşması ile yasal çerçeveye oturtulmuş olan Avrupa Vatandaşlığı Girişimi, Birliğe daha demokratikleşme imkânı tanımaya çalışmıştır. 1 milyon sivil inisiyatif, Nisan 2012 itibariyle yürürlüğe girmiş olan Avrupa Vatandaşlık İnsiyatifi Yönetmeliği ile resmen yürürlüğe girmiştir (<https://ec.europa.eu/cyprus/news/birli%C4%9Fin-durumu-2017-%E2%80%93-demokrasi-paketi-vatanda%C5%9Fl%C4%B1k-inisiyatifi-ve-siyasi-parti-finansman%C4%B1-tr> . Erişim: 30.09.20).

2017 yılında AB Komisyon Başkanı Jean-Claude Juncker, Birliğin durumunu değerlendirirken, Birliğin demokratik anlamda bir sıçrayışa ihtiyacı olduğunu ve Avrupa demokrasisinin mevcut durumlar neticesinde daha fazlasını hak ettiğini savunmuştur (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_3165 . Erişim: 30.09.20). Ayrıca, Avrupa vatandaşlığı aracının daha güçlü ve efektif olması Juncker Komisyonu'nun, Birliğin demokratik meşruiyeti için en önemli 10 madde içerisinde yer almaktadır (Öncelik 10 demokratik değişim),(<https://ec.europa.eu/cyprus/news/birli%C4%9Fin-durumu-2017-%E2%80%93-demokrasi-paketi-vatanda%C5%9Fl%C4%B1k-inisiyatifi-ve-siyasi-parti-finansman%C4%B1-tr> . Erişim: 30.09.20).

Avrupa Komisyonu resmi internet sitesinde Avrupa Vatandaşlığı Girişimini, Avrupa Komisyonu'na yasa yapma konusunda çağrıda bulunabilecek eşsiz bir yol olarak görülmüştür. Bu sürecin işleyişine bakıldığında, altı aşamadan oluştuğu görülmektedir. Ancak süreç başlamadan önce, gerçekleştirilmesinin beklendiği birtakım şartlar

mevcuttur. Öncelikle, Birliğin, organizasyon grubu olarak ifade ettiği, en az yedi farklı üye devletinden 1 milyondan fazla vatandaşın imza toplaması halinde, Komisyon'a herhangi bir konu için yasa teklifi önerebilmesi ve bu sayede yasama sürecine dahil olabilmektedir. İkinci aşama kapsamında, girişimi yönetmek ve daha sonrada kullanılabilmesi için organizatör hesabı yaratılmalı, AB dillerinin herhangi birinde detaylı bir rapor yazılmalıdır. Girişim, iki veya bazen dört ay süre içerisinde sonuçlandırılmaktadır. Üçüncü aşamada, girişim kaydedildiği tarihten itibaren en geç altı ay içerisinde, başlangıcın tarihi belirlenmiş olması gerekmektedir. İmza toplama süresi on iki ay ile sınırlandırılmıştır. Dördüncü aşama, doğrulama aşaması olarak geçmekte ve girişimci, on iki aylık zaman dilimi içinde her bir AB ülkesindeki yetkilimi makamları talebini göndermelidir. Beşinci aşama, girişimin artık komisyon ulaşmasını içermektedir. Ulusal makamlardan nihai sertifika alındıktan sonra destek ile finansman ile ilgili bilgiler, komisyona üç ay içinde iletilmesi gerekmektedir. Son aşamada, girişim gönderildikten sonra incelenmesi başlamaktadır, bu kapsamda girişimde yasalaşmadan önce AB Kurumlarındaki yetkililerle detaylı bir şekilde girişimi sunabilmektedir (https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_en, Erişim Tarihi: 27.09.20).

Günümüzde, 1 milyon sivil inisiyatif kapsamındaki istatistiklere bakıldığında, doksan sekiz talepten, yetmiş beşi işlem görmüş olup, beş tanesi başarı ile sonuçlandırılmış. Hali hazırda destek bekleyen on üç girişim bulunmaktadır (https://europa.eu/citizens-initiative/home_en, Erişim Tarihi: 30.09.20).

3.1.4. Ulusal Parlamentoların sürece dahil olması

AB'nin karar alma süreçlerinde Birlik nezdinde alınan kararlar genel olarak üye ülkeleri bağlayıcı nitelik taşımakta, beraberinde üye ülkelerin kendi iç siyasetinde var olan parlamentolarında alınan ve hükümetin kararlarından daha üstün konumda olduğu ifade edilmiştir. Birliğin ulus-üstü yapısı da buradan kaynaklandığı savunulmaktadır (Poyraz, 2013: 19). Demokrasi açığı ulusal parlamentoların sistem içerisindeki etkisiz olmasını ve üye ülkelerin vatandaşlarının AB politikaları katılma hususunda isteksiz olmalarını demokrasi açığı olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda 2007'de imzalanmış olan, Lizbon Antlaşması'nın amaçlarından biri de bu açığı kapatmaktır (Ulan, 2018: 13). Bu bağlamda, Lizbon Antlaşması ile ulusal parlamentolar ile Avrupa Parlamentosu birbirine yakınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede, Birlik üzerinde parlamenter denetiminin sağlanması amaçlandığı savunulmuştur (Poyraz, 2013: 19-20).

Yetki ikamesi (subsidiarity) ilkesi bağlamında, Birliğin karar alma süreçlerinde ulusal parlamentolar Lizbon Antlaşmalarının verdiği yetki doğrultusunda yer almaktadır. Yetki İkamesi İlkesi, Birliğin girişimi eğer yerel, bölgesel veya ulusal girişimden daha etkili olacaksa gerekli adımları Birlik atmasını içermektedir. Ancak, Birlik amacına ulaşmak için gerekli olan yetkinin dışına çıkması gerekmekte, aksi takdirde Komisyon yetki aşımından dolayı yasanın geri çekilmesini sağlayacaktır (Aydın Düzgüt, Onursal Beşgül, 2013: 317).

3.1.5. Ombudsman (Kamu Denetçisi)

Ombudsman sözcüğü İsveççe kaynaklı olup, ombuds (aracı) ve man (kişi) sözcüklerinin birleşiminden oluşturulmuştur. Aracı kişi veya bir başkasının çıkarlarını koruyan kişi anlamlarına gelmekte olduğunu belirtilmiştir (Gişi, 2017: 5). Ombudsmanlık kurumunun atfedilen anlamının beraberinde, ülkeler arasında da hukuki, toplumsal, sosyal ve politik olarak niteliklerine göre farklı anlamlar ifade etmekte olduğunu vurgulanmıştır (Efe, 2011: 4).

İsveç ve Finlandiya'nın bu kurumu başarılı bir şekilde yürütmeleri Avrupa Konseyi'nin ilgisini çekmiş ve Kurumun AB kapsamında da yer alması Birliği daha demokratik hale getirebileceği düşünülmüştür. İlk çabalar 1970'li yıllardan itibaren gösterilmiş olduğu belirtilmiştir (Oğuşgil, 2014: 49). Ancak, gösterilen bu çabalar Avrupa Parlamentosu ve Komisyon tarafından değerli bulunmamış ve ombudsman kurumu hayata geçirilememiştir (Beiring, 2005: 9). 1990'lı yıllarda İspanya Başbakanı Gonzales tarafından yazılmış olan mektupta, Avrupa vatandaşlığını kavramının yanı sıra vatandaşlarının haklarının korunması amacıyla ombudsmanlık kurumu da tekrar gündeme getirildiği ifade edilmiştir (Sağiroğlu, 2013: 384). Danimarka'da var olan Avrupa kuşkuculuğuna rağmen, ombudsmanlık kurumuna AT (Avrupa Topluluğu)'nun bürokratik kontrolü amacıyla olumlu olarak yaklaştığı vurgulanmıştır (Beiring, 2005: 42). Turhan ve Ökten'e göre Maastricht Antlaşması, Birliği demokratikleştirmek için Avrupa Vatandaşlığı ile birlikte ombudsmanlık kurumunu yasal boyuta kavuşturulmuştur (Turhan ve Ökten, 2014: 216).

Ombudsmanın Birlik organ ve kurumlarının işleyişinden doğan sorunları inceleme olduğu ifade edilmiştir (Özden, 2010: 114-115). Ombudsmanın yaptırım gücü olmadığını belirterek, uzlaşmazlığının taraflarını ortak bir noktada buluşturamazsa Parlamento'ya bir rapor hazırlaması gerektiği ifade etmiştir (Özdemir, 2015: 252). Alınan kararlarının hukuki perspektiften bağlayıcılıktan yoksun olmasına rağmen, ombudsmanlık kurumunun otoritesi ve kamusal alandaki duruşunun beraberinde, kamuoyunun baskısı ile Parlamento'nun yardımı sayesinde alınan kararların etkisinin artırılabilmesinin mümkün olduğu savunulmuştur (Baykal ve Göçmen, 2016: 239).

4. Sonuç

Kurulduğu tarihten itibaren teknokratik bir proje olarak görülen Avrupa Birliği'nde demokrasi kavramı günümüze kadar tartışılan konular arasında önemli bir yere sahiptir. Bu sorunun en temel sebeplerinden biri, ekonomik çıkarlar üzerine kurulmuş olan Birliğin, politik konuları göz ardı etmesidir. Birlik, geniş tartışma alanı bulan demokrasi açığı sorununu 1990lı yıllardan itibaren çözmeye yönelik adımlar atmıştır. Entegrasyon süreci başlangıçta halktan kopuk olarak başlamasına rağmen, günümüzde vatandaşları sisteme dahil etme çabası olduğu görülmektedir. Ancak, demokratikleşmenin ne derece başarılı olduğu tartışmalıdır. Vatandaşları sürece dahil ederek demokrasi açığını çözmeye yönelik atılan ilk adım Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılmasıdır. Bilindiği üzere, Parlamento, Birliğin halk tarafından seçilen tek kurumdur. Ancak, karar alma süreçlerinde Maastricht Antlaşması'na kadar etkili mercii olamamıştır. Maastricht Antlaşması ile getirilmiş olan ortak karar prosedürü Parlamento'ya önemli ölçüde güç kazandırmıştır. İkinci olarak, Birlik karar alma süreçlerini şeffaflaştırma çabası içerisine girmiştir. Bu ilke günümüzde kamu yönetiminde gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda Birlik, bilgi ve belgeleri halka açmış bulunmaktadır. Vatandaşlar, belgelere doğrudan ulaşma hakkın kazanmıştır. Vatandaşları doğrudan sürece dahil eden adım, Avrupa Vatandaşlığı Girişimi (1 Milyon Sivil İnsiyatif) olmuştur. İnsiyatif kapsamında, vatandaşlar gerekli şartları sağladıktan sonra Birliğin yasa yapım mekanizmasını harekete geçirebilmektedir. Ancak, insiyatifin tam anlamıyla etkili olup olmadığı belirsizdir. Demokrasi açığını çözmek için ulusal parlamentolar da karar alma süreçlerine dahil edilmeye çalışılmıştır. Yetki ikamesi ilkesi kapsamında, Birliğin yasa yapım süreçlerinde ulusal parlamentolar ciddi anlam kazanmıştır. Son olarak, ombudsmanlık kurumu, vatandaşlar ile Birlik arasında bir aracı görevi üstlenme çabası ile oluşturulmuştur.

Görüldüğü üzere, Birlik daha demokratik hale gelmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Fakat, halkın büyük bir çoğunluğu kendini Avrupa Projesi'nin tam anlamıyla bir parçası olarak görememektedir. Demokrasi açığı sorunu Birlik nezdinde problemler alanlardan biri olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Aydın Düzgüt, Senem ve Özge Onursal Beşgül. (2013). "AB'nin Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri." Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettiklerimiz: Avrupa Birliği'ne Giriş, ed. Ayhan Kaya. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, pp. 316-326.
- Baykal, Sanem ve İlke Göçmen. Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Biering, Peter. "The Danish Proposal to the Intergovernmental Conference on Political Union." The European Ombudsman Origins, Establishment, Evolution, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, 38-51.
- Bozkurt, Enver vd. (2012). Avrupa Birliği Hukuku. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Crombez, Christopher. (2003). "The Democratic Deficit in the European Union: Much Ado about Nothing?" European Union Politics, 4 (1), 101-120.
- Crum, Ben. (2005). "Tailoring Representative Democracy to the European Union: Does the European Constitution Reduce the Democratic Deficit?" European Law Journal, 11(4), pp. 452-467.
- Decker, Fran. (2002). "Governance beyond the nation-state. Reflections on the democratic deficit of the European Union." Journal of European Public Policy, 9 (2), 256-272.
- Efe, Haydar. (2011). "Avrupa Ombudsmanı'nın AB İçinde İyi Yönetim, Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Haklarını Koruyucu Rolü." Avrupa Çalışmaları Dergisi, 19 (2).
- Gişi, Selçuk. (2017). "Ombudsmanlık Kurumu, İsveç ve Fransa Ülke Uygulamaları ile Avrupa Ombudsmanı Üzerine Bir İnceleme." YBHD, 2 (2), 1-42.
- Gürsoy, Yaprak. (2009). "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme." Avrupa Birliği'ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar, ed. Ayhan Kaya, Senem Aydın-Düzgüt, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, pp. 55-72.
- Held, David. (1999). Models of Democracy 2ed. Stanford University Press.
- Horeth, Marcus. (1999). "No Way Out for the Beast? The Unsolved Legitimacy Problem of European Governance." Journal of European Public Policy, 6(2), 249-268.
- Jensen, Thomas (2009). "The Democratic Deficit of the European Union", Living Reviews in Democracy, 1, 1-8.
- Ilgaz, Deniz ve Nesrin Demir. (2006). "Avrupa Birliği ve Demokrasi: Halk Görüşleri Analizi." Avrupa Araştırmaları Dergisi, 14 (2). 151-184.
- Kartz, Richard S. "Models of Democracy: Elite Attitudes and the Democratic Deficit in the European Union." European Consortium for Political Research Joint Session of Workshops, Copenhagen, 14-19 Nisan 2000.
- Majone, Giandomenico. (1998). "Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards." European Law Journal 4: 5-28.
- Majone, Giandomenico. (2006.) "The Common Sense of European Integration." Journal of European Public Policy 13: 607-26.
- Meny, Yves. (2002). "De la democratie en Europe: Old Concepts and New Challenges." Journal of Common Market Studies 41: 1-13.
- Moravcsik, Andrew. (2002). In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union." Journal of Common Market Studies 40: 603-24.
- Neunreither, Karlheinz (1999). "The European Parliament." Şu Kitapta: Ed. Laura Cram, Desmond Dinan ve Neill Nugent. Development in the European Union. Palgrave, London: Macmillan Publishers Limited. 62-83.

- Oğuşgil, V. Atilla. (2014). "The Operational Effectiveness of the European Ombudsman." *International Journal of Social Inquiry*, 7(1), 47-62.
- Özdemir, Haluk. (2015). *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Özden, Kemal. (2010). *Ombudsman Türkiye'deki Tartışmalar*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Poyraz, Emel. (2013). "Avrupa Birliği'nin Sistem Sorunu: Kamuoyu Eksikliği ve Demokrasi Açığı." *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler (UHBAB) Dergisi*, 2 (4), 13-35.
- Pridham, Geoffrey. (2000). *The Dynamics of Democratization: A Comparative Approach*. Continuum, London.
- Sağiroğlu, Akın. (2013). 'Avrupa Ombudsmanı: Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri', Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar, Eds. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Schmidt, M. G. (2002). "Demokrasi Kuramlarına Giriş." Çeviren: M. Emin Köktaş, 2. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmitter, C. P. (2000). *How to Democratize the European Union and Why Bother?* London: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Scoott, A. (2003). "Analysing the Democratic Deficit" ed. J.J.H. Weiler, Iain Begg, John Peterson, *Integration, Integration in an Expanding European Union: Reassessing the Fundamentals*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Schampf, Fritz W. (1997). "Economic Integration, Democracy and Welfare State." *Journal of European Public Policy*, 4 (18), 18-36.
- Şengül, Ramazan (2013). "Avrupa Birliği Yönetiminde Belgelere Erişim Hakkının Gelişimi." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (3), 207-218.
- Turhan, Durmuş Gökhan ve Serkan Ökten. (2014). "Avrupa Birliği'nde Ombudsmanlık." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 213-224.
- Ultan, Mehlika Özlem (2018). "Avrupa Birliği Hukuku Bağlamında Yetki ve Demokrasi Açığı Sorunlarına Siyasal Bir Bakış." *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (1), 1-17.
- Ultan, Mehlika Özlem (2017). "Avrupa Vatandaşları Girişiminin Demokrasi Sınavı ve Uygulama İncelemeleri." *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (4), 25-54.
- Yiğit, Dilek (2009). "The Democratic Deficit and The European Union Transparency Initiative." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8 (2), 109-14.
- https://europa.eu/citizens-initiative/home_en Erişim Tarihi: 30.09.20.
- https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_en Erişim Tarihi: 27.09.20.
- <https://ec.europa.eu/cyprus/news/birli%C4%9Fin-durumu-2017-%E2%80%93-demokrasi-paketi-vatanda%C5%9Fl%C4%B1k-inisiatifi-ve-siyasi-parti-finansman%C4%B1-tr> Erişim: 30.09.20
- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_3165 . Erişim: 30.09.20.
- <https://ec.europa.eu/cyprus/news/birli%C4%9Fin-durumu-2017-%E2%80%93-demokrasi-paketi-vatanda%C5%9Fl%C4%B1k-inisiatifi-ve-siyasi-parti-finansman%C4%B1-tr> Erişim: 30.09.20

POPÜLİZM ve DIŞ POLİTİKA: GÜNEY ASYA POPÜLİSTLERİNİN “ÖNEMLİ ÖTEKİSİ” ÇİN

Bilgen Sütçüoğlu
İstinye Üniversitesi, bilgen.sutcuoglu@istinye.edu.tr

ÖZET

Popülizm çalışmalarında terimin ontoloji konusundaki fikir ayrılığı da vaka çalışmaları kadar yer tutmaktadır. Bu çalışma fark ve anlaşmazlıklara rağmen ‘saf halk’ ve ‘seçkin’ ikiliği ve çatışmasının popülizmi betimleyen özellik olduğunu eleştirel bir tarama ile savunmaktadır. Analitik bir araç olarak popülizmin izini sürerken bu ikiliğin varlığının asgari ölçüt olabileceği ve dış politika yapımına etkisinin hangi sorular çerçevesinde çalışılabileceği tartışılmıştır. Kimlik çalışmalarının temel referans noktası ‘biz’ ve ‘onlar’ kavramlarının yeni biçimi olarak popülizm, kendi halkını inşa eder. Bu anlamda ilk adım olarak liderin popülist olduğu tesis edilmeli, devamla dış politikasının farklılık ve değişim sergileyip sergilemediği incelenebilir. Güney Asya’da hali hazırda yönetimde olan popülist liderlerin dış politikalarında, yine kimlik çalışmalarını bakışıyla Çin ‘önemli öteki’ olarak merkezi bir yerdedir. Çelişkili gibi görülebilecek ilişkiler kapanmanın imkansızlığı ile açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Dış Politika, Söylemsel Yaklaşım, Çin

1. Giriş

Uzun yıllar Latin Amerika siyasetini açıklayan bir terim olarak karşımıza çıkan popülizmi duymadığımız bir gün geçmemekte. Çeşitli medya mecralarında ve elbette akademik çevrelerde popülizm ile bir şekilde bağlantılı ya da doğrudan inceleyen makaleler, konferanslar, tartışmalarla çevrelendik. *The Guardian* gazetesinin finanse ettiği ve yayınladığı *Team Populism* endeksine göre dünyanın en popülist dördüncü liderleri de ülkemizin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan (*The Guardian*). Aynı çalışmaya göre en azından 2008 yılından beri dünyayı saran bir söylem ile karşı karşıyayız. Her ne kadar gazetenin kullandığı anlam eleştirilmiş olsa da (Brown ve Mondon, 2020) alanın önemli isimlerini bir araya getiren *Team Populism*’in çıktılarını yansıtan tablo güvenilir bir resim çizmekte. Popülizm deyince ilk akla gelen akademisyenlerden Cas Mudde ise 1980’lerden itibaren artan ‘sözde popülist partiler’ ve çalışmalar olduğu iddiasıyla etkili makalesini açıyor (2004: 541).

Bu çalışmanın amaçlarından biri popülizmin tanımına olmasa da literatürdeki asgari paydaşları arayarak bir analiz aracına ulaşmak. Metnin kısa versiyonu 10 Aralık 2020 tarihinde ‘Güney Asya ve Çin bağlamında Popülizm ve Dış Siyaset’ panelinde sunulmuştur. Panelin diğer sunuşlarında Hindistan, Filipinler, Endonezya ve Pakistan’ın popülist liderlerinin dış politikalarını inceleyen vakalarda uygulanan yaklaşımı özetlemektedir. Bu bağlamda analiz metninin diğer amacı da Uluslararası İlişkilerde popülist liderlerin etkileri nasıl çalışılabilir konusunda çerçeve sorular önermektir. Vakaların detaylarına burada girilmeyecek olmasına rağmen Güney Asya popülist liderlerinin dış politikasında Çin’in ‘önemli öteki’ olarak çalışılması da önerilmektedir.

Popülizmi ele alan çalışmalarda ortak nokta ‘halk ve seçkin’ karşıtlığı olarak ortaya çıkmıştır. O sebeple, ‘halk’, ‘içerdeki iyiler’ ve ‘dışardaki kötüler’ ilişkisinin en genel ve temel yansımalarından biri olan milliyetçilik ile popülizm farkı da sorgulandı. Temel çıkış noktam diğer kimlik temelli siyasetlerden farkını anlamak oldu. En nihayetinde popülizm de ‘biz’ ve ‘onlar’ inşa ediyor ise kimlik, milliyetçilik, popülizm çalışmalarına katkı vermiş akademisyenlerin popülizm yaklaşımları fark ve özellikleri daha netleştirecektir. Laclau, Mouffe, Stavrakakis, Brubaker ve Wodak’ın popülizmi nasıl ele aldığı incelenmiştir. Diğer tanım ve yaklaşımları da inceleyerek ontolojik farklılıklara rağmen asgari paydaş taranmıştır.

2. Popülizm Tanımları

2.1. İdeoloji, Tarz veya Strateji Olarak Popülizm

Mudde, ‘*The Populist Zeitgeist*’ makalesi ve diğer kitaplarında açıkladığı üzere popülizmi bir ince-merkezli ideoloji olarak ele alır (Mudde, 2004: 543; Mudde; Kaltwasser, 2017: 6). Diğer ideolojiler gibi bir dünya görüşü, bir bakış açısı olsa da birçok soruna kapsamlı cevaplar sunamaz. Peki popülizmin dünya görüşü nedir? Aslında o da sadece popülizme özgü olmayan Maniştivist yaklaşımdır. Toplum siyah ve beyaz olarak ikiye ayrılmıştır. Toplumda iyiler ve kötüler vardır ve mutlak kategorilere göre saf ve temiz bir halk ve onları sömüren, yozlaşmış, erdemsiz seçkinler arasında zıtlık bir gerçektir (Kalaycıoğlu, 2020: 9). Bu yaklaşımın normatif olduğu da aşikâr. Halkın değerleri ki bunlar halkın sağduyusu ile belirlenir, hakikatin kendisidir.

Mudde halkın elit üzerinden tanımlandığını, halkın ne olmadığı ile belirlendiğini vurgular. Bu anlamda aşağıda daha detaylı açıklanacak olan söylemsel yaklaşıma benzediği söylenebilir fakat iki görüş arasında önemli bir ayrım söz konusu. Mudde gibi popülizmi ince-merkezli ideoloji olarak tanımlayan çalışmalarda popülist

siyasetçinin ya da siyasetin hitap ettiğini ya da temsil ettiğini iddia ettiği halkın varlığını sorgulanmadığını görüyoruz. Siyasetçinin saf halk varmış gibi yapmasını verili kabul eder. Popülist liderler o saf ve bütün halk bir olguymuş gibi onlara konuşur, sessiz çoğunluğun haklarını aradığını dile getirir, onların oylarına talip olur. Çalışmalar da liderlerin politika ve retoriklerini incelemektedir. Örneğin, Esen (2019) Latin Amerika ve Avrupa örnekleriyle popülist ülkelerdeki demokratik gerilemenin öncülüğünü çektiğini ve popülistlere karşı geliştirilebilecek stratejileri ele almaktadır.

İnce-merkezli popülizmin diğer ideolojilerle eklenmesi kaçınılmazdır. Mudde'ye göre bu tanım farklı coğrafyalarda popülizmler görülüyor olmasını ve nasıl hem sol hem sağ politikalarla ilişkilendiğini açıklar. Bu durum literatürde popülizmin tanımı konusunda karışıklığa yol açıyor ve aslında kendi başına var olamayan ideolojinin nasıl araştırılacağı sorusunu doğuruyor olsa da Mudde için düşünsel yaklaşım faydalı görünmektedir. Düşünsel yaklaşım ya da ideoloji tanımına getirilen eleştirilere baktığımızda popülizmin, milliyetçilikle, Avrupa Birliği karşıtlığı ama aynı zamanda neoliberalizm eleştirisi içerebilmesi ve ideoloji kavramının kendisi de muğlakken, açıklama kapasitesi sorgulanır. Aslanidis (2016), Mudde'nin aslen Freeden'dan (1998) aldığı ince-merkezli ideoloji kavramının tanımındaki kısıtlarını ve metodolojik sorunları üzerinde durur.

İdeolojik tanımla en ters düşen yaklaşım ise popülizmi bir siyasal tarz olarak açıklayanlar. Örneğin Moffitt ve Tormey (2014) göre siyaset bir gösteri gibi incelenmeli, siyasetçi de bir ünlü. Günümüz popülizminin en önemli özelliklerinden biri olarak tarzın öne çıktığını iddia ediyorlar. Siyaset tarzı ile kast edilen "siyasal ilişkileri üreten performans repertuarı" (Moffitt ve Tormey, 2014: 387). Popülist liderler duygulara hitap edebilen, hem halkla bağ kurabilen ama bir ünlü gibi performansıyla öne çıkan kişiler. Durumdan duruma liderlerin 'ne söyledikleri' yani içerik veya 'nasıl söylediklerinin', yöntemleri önem kazanabiliyor. Söylemsel analizden de söylemin daha çok içerik odaklı olduğu iddiasıyla kendini ayırıyor.

Halk ve seçkin ayrımı konusundaki görüşlerine baktığımızda popülist tarz için de aynı ikiliğin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Mudde'den farklı olarak seçkinlerin yozlaşmışlığı vurgusunu popülizmin temel taşı olarak görmemekteler. Seçkin veya seçkinlerden olmamak yeterli tanımlayıcı kriter sayılıyor. Popülist tarzın önemli bileşenlerinden biri ise krizlerin halk ve düşman yaratmak için araçsallaştırılması. Krizler popülizmi ortaya çıkartan bağımsız değişkenler olmaktan çok popülist tarzın krizleri derinleştirdiği ve lideri kurtarıcı olarak konumlandırılması Moffitt'in (2014) literatüre önemli bir katkısı olarak görülebilir.

Strateji olarak popülizm de halkın değerlerini takip edip sosyal örgütlenme yöntemi olarak ele alınıyor. Latin Amerika çalışmalarında daha yaygın olarak gördüğümüz bu yaklaşıma göre liderler bireysel olarak halk ile doğrudan bağ kurarak, yerleşik kurumları nerdeyse yok sayarak, toplumsal örgütlenmenin başını çekerler (Bonikowski ve Gidron, 2016). Örneğin Barr (2009) karizmatik lider özelliklerinden ziyade liderin kendisini elitlerden farklı, halka yakın hatta halkın içinden biri olarak desteklediği bir siyasal ortamdan bahseder. Seçkin ve halk karşıtlığına vurguyu yine ortak referans noktası olduğunu görebiliriz.

2.2. Siyasal Söylem Olarak Popülizm

Popülizm siyasetin ta kendisidir der Laclau. Popülizmi bir siyasal söylem olarak ele alan Laclau, diğer söylemler, anlamlar ve kimlikler gibi popülizmi de toplumlarda kaçınılmaz olan ayrışmaların nasıl siyasallaştığıyla açıklamaktadır. Mouffe ile birlikte yazdıkları ve *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (1985) kitabında geliştirdikleri kavramları kullanarak, antagonizmler üzerinden devamlı bir ilişkiler bütünü olarak görür siyaseti. Siyasal uzlaşma arayışı, farklılıkları göz ardı eder ve toplumsal gerçeklerle örtüşmez. Çatışma her zaman olacaktır ama bu çatışmaların diyalogu ve diyalektiği siyasalı yaratır.

Popülizmin önkoşulu karşılık bulamamış talepler, tatminsizliktir. Farklı hatta bambaşka sebeplerle tatminsizlik yaşayan, kendini temsil edilmiyor hisseden, siyasetten dışlanmış görenler arasında eşitlik zinciri yani bir ortaklık oluşması ihtimali vardır. Popülist söylemin öne çıkarttığı halk da aslında bir boş belirleyendir. Kendi başına bir anlamı yoktur, anlamı söylem ile yaratılmaktadır. İç sınırlar belirlenirken her zaman dış sınırlar yani gruptan olmayanlarla karşılaştırma zorunludur. Popülist söylemde iç sınır ya da içerideki mazlum, toplumun bütününden ayrı, farklılığı, ezilmişliği, tatminsizliği üzerinden kurgulanır.

Popülist söylemde aslında halk herkesi işaret etmez, tabii, hakiki ve meşru olan bir halk kurgulanır. Popülizmin özcülük vurgusuna rağmen sosyolojik kategoriden ziyade inşa edilen gruplar olarak halk ve seçkinler popülist söylem tarafından yaratılır. Bu anlamda post-yapısalcı söylem analizi bize popülist liderlerin hitap ettikleri grupların hakiki varlıkların sözcüsü olmadığı onların kurucusu, üreticisi olduklarını hatırlatması açısından önemli bir katkıdır.

Mouffe (2019) da tam bu noktada tartışmaya *Sol Popülizm* kitabıyla katılarak bir siyasal strateji önerisinde bulunuyor. Sosyal demokrasinin hegemon, neoliberal politikaları kabulü ve sınıf temelli analizlere çakılı kalmasının solu zayıflattığı eleştirisi üzerinden solun popülist momentini yakalayarak kendi halkını üretebileceğini, hatta bunu yapması gerektiğini iddia ediyor. "Popülist moment", neoliberal hegemonya süresince şahit olunan politik ve iktisadi dönüşümlere karşı çeşitli direnişlerin ifadesidir" (Mouffe, 2019: 24). Halk bir biyolojik hatta sosyolojik hakikat olmadığına göre popülist moment, feministler, göçmenler, gezegenin geleceğini dert edinenleri

halk olarak inşa edilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Laclau'nun da söylediği gibi bambaşka taleplerin eşitlik zinciri 'halk' olarak tanımlanacaktır.

Wodak'ın (2015) sağ popülist söylemleri incelediği çalışması da düşünsel yaklaşım ve söylemsel yaklaşımın bir karması gibi görülebilir. Wodak inşacı yaklaşımın en temel düşünürlerinden olmuştur ve ulusal kimliklerden (2009), Avrupa Birliği'ne söylemsel kimlik inşası çalışmalarına katkılarıyla bilinir. Sağ popülizmi bir ideoloji olarak tanımlıyor. Bu ideoloji seçkin karşıtlığı ve serbest piyasa ile sınırlı bir iktisadi liberalizm sac ayakları üzerine kurulmuştur (Wodak, 2009: 8). Popülist özelliği ise hemen hemen homojen bir halkın mensubu sıradan insanlara hitap ediyor olmasıdır. Wodak, etnik, ırk temelli, ulusal tüm *demos*ların söylemsel olarak sınırlarının çizildiğini ve bu sınırların tabii olarak algılayan özcü bir yaklaşımın ürünü olduklarını hatırlatıyor. Popülizmin *demos*unda da sınıf, cinsiyet, din temelli farklılıklar yoktur.

Söylem sadece kelimelerden oluşmadığı için Wodak hem içerik hem de tarz olarak sağ popülist söylemi inceler ve dokuz temel özelliğini belirlemiştir (2009: 23). Oluşan listenin başında da yine ideal, homojen ve özcü bir 'halk' anlayışı ve ona düşmanlar sahnededir. Dışlayıcı retorik 'biz'den olmayanları ve popülist siyasetçileri halkın kurtarıcısı, koruyucu olarak üretir. Sağ popülistler korku siyaseti üzerinden meşruiyet tesis eder ve cahillikten neredeyse övünürler. Halkı/bizi tehdit eden kurumlar, azınlıklar, göçmenlerin eleştirisi, dışlanması söylemlerinden eksik olmaz. Wodak anti-entelektüalizmin de üzerinde duruyor ve cahil kibri de sağ popülistlerin ayırt edici özelliklerinden biri olarak dile getiriyor. Lider ve performansı da bu analiz içinde önemli yer tutuyor mesela sosyal medya kullanımları, görünüşleri, yaklaşılabılır olmaları gibi özellikleri de inceleniyor. Bu özellikler Endonezya, Hindistan, Filipinler ve Pakistan'ın liderlerinde de öne çıkmakta.

Söylemsel yaklaşımda popülizm alanında Laclau'nun öğrencisi olan Stravakakis'i anmadan geçemeyiz. Milliyetçilikle popülizmi ayırt etmek için De Cleen ile birlikte sundukları çerçeve popülizm asgari ölçütleri ve kendi özgü özellikleri arayışında yön gösterici nitelikte. De Cleen ve Stravakakis (2017; 2020) halk ve ulus kavramlarının birbiriyle karıştırıldığını ya da birbiri yerine kullanıldığını ve bunun sebebinin de hepimizin modern toplumlarda ulus-devlet çerçevesinden çıkamamamız olarak koyuyorlar. Milliyetçi söylem halkı ulus olarak tanımlamayı neredeyse otomatikleştirmiş durumda, alternatifini hayal edemiyoruz.

Halbuki onlara göre fark popülistlerin dikey düzlemde hareket etmesi. Popülizm güç, statü, sosyo-ekonomik dağılımı aşağı/yukarı arasındaki çatışma olarak kurguluyor. Boş belirleyen 'halk' ya da mazlum terimleri ile ortak sorunlar etrafında eşitlerken, bu hislerini yukarıdaki seçkinlere yönelmelerini de sağlayarak üretiyor. Laclau'nun da belirttiği gibi popülist söylem tüm toplumu mesela tüm ulusu temsil etmek gibi bir amaç gütmüyor. Kendi bir alt grup, daha saf daha sağduyulu bir grubu diğerlerinden yani seçkinlerden ayırt eder. Stravakakis'in yaklaşımına göre milliyetçilik ulusa dışsal tehditler üzerinden işler. Yatay eksende, içeridekiler/dışarıdakiler yani ulusun mensupları ya da başka ulusa mensuplar ayrımı oluşturur. Brubaker (2020) da popülizm ve milliyetçiliğin farkları ortaya koyma çabasında milliyetçilik küresel çerçevedeki farklılıkları, popülist belirli bir yönetim sistemi/devlet içi farklılıklarla ilgilidir şeklinde formüle etmiş.

Bu ayrıma göre popülizm başka halklarla ilişkili değil ama ulus başka ulusların zıttı olarak tahayyül edilir. Ulusun da bir inşa olduğunu hatırlarsak milliyetçilik ulusu sadece belli bir coğrafi alandaki insanları tanımlamaz ve onun dışındakileri üzerinden kendi üretmez. Ulus-devlet sınırlarını aşan ulus tasarımları kadar, içeride de ulusun tabiiği sorgulayan, sınıfsal, dini, etnik kimlikleri ile ulusun birliğine, bütünlüğüne tehdit olarak algılanan azınlıklar da komşu uluslar kadar ötekileştirir.

Ulusun da milliyetçi söylemin inşası olduğunu biraz göz ardı etmiş gibi görünse de bu bakış açısı popülizmi sağ popülist, özellikle de Avrupa'da görüldüğü şekliyle göçmen ve çokkültürlülük karşıtlığına indirgemekten alı koyabilir. Mesela AB karşıtlığı bir lideri popülist olarak tanımlamak için yeter ölçüt değil. Bir siyasetçi ülke içindeki seçkinleri halka değil dış güçler mesela AB gibi küresel seçkinler kurumuna sadık olmakla eleştiriyorsa popülist diyebiliriz. Popülizmin, milliyetçilikten farkı ulus-devlet içi toplumu bir bütün halk yani ulus olarak üretmek yerine alt grup olarak saf halk inşasıdır yaklaşımı popülizm çalışmalarında bir analiz aracı arayışımızda faydalı gözüküyor.

3. Popülizm ve Dış Politika: Güney Asya ve Çin İlişkileri İçin Bir Yaklaşım Önerisi

Kimlik siyasetine tepki gibi gözükse de popülistler kimlik siyaseti yapmaktadır. Din, dil, etnisite, toplumsal cinsiyet temelli siyasetleri halk potasında eritmeyi, eritemiyorsa seçkincilik olarak dışlamayı hedefleyen çoğunlukcu bir kimlik siyaseti olduğu iddia edilebilir. Azınlıkların tekelinden çıkartarak sözde çoğunluğun ortak kimliği ve tabii ki kimlik oluşumunun olmazsa olmazı öteki olarak seçkinlere karşı iç sınırlar ve eşdeğerlik zinciri yaratma çabasıdır. Popülizm, biz ve öteki isimlerinin, isim verme eyleminin yeni formunda bir siyasal söylemdir.

Kimlik üreten bir söylem olarak popülizmin dış siyasete nasıl yansıdığını tartışmak için de 'popülist liderlerin dış siyaseti nedir?' sorusuna cevap aramak, dış siyasette popülist söylem aramaktan daha anlamlı olacaktır. Temel varsayım, 'Kimin yönetiminde olduğu dış siyaseti doğrudan etkiler'.

Ülke sınırları dışındakilerle ilişkileri milliyetçilik alanına, iç siyasetteki halk, seçkin ayrımını da popülizm alanına kısıtlamaya çalışarak, dış politika ve popülizm ilişkisi çalışırken incelenen lider popülist mi sorusunun doğru bir başlangıç olacaktır. Yukarı belirlenen asgari paydaşlara göre popülizmden bahsetmek için 'saf halk' ve

'seçkinler' ayrımının siyasi söylemdeki varlığı aranmalıdır. Ülke dışı ilişkilerdeki biz ve onlar ayrımının milliyetçiliği işaret etmesi mümkün olduğundan, dış politikasında popülist retorik aramak yerine bir popülist dış siyaseti nasıl etkiler sorusu popülizmin etkisini incelemek için gerekli bir kısıt olarak kendini göstermektedir.

Buna göre popülizm ve dış siyaset ilişkisi incelenirken öncelikle incelenen vaka ülkenin liderinin popülist olup olmadığıyla başlanabilir. Yukarıda özetlenen sonuçlara göre, liderin söylemlerinde mutlaka 'halk' ve 'seçkin' ayrımı olmalıdır ki popülist olarak tanımlanabilsin. Bunun yanında popülist liderler elbette sadece 'halk' inşa etmekle yetinmezler. 'Kendisini halktan biri olarak sunuyor mu? Halkın dertlerini, tatminsizliklerini, sorunlarını bildiğini ve çözümün kendisinde olduğunu savunuyor mu?' sorularının yanıtları da popülist liderleri belirlemek için yön gösterici olacaktır.

İkinci olarak da popülist liderle birlikte dış siyasette değişimlerin izi sürülmelidir. Eğer anlamlı bir değişim yoksa kimin yönetimde olduğu önemlidir varsayımı temelsizleşecektir. Plageman ve Destradi'nin (2019) Hindistan vakası için önerdiği gibi ikili ilişkilere öncelik verip vermediği sorulmalıdır. Popülist liderlerin dış politikasını ikili ilişkiler mi çok taraflılık mı öne çıkmakta olduğu incelenebilir. Popülistlerin kendilerini halktan biri olarak sergilemeleri ve halkın sağduyusunu temsil ettikleri hatırlanacak olursa, ikili ilişkilerde liderliğini sergilediğini iddia etmesi daha olasıdır. Buna bağlı olarak bölgesel ve uluslararası örgütlerin politikalarına uyumlu bir dış politika sergileniyor olup olmadığı da bir diğer araştırma sorusu olarak çalışmalara yön verebilir.

Filipinler, Hindistan, Endonezya'nın Çin ile ilişkisinde yine söylemsel kimlik oluşumu yaklaşımından Çin bu ülkelerin 'önemli ötekisi' olarak tanımlanabilir. Tüm kimlikler bir diyalog ve güç savaşının yansımalarıdır ama her zaman 'biz' olmayan tamamen karşı kampta olarak da görülmez. Goerge Herbert Mead'ın psikoloji alanında kullandığı 'önemli öteki' terimini Charles Taylor 'Tanınma Siyaseti' makalesinde bireylerin atomik olmadığı ve kendini her zaman kendi olmayanla diyalogu üzerinden tanımladığı görüşünü yineler. Kendi kendimize anlam üretmeyiz. Anlamlar önemsedığımız ama ben/biz olmayanla ilişkimizin sonucudur. 'Öteki', Laclaucu ifadeyle farklılıklar mantığının yansıması iken, önemli öteki ile ilişki mutlaka antagonist değildir. Önemli ötekinin bizi nasıl gördüğünü önemser, ona göre pozisyon alırız. Kapanmamın imkansızlığı ise ilişkilerin dinamizmine, devamlılığına işaret eder. Çin ile diğer Asya ülkelerinin gergin, yakın, dinamik ilişkisi de kapanmamın bir göstergesi olarak yorumluyoruz. Kuşak-Yol Projesine konusundaki politikalarıyla Güney Çin denizi konusundaki farklılık gösterebiliyor.

4. Sonuç

Yukarıda özetlenen ontolojik anlaşmazlıklar popülizm literatürünün kendisinin de içinden çıkmaya çalıştığı bir tartışma alanıdır. Buna rağmen, ideoloji, strateji, tarz, söylem tanımlarında ortak olan asgari ölçüt popülizmin 'halk' ve 'seçkin' ayrımını tabii olarak kurgulanmasıdır.

Popülizm dalgasının uluslararası ilişkilere etkilerini incelemek açısından ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinden örneklerle popülistlerin yönetimde olduklarında nasıl davrandıkları ve dış politikalarının nasıl şekillendiği literatüre katkı niteliğinde araştırmalara gebedir. Literatür içindeki öz eleştirilerden batı merkezli çalışmalarla kısıtlı kalmamak ve popülizmin bukelemun karakterini göz ardı edip, her tür çağdaş siyaseti popülist olarak isimlendirmemek adına da popülizmi üzerinde anlaşılan en temel özelliği yani 'halk' ve 'seçkin' ayrımı yapmak olarak tanımlayarak, bu özelliklerin görüldüğü liderlerin dış politikasını çalışmak gereği oluşmuştur. Bu çalışma da popülizmi analiz aracı olarak halk ve seçkin ayrımını ön planda görmekte ve bu özelliklere haiz siyasetçilerin dış politikasını incelemek için temel önerilerde bulunmaktadır. Ortak bir çalışmanın parçası olduğu için vakaların detaylarına girilmemiş olsa da Güney Asya popülist liderlerinin dış politikasında Çin'i 'önemli öteki' olarak konumlandırmıştır. Hem Asya hem de dış politika ve popülizm ilişkisinin literatüre önemli katkıları olacaktır. Bu metnin ilerideki vaka ve karşılaştırmalı araştırmalara kavramsal ve analitik bir yol gösterici olmak gibi bir kısıtı mevcuttur.

Kaynaklar

- Aslanidis, Paris. (2016). "Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective." *Political Studies* 64 (IS): 88-104.
- Barr, Robert R. (2009). "Populists, outsiders and anti-establishment politics." *Party Politics* 15(1):29-48.
- Bonikowski, Bart, and Noam Gidron. 2016. "Multiple Traditions in Populism Research: Toward a Theoretical Synthesis." *Comparative Politics Newsletter*, American Political Science Association. 26(2):7-14.
- Brown, Katy ve Aurelien Mondon. (2020). "Populism, the Media, and the Mainstreaming of the Far Right: *The Guardian's* Coverage of Populism as a Case Study." *Politics* 00(0): 1-17. DOI: 10.1177/0263395720955036
- Brubaker, Rogers. (2020). "Populism and Nationalism." *Nations and Nationalism* 26(1): 44-66.
- De Cleen, Benjamin and Yannis Stavrakakis. (2017). "Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism." *Javnost: The Public* 24(4): 301-319.
- De Cleen, Benjamin ve Yannis Stavrakakis. (2020). "How Should We Analyse the Connections between Populism and Nationalism: A Response to Rogers Brubaker." *Nations and Nationalism* 26: 314-322.
- Esen, Berk. (2019). "A New Democratic Agenda to Counter the Populist Tide Around the Globe." *Turkish Policy Quarterly* 18(3): 13-25.
- Freeden, Michael. (1998). "Is Nationalism a Distinct Ideology?" *Political Studies* 46 (4): 748-65.

- <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2019/mar/06/revealed-the-rise-and-rise-of-populist-rhetoric>. Erişim tarihi: 03.12.2020.
- Kalaycıoğlu, Ersin. (2020). "Halk Yönetimi: Popülizm ve Demokrasi." *İktisat ve Toplum* 115: 4-21).
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. New York ve Londra: Verso.
- Laclau, Ernesto. (2005a). *On Populist Reason*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto. (2005b). "Populism: What's in a Name?" In F. Panizza (ed.), *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, pp. 32-49.
- Moffitt, Benjamin and Simon Tormey. (2014). "Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style." *Political Studies* 62 (2): 381-97.
- Moffitt, Benjamin. (2014). "How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism." *Government and Opposition* 50(2): 189-217.
- Mouffe, Chantal. (2019). *Sol Popülizm*. İstanbul: İletişim. Çev. Aybars Yankı.
- Mudde, Cas ve Cristóbal Rovira Kaltwasser. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. New York, NY: Oxford University Press.
- Mudde, Cas. (2004). "The Populist Zeitgeist." *Government and Opposition* 39(4): 541-63.
- Plagemann, Johannes ve Sandra Destradi. (2019). "Populism and Foreign Policy." *Foreign Policy Analysis* 15: 293-301.
- Stengel, Frank A., David B. MacDonald ve Dick Nabers. (Eds.) (2019). *Populism and World Politics: Exploring Inter and Transnational Dimensions*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Taylor, Charles. (1994). *Politics of Recognition*. In A. Gutmann (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, pp. 25-73.
- Wodak, Ruth ve diğerleri. (2009(1999)). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Wodak, Ruth. (2015). *Politics of Fear: What Right-Wing Discourses Mean*. London: Sage.

OTORİTER DEMOKRASİ: TARİHSEL VE KAVRAMSAL BİR TARTIŞMAYA DAİR İLK NOTLAR

Erol Ülker
Işık Üniversitesi, erol.ulker@isikun.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma siyasal rejim ve popülizm tartışmalarına ilişkin olarak gündeme gelen otoriter demokrasi kavramına tarihsel ve kavramsal bir çerçevede değinmeyi amaçlıyor. Söz konusu kavram çoğu zaman demokratik kurumların formel olarak işlemeye devam ettiği siyasal rejimlerde ortaya çıkan otoriterleşme eğilimlerine istinaden kullanılmakta, bu anlamıyla siyasal iktidarın sivil toplum aleyhine genişlemesine ve merkezileşmesine işaret etmektedir. Ancak Dylan Riley *The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain, and Romania, 1870-1945* isimli çalışmasında, otoriterleşme ve sivil toplum arasında kurulan ve kendisinin “Tocqueville tezi” olarak nitelendirdiği bu ilişkiyi ters yüz etme iddiasındadır. Riley’e göre iki-savaş-arası dönemde İtalya, İspanya ve Romanya’da hakimiyet kuran faşist rejimler, sivil toplumun yokluğu ya da zayıflığı nedeniyle değil, tam tersine hızlı bir şekilde ve fazlasıyla gelişmiş olmasından beslenirler. Riley, Avrupa’da özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkan dernekleşme ve kooperatifleşme hareketlerine işaret ederek, sivil toplumun gelişimine vurgu yapar. Ancak Riley’e göre bu, Avrupa’nın önemlice bir bölümünde liberal demokrasinin değil, otoriter demokrasilerin ortaya çıkmasını önceler. Bu çalışma, Federico Finchelstein’in 2017 yılında yayınlanan *From Fascism to Populism in History* isimli çalışmasına atıfla, Riley’nin ortaya koyduğu analitik çerçeveyi eleştirel bir perspektifle değerlendirmekte ve otoriter demokrasi kavramının Osmanlı’nın son dönemi için ne dereceye kadar açıklayıcı olabileceğini tartışmaktadır. Osmanlı’da İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde ortaya çıkan korporatist hareketin kökenlerine ve bu hareketin İttihatçı tek-parti rejimiyle ilişkilerine işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otoriter Demokrasi, Meslekî Temsil, Korporatizm, Sivil Toplum

1. Giriş

Demokrasi ve otoriterleşme arasındaki ilişki özellikle 1990’lı yıllardan itibaren oldukça geniş bir literatüre konu oldu. Örneğin Fareed Zakariya, 1997 yılında yayınlanan ve sonrasında önemli bir referans haline gelen “The Rise of Illiberal Democracies” isimli makalesinde seçimlere dayanan formel demokratik kalıplarla sivil özgürlükler arasında giderek genişleyen açığa dikkat çekerek liberal anayasalar olmaksızın demokrasilerin otoriterleşme eğilimlerini artırdığını vurgulamıştı. O günden bu yana formel olarak çoğulcu seçim sistemlerine sahip ülkelerde güçlü bir lider profili etrafında şekillenen otoriterleşme ve popülizm eğilimleri hız kazandı. Rekabetçi otoriterlik ve otoriter popülizm gibi terimlerin yanı sıra otoriter demokrasi de, son yıllarda giderek yaygınlaşan bu tür rejimleri nitelendirmek için kullanılan kavramlardan biri oldu.

Otoriter demokrasi mevcut literatürde daha ziyade neoliberal döneme ilişkin bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıksa da, ben bu çalışmada konunun tarihsel boyutlarına dikkate çekmeye çalışacağım. Güncel ve teorik bir kavramsallaştırma olarak popülizm tartışmasını büyük oranda dışarda tutarak, tarihsel bir analitik çerçeve olarak otoriter demokrasi meselesini ele alıyorum. Daha spesifik olarak belirtmek gerekirse, bu çalışma iki temel soruya odaklanıyor: Otoriter demokrasi, neoliberal döneme özgü siyasal eğilimlerin yanı sıra, farklı tarihsel süreçleri anlamamıza katkıda bulunabilecek bir kavramsal/analitik çerçeve olarak görülebilir mi? Böyle bir kavramsallaştırmanın geç Osmanlı ve modern Türkiye siyasi tarihi bağlamında nasıl katkıları olabilir? Aşağıda ilk olarak otoriter demokrasi ve sivil toplum ilişkisini konu olan kavramsal bir tartışma yürütmeye çalışacağım. Daha sonra Osmanlı’nın son döneminde sivil toplumun gelişimi ve korporatist bir yönelim olarak meslekî temsil üzerinde duracağım. Burada bitmiş bir araştırmanın sonuçlarını paylaşmaktan ziyade, henüz başlangıç aşamasında olan bir çalışmaya dair ilk düşünce ve notlarımı mümkün olduğunca sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışacağım.

2. Otoriter demokrasi

Otoriter demokrasi Türkiye siyaseti için tamamen yeni bir kavram değil. Bu kavramın tarihsel bir bağlamda kullanımına ilişkin bilinen bir örnek, Mahmut Esat Bozkurt’un 1940 yılında yayınlanan Atatürk İhtilali isimli kitabında karşımıza çıkar. Bozkurt (2014: 99) burada Kemalizmi otoriter bir demokrasi olarak tanımlar ve şöyle der:

Zamanımızın bir Alman tarihçisi gerek nasyonal sosyalizmin ve gerek faşizmin Mustafa Kemal rejiminin az çok değiştirilmiş birer şeklinden başka bir şey olmadıklarını söylüyor. Çok doğrudur. Çok doğru bir

görüştür. Kemalizm otoriter bir demokrasidir ki kökleri halktadır. Türk milleti bir piramide benzer. Tabanı halk, tepesi yine halktan gelen baştır ki bizde buna şef denir. Şef otoritesini yine halktan alır. Demokrasi de bundan başka bir şey değildir.

Bu tanımlamanın yazıldığı dönemde ne dereceye kadar Kemalizme ilişkin egemen görüşü temsil ettiği önemli bir soru olmasına rağmen, benim tartışmak istediğim nokta bu değil. Dikkat edilirse Mahmut Esat Bozkurt'un olumlu anlamda kullandığı otoriter demokrasi tanımlaması kavramın daha güncel kullanımından oldukça farklı. Yukarıda değinildiği gibi, günümüzde otoriter demokrasi eleştirisi çoğu zaman çoğulcu ve demokratik kurumların formel olarak işlemeye devam ettiği siyasal rejimlerde ortaya çıkan popülizm ve otoriterleşme eğilimlerine işaret eder. Oysa Mahmut Esat Bozkurt'un otoriter demokrasi olarak Kemalizm tanımlamasına halk egemenliği anlayışı damgasını vurmuş durumda. Şef'in otoritesini demokratik kılan, onun halka dayanması ve halk egemenliğini cisimleştirmiş olması. Bu bakış açısı Mahmut Esat Bozkurt'a ya da 1940'lı yılların Türkiye'sine özgü değil.

Bu noktada Dylan Riley tarafından 2010 yılında yayınlanan *The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain, and Romania, 1870-1945* isimli çalışmaya atıfta bulunmak tartışmayı genişletmek açısından faydalı olacak. Riley (2010: 6-8) bu çalışmada, otoriterleşme ve sivil toplum arasında kurulan ve kendisinin "Tocqueville tezi" olarak nitelendirdiği ilişkiyi ters yüz etme iddiasındadır. Riley'nin Alexis de Tocqueville'e atıfla kavramsallaştırdığı bu perspektif, yani "Tocqueville tezi" kabaca sivil toplumun gelişmişlik düzeyi ile liberal demokrasiler arasında doğrusal bir ilişki olduğu ön-kabule dayanır. Şöyle ki, gelişmiş ve dinamik bir sivil toplumun varlığı liberal demokrasilerin gelişimini mümkün kılar ve bunun tersi de doğrudur. Yani dinamik bir sivil toplumun olmadığı ya da ortadan kalktığı bir siyasal sistem, otoriter rejimlerin yükselmesi için gerekli zemini oluşturmaktadır. Burada sivil toplumdaki kasıt, bireylerin kendi özgür iradeleriyle dahil olabilecekleri ya da ayrılacakları, bireysel haklarla toplumsal dayanışmayı harmanlayan gönüllü kuruluş ve örgütlenmelerden oluşan, vatandaşlar ve devlet arasındaki bir ara kategoridir. Bu tip örgütlenmeler dayanışmayı ve iş birliğini teşvik ederek modernitenin yalnızlaştırıcı ve atomize edici etkilerine karşı bir denge unsuru oluşturur. Aynı zamanda siyasal iktidarın, toplumun bütünü üzerinde mutlak bir otorite ve denetim kurabilmesinin önüne geçer. Tocqueville'e göre güçlü bir sivil toplum, Amerikan demokrasisini mümkün kılan en önemli özelliktir. Meselenin diğer boyutunu vurgulayan Hannah Arendt ise, sivil toplumun zayıflığını, totaliter rejimlerin doğmasına sebep veren önemli etkenlerden biri olarak değerlendirir.

Riley'e göre ise iki-savaş-arası dönemde İtalya, İspanya ve Romanya'da hakimiyet kuran faşist rejimler, sivil toplumun yokluğu ya da zayıflığı nedeniyle değil, tam tersine hızlı bir şekilde ve fazlasıyla gelişmiş olmasından beslenirler. Riley, Avrupa'da özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkan dernekleşme ve kooperatifleşme hareketlerine işaret ederek sivil toplumun gelişimine vurgu yapar. 1890-1914 yılları arasında Avrupa'da bir organizasyonel devrimin meydana geldiğini, bu süreçte çok sayıda dayanışma ve yardımlaşma cemiyetlerinin, üretim ve tüketim kooperatiflerinin ve zirai kredi kuruluşlarının ortaya çıktığını belirtir. Ancak bu eğilim, Avrupa'nın önemlice bir bölümünde Tocqueville tezinin öngördüğü gibi liberal demokrasilerin değil, Riley'nin otoriter demokrasiler olarak nitelendirdiği faşist rejimlerin ortaya çıkmasını önceler.

Sivil toplumun gelişimi İtalya, İspanya ve Romanya'da liberal demokrasiler yerine faşist rejimlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Çünkü sivil toplumun gelişimi, egemen sınıflar ve elitler dışında kalan kesimler arasında güçlü politik örgütlerin (hegemonik siyaset) ortaya çıkmasını takip etmekten ziyade bunu öncelendi. Her yerde olduğu gibi bu ülkelerde de gönüllü katılım esasına göre kurulan cemiyetlerin gelişmesi demokrasiyi destekledi. Ancak siyasal kurumların yokluğunda bu demokratik talep paradoksal olarak liberalizm karşıtı ve otoriter bir biçim aldı, siyaset bu şekilde teknokratik olarak reddedildi. Faşist hareketler ve rejimler siyasetin bu genel krizinden neşet ettiler ve krizin kendisi sivil toplumun gelişiminin ürünüydü (Riley, 2010: 2).

Dolayısıyla Riley'a göre faşizm, demokrasinin karşıtı olmaktan çok, tahrif olmuş ve çarpık bir demokratikleşme süreciydi. Faşist hareketler ise böylesi rejimlerin kurulması için mobilize olan ve toplumsal tabanını büyük ölçüde sivil toplumdaki alan siyasal örgütlenmelerdi.

Burada Riley'nin atıf yaptığı otoriter demokrasi kavramı, olumsuz anlamıyla prosedürel ya da formel demokrasiden çok Mahmut Esat Bozkurt'un tarifinde karşımıza çıkan halk ya da ulus egemenliği anlamında demokrasiye daha yakın. Yani Riley için söz konusu olan, siyasal elitin genel seçimle belirlenmesine ilişkin formel bir süreçten ziyade, modern devletler açısından meşruiyetin kaynağı olarak halkı ya da ulusu temsil etme iddiası. Dolayısıyla Riley'e göre otoriter demokrasi anlamında faşist rejimler parlamentoyu, seçimleri ve sivil hakları ortadan kaldırdıkları durumlarda dahi halk ya da ulus egemenliğini temsil etme anlamında demokrasi iddialarını sürdürebilmektedir. Yani faşistler liberalizmi reddederken bir siyasal meşruiyet prensibi olarak demokrasiyi benimsemeye eğilimindedir.

Riley faşizmin temellerini korporatist hareketlere dayandırır ve Gramsci'nin hegemonya kavramına atıfla bunların sivil toplum içinde nasıl örgütlendiğini analiz eder. Gramsci tıpkı Tocqueville gibi sivil toplumu sorunsallaştırır, onu devlet ve ekonomi arasındaki üçüncü sektör olarak tanımlar; ancak Tocqueville'den farklı olarak sivil toplumun gelişimini mutlaka liberal demokrasiyle bağdaştırmaz. Hegemonik bir iktidar kurulmadığı durumlarda, sivil toplumdaki kaynaklanan demokratik talepler mevcut siyasal kurumlar tarafından yeterli bir şekilde ifade edilemez ve bir temsil krizi ortaya çıkar. Riley için faşist siyasal proje, hegemonya krizini otoriter bir demokrasi yaratarak çözme çabasıdır. Bu anlamıyla otoriter demokrasi ulusu ya da halkı temsil etme iddiasındadır ancak parlamenter siyasal kurumları reddeder.

Ancak otoriter demokrasi ve faşizm arasındaki tarihsel ilişki literatürde farklı şekillerde değerlendirilebilmektedir. Bu çerçevede atıf yapılabilecek önemli bir çalışma Federico Finchelstein'in ilk kez 2017 yılında yayınlanan ve yakın zamanda Türkçe'ye de kazandırılan *From Fascism to Populism in History* isimli kitabıdır. Finchelstein (2017: 4-30) bu önemli çalışmasında faşist rejimleri ve otoriter demokrasileri büyük oranda ayırıştırarak farklı tarihsel dönemlerle özdeşleştirir. Finchelstein'a göre İkinci Dünya Savaşı sonrası bir eğilim olarak popülizm bir otoriter demokrasi türüdür. Öte yandan iki-savaş-arası dönemde ortaya çıkan faşizm aşırı şiddete meyleden bir diktatörlük biçimi olarak değerlendirilmelidir. Finchelstein popülizmin kökenlerini faşizmde arar, ancak popülizm bir tür post-faşizmdir onun için. Bu ikisi arasındaki en büyük fark, popülistlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında aşırı şiddeti ve diktatörlüğü reddederek kimi demokratik normları kabul etmesi, böylece otoriter demokrasiye yönelmesidir. Finchelstein'a (2017: 22) göre Arjantin'de Juan Perón tarihteki ilk modern popülist rejimin kurucu lideridir. Perón, İtalya'da Mussolini'nin ve faşizminin yenilgisine hayıflansa da, artık geçmişte kalan ve yenilgiye uğrayan faşizmi taklit etmeye çalışmaz. Tam tersi, Peronizmi faşizm suçlamalarından kurtarmaya çalışır. Bunun sonucu, demokrasinin post-faşist, otoriter ve anti-liberal bir versiyondur. Özetle Finchelstein için otoriter demokrasi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Soğuk Savaş döneminde, faşizmin aşırılıklarını bir kenara bırakan popülistlerin kurduğu rejimleri tanımlar.

Finchelstein'ın popülizm, faşizm ve otoriter demokrasi kategorileri arasındaki ilişkiyi tutarlı bir şekilde açıkladığı söylenebilir. Ancak onun ortaya koyduğu tarihsel çerçeve iki-savaş-arası dönemde ya da öncesinde ortaya çıkan ve faşizmden farklılıklar gösteren otoriter rejimleri büyük oranda analiz dışında bırakmaktadır. Üstelik Riley'nin üzerinde durduğu korporatizm ve sivil toplum tartışması, ideoloji ve şiddet gibi temalara daha fazla vurgu yapan Finchelstein'ın çalışmasında geri planda kalır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya çıkan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar iktidarda kalan İttihatçı tek parti rejimi, her iki yaklaşımın kör noktasına düşer. Eğer İtalya'da faşist hareketin Ekim 1922'deki Roma yürüyüşü Avrupa'da faşist rejimlerin kuruluşu açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilirse, Birinci Dünya Savaşı'nda iktidarda olan İttihatçı tek parti rejimi faşizm-öncesi bir otoriter rejim olarak görülebilir. O halde otoriter demokrasi bu rejimin temel karakteristikleri açısından ne derece açıklayıcı bir kavramdır? Bu soruya ilişkin olarak İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) ortaya çıkan iki önemli sosyal ve siyasal eğilim dikkate alınmalıdır: Sivil toplumun gelişimi ve korporatist bir siyasal hareketin ortaya çıkışı.

3. Osmanlı'da cemiyetler ve kooperatifler

Bu çerçevede ilk olarak, özellikle 1908 Anayasa Devrimi sonrasında Osmanlı'da sivil toplumun önemli bir gelişme gösterdiği vurgulanmalı. Anayasa Devrimi'nin hemen ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan dernek, cemiyet, sendika ve meslek örgütlenmelerinin sayısı büyük bir artış gösterdi (Çetinkaya, 2008; Özbek, 2004; Özbek, 2007; Yıldırım, 2014: 100-147). Kitlelerin hızlıca mobilize olduğu bir süreçte kurulan cemiyet ve derneklerin bir kısmı farklı ulusal ve dini gruplara dayanmaktaydı, bir kısmı da oldukça milliyetçi ve dışlayıcı bir motivasyona sahipti. Örneğin; öncelikle Avusturya-Macaristan'ın ekonomik çıkarlarına karşı örgütlenen sonra giderek İmparatorluk içindeki gayrimüslim kesimlere yönelen boykot hareketlerinde Müslüman kesimler arasında kurulan boykotaj cemiyetleri önemli roller oynadı (Çetinkaya, 2014).

Ayrıca İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin başlarından itibaren kooperatifçilik hareketi etkin olmaya başladı. (Ballı, 2019: 119-123; Toprak, 2019: 298 - 313). Tüketim kooperatifçiliğinin ilk örnekleri Anayasa Devrimi'nin ardından ortaya çıktı ve aynı dönemde kooperatifçilik düşün hayatında da önemli bir ideolojik destek buldu. Bu görüş, Osmanlı toplumuna damgasını vuran sermaye birikimi yetersizliğine tepki olarak küçük üreticilerin kooperatifler halinde bir araya gelmesini ve ekonomik girişimlerde bulunarak güçlenmesi gereğini vurguluyordu. Kooperatifçi akımın belli başlı savunucuları arasında Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Ahmet Cevat (Emre) gibi sonraki yıllarda komünist hareketin liderliğini üstlenecek kimi önemli şahsiyetler de yer almıştı.

1908 Devrimi sonrasında ortaya çıkan dernekler, cemiyetler ve kooperatifçilik hareketleri Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil toplumun hızlı bir gelişme sürecine girdiğine işaret ediyor. Bu eğilim, Riley'nin kitabında uzun uzadıya tartıştığı İtalya, İspanya ve Romanya örnekleriyle paralellikler gösterse de Osmanlı örneğini diğerlerinden ayırt eden temel bir farklılıktan bahsetmeliyiz. Riley, otoriter demokrasiler olarak faşizmlerin yükselişini, egemen sınıfların kendi içlerinde bir uzlaşma sağlayamaması, bu yüzden sınıflar-arası bir hegemonya inşa edememesiyle açıklar. Bu durum, fiilen, egemen sınıfların ve bunları temsil eden elitlerin güçlü politik örgütlenmeler geliştirememiş olduklarını göstermektedir. İtalya, İspanya ve Romanya örnekleri, hegemonik

siyasal örgütlenmelerin kurumsallaşmadığı ve bir karşı-hegemonyanın kurulmadığı durumlarda, sivil toplumu mobilize etmeyi başaran farklı tipte faşist hareketlerin iktidara gelebildiğini gösterir.

Ancak Osmanlı siyaseti için özellikle İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde farklı bir durumla karşı karşıyayız. 1908 Devrimi'nin itici gücü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), önemli bir siyasal güç ve hegemonik girişim olarak görülebilir. Kuruluş sürecini 1880'li yılların sonlarına kadar geriye götürülebileceğimiz bu siyasal hareket Meşrutiyet Devrimi'nden sonra, 1909 ve 1912 yıllarında geçici olarak iktidardan düşse de giderek siyasal etkisini ve iktidar üzerindeki kontrolünü artırabilmişti. Mehmet Cavid Bey, Emmanuel Karasu gibi uluslararası finans çevreleriyle yakın ilişkilere sahip şahsiyetleri de lider kadrosu içinde barındıran İTC, özellikle başkent İstanbul'da esnaflar, hamallar ve liman işçileri gibi kesimlerin lonca teşkilatlanmaları üzerinde önemli bir nüfuza sahipti (Ülker 2020a; 2020b). Sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenme biçimleri olarak loncalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomisine eklemlenme sürecinde kimi sektörlerde güç kaybetmiş olsalar da, özellikle küçük esnaf içinde, hamallar ve liman işçileri gibi emek kesimleri arasında faaliyet göstererek farklı biçimlerde varlıklarını sürdürülmüşlerdi (Çetinkaya, 2014: 32-38). Bunlar İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde giderek İTC'nin kontrolü altına girdiler.

İTC İstanbul teşkilatının başlıca liderlerinden olan Kara Kemal ve onun etrafında öbeklenen Memduh Şevket, Kör Ali İhsan gibi kimi önemli İttihatçı şahsiyetler loncaların modern meslek örgütlenmelerine benzer bir şekilde modernize edilmesinde ve merkezileşerek İTC'nin güdümüne girmesinde önemli roller oynadı (Tekeli ve İlkin, 2003). Kooperatifçilik başlangıçta kısmen de olsa İttihatçılardan özerk olarak geliştirse de, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin ilerleyen yıllarında İTC'nin kontrolüne geçti (Emre, 1960: 178-180). Bunda İttihatçıların kontrolündeki esnaf cemiyetlerinin önemli bir payı oldu. Özellikle İstanbul'da kurulan üretici ve tüketici kooperatiflerinin sosyal temelini küçük üreticiler yanında hamallar, kayıkçılar, liman işçileri gibi emek kesimlerini de içeren meslekî cemiyetler oluşturmaktaydı. Bunlar Umumi Harp sırasında anonim şirketler meydana getirerek ticari faaliyetlere giriştiler, gerek Osmanlı savaş ekonomisinin örgütlenmesinde gerekse de iktisadî ve ticarî faaliyetlerin Türkleştirilmesinde önemli roller üstlendiler (Ahmad, 2008; Tekeli ve İlkin 2003, 2004; Ülker 2020a, 2020b). Bu esnada daha bağımsız girişimler olarak ortaya çıkan kooperatifler önemlerini yitirdi ve giderek ortadan kalktı.

Sivil toplum İtalya, İspanya ve Romanya'da faşist hareketler iktidara gelmeden önce mevcut siyasal partilerden bağımsız bir şekilde gelişirken ve bunların kontrolü dışında kalmışken, İTC İkinci Meşrutiyet'te bu süreci kontrol altına almakta başarılı oldu. Ocak 1913'te gerçekleşen Bab-ı Ali baskınından sonra bir tek-parti iktidarını kurumsallaştıran İTC'nin sivil toplum üzerindeki kontrolü daha da arttı. İTC'nin sivil toplum üzerindeki etkisi kooperatiflerin ve meslek örgütlerinin yanı sıra bunlara dayanan anonim şirketleri ve hatta bankaları da içerecek şekilde iktisadî alana doğru genişledi. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Kızılay ve buna benzer pek çok dernek ve cemiyet doğrudan doğruya ya da bireysel ilişki ağları dolayısıyla İTC'nin etkisi altında girdi ya da bu etki altında kuruldu.

Riley tarafından incelenen örneklerden farklı olarak İTC'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil toplumun gelişimini denetim altında tutabilecek hegemonik bir pozisyona sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yine de bu, Osmanlı örneğinde, Avrupa'daki faşist hareketleri büyük ölçüde karakterize eden korporatist siyasal programlara benzer yönelimlerin ortaya çıkmadığı anlamına gelmiyor. Ancak bu anlamıyla korporatist bir siyasal program Osmanlı bağlamında mevcut parti sistemi dışından değil bizzat iktidarı tekeline almış olan İTC içinden formüle edildi, Temsil-i Meslekî ya da Meslekî Temsil olarak isimlendirildi.

4. Meslekî Temsil

Korporatizm şüphesiz Osmanlı/Türkiye tarih yazımında en çok tartışılan konulardan biri (Toprak, 1980; Makal, 1999: 127-160). Bu geniş literatür için, örneğin Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu solidarist/tesanütçü bakış açısı meselenin fikrîsel boyutlarına ilişkin olarak önemli bir referans noktası oluşturur (Parla, 2006). Durkheim sosyolojisinde esin kaynağını bulan, tarihsel olarak Osmanlı lonca örgütlenmelerine atıf yapan, meslek teşkilatlanmalarına dayanan bir siyasi ve içtimaî halkçılık anlayışı İkinci Meşrutiyet döneminin en önemli fikir akımları arasında yer alır (Karaömerlioğlu, 2006: 21-49; Tekeli ve Şaylan, 1978; Toprak, 2013). Türkiye'de korporatist ideolojiye ve devlet korporatizmine ilişkin geniş literatür açısından bu fikrîsel çerçeve doğal olarak önemli bir başlangıç noktası oldu.

Mahmut Esat Bozkurt'un da desteklediği Meslekî Temsil farklılıklarına rağmen büyük oranda bu düşünce akımından da beslenen korporatist bir siyasal program olarak görülmeli. Tanıl Bora'ya göre korporatizm "meslekî temsil" olarak Türkçeleştirilmişti (Bora, 2017: 142, 159). Temsil-i Meslekî programı, yukarıda bahsedildiği gibi, esnaf cemiyetleri ve kooperatifler üzerinde önemli bir ağırlığı olan İTC İstanbul teşkilatının lider kadroları tarafından Cihan Harbi'nin ilk yıllarında formüle edildi (Tekeli ve İlkin, 2003). Kör Ali İhsan bunlar arasında en etkin olanıydı ve sonraki yıllarda Meslekî Temsil ona mâl edildi. Program temel olarak, siyasal ve ekonomik yaşamın belli başlı meslek gruplarını temsil eden korporasyonlar etrafında yeniden yapılandırılmasını önermekteydi (Tunçay, 2009: 267, 372-377). Yasama organı, biri mesleklerin temsiline diğeri genel oy ilkesine

göre oluşturulacak iki meclise dayanacaktı. Milli Mücadele döneminde, genel oy ilkesine dayanan meclis fikri de bir kenara bırakıldı ve sadece meslekî temsil ilkesi vurgulandı.

Benim buradaki amacım Meslekî Temsil programını, Avrupa’da yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan faşist hareketlerle karşılaştırmak değil. Böyle bir tartışmanın analitik olarak verimli bir girişim olacağını düşünmüyorum açıkçası. Daha önemle vurgulanması gereken nokta, Meslekî Temsil programında öne çıkan korporatist ilkeler olmalı ki, bunlar iki savaş arası dönemde farklı ideolojik pozisyonlar ekseninde yorumlandı. Temsil-i Mesleki programı Milli Mücadele sürecinde sosyalizmle ilişkilendirildi. Örneğin Muhittin Birgen, Meslekî Temsil’in Anadolu’da Yeni Gün gazetesinde yayınlanmasından hemen sonra bu programı sol-sosyalist bir perspektiften yorumlayarak, Ali İhsan Bey’in Osmanlı tarihini Karl Marx ile aynı çerçeveden analiz ettiğini ileri sürdü (Cerrahoğlu, 1973: 408-413; Arıkan, 1997: 26-35). Aralık 1920’de bir işçi temsilcisi olarak İstanbul vekili seçilen ve Malta’daki sürgün hayatından sonra Ankara’da TBMM’ye katılan Numan Usta, Temsil-i Meslekî programını savunan İttihatçı çevrelerle ilişki içindeydi ve kendisini milli sosyalist olarak nitelendirmekteydi (Ülker, 2020c: 46-54).

Burada bir parantez açarak bu “sol” yorumun faşizm tartışmasını tamamen dışlamadığını belirtmek gerekir. Numan Usta’nın savunduğu milli sosyalizm anlayışıyla örneğin İtalyan faşizminin ortaya çıkışında önemli rol oynayan ulusal sendikacılık (national syndicalism) hareketi arasındaki paralellikler gözden kaçmamalı (Riley, 2010: 48-51). Nitekim Temsil-i Meslekî programının “sol” yorumu, dönemin koşullarıyla izah edilebilecek bir yaklaşım olarak da görülebilir. Milli Mücadele döneminde bu programı sosyalizmle ilişkilendiren Muhittin Birgen, 1936-1937’de yayınladığı anılarında, Ali İhsan Bey ve meslekçi ilkelerin bir diğer önemli temsilcisi Memduh Şevket Esendal’ın savunduğu programı bu defa çok farklı bir ideolojik çerçeveden yorumlar ve şöyle der: “Mussolini ve Hitler rejimlerinin devlet esası olmak üzere tasavvur edilen Korporatizm ne ise, bu hususa dair Avrupa’da mevcut olan fikir hareketlerinden tamamen habersiz bulunan bu zatların [Ali İhsan ve Memduh Şevket], bizim tarihimizden çıkardıkları neticeler de budur. Onlar, bu sistemlerine ‘mesleki temsil’ dediler” (Arıkan, 2006: 384).

Birgen burada Temsil-i Meslekî programını, korporatist ilkeler doğrultusunda Mussolini ve Hitler rejimleriyle karşılaştırıyor. Ancak Temsil-i Meslekî yalnızca korporatizmi değil aynı zamanda halk egemenliğini savunan bir siyasal programdır. Programın ilk maddesi şöyle (Tekeli ve İlkin, s. 425):

“Hakk-ı Hükümet ve hakimiyet bila kayd-ü şart millete racidir. Bu itibar ile kudret-i icra ve selahiyeti teşri milletın mümessil-i hakikisi olan meclis-i umumi-i millette tecelli eyler”

Bu vurgu Temsil-i Mesleki’nin ayırt edici özelliklerinden biri olarak görülmeli. Temsil-i Meslekî özellikle Milli Mücadele döneminde dolaşıma sokulan ve korporatist ilkeleri vurgulayan tek program değildi. Örneğin “Mesai” isimli bir başka program da korporatist ilkeleri barındırmaktaydı, ancak bu ikinci program halk egemenliğinden ziyade sultan otoritesinin devamından yana olan bir Meşrutî/Anayasal monarşiyi savunuyordu. Mesai programında, üyeleri halk tarafından seçilen bir Şûra-yi Millet’in Osmanlı Hanedanı üyeleri arasından Türkiye devletinin hükümdarı olacak bir Zat-ı Şahane seçmesi öngörülmekteydi. Temsil-i Meslekî’ye göreyse hakk-ı hükümet kayıtsız şartsız Meclis-i Umûmî-i Millette tecelli edecekti. Bu meclisin üyeleri meslek erbabı tarafından iki yıllığına seçilecekti.

5. Sonuç

Riley, yukarıda özetlemeye çalıştığım gibi, temel olarak faşist rejimleri otoriter demokrasiler olarak nitelendirir ve bu rejimlerin ortaya çıkış koşullarını inceler. Bu çerçevede özellikle sivil toplumun İtalya, İspanya ve Romanya’daki hızlı gelişimini tartışır, kooperatifleşme, sendikalaşma ve dernekleşme süreçlerine işaret eder. Faşist hareketler genellikle apolitik yani politikayı reddeden, güçlü bir devleti kutsayan ve bunun korporasyonlara dayanması gerektiğini öne süren ideolojiler etrafında bu tip sivil toplum örgütleri içinde etkinlik kazanırlar. Geleneksel siyasal partilerin yönetemediği ve karşı-hegemonyanın kurulamadığı bir kriz durumunda iktidara gelerek liberalizmi reddeden ancak demokratik olma ve halk egemenliğine dayanma iddiasında olan otoriter rejimler inşa ederler.

Henüz ilk aşamalarında olan bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından itibaren ortaya çıkan korporatist hareketi, Riley’nin ortaya koyduğu çerçeveye atıfla ele almaya çalıştım. Gerçekten Osmanlı-Türkiye örneğiyle Riley’nin incelediği İtalya, İspanya ve Romanya’daki gelişmeler arasında kimi ilginç benzerlikler olduğunu söylemek mümkün. Sivil toplum İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Osmanlı İmparatorluğu’nda da önemli bir gelişme gösterdi. Bu dönemde kurulan ya da yeniden organize edilen kooperatifler ve meslekî cemiyetler, özellikle savaş yıllarında iktisadî faaliyetlere de yönelen bir siyasal hareketin gelişimi açısından elverişli bir zemin oluşturdu ve bu hareket Temsil-i Meslekî olarak isimlendirilen korporatist bir siyasal program ortaya attı. Halk egemenliği vurgusu bu programın ayırt edici özelliklerinden biriydi.

Ancak farklılıklar en az benzerlikler kadar dikkat çekici ve önemli. Temsil-i Meslekî programı mevcut siyasal örgütlenmelerin dışından ve bunlara alternatif olarak değil bizzat iktidar partisi olan İTC içinden formüle

edildi. Esnaf cemiyetleri ve kooperatifçilik hareketi üzerinde belirgin bir hakimiyet kuran, bu alanlardaki gücünü anonim şirketler vasıtasıyla iktisadî alana taşıyan İTC İstanbul Heyet-i Merkeziyesi bu süreçte etkin bir rol oynadı. Dolayısıyla Riley tarafından incelenen örneklerden farklı olarak, korporatist hareket hiç bir zaman bağımsız bir siyasal örgütlenmeye evrildi. 1917-1918 döneminde Meslekî Temsil'i temel alan bir siyasal parti fikri gündeme gelse de fiiliyata geçirilmedi (Tekeli ve İlkin, 2003: 366-367). Meslekî Temsil İTC'nin bütünü için önerilen bir program olarak kaldı. Meslekçiler başka siyasal yönelimlerle, örneğin liberallerle birlikte İTC içindeki varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürdü (Tunaya, 2011: 401-414). Bu eğilim Milli Mücadele döneminde de devam etti. Temsil-i Mesleki programını savunanlar TBMM içinde önemli bir ağırlığa sahip olsalar da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dışında ayrı bir örgütlenme çabasına girişmediler. Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli meslek ve emek örgütlenmeleri içinde tutunmaya, Meslek ve Halk gazetesi gibi süreli yayınlar etrafında fikirsal etkilerini güçlendirmeye çalıştılar. Kısacası korporatist bir program olarak Meslek-i Temsil bağımsız bir siyasal örgütlenmenin odağında yer almadı.

O halde otoriter demokrasi yine de Osmanlı-Türkiye bağlamında açıklayıcı bir kategori olarak görülebilir mi? Bu soru hakkında düşünürken Riley için otoriter demokrasinin bir siyasal rejim ve devlet modeli olduğunu hatırlamalıyız. Riley bu anlamıyla otoriter demokrasileri faşizmle özdeşleştirmektedir. Geç Osmanlı-erken Cumhuriyet tarihinde bu anlamıyla faşist rejimler aramak çok manalı değil. Ancak Riley'nin tarif ettiği bu özdeşliğin ötesine geçtiğimiz takdirde, yani Finchlestein'in önerdiği gibi otoriter demokrasiyi faşizmden bağımsız bir kategori olarak değerlendirdiğimiz ölçüde farklı sonuçlara varabileceğimizi düşünüyorum. Örneğin, özellikle 1913-1918 yılları arasında iktidarda olan İttihatçı tek parti rejimini bir otoriter demokrasi olarak değerlendirmek mümkün hale gelebilir bu şekilde. Bu noktada, tek parti rejiminin kurumsallaşmasına vesile olan Ocak 1913 darbesinden sonra dahi formel olarak bir Osmanlı Mebusan Meclisi'nin devam ettirildiğini hatırlamak faydalı olacaktır. Her ne kadar başka bir siyasal partinin faaliyet göstermesine izin verilmese de İttihatçıların tamamıyla kontrol ettiği bu meclisin varlığı halk egemenliğine dayalı bir meşruiyet anlayışıyla ilişkilendirilebilir.

Yukarıda vurguladığım gibi burada mevzu bahis olan tek başına bir isimlendirme meselesi değil. İttihatçı tek parti rejimini ve bunun ortaya çıkışında rol oynayan dinamikleri analiz edebilmek için otoriter demokrasi terimini kullanmak zorunda olduğumuz iddiasında değilim. Nitekim, örneğin Finchlestein gibi şiddeti ya da ideolojiyi ön plana çıkaran bir yaklaşım çok daha farklı bir kavramsallaştırmayla sonuçlanabilir. Tartışmaya çalıştığım asıl konu, otoriterleşme ve sivil toplum arasındaki ilişki ki benim açımdan Riley'nin çalışması tam da bu ilişkiyi sorunsallaştırdığı için önemli. Bu çalışma İtalya, İspanya ve Romanya örneklerinde sivil toplumdaki hızlı bir gelişme sürecinin nasıl otoriter demokrasiler olarak nitelendirdiği faşist rejimlerin kurulmasına yol açtığını tartışıyor. İttihatçı tek parti rejiminin, bir çok açıdan Riley'nin incelediği faşist rejimlerden büyük farklılıklar gösterdiği kesin olsa da, yukarıda tartışmaya çalıştığım olgular dikkate değer bir otoriterleşme eğilimi gösteren İTC rejiminin sivil toplum içinde ciddi bir örgütlenme düzeyine ulaştığına işaret ediyor. Daha da önemlisi İTC içinde varlığını sürdüren korporatist hareket, İttihatçı tek parti rejiminin meslek örgütleri, kooperatifler gibi yapılarla ilişkisinde kilit bir rol oynamaktaydı.

Temsil-i Mesleki programı ve bunu savunan korporatist hareket iktidarı tamamen kontrolü altına alsaydı nasıl bir siyasal rejim ortaya çıkardı? Bu soruya spekülasyonun ötesine geçerek yanıt vermek mümkün görünmüyor. Fakat yanıt aranması gereken daha önemli sorular var: Korporatist hareket mevcut siyasal iktidarla nasıl bir ilişki kurdu? Devlet, hükümet ve siyasal kurumlar içinde ne dereceye kadar ve nasıl temsiliyet buldu? Bu ilişki çerçevesinde nasıl bir siyasal rejim ortaya çıktı? Kısacası, korporatist hareketin siyasal iktidarı bütünüyle kontrol altına almadığı ya da alamadığı durumlarda ortaya çıkan rejimleri nasıl analiz edebilir ve tanımlayabiliriz? Bu ve benzeri soruları tek bir çalışma çerçevesinde tüketici bir şekilde yanıtlamak mümkün değil şüphesiz. Ancak görünen o ki, otoriter demokrasi, faşist rejimlerden ziyade, korporatizmin mevcut iktidar mekanizmalarına eklenmesiyle ortaya çıkan ve halk egemenliğini temsil etme iddiasında olan melez rejimleri nitelendirmek için daha açıklayıcı bir kavramsal ve analitik çerçeve sunabilir.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz. (2008). "Vanguard of a Nascent Bourgeoisie: The Social and Economic Policy of the Young Turks 1908-1918." From Empire to Republic. Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume: 1. İstanbul: İstanbul Bilgi University Press. Pp. 23-61.
- Akın, Rıdvan. (1992). "Birinci Türkiye Millet Meclisi'nin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihasını Müzakeresi." Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan. İstanbul: İstanbul Barosu. Pp. 343-359.
- Akın, Yiğit. (2018). When the War Came Home. The Ottoman's Great War and the Devastation of an Empire. Stanford: Stanford University Press.
- Arıkan, Zeki. (1997). Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arıkan, Zeki. (2006). "Giriş." Muhittin Birgen. İttihat ve Terakki'de On Sene. İttihat ve Terakki Neydi? içinde, der. Zeki Arıkan. İstanbul: Kitap Yayınevi
- Ballı, Ergün. (2019). "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Fiskobirlik: Tarihsel Bir Değerlendirme." Krize Karşı Kooperatifler. Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler içinde, der. F. Serkan Öngel ve Uygur Dursun Yıldırım. İstanbul: NotaBene Yayınları. Pp. 117-152.
- Bora, Tanıl. (2017). Cereyanlar. Türkiye'de Siyasî İdeolojiler. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bozkurt, Mahmut Esat. (2014). Atatürk İhtilali. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Cerrahoğlu, A. (1973). Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı. İstanbul: May Yayınları.
- Çetinkaya, Doğan. (2008). “1908 Devrimi’nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm,” İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38: 125-140.
- Çetinkaya, Doğan. (2014). The Young Turks and the Boycott Movement: Nationalism, Protest and the Working Classes in Modern Turkey. London ve New York: I. B. Tauris.
- Emre, Ahmet Cevat. (1960). İki Neslin Tarihi. Mustafa Kemal Neler Yaptı? İstanbul: Hilmi Kitabevi
- Finchelstein, Federico. (2017). From Fascism to Populism in History. California: California University Press.
- Karaömerlioğlu, Asım. (2006). Orada Bir Köy Var Uzakta. Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Makal, Ahmet. (1999). Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946. Ankara: İmge Kitabevi
- Özbek, Nadir. (2004). Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet. Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet, 1876-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, Nadir. (2007). “Defining the Public Sphere During the Late Ottoman Empire: War, Mass Mobilization and the Young Turk Regime (1908-1918).” Middle Eastern Studies 43 (5): 795-809.
- Parla, Taha. (2006). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Riley, Dylan. (2010). The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain, and Romania, 1870-1945. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Tekeli, İlhan ve Gencay Şaylan. (1978). “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi.” Toplum ve Bilim 6 – 7: 44-110.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. (2003). “(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsil-i Mesleki Programı.” Cumhuriyetin Harcı. Birinci Kitap: Köktenci Modernitenin Doğuşu. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. Pp. 355-436.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. (2004). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’ndaki Ekonomik Düzenlemeleri ve Kara Kemal Bey’in Yeri.” Cumhuriyetin Harcı. İkinci Kitap: Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. Pp. 1-44.
- Toprak, Zafer (1980), “Türkiye’de Korporatizmin Doğuşu.” Toplum ve Bilim 12: 41-49.
- Toprak, Zafer. (2013). Türkiye’de Popülizm, 1908-1923. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toprak, Zafer. (2019). Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunaya, Tanık Zafer. (2011). Türkiye’de Siyasal Partiler. Cilt 3: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, Mete. (2009). Türkiye’de Sol Akımlar I, 1908-1925. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülker, Erol. (2020a). “Military, Finance and Economy in the Late Ottoman Empire: Directorate-General of Hedjaz and Military Railways and Ports, 1914-1919.” Journal of Balkan and Near Eastern Studies 22 (1): 17-28.
- Ülker, Erol. (2020b). “Osmanlı Savaş Ekonomisi ve Bir Muhalefet Programı Olarak Temsil-i Meslekî: İmparatorluğun Son Yıllarında Sermaye-İktidar İlişkileri Üzerine Notlar.” Alternatif Politika 12(1): 260-280.
- Ülker, Erol. (2020c). Mütareke’nin İlk Yıllarında İstanbul’da Direniş ve Sol, 1918-1920. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Yıldırım, Kadir. (2013). Osmanlı’da İşçiler (1870-1922). Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zakariya, Fareed. (1997). “The Rise of Illeberal Democracy.” Foreign Affairs, No: 76/6: 22-43.

ÖZETLER

FROM ELITISM TO POPULISM

Seda Demiralp
Işık University, seda.demiralp@isikun.edu.tr

ABSTRACT

This study contributes to the literature on economic redistribution and democracy, in light of the rise of populism and democratic backsliding in Turkey. The study argues that elitist democracies are weak and may not survive redistribution. In unequal and corrupt societies, illiberal political systems may emerge when populist leaders assure voters that political centralization is necessary to fight the elites and push for redistribution. Voters tolerate autocratic policies as long as they receive economic benefits. However, economic downturns may eventually challenge populist incumbents, if opposition parties can convince voters that corruption, favoritism, politically induced currency fluctuations, and other side effects of autocratic populism have economic costs for average voters.

Keywords: Democracy, Inequality, Corruption, Backsliding, Populism, Redistribution

DEFEATING POPULISTS: THE CASE OF 2019 ISTANBUL ELECTIONS

Seda Demiralp

Işık University, seda.demiralp@isikun.edu.tr

Evren Balta

Özyeğin University, evren.balta@ozyegin.edu.tr

ABSTRACT

How can populist competitive authoritarian regimes be defeated in elections? Turkish 2019 municipal elections provide an answer. In this article, we focus on Cumhuriyet Halk Partisi (Republican People's Party-CHP)'s Istanbul candidate Ekrem İmamoğlu's winning strategy as a case study of defeating a populist competitive authoritarian regime. We argue that such regimes may be prone to defeat when challenged by what we call an "inverted populist" strategy. This strategy involves two key elements: first, mobilizing previously unmobilized groups, building a new sense of identity that brings diverse groups together, and responding to the needs of politically or economically underrepresented groups; second, adopting an indirect approach that avoids direct confrontation with the populist leader and the popular values he/she represents while simultaneously signaling to the incumbent's voters that they will be included fairly in redistributive mechanisms. The study uses critical discourse analysis (CDA) to study the successful discursive tactics of the İmamoğlu campaign against the populist and autocratic incumbents from the Adalet ve Kalkınma Partisi (Justice and Development Party-AKP).

Keywords: Inverted Populism, Democratization, Municipal Elections, Discourse

POPÜLİST OTORİTERLİĞİN YÜKSELİŞİ

Berk Esen
Sabancı Üniversitesi, berk.esen@bilkent.edu.tr

ÖZET

Sistem karşıtı özellikler taşıyan popülist siyasî hareketler, Avrupa'nın birçok ülkesinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde son dönemde yoğun bir seçmen desteği topladılar. Liberal demokrasiyle yönetilen ülkelerin çoğunda hala muhalefette yer alırlarken, Macaristan, Türkiye, Hindistan, Polonya ve Filipinler başta olmak üzere birçok kalkınmakta olan ülkede ve hatta ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde popülist adaylar büyük bir seçim başarısı kazanarak iktidara geldiler. Birbirinden çok farklı siyasî kültüre, kalkınma seviyesine ve tarihi geleneklere sahip olan bu ülkelerde popülist hareketlerin böylesine büyük bir seçmen desteğini toplamasını tam anlamıyla popülist bir çağa girdiğimizin bir işareti olarak okumak mümkün. Fakat geniş halk kitlelerini harekete geçiren popülist hareketler iktidara geldikten sonra güçlü bir demokratik rejim inşa etmek yerine denge ve denetleme kurumlarını zayıflatarak temsili demokraside iktidar-muhalefet arasındaki rekabeti zayıflatmaya yönelik adımlar attılar. Bu partilerin çoğu, demokratik seçimler vesilesiyle kazandıkları iktidar gücünü siyasî kurumlar üzerinde hâkimiyet kurmak ve muhalefetin ileride yapılacak seçimleri kazanma şansını engellemek amacıyla devlet kaynaklarını partizan bir şekilde sömürmek için kullanmıştır. Bu önlemler sert baskıcı uygulamalardan yoksun olsa da, iktidar ile muhalefet arasındaki oyun alanını dengesizleştirmiş ve böylece geniş çapta seçim sahtekârlığına ve baskısına başvurmasına gerek bırakmadan iktidarda kalmayı kolaylaştırmıştır. Bu çalışma Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da demokratik gerileme yaşayan vakalar ışığında popülist hareketlerin neden denge ve denetleme kurumlarıyla çatışma içine girdiğini ve iktidara geldikten sonra ne şekilde demokratik rejimlerin içini boşaltarak rekabetçi otoriter rejimler inşa ettiklerini incelemektedir. Çalışmada aynı zamanda muhalefetin popülist hareketlere yönelik kurumlar üstünden girdikleri vesayetçi tavrın bu otoriterleşme sürecini nasıl hızlandırdığını ve popülist otoriterleşmeye karşı muhalefetin nasıl ayakta kalabileceğini de tartışmaya açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Siyaseti, Popülizm, Rekabetçi Otoriter Rejimler, Kaynakların Partizan Dağıtımı, AKP, Fidesz

DEMOKRASİYİ YENİDEN GÜÇLENDİRMEK Mİ? : KOOPERATİFÇİLİK

Merve Kurt
Işık Üniversitesi, merve.kurt@isikun.edu.tr

ÖZET

Bugün anladığımız anlamdaki kurumsal niteliklerini sanayi devriminden sonra kazanmış olan kooperatiflerin genel geçer kabul edilen birtakım ilkeleri vardır. Bu yedi ilkedен bir tanesi de “kooperatif üyeleri tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim” ilkesidir. Üyelerin politika oluşturma ve karar alma sürecinde aktif katılım sağladığı kooperatifler insanların kendi kararlarını, kendileri tarafından, kendileri için aldıkları demokrasinin temel ilkelerini yaşattıkları bir örgütlenmedir. Günümüzde insanların karar alma süreçlerine aktif katılım göstermelerinin önündeki engeller kooperatif deneyiminin önemini artırmaktadır. Özellikle ekolojik kriz ile birlikte ortaya çıkan güvenli ve sağlıklı gıdaya erişim problemi üretim ve tüketim kooperatiflerinin önemi artırmış, insanlar üretilen ürünlerin hangi şartlar altında, nerede, ne kadar üretileceği konusunda fikir beyan edebilecekleri ve bu şekilde üretilmiş ürünlere ulaşabilecekleri kooperatiflerde örgütlenme yolunu seçmişlerdir. Ancak hem serbest piyasa koşullarında büyük şirketlerle mücadele etmek zorunda olan hem de Türkiye’deki kanunlar ve hukuki düzenlemeler sebebiyle sahip olmaları gereken özerkliğe erişemeyen kooperatifler demokratik ilkeleri işletmekte kimi zaman sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu çalışma özellikle üretim ve tüketim kooperatiflerinin kurulma ve çalışma süreçlerinde katılımcı demokrasinin temel ilkelerini içerebilme potansiyelini incelemeye çalışacaktır. Bunu yaparken de katılımcı demokrasinin temel ilkeleriyle kooperatifçiliğin evrensel ilkelerinin örtüştüğü üzerinde durulacak ancak kapitalist sistem, kanunlar ve hukuki prosedürlerin somut durumda ne gibi engeller çıkarabildiği de vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, Katılımcı Demokrasi, Üretim ve Tüketim Kooperatifleri

YARI-BAŞKANLIK SİSTEMİ VE POPÜLİZMİN YÜRÜTME İÇİ TARTIŞMALARA ETKİSİ: FRANSA ÖRNEĞİ

Emine Önük

Çukurova Üniversitesi, emineozal3@gmail.com

Y. Alper Ecevit

Çukurova Üniversitesi, alper.ecevit@gmail.com

ÖZET

Dünya siyasetinde yükselen popülizm, liberal demokratik değerleri ve buna bağlı olarak siyasal rejimlerin meşruiyetini ve istikrarını zedelemektedir. Siyaset bilimi yazınında popülizmin, sosyal ve ekonomik sebepleri ilgi alanı ve odak konusu olurken ülkelerin anayasa tarafından şekillenen siyasal yapısının popülizm için yarattığı imkânlar yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu makalenin çıkış noktası, hükümet sistemleri ile popülizmin etkinliği arasındaki ilişkiyi irdelemektir. Yarı başkanlık sistemi gibi anayasal düzlemde yürütme ve yasama erkine verdiği yetkiler sebebi ile iki başlılığa zemin yaratan ve meşruiyet sorununa yol açabilen bir sistem ile popülizm nasıl etkileşir? Yarı başkanlık sisteminin yarattığı yapısal özelliklerin, popülizm için siyasal istikrarı sarsabilecek bir ‘fırsat yapısı’ oluşturduğunu iddia etmekteyiz. Yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerin oluşturduğu siyasal fırsat yapıları (*political opportunity structure*) diğer hükümet sistemleri ile karşılaştırıldığında popülist hareketlere farklı cevaplar verebilmektedir. Bu makalede Avrupa coğrafyasında yarı başkanlık sistemi için ideal örnek olarak gösterilen Fransa’da popülist söylemlerden de etkilenecek genişleyen ‘Sarı Yelekliler’ protestoları çerçevesinde yaşanan yürütme içi tartışmalar (*intra-executive conflict*) incelenecektir. Yarı başkanlık sisteminin siyasal fırsat yapısı çerçevesinde yürütme içi bir tartışma durumunda popülist hareketlerin ve iktidara muhalif kesimlerin nasıl tetikleyici bir rol oynadığı araştırılacaktır. Araştırma sonucunda hükümetin krizi yönetim şeklinin Fransa’daki demokrasi üzerindeki etkisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yarı-Başkanlık Sistemler, Popülizm, Sarı Yelekliler, Fransa, Siyasal Kurumlar

POPÜLİZM'İN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ: ÖNGÖRÜLEMEZLİK, KİŞİSELLEŞTİRME VE İDEOLOJİK EĞİLİMLER

Veli Özdemir
Marmara Üniversitesi, veliozdemir@gmail.com

ÖZET

Dünyanın her yerinde popülist liderler iktidara geldikçe, popülizmin yükselişinin sonuçlarını incelemek ve uluslararası ilişkilere etkisini sistemik olarak değerlendirmek zorunlu hale gelmiştir. Yapılan akademik çalışmalarda özellikle batıda yer alan popülist hareketler öne çıkmakta ve bu vakalardan çıkan sonuçlar uluslararası sistem seviyesinde genelleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, anti-elitizm ve anti-çoğulculuğa dayanan ve “ince” bir ideoloji olarak kavramsallaştırılan popülizm, popülist liderler tarafından kendi “kalın” ideolojileri ile birleştirildikçe farklı şekiller almaktadır. Bu çeşitliliği yansıtmak ve popülizmin küresel sonuçları hakkında daha sistemik bir öngörü kazanmak için batı dışında yer alan ülkelerdeki popülist iktidar ve liderlerin analiz edilmesi zorunlu hale gelmektedir. İktidardaki popülist liderlerin kendi başlarına popülist olmayan öncüllerinden daha hırslı veya daha az istekli oldukları görülmektedir. Bununla birlikte statü arayışı veya bir ülkenin uluslararası kurumlardaki yerleşikliği gibi faktörler popülizmin etkisini uluslararası sistem seviyesinde azaltmaktadır. Ancak popülizm bariz etkisini kırılmalı ilişkiler ve dış politika yapım sürecinde göstermektedir. Popülist liderlerin benimsediği “kalın” ideolojilerinin önemi de göz önüne alındığında dış politika yapım süreci merkezileştirilerek ve kişiselleştirilerek kırılmalı ve çatışmacı bir hale gelmekle birlikte tamamen öngörülemez değildir. Bu çalışmanın temel argümanı iktidardaki popülist liderlerin, gidişatı tamamen değiştirmek yerine, mevcut eğilimleri, özellikle de uluslararası ortaklıkları çeşitlendirme eğilimini güçlendirdiklerini iddia etmektedir. Bu bağlamda çalışmada sırasıyla Hindistan, Türkiye ve Venezüella’da iktidara gelen liderler araştırılacak, kendilerinden önceki iktidarlara karşılaştırılacak, kişiselleştirme ve merkezileştirme eğilimlerinin dış politika yapım sürecine ve uluslararası ilişkilere etkileri araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, İdeoloji

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER ve SURIYELİ MÜLTECİLER: BİR ÇOK KATMANLI YÖNETİŞİM YAKLAŞIMI

Rabia Karakaya Polat
Işık Üniversitesi, rabia.polat@isikun.edu.tr

Vivien Lowndes
University of Birmingham, v.b.lowndes@bham.ac.uk

ÖZET

Bu araştırma Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik yerel yaklaşımları çok katmanlı yönetim çerçevesinde incelemektedir. Son yıllarda mülteciler bir çok ülkede popülist liderlerin hedefi haline gelmiş ve mültecilik meselesi popülist partilerin yükselişinde önemli bir rol oynamıştır. Mülteci politikasının yönetimi mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal entegrasyonu sağlamak ve yerel halkın yabancılaşmasını engellemek bakımından önem kazanmaktadır. Göç ve mülteciler üzerine olan akademik çalışmalar gittikçe artan bir şekilde yerel dinamiklerin, aktörlerin ve şartların mültecilere yaklaşımın belirlenmesindeki rolünü incelemektedir. Bu çalışma da literatürdeki bu yönelimi takip etmekte ve mültecilere yönelik yerel yaklaşımları çok katmanlı yönetim çerçevesinde analiz etmektedir. Araştırmanın amacı Türkiye’de yerel yönetimlerin kısıtlı kaynaklar, muğlak yasal çerçeve ve değişen ulusal politika ortamında 3.6 milyon Suriyeli mülteci ile nasıl baş ettiğini ortaya koymaktır. Çok katmanlı yönetim yaklaşımı farklı yönetim seviyeleri (Avrupa Birliği de dahil olmak üzere uluslararası seviye, ulusal seviye ve yerel seviye) arasındaki ‘dikey’ ilişkilerin ve devlet dışı aktörlerle olan ‘yatay’ ilişkilerin nasıl müzakere edildiğini analiz etmemize olanak sağlar. Çok katmanlı yönetim yaklaşımı, yerel yönetimlerin mültecilerle ilgili ek bir bütçe almamalarına ve mültecilere yönelik görevlerinin yasal olarak tanımlanmamış olmasına rağmen gerek sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yaparak gerekse uluslararası fonlara erişim sağlayarak nasıl kapasite yarattıklarının açıklanmasına katkıda bulunur. Kısacası bu çalışma üç araştırma sorusuna cevap vermeye çalışmaktadır: 1- Çok katmanlı yönetim yaklaşımı yerel yönetimlerin mültecilerin ihtiyaçlarına yönelik kapasite yaratmasına nasıl katkıda bulunur? 2- Mülteci politikasının çok katmanlı yönetimi ne gibi fırsatlar ve gerilimler doğurmaktadır? 3- Var olan iktidar ilişkileri ve yönetim gelenekleri mülteci politikalarının çok katmanlı yönetimini nasıl etkilemektedir?

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Mülteciler, Çok Katmanlı Yönetişim, Yerel Yönetimler, Belediyeler

IRAK SAVAŞI'NDAN BAĞIMSIZLIK REFERANDUMUNA: TÜRKİYE-IKBY İLİŞKİLERİNDE DUYGU SÖYLEMİ (2003-2017)

Özlem Kayhan Pusane
Işık Üniversitesi, ozlem.pusane@isikun.edu.tr

Ash Ilgıt
Çukurova Üniversitesi, ailgit@cu.edu.tr

ÖZET

2017 yılında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) tarafından gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu gerek bölge siyasetinde gerekse de uluslararası düzeyde tansiyonu arttırmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, IKBY ile ikili ilişkilerin tarihteki en iyi dönemini yaşarken alınan bu kararı Türkiye'ye "ihamet" olarak değerlendirmiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın referandum karşısındaki bu sert ve olumsuz tutumu, 2015 yılında Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulması olasılığını birincil olarak Irak'ın iç meselesi olarak tanımladığı pozisyonundan oldukça büyük bir farklılık göstermektedir. Bazı araştırmacılar Adalet ve Kalkınma Partisinde (AKP) gözlemlenen bu tutum değişikliğini iç siyasi gelişmelerle, özellikle de AKP'nin Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile kurmuş olduğu milliyetçi-muhafazakâr ittifak ile açıklamışlardır. Bazı araştırmacılar ise Suriye iç savaşı bağlamındaki jeopolitik endişelerin Türkiye'nin IKBY'ye karşı tutumunu ve politikalarını etkilediğini söylemişlerdir. Fakat akademik literatürde var olan çalışmalar Türkiye'nin 2017 yılında bağımsızlık referandumuna gösterdiği tepkinin ve çok daha genel anlamda da Türkiye-IKBY ilişkilerinin önemli duygusal dinamikler içerdiğini gözden kaçırmışlardır. Bu çalışma, Türk siyasi liderlerinin 2003-2017 yılları arasında IKBY'ye yönelik duygu söylemlerini ve anlatılarını mercek altına alarak, Türkiye'nin IKBY politikalarının söz konusu duygusal dinamiklerden ne şekilde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle hem Türk dış politikasında şimdiye kadar yeterince çalışılmamış bir unsur tartışmaya açılmış olmakta, hem de son on yılda yeni yeni ortaya çıkmış olan siyaset, güvenlik ve uluslararası ilişkilerde duyguların rolü tartışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygular, Türk Dış Politikası, Türkiye-IKBY İlişkileri

BAĞIMSIZLIĞINDAN BUGÜNE ABD’NİN GÜRCİSTAN’A YAPMIŞ OLDUĞU DEMOKRASİ YARDIMLARI

Gökhan Sırmalı
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, gokhan.sirmali@erdogan.edu.tr

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Gürcistan; bir taraftan teritoryal sorunlarıyla mücadele ederken diğer taraftan da ülkenin demokratik temellere oturması bağlamında batıya dönük politik eksen kayması yaşamıştır. Gürcistan’ın demokratikleşme süreci ABD’nin öncülüğünde başlamıştır. Ancak daha sonrasında AB’nin de Gürcistan’da demokratikleşmeyi ön plana alan siyasi tutumuyla birlikte bu durum ABD ile AB arasında bir rekabet alanına dönüşmüştür. Eleştirel demokratikleşme literatürünün dışında; ana akım literatür aşağıdan ve yukarıdan demokratikleşme sürecine yoğunlaşmaktadır. Aşağıdan demokrasi kuramının uygulayıcısı olarak ifade edilen ABD üzerinden kurgulanan bu çalışma; Gürcistan’ın demokratikleşmesi sürecindeki kriz zamanlarına odaklanmakla birlikte; ABD’nin Gürcistan’daki “demokratikleştirici” rolünü ele almaktadır. Bu bağlamda çalışma bağımsızlık, Gül Devrimi ve 2008 Savaşı dönemlerinde ABD’nin Gürcistan’a yapmış olduğu dış yardımlara odaklanmaktadır. Bu çerçevede, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı’nın (USAID) verilerinden hareketle ABD yardımlarının sektörel ve dönemsel çeşitliliği ile değişime vurgu yapmaktadır. Bu çalışma literatürdeki nitel çalışmaları da dikkate alarak betimleyici istatistiksel analizi yapmıştır. Bunun sonucunda Gürcistan’da ABD’nin demokratikleştirici olarak oynamış olduğu rolün çeşitlendiği ve son yıllarda ABD’nin Gürcistan’da ilgisinin azalma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, Dış Yardımlar, Gürcistan, ABD, USAID

ECONOMIC VOTING AND THE RISE OF POPULISM AT TIMES OF ECONOMIC CRISIS: THE CASE OF TURKEY

Ebru Canan-Sokullu
Bahçeşehir University, ebru.canan@eas.bau.edu.tr

ABSTRACT

Economic crises lead to severe political consequences such as government turnover or regime crisis, especially in economies vulnerable to economic shocks (Nadeau and Lewis-Beck 2001). Especially, crisis-affected economies in southern Europe have experienced a growing decline in the support for establishment parties and governments, and rise of anti-establishment populist parties. This paper examines whether pre-crisis and post-crisis electoral choices differ from each other testing the prospective and retrospective voting arguments analyzing the long term (2001-2019) impacts of economic shocks financial crisis in Turkey where two domestic economic crises (2001 and 2018) have resulted in political turbulences and rise of populism. It addresses three research questions (1) how voters perceive crisis and (2) if the perceived crisis affects retrospective voting and (3) if in the post-crisis period there is a halo-effect in terms of economic voting (prospective voting). This study offers a two-fold analysis through a binary logistic regression analysis of individual level survey data and through hierarchical multilevel analysis of financial statistical data.

POPÜLİZM ve DEMOKRASİ İLİŞKİSİ: İSTİSNAİ BİR VAKA ÖRNEĞİ OLARAK TÜRKİYE

Selin Karana Şenol
Üsküdar Üniversitesi, selin.karanasenol@uskudar.edu.tr

ÖZET

Uluslararası politikadaki güncel değişimlerle birlikte popülist atfedilen parti ve hükümetlerin yükselişe geçmesi popülizmin tanımına dair yoğun bir akademik tartışmayı gündeme getirmektedir. Popülizm üzerine akademik yazında geniş bir literatür oluşmuşken popülizmin demokrasiyle etkileşimi etkin şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Popülizmin demokrasiyi siyasi katılımı artırma yoluyla düzeltici bir etken mi olduğu ya da tek bir halk anlayışı ve vizyonu geliştirme ve dayatma yoluyla otoriter bir yönetim oluşturma aracı mı olduğu derinlemesine sorgulanmaktadır. Bu bağlamda popülizmin demokrasiyle olan ilişkisini etraflıca inceleme adına Recep Tayyip Erdoğan'ın yirminci yılına yaklaşan iktidarı önemli bir vaka örneği sunmaktadır. Bu çalışma, Erdoğan yönetimi döneminde ortaya çıkan popülizmin hem demokrasiyi düzeltici hem de demokratik bozulmanın örneği olduğunu öne sürerek popülizm ve demokrasi arasındaki ikircikli ilişkinin dinamiklerini incelemektedir. Bu doğrultuda çalışma, bu iki kavramın ilişkisini teorik düzlemde tartışarak Mudde ve Kaltwasser'ın "demokrasiden uzaklaşma süreci" şemasındaki teorik aşamaların öngördüğü biçimde Türkiye örneği üzerinden popülizmin etkileri incelenecektir. Bu yaklaşımla, Türkiye'de popülizminin siyasetin dışına itilmiş sessiz çoğunluğu referandum gibi doğrudan demokrasi mekanizmalarıyla siyasete dahil ederek temsili demokrasiyi zenginleştirip daha sonrasında plüralizmi otoriter pratiklerle kısıtlamaya çalışarak liberal demokrasiyi ise zayıflattığı gösterilecektir.

POPÜLİZM, MİLLİYETÇİLİK, GÜVENLİK ve DIŞ UZAY

İtir Toksöz
Doğuş Üniversitesi, itirtoksoz@gmail.com

ÖZET

1957 yılında Sputnik'in SSCB tarafından uzaya yollanmasından ve akabinde Soğuk Savaş yıllarında ABD ile SSCB arasında gelişen uzay yarışından bu yana prestij ve güç ülkeler için uzay programlarına başlamanın ana sebeplerinden birisi olmuştur. Bu prestij faktörü yalnızca uluslararası sistemde daha yüksek bir statü iddiasında bulunmak için değil aynı zamanda uzay peşinde koşan ülkelerdeki rejimlerin meşrulaştırılmasında da önemli bir araç görevi görmektedirler. Nasıl Soğuk Savaş dönemindeki uzay yarışının mantığı hangi devlerin uzay programı öndeysen o ülkenin teknolojik, ekonomik, askeri, istihbarat vs. imkânları, bilimsel ve eğitimsel seviyesi ve elbette insan sermayesinin ileride olduğu varsayımından geçtiyse, bu varsayımın içinde şimdi saydığımız tüm bu faktörler ve hatta daha fazlası bugün pek çok devletin uzay programlarının cazibe noktasını oluşturmaktadırlar.

21. Yüzyılda, farklı coğrafyalarda yer alan çeşitli ülkelerde popülist liderlerin iktidara geldiklerini ya da iktidarda olan liderlerin gitgide daha popülist politikalarla ve söylemlerle halkın karşısına çıktıklarını görüyoruz. Bu bildiri popülist liderlerin nasıl genel anlamda bilim ve teknolojiyi dar anlamda da uzay programlarını kamunun dikkatini çekmek, güçlü lider imajlarını sağlamlaştırmak, yönetimlerini meşrulaştırmak için kullandıklarını konu alacaktır. Bu amaçla, bildiri öncelikle uzay programlarının neden statü sembolü haline geldiği konusunu irdelenecek, sonrasında da popülist liderlerin kendi iktidarlara döneminde uzay programları ve uzay faaliyetlerini nasıl kullandıkları sorusuna yanıt arayacaktır.

Bu çerçevede popülizmin milliyetçilik ve güvenlik ile olan ilgisine de bakılacaktır. Trump'un Amerika'sından, Bolsonaro'nun Brezilya'sına, Kim Jong-Un'un Kuzey Kore'sinden Modi'nin Hindistan'ına dek çeşitli ülkelerin uzay programlarından örnekler verilmek suretiyle popülizm ve milliyetçiliğin, güvenlik çerçevesinde, uzay çalışmalarındaki yansımalarına bakılacaktır.

CLAUSEWITZ BİZE GERÇEKÖTESİ HAKKINDA NE SÖYLÜYOR?

Mehmet Ali Tuğtan
İstanbul Bilgi Üniversitesi, mehmet.tugtan@bilgi.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, gerçekötesi tartışmalarına Clausewitz'in friksiyon kavramı çerçevesinde bir katkı yapmayı amaçlamaktadır. Clausewitz, savaşın aslen siyasal bir amaç tarafından güdülenen bir şiddet eylemi olduğunu belirtir. Gerek savaşın amaçları, gerekse yürütülmesinde psikolojinin ve irade gücünün belirleyici özelliğine dikkat çeker. Hem soyut düzlemde şiddeti mutlaklaştıran etkenler, hem de pratik düzlemde şiddeti modere eden etkenler arasında insan algısının önelliğinden kaynaklanan hususları saymıştır. Sadece savaşın amacı ve yürütülmesi değil, sonuçlandırılması aşamasında da aynı etkenlerin belirleyiciliğine işaret eder. Clausewitz'in anlatısında strateji, verili friksiyon ve şans etmenlerine karşı siyasal amacın gerçekleşmesi için seçilmiş askeri hedeflerin, komutanın irade, deha, yetenek, tecrübe ve basireti sayesinde gerçekleştirilmesi çabasıdır. Bu çabanın başarıya ulaşması için, Clausewitz'e göre düşmanın savunmasız hale gelmesi «Ya da bu tehlikeyi yakından hissetmesi» gerekir. Clausewitz'in işaret ettiği, savaşta insan algısının belirleyiciliği ve bu algının toplumdan topluma, zamandan zamana ve koşuldan koşula değişkenliği, bizi stratejinin başlangıç ve amacı konusunda farklı sonuçlara da götürebilir. Düşmanın algısını, psikolojik savaş, siyasal savaş, bilişim savaşı gibi araçlarla doğru biçimde manipüle ederek,

- i. Savaşın siyasal amacı hakkındaki yargı ve hislerini;
- ii. Rakibinin (yani bizim) amaç ve hazırlıklarımız hakkındaki bilgisini;
- iii. Kendi hazırlıklarının bizimkilere kıyasla yeterliliği hakkındaki kıymetlendirmesini;
- iv. Siyasal amacımızı temsil eden savaş hedeflerimiz hakkındaki tahminini;
- v. Kendisini düşürdüğümüz durumun yarattığı savunmasızlık tehlikesi hakkındaki hissiyatını

çarpıtabiliriz. Bu durumda friksiyon, savaş alanında değil, düşmanın aklında başlar. Bu çalışma, yukarıda özetlendiği biçimde psikolojik bir etki sahibi olan friksiyon kavramın, insan aklının işleyişi ve bunun toplumsal yansımaları içindeki yerini tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gerçekötesi, Strateji, Friksiyon, Deha, Carl von Clausewitz

Bu konferans, Covid-19 salgını öncesinde Nisan 2020'de Maslak kampüsümüzde düzenlenmek üzere yola çıkılarak planlandı. Konferansın mümkün olduğunca kapsayıcı olmasını istedik, bu nedenle ismini elimizden geldiğince akademik ve esnek tutmaya çalıştık. Derken araya salgın girdi ve biz bu konferansı elimizde olmayan nedenlerle ertelemek durumunda kaldık. Ama sonunda uzaktan da olsa, Aralık 2020'de gerçekleştirebilmenin mutluluğunu yaşıyoruz. Konferansımıza sunumlarıyla, bildirimleriyle ve özetleriyle katılan bütün katılımcılarımıza çok teşekkür ediyoruz. Daha sağlıklı günlerde, nice konferanslarda tekrar bir araya gelmek dilekleriyle...

Katılımcılar

Özlem Akçay
Ali Akkaya
Evren Balta
Ödül Celep
Mehmet Turan Çağlar
Seda Demiralp
Mustafa Görkem Doğan
Yüksel Alper Ecevit
Tuğçe Erçetin
Emre Erdoğan
Berk Esen
Ahmet Gedik
Ceren Ece Göcen
Efe Can Gürcan
Aslı Ilgıt
M. Asım Karaömerlioğlu

Merve Kurt
Vivien Lowndes
Emine Önük
Veli Özdemir
Ferda Özer
Suat Eren Özyiğit
Rabia Karakaya Polat
Özlem Kayhan Pusane
Gökhan Sırmalı
Ebru Canan-Sokullu
Bilgen Sütçüoğlu
Selin Karana Şenol
Itır Toksöz
Mehmet Ali Tuğtan
Erol Ülker

Erişim

